І. ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ

УДК 911.3

Смирнов Ігор Георгійович,
доктор географічних наук, професор

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: smyrnov_ig@ukr.net

ЛОГІСТИКА КРУЇЗНОГО ТУРИЗМУ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ДОСЛІДЖЕНЬ

Метою статті є розкрити концептуальні засади, особливості і моделі логістики та управління ланцюжками поставок у круїзному туризмі як джерела конкурентної переваги на світовому круїзному ринку.

Методика дослідження базується на застосуванні в круїзній логістиці авторської концепції ефективного міксу (комплексу) як загальної методологічної бази цього новітнього напрямку логістики (англ. «concept of supply chain complexity in the cruise industry»). Концепція комплексного підходу в дослідженні ланцюжків поставок у круїзному туризмі базується на трьох складниках, а саме: моделі логістичних стратегій А.Баска, моделі гнучкості ланцюжків поставок М. Найма та матриці П. Краліча, яка визначає певну структуру ланцюжка поставок, що потрібна для забезпечення його гнучкості та реалізації ефективної логістичної стратегії.

Результати. Визначено логістичну стратегію круїзної компанії як комплексну та кастомізовану (на відмінність від рутинної та стандартизованої). Розроблено характеристики логістичної гнучкості круїзної компанії. Визначено типи внутрішньої та зовнішньої гнучкості. Зазначено, що гнучкість круїзної логістики є більшою у внутрішньому вимірі, ніж у зовнішньому. Окреслено комплексну структуру ланцюгів поставок у круїзному туризмі з виділенням сегментів стратегічних, базових, критичних та некритичних товарних позицій (залежно від чинників логістичного ризику та впливу на прибуток). Запропоновано ефективні логістичні стратегії для кожного сегменту.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше розкрито логістичні особливості круїзного туризму. Логістика круїзного туризму - це є новітній напрямок як у логістичних, так і в туристичних дослідженнях, до цього часу практично невисвітлений.

Практична значимість статті полягає в розкритті шліхів застосування логістичних підходів у круїзному туризмі та в діяльності круїзної компанії. Дослідження проведене на прикладі невеликої круїзної компанії, що є цінним в умовах України, де круїзний туризм тільки починає свій розвиток.

Ключові слова: круїзний туризм, круїзна компанія, логістика, управління ланцюжками поставок, концепція комплексності ланцюжків поставок у круїзному бізнесі.

УДК 911.3

Смирнов Игорь Георгиевич,
доктор географических наук, профессор

Киевский национальний университет имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина
e-mail: smyrnov_ig@ukr.net

ЛОГИСТИКА КРУИЗНОГО ТУРИЗМА: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ИССЛЕДОВАНИЙ

Целью статьи является раскрытие концептуальных основ, особенностей и моделей логистики и управления цепочками поставок в круизном туризме как факторы конкурентного преимущества на мировом круизном рынке.

Методика исследования базируется на применении в круизной логистике авторской концепции эффективного микса (комплекса) как общей методологической базы этого новейшего направления логистики (англ. «Concept of supply chain complexity in the cruise industry»). Концепция комплексного подхода в исследовании цепочек поставок в круизном туризме базируется на трех составляющих, а именно: модели логистических стратегий А.БАСКА, модели гибкости цепочек поставок М. Найма и матрицы П. Кралича, которая определяет определенную структуру цепочки поставок, которая нужна для обеспечения ее гибкости и реализации эффективной логистической стратегии.

Результаты. Раскрыта суть логистической стратегии круизной компании как комплексной и кастомизированной (в отличие от рутинной и стандартизированной). Разработаны характеристики логистической гибкости круизной компании. Определены типы внутренней и внешней гибкости. Указано, что гибкость круизной логистики является большей во внутреннем измерении, чем во внешнем. Определена комплексная структура цепей поставок в круизном туризме с выделением сегментов стратегических, базовых, критических и некритических товарных позиций (в зависимости от факторов логистического риска и влияния на прибыль). Предложены эффективные логистические стратегии для каждого сегмента.

Научная новизна исследования заключается в том, что впервые раскрыты логистические особенности круизного туризма. Логистика круизного туризма - это новейший направление как в логистических, так и в туристических исследованиях, до сих пор практически неосвещенное.

Практическая значимость статьи заключается в раскрытии путей применения логистических подходов в круизном туризме и в деятельности круизной компании. Исследование проведено на примере небольшой круизной компании, поэтому является особенно ценным в условиях Украины, где круизный туризм только начинает свое развитие.

Ключевые слова: круизный туризм, круизная компания, логистика, управление цепями поставок, концепция комплексности цепей поставок в круизном бизнесе.

UDC 911.3

Smirnov Igor Georgijovych,
doctor of sciences (geography), professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: smyrnov_ig@ukr.net

LOGISTICS CRUISE TOURISM: THEORY AND PRACTICE RESEARCH

The purpose of the article is to expose conceptual principles, features and models of logistic and supply chain management in cruise tourism as source of competitive advantage in the world cruise market.

A research method is based on application in cruise logistics the author's «consept of supply chain complexity in the cruise industry» as a general methodological base of this newest direction of logistics. Conception of complex approach in research of supply chains in cruise tourism is based on three components, namely: model of logistic strategies by A.Bask, model of flexibility of supply chains by M. Naym and matrix of P. Kralich, which determines the certain supply chains structure, that is necessary for providing of its flexibility and realization of effective logistic strategy.

Results. Shown logistic strategy of cruise company as complex and customized one (as a difference from conservative and standardized). Descriptions of logistic flexibility of cruise company are developed. Certainly types of internal and external flexibility are disclosed. It is marked that flexibility of cruise logistic is greater in the internal measuring,

than in external. Outlined complex structure of supply chains in cruise tourism with allocating of segments of strategic, base, critical and uncritical commodity positions (depending on the factors of logistic risk and influence on an income). Effective logistic strategies are offered for every segment.

The scientific novelty of research consists in that the logistic features of cruise tourism are first exposed. Logistic of cruise tourism is the newest direction both in logistic and in tourist researches, to this time practically unlit.

Practical significanse of the article consists in opening of ways of application of logistic approaches in cruise tourism and in activity of cruise company. Research is conducted on the example of small cruise company which is valuable in the conditions of Ukraine, where cruise tourism only begins its development.

Keywords: cruise tourism, cruise company, logistics, supply chains management, consept of supply chain complexity in the cruise industry.

Постановка наукової проблеми. Круїзний туризм – один із найдинамічніших видів туризму у XXI ст. за визначенням ЮНВТО. Його відрізняють високі темпи розвитку – 9 % річних за останні 25 років проти 4 % всього туризму. Привабливість круїзного туризму полягає в тому, що він надає можливість поєднати комфортну морську (або річкову) подорож з різноманітними розвагами та ознайомленням з природою, історією, культурою країн, які відвідують під час подорожі. Україна останніми роками намагається відродити круїзний туризм у своїх акваторіях, зокрема в Чорному морі, на Дніпрі, Дунаї. Певні досягнення мали місце в реалізації планів країни увійти до міжнародних круїзних маршрутів. На жаль, анексія Криму Росією призвела до ускладнення в цій справі. Незважаючи на несприятливу геополітичну ситуацію в регіоні, Україна може стати конкурентоспроможним суб'єктом на ринку круїзного туризму за умови чіткого визначення цільових сегментів і своїх конкурентних переваг. Це стосується і діяльності круїзних компаній, однією з конкурентних переваг яких у сучасних умовах стала логістика та управління ланцюжками поставок (англ. Supply Chain Management, SCM).

Літературні джерела та публікації з теми статті в основному стосуються особливостей та характеристики круїзного туризму як такого та належать Н.Гридановій, Т. Дьоровій, В. Зінченку, Т. Сокол, В. Федорченку та ін. Варто відзначити автореферат кандидатської дисертації О. Ляховської «Культура сервісу в круїзному туризмі» (2014) [1]. Щодо логістики круїзного туризму, то джерел тут небагато як в Україні [2; 3], так і по за її межами [4; 5; 6]. Тому автор звертався до загально-логістичних джерел в Україні та за кордоном [7-14].

Метою статті є розкрити концептуальні основи та особливості логістики та управління ланцюжками поставок в круїзному туризмі як джерела конкурентної переваги на світовому круїзному ринку.

Виклад основного матеріалу. Круїзний туризм – один з найдинамічниших секторів туристичної галузі та водного транспорту. Це вид туризму, що постійно розвивається та зростає з середньорічними темпами 8-9% за період 1990-2014 рр. [4]. Кількість круїзних пасажирів у

світі становить нині майже 22 млн. осіб у рік. Навіть у складні теперішні часи темпи зростання круїзного туризму не знижуються. Особливістю ринку круїзного туризму є те, що він - олігополістичний з домінуванням трьох світових круїзних компаній –«The Carnival Group» (США), «The Royal Caribbean International Group» (США) та «Norvegian Cruise Line/ Star Cruises» (Норвегія-Малайзія), на частку яких припадає за різними оцінками 73-81% пасажиромісткості всього круїзного флоту світу. «The Carnival Group» є найбільшою круїзною компанією світу з штаб-квартирами в Майямі та Лондоні. Їй належать так круїзні бренди, як «Carnival Cruise Lines», «Holland America Line», «Princess Cruises», «Seaborn» у Північній Америці, «P&O Cruises» та «Cunard» у Великій Британії, «AIDA Crises» у Німеччині, «Costa Cruises» в Італії, «Iberocruseros» в Іспанії та «P&O Cruises» в Австралії. Флот компанії складають 100 кораблів, ще сім планується увести в експлатацію у 2016 р. Кількість круїзних туристів – понад 10 млн. осіб щорічно (45,5 % світового потоку круїзних туристів).

«The Royal Caribbean International» – американська круїзна компанія з штаб-квартирою у Майямі, дочірня компанія ТОВ «The Royal Caribbean», що включає бренди ще декількох компаній – «Celebrity Cruises», «Pullmantour Cruises» (з одноіменною авіакомпанією), «Azamara Club Cruises» та «Crouisieres de France». «The Royal Caribbean International» має найсучасніший флот з 42 круїзних суден, два з яких «Oasis of Seas» та «Charm of Seas» є найбільшими в світі круїзними лайнерами (роки будівництва відповідно 2009 та 2010) з числом круїзних пасажирів кожний 5400 осіб та екіпажем відповідно 2394 та 2384 чол.

«Norvegian Cruse Line/Star Cruses» – третя за величиною круїзна компанія світу, яка домінує на азійсько-тихоокеанському ринку круїзів. Була заснована в 1993 р., як дочірнє підприємство малайзійської «Genting Group», та має штаб-квартиру у Гонконзі (Сянгані). Компанії належать такі бренди, як «Norvegian Cruse Line», «NGL America», «Cruise Ferries», що експлуатують більше 20 круїзних лайнерів.

Така висока ринкова концентрація зумовила гостру конкуренцію серед учасників світового ринку круїзного туризму з метою досягти конкурентної переваги. В останні роки ця конкуренція концентрувалася головним чином у сферах вертикальної (якість послуг) та горизонтальної (асортимент послуг) диференціації круїзного продукту. На цьому фоні виділилися чотири головні площини конкуренції на ринку круїзних послуг, а саме: круїзний корабель, час круїзу, маршрут круїзу, продаж круїзу (рис. 1).

Так, прикладом конкуренції, заснованої на типі круїзного судна, є інвестиції круїзних компаній у будівництво найновіших, найбільших та найрозкішніших круїзних лайнерів, що можуть надати найширший набір послуг на борту (включаючи кіно, казино, театр, скалодром, каток, серф-майданчик тощо) з метою задовольнити вимоги пасажирів з різними смаками та фінансовими можливостями. Конкуренція на підставі часу

(сезону) круїзної подорожі полягає в диференціації круїзного продукту за сезоном року (наприклад, новорічні та різдвяні круїзи) або за часом події (приміром, Олімпійські ігри, чемпіонати світу з футболу тощо). Також круїзний сезон є одним із головних чинників, що впливають на стратегію круїзної компанії щодо ефективного використання круїзних лайнерів. Конкуренція на підставі маршруту круїзу – важливий та складний чинник, що включає тривалість круїзу, кількість відвідуваних портів, число пропонованих екскурсій тощо. Нарешті, процес продажу круїзних турів також надає конкурентні переваги тій круїзній компанії, яка швидше впроваджує сучасні комунікаційні технології, продаж через Інтернет тощо.

Рис. 1. Логістика круїзу як головна площина конкуренції компанії на ринку круїзних послуг

Отже, в результаті того, що нині круїзні компанії надто зосередилися на вищенаведених площинах досягнення конкурентних переваг, вони випустили з виду такий потужний важель забезпечення корпоративної конкурентної переваги, як логістика та управління ланцюжками поставок. Даний матеріал і має метою розкрити важливість і сутність логістичного чинника в підвищенні ефективності діяльності круїзної компанії на ринку круїзного туризму з метою забезпечення конкурентних переваг. Актуальність активізації застосування логістичних підходів в діяльності круїзної компанії з метою досягнення конкурентних переваг на ринку зростає у зв’язку с тим, що чотири площини конкуренції, розкриті вище, останнім часом виявляють ознаки насиченості, вичерпаності та ефективності, що знижується.

Логістика та управління ланцюжками поставок є важливою складовою круїзних операцій, незважаючи на той факт, що круїзні компанії майже не займаються питаннями забезпечення потреб потоку круїзних туристів (а він є головним потоком у логістиці круїзного туризму, так як і в логістиці туризму взагалі) як до потрапляння на круїзне судно (тобто до початку круїзу), так і після закінчення круїзної подорожі (хоча деякі круїзні компанії вже почали турбуватися про це шляхом укладання відповідних угод з готелями та авіакомпаніями «на березі»). При цьому круїзний ланцюжок поставок теж має бути ефективним у сенсі доставки

«вантажу» точно вчасно за маршрутом транспортування. Відмінність від водних перевезень вантажів полягає у тому, що цим «вантажом» у круїзному туризмі є круїзні пасажири – досить вимоглива «публіка». В результаті ланцюжок поставок в круїзному бізнесі повинен забезпечити «додану вартість» саме круїзним туристам під час їхньої подорожі на круїзному судні, це й буде нова площина конкуренції ніж круїзними компаніями на додаток до наведених вище чотирьох.

Адже круїзна подорож є особливим видом водних перевезень, де метою є не саме перевезення, а забезпечення задоволення круїзним пасажирам від подорожі на круїзному кораблі. Останній можна вважати головним пунктом дестинації для круїзних туристів, тому для багатьох з них відвідування портів по маршруту з їхніми туристичними атракціями має другорядне значення. Отже, головною метою кожної круїзної компанії є гарантоване забезпечення задоволення туристів від подорожі на лайнері, що не так легко досягти, враховуючи, що кожний з них (туристів) має свої специфічні характеристики та потреби. Але задоволення пасажира (туриста) є ключем до успіху в круїзному бізнесі. Тому логістика та управління ланцюжками поставок повинні внести свій внесок у досягнення цієї мети круїзною компанією, відкривши нову площину конкуренції та знайшовши новий шлях здобуття конкурентної переваги на ринку круїзного туризму.

Логістика та управління ланцюжками поставок на сьогоднішній день найдетальніше опрацьовані в промисловості та торгівлі. Щодо туризму, то прикладання логістики до цієї галузі найбільш ґрунтовно виконав український вчений І.Смирнов [3], а щодо ланцюжків поставок у туристичному бізнесі, як нової сфери досліджень, можна послатися на роботу К.Занга, Х.Сонга, Г.Хуанга [4]. Останнім часом за кордоном з'явилися публікації щодо застосування теорії та практики Supply Chain Management, (SCM – управління ланцюжками поставок) у круїзному бізнесі, зокрема це стосується канадських авторів С.Веронне та Ж.Роя [5], а також грецьких дослідників Г.К. Вагеласа та І.Н. Лагудіса [6]. Незважаючи на це, можна стверджувати, що проблема застосування логістичного підходу і, зокрема, управління ланцюжками поставок у круїзному туризмі, поки що є недооціненою не тільки у наукових публікаціях, але й у самих круїзних компаніях. Це відноситься і до України. Між тим логістику та управління ланцюжками поставок у круїзному туризмі слід розглядати не тільки як одну з площин набуття конкурентної переваги на ринку круїзних послуг (поряд з самим круїзним кораблем, часом та маршрутом круїзу, процесом продажу круїзної подорожі тощо) (рис. 1), але й як підставу ефективного менеджменту у круїзному бізнесі згідно холістичного (цілісного) підходу (від англ. Whole – цілий), коли вищенаведені складники конкурентної переваги у галузі, що розглядається (а до них ще можна додати особливості харчування, проживання, веб-сайти, електронних агентів, маркетинг та позиціювання

круїзного продукту на ринку тощо), об'єднуються в єдиний конкурентний набір (мікс) певної круїзної компанії з ефективною логістичною організацією їхньої діяльності (бізнесове призначення логістики, як відомо, зменшувати витрати та у такий спосіб збільшувати прибутки згідно формули прибутковості, коли прибуток (зиск) дорівнює доходу мінус витрати). Отже, до круїзного бізнесу повністю пасує відоме твердження М.Кристофера, що в сучасному світі вже не компанії конкурують між собою, а їхні ланцюжки поставок [7, 32]. Ця думка знайшла підтвердження в сучасній діяльності морського транспорту світу, де конкуренція між окремими компаніями все більше замінюється на «змагання» морських логістичних ланцюжків [8].

Однією із суттєвих конкурентних переваг, що надає формування ланцюжків поставок, є явище синергії, як результату спільної діяльності їх учасників [9]. Чи може така синергія виникнути в круїзному бізнесі? Еволюція, що нині спостерігається в останньому, так як і в інших складниках круїзного логістичного ланцюжка (наприклад, у морських та річкових портах) показує доцільність застосування управління ланцюжками поставок, що базується на ефективних логістичних стратегіях. Так, нині круїзні компанії все частіше укладають стратегічні угоди з іншими компаніями-партнерами, формуючи в такий спосіб круїзні ланцюжки поставок. Приміром, одні круїзні компанії інвестують у будівництво портових круїзних терміналів (наприклад, Costa Crociere), у той час як інші використовують синергію, об'єднуючи такі послуги «на місці», як трансфери та культурно-пізнавальні тури (приміром MSC). Останнім часом з'явився навіть термін «терміналізація логістичних ланцюжків» у круїзній галузі, що означає використання круїзних терміналів не тільки як пасажирських «габів» для з'єднання круїзних суден з суходольними та повітряними видами транспорту, але й як місць тимчасового перебування пасажирів з наданням їм різноманітних розваг, а також послуг із розміщення та харчування). Це означає, що круїзний термінал стає інтегральною складовою частиною круїзної логістичної системи.

Ще одна вагома причина необхідності ефективної логістичної стратегії для круїзної компанії полягає у застосуванні вертикальної інтеграції. Так, для круїзних компаній вже недостатньо управляти численними круїзними терміналами у багатьох портах світу: ці компанії прагнуть створити на базі терміналів цілі відпочинкові містечка, щоб мати змогу пропонувати своїм клієнтам комплексний круїзний продукт. Так, компанія «Royal Caribbean Cruises» має свій власний курорт у Гаїті – «Лабаді», що є інтегральним складником корпоративного логістичного ланцюжка. Типова структура логістичного ланцюжка круїзної компанії представлена на рис. 2. Як видно з цього рисунку, типовий ланцюжок поставок у круїзному бізнесі включає багато «гравців», кожний з власними інтересами та стратегіями.

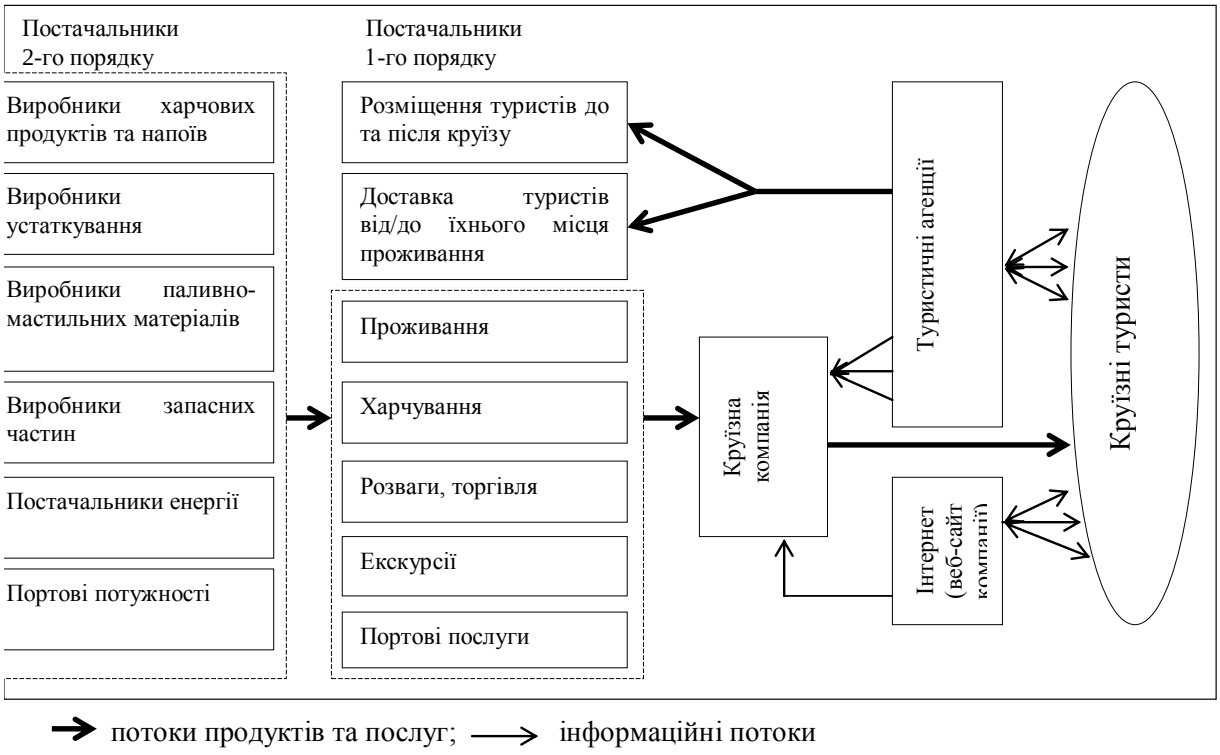

Рис. 2. Логістична структура круїзного туризму

Так, до постачальників першого порядку щодо обслуговування круїзних туристів відносяться структури, що опікуються розміщенням туристів до та після круїзу та доставкою туристів від/до їхнього місця постійного проживання. Як правило, це «головна біль» не круїзної компанії, а тих туристичних агенцій, які продають путівки на круїзи. Але ці турагенції надають інформацію круїзній компанії про кількість та ціни реалізованих путівок. Подібну функцію виконує і веб-сайт круїзної компанії в Інтернеті, останнім часом популярність цього каналу продажу круїзів зростає. Але до постачальників 1-го порядку, в першу чергу, відносяться ті структури, які безпосередньо обслуговують круїзних туристів під час подорожі. Це структури круїзного лайнера з проживання, харчування, розваг та торгівлі. Крім цього, є постачальники 1-го рівня за межами круїзного лайнера (їх теж слід враховувати), це екскурс-бюро та портові послуги в портах круїзного маршруту. До постачальників 2-го порядку в круїзному туризмі відносяться виробники харчових продуктів та напоїв, а також виробники устаткування, паливно-мастильних матеріалів, запасних частин, постачальники енергії (під час перебування в порту), портові потужності (круїзні судна потребують спеціальних терміналів у портах). Така складність логістики круїзної компанії (а із збільшенням розміру круїзного лайнера ця складність ще більше зростає) зумовлює те, що при формуванні своєї логістичної стратегії круїзна компанія не повинна полягати на якійсь одній логістичній концепції, скоріше використати їхній ефективний мікс. Так, можна звернутись до варіанту ланцюжка поставок, заснованому на співробітництві з партнерами та прозорому наскрізному

інформаційному потоці між ними (цей варіант популярний у торгівельній логістиці під назвою «ефект бичого батога» – (англ. «bull whip effect» [10, 271]). Але проблема полягає у тому, що в круїзному бізнесі партнер компанії в ланцюжку поставок може бути також задіяний в логістичному ланцюжку іншої круїзної компанії – конкурента, а це небажано зі зрозумілих причин. Ще одну концепцію – надлишку та гнучкості в ланцюгах поставок, запропоновану И.Шеффі та Дж.Райсом [11], також важко застосувати у круїзній логістиці, оскільки круїзні компанії не нагромаджують запаси, адже вони пропонують послуги, а не продукти. Розуміючи гнучкість, як стратегію опору несподіваним порушенням функціювання ланцюжка поставок, (від незаконних дій до випадків якихось епідемій), ця концепція не підходить до круїзів, оскільки круїзні компанії намагаються всіляко гарантувати та підтримувати довготривалі бізнесові відносини з партнерами. У той же час застосування принципів ризик – менеджменту усіма компаніями-партнерами в круїзному ланцюжку поставок може бути ефективним рішенням можливих подібних проблем.

Отже, складність та специфічність ланцюгів поставок у круїзному туризмі зумовлюють необхідність застосування в круїзній логістиці концепції ефективного міксу (комплексу), як загальної методологічної бази цього новітнього напрямку логістики (англ. «concept of supply chain complexity in the cruise industry»). Ця концепція комплексності базується на трьох підходах: 1) щодо типу логістики; 2) щодо рівня гнучкості; 3) щодо рівня комплексності систем транспортної (у т.ч. круїзної) логістики.

Перший підхід має метою визначити, який тип логістики може бути характерний для круїзного туризму. Підставою для цього є кореляція між рівнем складності логістичних послуг, що надаються, та ступенем їх зв’язку з клієнтами (рис. 3). У літературі цей підхід відомий, як метод (модель) А.Баска [12], за яким виділяють три типи логістики – рутинну, стандартизовану та кастомізовану. Для рутинної логістики характерні обмежені вимоги гнучкості – це стосується, наприклад, перевезень вантажів одним видом транспорту.

		Комплексність послуги		
		Проста	*Середня*	*Комплексна*
Зв'язок з клієнтами	Слабкий	Рутинна		
	Тісний		Стандартизована	
	Помірний			Кастомізована

Рис. 3. Типи логістики в залежності від складності логістичного обслуговування та тісноти зв’язку з клієнтами за А.Баском [12]

Перевізник є в ринковому середовищі. Замовлення послуги залежить, головним чином, від обсягу вантажу та цінової конкуренції, хоча враховуються і часові вимоги. Замовлений транспорт має бути гнучким

щодо маршрутів, часу використання, рухомого складу. Рутинна логістика не вимагає тісних зв'язків замовника та перевізника. Тому перші можуть вільно обирати та змінювати других (кастомізація відсутня).

Стандартизована логістика передбачає певні початки кастомізації, наприклад, надання спеціалізованого транспортного засобу (вибір виду транспорту та засобу), отже, перевізник пропонує більшу ступінь гнучкості як в умовах доставки, так і в цінах, часі, що забезпечує гнучкість щодо видів засобів транспорту, що пропонуються. Тут потрібна більш тісна форма співпраці перевізника із замовником, з тіснішим зв'язком між ними. Якщо у перевізника бракує певного транспортного засобу, він може зкооперуватися з іншим перевізником, у якого необхідне є. Тобто тут спостерігається гнучкість за видами і потужностями транспортування.

За кастомізованої логістики забезпечується повністю кастомізований сервіс за наявності всебічної гнучкості. На додаток до послуг рутинної та стандартизованої логістики (розглянутих вище) надаються послуги складування вантажу, контроль запасів та замовлень, контроль пересування вантажу, його переробка та інші операції зі збільшення вартості. Отже, на додаток до гнучкості доставки та транспортного міксу (виду та засобу транспорту) існує гнучкість щодо обсягів перевезень, складування та зберігання, переробки вантажів тощо. За цих умов замовник та перевізник мають бути у постійному тісному зв'язку на стратегічному, плановому та операційному рівнях своєї діяльності, забезпечуючи постійний обмін інформацією на усіх рівнях.

Другий підхід – щодо рівня гнучкості систем транспортної логістики – розглядає два типи гнучкості – внутрішню та зовнішню гнучкість на транспорті. Внутрішня гнучкість окреслюється, як поведінка організації, що визначає її компетентність, а зовнішня гнучкість – як можливості організації за оцінкою покупців. У табл. 1 наводяться 9 типів внутрішньої гнучкості щодо транспортної галузі та 5 типів зовнішньої гнучкості (за М.Наймом [13]). Перші три типи внутрішньої гнучкості відносяться до фізичного руху вантажів і окреслюють вибір виду транспорту та можливостей відповідних транспортних організацій та окремих транспортних засобів. Наступні три-вузлова, лінійна та стаціонарна гнучкість тісно прив'язані до забезпечуючої інфраструктури з фізичного руху вантажу та об'єднані разом можуть називатися мережевою гнучкістю. Її матеріальною основною є складська та транспортна інфраструктури.

Таблиця 1.

Характеристики гнучкості транспортних систем за М.Наймом [13]

Типи внутрішньої гнучкості	*Характеристика*	*Типи зовнішньої гнучкості*	*Характеристика*
За видом транспорту	Здатність забезпечити різні види транспорту	За продуктом	Межі та здатність впроваджувати нові

(видова)			транспортні послуги
За транспортною організацією (організаційна)	Здатність забезпечити різні транспортні організації для доставки вантажів	За міксом (комплексом)	Межі та здатність змінювати поточні транспортні послуги
За транспортним засобом	Здатність забезпечити та поєднати різні транспортні засоби для доставки вантажів	За обсягом	Межі та здатність реагувати на зміни попиту на транспортні послуги
За транспортним вузлом (вузлова)	Здатність створювати нові вузли у мережі	За доставкою	Межі та здатність зміни термінів доставки
За транспортною лінією (лінійна)	Здатність створювати нові лінії між вузлами	За доступністю	Здатність забезпечити обширне покриття дистрибуції
За стаціонарністю (стаціонарна)	Здатність впорядкування інвестицій в транспортну інфраструктуру та координації дій користувачів		
За транспортною потужністю	Здатність транспортної системи реагувати на зміни попиту		
За маршрутингом (маршрутна)	Здатність до впровадження нових маршрутів		
За комунікаційністю (інформаційна)	Здатність до управління та використання різних типів інформації		

Останні три типи внутрішньої гнучкості – це маршрутна гнучкість (залежить від часу та терміновості доставки та виду транспорту), гнучкість потужностей (здатність змінюватися відповідно до попиту) та інформаційна гнучкість (здатність організації забезпечити інформаційну прозорість ланцюжка поставок з метою задоволення потреб споживачів).

Нарешті, третій підхід – щодо рівня комплексності систем транспортної (у т.ч. круїзної) логістики має підставою застосування матриці П.Краліча [14] (рис. 4), яка оцінює рівень комплексності ланцюжків поставок у круїзному туризмі через порівняння двох чинників – процесу вибору постачальника та його оцінку на підставі визначення ступеню ризику в постачанні. За матрицею Краліча виділяють чотири категорії товарів (товарних позицій) за співвідношенням очікуваного прибутку та ступеню ризику постачання (логістичного ризику): 1. Стратегічні товарні позиції – це висококастомізовані товари та послуги, орієнтовані на потреби споживача у певному виді послуг або продукцію, що виробляється; мають небагато постачальників, спроможних їх надати; мають високу вартість, тому суттєво впливають на якість та ціну кінцевого продукту (послуги). Рекомендуються доставка «Точно в строк» та високі стандарти логістичного сервісу; підкреслюється важливість довгострокових відносин.

		Ризик постачання	
		високий	*низький*
Вплив на прибуток	міцний	Стратегічні товарні позиції – формують партнерські відносини	Базові товарні позиції – засновані на купівельній спроможності
	слабкий	Критичні товарні позиції – від них залежить успішна діяльність бізнесу	Некритичні товарні позиції – забезпечують стабільне функціонування

Рис. 4. Матриця П.Краліча [14]

2. Базові товарні позиції – переважно це стандартизовані товари та послуги, які постачаються за невисокою ціною, але мають високу якість. Вони не здійснюють вагомий вплив на якість кінцевої продукції (послуги), оскільки мають стандартні параметри формату та якості (їх легко замінити). Високий рівень стандартизації зумовлює їх наявність у багатьох постачальників, тому великої потреби в оптимізації замовлень немає: закупляємо, в кого вони дешевші.

3. Критичні товарні позиції – це постачання дорогих матеріалів чи послуг, але вони надзвичайно важливі для виробництва кінцевої продукції (послуги), тому їхнє постачання пов’язане з великим ризиком. Прикладами в морському транспорті є надання послуг лоцманів, портових послуг, погана якість або відсутність яких поставить під загрозу діяльність круїзних суден.

4. Некритичні товарні позиції – це предмети та послуги масового виробництва, які призначені для повсякденного використання на круїзному судні. Високий рівень стандартизації вимагає обмеженої кількості постачальників, здатних забезпечити стандартну (але високу) якість та доставку «Точно вчасно».

Щоб застосувати наведені логістичні підходи до ланцюгів постачання круїзної компанії з метою їхньої оптимізації, відзначимо деякі особливості круїзного туризму. Як великі круїзні компанії з потужними круїзними лайнерами та довготривалими круїзами, так і невеликі круїзні фірми (як, приміром, в Україні) мають метою забезпечити комфортний відпочинок туристам. Клієнтська база круїзних компаній, як правило, складається з пасажирів усіх вікових груп, які прагнуть відпочити в певному регіоні за певним маршрутом (наприклад, у Середземномор’ї). Отже, сервіс, що пропонується круїзною компанією має бути кастомізованим з високим рівнем гнучкості у вигляді путівок різної вартості з вибором: а) приміщень для проживання (кают); б) екскурсій, що пропонуються; в) типу харчування (від «шведського столу» до ресторанного «а ля карт») тощо. Надання різноманітних анімаційних програм відповідно до різноманітних потреб туристів у розвагах на борту

круїзного лайнерів є додатковою характеристикою кастомізації високої рівня, що притаманна як окремій круїзній компанії, так і круїзному туризму взагалі (рис. 5).

		Комплексність послуги		
		проста	*середня*	*комплексна*
Зв'язки з споживачами	Слабкі	Рутинна		
	Помірні		Стандартизована	
	Тісні			Кастомізована: *Круїзна компанія*

Рис. 5. Логістична стратегія круїзної компанії

Щодо гнучкості ланцюгів поставок у круїзному туризмі та щодо круїзної компанії, то внутрішні та зовнішні типи гнучкості, притаманні круїзній галузі, охарактеризовані в табл. 2. Отже, рівні внутрішньої гнучкості присутні лише за транспортними засобами – видова гнучкість (круїзні кораблі мають бути кастомізовані згідно вимог покупців), за транспортним вузлом – вузлова гнучкість (круїзна компанія здійснює значний інтегрований сервіс як на борту корабля, так і на березі), за транспортною лінією – лінійна гнучкість (різні локації можуть обслуговуватися по-різному згідно ринкових умов), за потужністю (компанія може змінювати маршрути та обсяги діяльності згідно ринкових змін), за маршрутингом – маршрутна гнучкість (компанія забезпечує географічну диверсифікацію бізнесу) та за комунікаційністю – інформаційна гнучкість (компанія має технологію та персонал щоб управляти інформацію довільного типу, приміром, електронним продажем путівок (e-booking) тощо).

Таблиця 2.

Характеристики логістичної гнучкості круїзної компанії

Типи внутрішньої гнучкості	*Характеристики*	*Типи зовнішньої гнучкості*	*Характеристики*
За видом транспорту (видова)	Відсутня: круїзна компанія належить лише до круїзної галузі	За продуктом	Відсутня: круїзна компанія займається лише круїзним туризмом
За транспортною організацією (організаційна)	Відсутня: круїзна компанія оперує лише одним видом транспорту – круїзними лайнерами	За міксом (комплексом)	Присутня: круїзна компанія оперує різними типами круїзних судин, що дає можливість змін відповідно до попиту
За транспортним засобом	Присутня: круїзні судна можуть кастомізуватися згідно вимог туристів	За обсягом	Присутня: круїзна компанія оперує різними за величиною круїзними суднами
За транспортним вузлом (вузлова)	Помірно присутня: компанія використовує інтегрований	За доставкою	Відсутня: круїзна компанія має жорстко

	сервіс		фіксований графік прибуття до певних портів
За транспортною лінією (лінійна)	Помірно присутня: можлива адаптація до ринкових змін	За доступністю	Помірно присутня: круїзна компанія частково задіяна в дистрибуції своїх послуг
За стаціонарністю (стаціонарна)	Відсутня: круїзна компанія, як правило, не інвестує в інфраструктуру		
За потужністю	Присутня: компанія може змінювати маршрути та обсяги діяльності згідно ринкових змін		
За маршрутингом (маршрутна)	Присутня: компанія забезпечує географічно диверсифікований сервіс		
За комунікаційністю (інформаційна)	Присутня: компанія має технології та персонал, здатні до управління кожним типом інформації		

Щодо зовнішньої гнучкості, то вона присутня лише у випадках міксу, обсягу та доступності. Ці результати означають, що круїзна компанія має обмежений рівень гнучкості, оскільки вона сфокусована на наданні вузькоспеціалізованих послуг певного типу для певних туристів (круїзного туризму). Тому круїзна компанія не зацікавлена в стратегіях транспортної інтермодальності (тобто використання різних видів транспорту), натомість вона прагне до більш тісної співпраці з туристичними агенціями з метою забезпечення більш повного (інтегрованого) сервісу для круїзних туристів.

Застосовуючи матрицю П.Краліча до функціювання ланцюжків поставок круїзної компанії (рис. 6), можна зробити такі висновки: 1. Стратегічно важливими з показниками високого ризику та міцного впливу на прибуток круїзної компанії є надання послуг автобусними компаніями, туристичними агенціями, страховими компаніями та класифікаційними товариствами. Високий рівень ризику пояснюється тим, що число їх як партнерів дуже обмежене (автобусна чи страхова компанія взагалі може бути одна). Їхня важливість настільки велика, що з ними, як правило, підтримуються довготермінові відносини з метою кращої кооперації та координації, які б гарантували мінімізацію можливих помилок та максимізацію споживчої лояльності шляхом забезпечення задоволення туристів. Якщо хоча б один з цих партнерів не зможе вчасно надати свої послуги, то це зруйнує увесь процес круїзної подорожі, тобто діяльність круїзної компанії. Тому остання встановлює дуже тісні відносини з цими постачальниками стратегічно важливих послуг, щоб у зародку усунути можливі непорозуміння.

2. До базових товарних позицій, що характеризуються низьким ступенем логістичного ризику та міцним впливом на прибуток, відносяться технічне постачання для оперативних потреб круїзного корабля

(електронне та технічне устаткування, запасні частини), постачання готельних товарів першої необхідності, а також мастильних матеріалів та інформаційно-інтернетівських технологій. Разом з їхнім постачанням можливий і супутній сервіс (що особливо стосується різноманітного технічного устаткування), тому круїзна компанія у цьому випадку повинна мати банк «постачальників» та обирати з них кращих на підставі правила «якість-ціна-логістика».

		Ризик постачання	
		високий	низький
Вплив на прибуток	міцний	Стратегічні товарні позиції 1. Послуги автобусних компаній 2. Послуги туристичних агенцій 3. Послуги страхових компаній 4. Послуги кваліфікаційних товариств	Базові товарні позиції 1. Електронне устаткування 2. Технічне устаткування 3. Готельні товари першої необхідності 4. Запчастини 5. Мастильні матеріали 6. Інформаційно-інтернетівські технології
	слабкий	Критичні товарні позиції 1. Лоцманські послуги 2. Послуги з буксирування 3. Портові послуги 4. Фінансові послуги	Некритичні товарні позиції 1. Готельні товари 2. Їжа, напої 3. Пальне 4. Інструменти

Рис. 6. Логістична комплексність ланцюжків постачання круїзної компанії

3. До критичних товарних позицій в круїзному ланцюжку поставок належать: лоцманські послуги, послуги з буксирування, портові послуги, фінансові послуги. Вони мають слабкий вплив на прибуток круїзної компанії, але якщо їх не забезпечити на потрібний час та на високому рівні, то можливий високий ризик щодо успішності круїзу. В діяльності круїзного бізнесу є непоодинокі приклади, коли відсутність відповідних пристроїв чи інфраструктури для прийому круїзного лайнера, а також непрофесійна послуга лоцмана призвели до аварійних ситуацій. Фінансові послуги теж мають критичне значення в ефективній діяльності ланцюжка поставок в круїзному туризмі, особливо коли необхідне термінове фінансування круїзної компанії для розробки та впровадження нових проектів, інвестиційних програм, розрахунків з партнерами, будівництва нових лайнерів тощо. Рекомендована стратегія – мати багато постачальників – у даному випадку необов’язково має цінову підставу, скоріше враховується їхня спроможність забезпечити надійний сервіс, кастомізований до потреб круїзної компанії.

4. Некритичні товарні позиції в ланцюжках поставок круїзної компанії характеризуються невисоким ризиком зриву постачання та слабким впливом на прибуток. До них відносяться готельні товари, продукти для приготування страв та напої, пальне та інструменти. Але вони мають

надзвичайно велику важливість для забезпечення потреб туристів та успіху круїзної подорожі, тобто їх задоволення від круїзної послуги. Вибір найкращіх постачальників серед багатьох можливих тут доцільно здійснювати на підставі цінової селекції.

Висновки. Круїзний туризм - один з найдинамічніших секторів туристичної індустрії. Темпи його розвитку у понад 2 рази перевищують динаміку туристичної галузі загалом і складають відповідно 9 % проти 4% за останні 25 років. Особливістю ринку круїзного туризму є його олігополістичний характер, коли три найбільші компанії контролюють понад 73 % цього бізнесу. Ефективна логістика та управління ланцюжками поставок є одними з найважливіших конкурентних переваг компаній на ринку круїзного туризму. Удосконалення стратегії круїзної логістики можливе на підставі застосування концепції комплексності ланцюжків поставок у круїзному бізнесі. Ця концепція базується на трьох складових, а саме: теорії логістичних стратегій А.Баска, моделі гнучкості ланцюжків поставок М.Найма та матриці П.Краліча, яка ідентифікує певну структуру ланцюжка поставок, що потрібна для забезпечення необхідного рівня його гнучкості та відповідної логістичної стратегії.

Як результат можна стверджувати, що логістична стратегія круїзної компанії повинна бути кастомізованою до потреб круїзного бізнесу та запитів різних категорій круїзних туристів, а тому повинна бути доволі гнучкою. Внутрішня та зовнішня гнучкість круїзної логістики спостерігається відповідно на рівні типів круїзного корабля, транспортного вузла, зв’язку, потужності, маршруту та комунікаційності, а також міксу (комплексу), обсягу та доступності. Отже, гнучкість круїзної логістики є більшою у внутрішньому вимірі, ніж у зовнішньому, що пояснюється концентрацію круїзної компанії, насамперед, на максимальному задоволенні потреб круїзних туристів, ніж на просто морській (річковій) подорожі. У свою чергу, матриця Краліча визначає важливість різних груп товарних позицій у логістиці (постачанні) круїзної компанії шляхом їх поділу на стратегічні, базові, критичні та некритичні на підставі співвідношення їхнього впливу на прибуток компанії та ступінь логістичного ризику. До найважливіших відноситься група стратегічних товарних позицій з дуже високим впливом на прибуток та таким же ступенем логістичного ризику. Сюди належать послуги туристичних агенцій, автобусних компаній, страхових компаній та класифікаційних товариств. Їхня важливість настільки велика, що круїзним компаніям рекомендується підтримувати з ними довгострокові відносини з метою найтіснішої кооперації та координації, що дозволить гарантували мінімізацію непорозумінь та помилок та максимізацію задоволення туристів / оптимізацію прибутку компанії. На протилежному боці є група некритичних товарних позицій (готельні товари, продукти для приготування їжі та напої, пальне та інструменти). Вони характеризуються низьким логістичним ризиком (їхніх постачальників багато, замінити їх не

є проблемою) та слабким впливом на прибуток круїзної компанії, що не зменшує їхньої важливості в повсякденному обслуговуванні круїзних туристів та задоволенні їхніх вимог. Матеріал статті орієнтований на практичні потреби розвитку невеликих круїзних компаній, отже, актуальний в умовах України, де круїзний бізнес тільки починає свій розвиток. Такі компанії мають обмежені можливості застосування вертикальної інтеграції через брак відповідних інвестицій. Що стосується великих круїзних компаній, то вони, навпаки, активно вдаються до вертикальної інтеграції, як шляху, що забезпечує повний контроль їхніх ланцюжків поставок. Відповідно, одним з напрямків подальших досліджень може бути ефективна логістична організація усього ланцюжка поставок великої круїзної компанії з метою оптимізації сукупної доданої вартості на підставі застосування засад реінжинірингу бізнесових процесів (англ. Business Process Reengineering).

Список використаних джерел:

1.Ляховська О.С. Культура сервісу в круїзному туризмі / О.С. Ляховська. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з культурології. – К.: КНУКіМ, 2014. – 17 с.
2.Ларина Р.Р. Инновационно-логистическое обеспечение международного туризма и круизного бизнеса: Монография / Р.Р. Ларина, В.В. Селиванов, Е.Ю. Лукьянова, М.А. Шостак. – Симферополь: Ариал, 2013. – 307 с.
3.Смирнов І.Г. Логістика туризму: навч.пос. / І.Г. Смирнов. – К.: Знання, 2009. – 444 с.
4.Zang Q. Tourism Supply Chain Management: a New Research Agenda / Q. Zang, H. Song, G.Q. Huang. [Електронне джерело]: режим доступу:doi: 10.1016/j.tourman. 2009. 05.008. – (Tourism Management, 2009).
5.Veronneau S. Global Service Supply Chain: An Empirical Study of Current Practices and Challenges of a Cruise Line Corporation/ S.Veronneau, J. Roy. [Електронне джерело]: Режим доступу:doi:10.1016/j.tourman.2008.05.008.- (Tourism Management, 2008).
6.Vaggelas G.K. Analysing the Supply Chain Strategy of the Cruise Industry: The case of a Small Cruise Company/ Vaggelas G.K., I.N. Lagoudis. [Електронне джерело]: Режим доступу: www.porteconomics.eu.
7.Cristopher M. Logistics and Supply Chain Management / M.Cristopher. – Essex: Pitman Publishing, 1992. – 312 p.
8.Suykens F. A quarter of a Century of Port Management in Europe: Objectives and Tools / F. Suykens, E. Van De Voorde // Maritime Policy and Management. – 1998. - №25 (3). – PP. 251-261.
9.Soriani S. Cruising in the Mediterranian: Structural Aspects and Evolutional Trends / S. Soriani, S. Bertazzon, F.DiCesare, G.Rech // Maritime Policy and Management. – 2009. - № 36 (3). – PP. 235-251.
10. Олійник Я.Б., Смирнов І.Г. Міжнародна логістика: навч.пос./Я.Б. Олійник, І.Г. Смирнов. – К.: Обрії, 2011. – 546 с.
11. Sheffy Y. A Supply Chain View of the Resilient Enterprise / Y. Sheffy, I.B. Rice, Jr. // MITS loan Management Review. – 2005. – Fall, 47 (1). – PP. 41-48.
12. Bask A.H. Relationships Among TPL Providers of Supply Chains – a Strategic Perspective / A.H. Bask // Journal of Business and Industrial Marketing. - 2001. – Vol.16. – PP. 470-486.
13. Naim M.M. The Pole of Transport Flexibility in Logistics Provision / M.M. Naim, A.T. Potter, R.I. Mayson, N.Bateman // International Journal of Logistics Management. – 2006. – Vol. 17. – PP.297-311.

14. Kraljic P. Purchasing Must Become Supply Management / P. Kraljic // Harvard Business Review. – 1983. – Vol. 61, №5.- PP.109-117.

References:

1.Liakhovska O.S. Kultura servisu v kruiznomu turyzmi / O.S. Liakhovska. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata nauk z kulturolohii. – K.: KNUKiM, 2014. – 17 s.
2.Laryna R.R. Ynnovatsyonno-lohystycheskoe obespechenye mezhdunarodnoho turyzma y kruyznoho byznesa: Monohrafyia / R.R. Laryna, V.V. Selyvanov, E.Iu. Lukianova, M.A. Shostak. – Symferopol: Aryal, 2013. – 307 s.
3.Smyrnov I.H. Lohistyka turyzmu: navch.pos. / I.H. Smyrnov. – K.: Znannia, 2009. – 444 s.Zang Q. Tourism Supply Chain Management: a New Research Agenda / Q. Zang, H. Song, G.Q. Huang. [Електронне джерело]: режим доступу:doi: 10.1016/j.tourman. 2009. 05.008. – (Tourism Management, 2009).
4.Veronneau S. Global Service Supply Chain: An Empirical Study of Current Practices and Challenges of a Cruise Line Corporation/ S.Veronneau, J. Roy. [Електронне джерело]: Режим доступу:doi:10.1016/j.tourman.2008.05.008.- (Tourism Management, 2008).
5.Vaggelas G.K. Analysing the Supply Chain Strategy of the Cruise Industry: The case of a Small Cruise Company/ Vaggelas G.K., I.N. Lagoudis. [Електронне джерело]: Режим доступу: www.porteconomics.eu.
6.Cristopher M. Logistics and Supply Chain Management / M.Cristopher. – Essex: Pitman Publishing, 1992. – 312 p.
7.Suykens F. A quarter of a Century of Port Management in Europe: Objectives and Tools / F. Suykens, E. Van De Voorde // Maritime Policy and Management. – 1998. - №25 (3). – PP. 251-261.
8.Soriani S. Cruising in the Mediterranian: Structural Aspects and Evolutional Trends / S. Soriani, S. Bertazzon, F.DiCesare, G.Rech // Maritime Policy and Management. – 2009. - № 36 (3). – PP. 235-251.
9.Oliinyk Ia.B., Smyrnov I.H. Mizhnarodna lohistyka: navch.pos./Ia.B. Oliinyk, I.H. Smyrnov. – K.: Obrii, 2011. – 546 s.
10. Sheffy Y. A Supply Chain View of the Resilient Enterprise / Y. Sheffy, I.B. Rice, Jr. // MITS loan Management Review. – 2005. – Fall, 47 (1). – PP. 41-48.
11. Bask A.H. Relationships Among TPL Providers of Supply Chains – a Strategic Perspective / A.H. Bask // Journal of Business and Industrial Marketing. - 2001. – Vol.16. – PP. 470-486.
12. Naim M.M. The Pole of Transport Flexibility in Logistics Provision / M.M. Naim, A.T. Potter, R.I. Mayson, N.Bateman // International Journal of Logistics Management. – 2006. – Vol. 17. – PP.297-311.
13. Kraljic P. Purchasing Must Become Supply Management / P. Kraljic // Harvard Business Review. – 1983. – Vol. 61, №5.- PP.109-117.

УДК 796.5

Колотуха Олександр Васильович,
кандидат географічних наук, доцент

Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, м. Кіровоград, Україна
e-mail: okolotuh@ukr.net

Шипко Андрій Леонідович,
кандидат педагогічних наук, доцент

Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна
e-mail: shypko@mail.ru

СПОРТИВНИЙ ТУРИЗМ В ЗАГАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ ТУРИЗМУ: ПІДХОДИ ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ

Метою дослідження є визначення місця спортивного туризму в загальній структурі туризму, а також підходів до його внутрішньої систематизації. На сьогоднішній день переважна більшість дослідників туризму використовує при його систематизації поняття «класифікація туризму». При цьому кількісні градації, як правило, не застосовуються, а от якісні відмінності присутні. Тому, при систематизації такого соціально-економічного явища як туризм слід застосовувати поняття «типологія туризму». Автори пропонують вибудовувати типологію туризму з урахуванням родовидових взаємозв'язків, що утворюють складові туризму, які, в свою чергу, безпосередньо впливають на формування туристського потоку. В основу типології необхідно покласти розгалуження туристського потоку, як явища здатного об'єднати всіх туристів і різні напрямки їх діяльності протягом подорожі. Туризм як складне соціально-економічне явище повинен мати таку структурно-логічну схему: вищий рід - рід - група видів - вид - підвид.

При оцінці місця спортивного туризму в загальній типології туризму, визначено, що спортивний туризм – це група видів туризму, мотивацією яких є здійснення активних туристських походів з пішохідного, лижного, гірського, водного, велосипедного, автомобільного, мотоциклетного, спелеологічного, вітрильного та інших поки нетрадиційних видах активного туризму. По відношенню до кордонів територіально-адміністративних утворень спортивний туризм виступає як геопросторове явище. Він є загальнодоступним і охоплює практично всі вікові сегменти туристського потоку. Це, в основному, масовий і груповий (командний) вид туристської діяльності з глибокими самодіяльними засадами її організації. Спортивний туризм виступає як яскраво виражений сезонний вид і є тривалим видом туристської діяльності. Він має глибокий соціальний зміст, адже забезпечує максимальний соціальний ефект.

Ключові слова: спортивний туризм, типологія туризму, родовидовий підхід, туристський потік, видова структура.

УДК 796.5

Колотуха Александр Васильевич,
кандидат географических наук, доцент

Кировоградский государственный педагогический университет имени Владимира Винниченко, г. Кировоград, Украина
e-mail: okolotuh@ukr.net

Шипко Андрей Леонидович,
кандидат педагогических наук, доцент

Херсонский государственный университет, г. Херсон, Украина
e-mail: shypko@mail.ru

СПОРТИВНЫЙ ТУРИЗМ В ОБЩЕЙ СТРУКТУРЕ ТУРИЗМА: ПОДХОДЫ К СИСТЕМАТИЗАЦИИ

Целью исследования является определение места спортивного туризма в общей структуре туризма, а также подходов к его внутренней систематизации. На сегодняшний день подавляющее большинство исследователей туризма использует при его систематизации понятия «классификация туризма». При этом количественные градации, как правило, не применяются, а вот качественные различия присутствуют. Поэтому, при систематизации такого социально-экономического явления как туризм следует применять понятие «типология туризма». Авторы предлагают выстраивать типологию туризма с учетом родовидовых взаимосвязей, образующих составляющие туризма, которые, в свою очередь, непосредственно влияют на формирование туристского потока. В основу типологии необходимо положить разветвления туристского потока, как явления способного объединить всех туристов и различные

направления их деятельности в течение путешествия. Туризм как сложное социально-экономическое явление должен иметь такую структурно-логическую схему: высший род - род - группа видов - вид - подвид.

При оценке места спортивного туризма в общей типологии туризма, определено, что спортивный туризм – это группа видов туризма, мотивацией которых является осуществление активных туристских походов по пешеходному, лыжному, горному, водному, велосипедному, автомобильному, мотоциклетному, спелеологическому, парусному и другим пока нетрадиционным видам активного туризма. По отношению к границам территориально-административных образований спортивный туризм выступает как геопространственное явление. Он является общедоступным и охватывает практически все возрастные сегменты туристского потока. Это в основном массовый и групповой (командный) вид туристской деятельности с глубокими самодеятельными основами её организации. Спортивный туризм выступает как ярко выраженный сезонный вид и является длительным видом туристской деятельности. Он имеет глубокий социальный смысл, ведь обеспечивает максимальный социальный эффект.

Ключевые слова: спортивный туризм, типология туризма, родовидовой подход, туристский поток, видовая структура.

UDC 796.5

Kolotukha Oleksandr Vasylovych,
candidate of geography sciences, associate professor

Shypko Andriy Leonidovich,
candidate of pedagogic sciences, associate professor

Kirovograd State Pedagogical University
named after Vladimir Vinnichenko,
Kirovograd, Ukraine
e-mail: okolotuh@ukr.net
Kherson State University, Kherson, Ukraine
e-mail: shypko@mail.ru

SPORTS TOURISM IN GENERAL STRUCTURE OF TOURISM: APPROACHES TO SYSTEMATIZATION

The aim of this research is to determine the place of sports tourism in the general structure of tourism and approaches to its internal systematization as well. So far, the vast majority of tourism researchers in the process of its systemizing (the tourism) use the concept of «classification of tourism». In doing so the quantitative gradation is not applied, but there are qualitative differences. Therefore, when systemizing such a complex social and economic phenomenon as tourism there should be applied the notion of «typology of tourism". The authors propose to form the typology of tourism in consideration of class and types interrelationship forming the constitutive of tourism which, in turn, directly affect the formation of the tourist flow. The basis of typology should constitute branching of the tourist flow as a phenomenon capable of uniting all the tourists, and different areas of activities during the trip. Tourism as a complex social and economic phenomenon must have the following structural and logical scheme: higher class - class - group of types - type - subtype.

In assessing the place of sports tourism in the general typology of tourism, it is determined that sports tourism is a group of tourism types, the motivation of which is the implementation of active tourist tours such hiking, ski touring, mountain hiking, water touring, bike, automobile, motorcycle, spelunking, sailing and other still unconventional kinds of active tourism. As regards the boundaries of territory administration formations sports tourism acts as geospatial phenomenon. It is publicly available and covers almost all age segments of the tourist flow. For the most part it is a massive and group (team) kind of tourist activity with deep amateur basics of organization of such activity. Sport tourism acts as a

pronounced seasonal type and is a continuous kind of tourist activity. It has a deep social significance as it provides with maximum social benefit.

Keywords: sports tourism, typology of tourism, class and type approach, tourist flow, type structure.

Постановка проблеми. Спортивний туризм, орієнтований на рекреаційно активну категорію суспільства, посідає особливе місце в системі туристської діяльності. За визначенням українського географа О.О.Бейдика *спортивний туризм* – це вид рекреаційної діяльності оздоровчого характеру з особливими вимогами до природно-територіального комплексу району подорожі, із високим рівнем споживання природних цінностей, який поєднує значні фізичні та психофізіологічні навантаження на організм людини, висуває підвищені вимоги до витривалості, спортивно-туристського вміння, прикладних навичок, загально фізичної та теоретичної (в т.ч. географічної) підготовки [3, с. 88].

За визначенням одного з авторів – О.В.Колотухи – *спортивний туризм* – це вид активної рекреаційно-туристської діяльності, яка здійснюється в незайманому або слабозміненому природному середовищі, і полягає у проходженні туристських маршрутів з подоланням різноманітних перешкод природного середовища (перевалів, вершин, порогів, каньйонів, печер, боліт тощо) різними засобами пересування із використанням спеціальних технічних прийомів і спорядження.

Спортивний туризм в Україні та в ряді постсоціалістичних країн (Росія, Білорусь, Казахстан, Молдова, Киргизстан тощо) є видом спорту, який включено до спортивних класифікацій цих країн з відповідними званнями та спортивними розрядами. Він має свою нормативну базу, кваліфікаційні вимоги, градацію туристсько-спортивних перешкод. У економічно розвинених країнах світу спортивний туризм розвивається на аматорському рівні і виступає як вид активної, часто екстремальної, рекреації.

Як і будь-який об’єкт дослідження, туризм не є однорідним, а отже є необхідність його систематизації, тобто виділення його основних форм, видів та типів. Вивчення структури туризму – перше, з чим стикається будь-який аналітик після з'ясування самого поняття «туризм». І той факт, що структура видів туризму взагалі та спортивного туризму зокрема представляє собою складну систему, існуючу в багатьох вимірах, асиметричну і динамічну, потрібно сприймати як об'єктивну реальність.

При географічному вивченні глобальних явищ і процесів, а спортивний туризм виступає як геопросторове явище, виникає необхідність зробити певні узагальнення і звести всю різноманітність його різновидів до обмеженої кількості груп за певними ознаками, тобто скористатися географічною систематизацією. Серед її видів Е.Б.Алаєв називає класифікацію, типологію і географічне таксонування [1, с. 68-70].

Класифікація виступає важливим інструментом наукового пізнання. Правильно виконана класифікація допомагає глибше розкрити зв'язки, зорієнтуватись у складних ситуаціях і посприяти отриманню науково обґрунтованих висновків. На думку Е.Б.Алаєва, до класифікації належать кількісні градації, які відображають стадії розвитку явищ, або ієрархічні порядки системи. Класифікація відображає переважно кількісні відмінності, однак передбачає, щоб інтервали між класами відображали хоча би одну якісну зміну. Натомість типологія виступає як групування досліджуваних об'єктів у сукупності (типи), які стійко відрізняються між собою певними якісними ознаками [1].

Відносно класифікації туризму, то її зміст та сутність підтверджують той факт, що туризм – це складне соціально-економічне явище, яке потребує своєрідного підходу, урахування різноманітних мотивів проведення і можливості його організації. Тому кількісні відмінності значно поступаються явищам, які в туризмі класифікують через посилання на їхні якісні ознаки.

На сьогоднішній день переважна більшість дослідників туризму використовує щодо його систематизації поняття «класифікація туризму». Вважаємо це принципово невірним, адже кількісні градації при цьому, як правило, не застосовуються, а от якісні відмінності присутні. Тому, щодо систематизації такого складного соціально-економічного явища як туризм, на нашу думку, слід застосовувати поняття «типологія туризму».

Аналіз попередніх досліджень. У науковій літературі використовують найрізноманітніші підходи до систематизації туристської діяльності. Наприклад, відомий український географ М.П.Крачило виділив класи, форми та види туризму [5, с. 6]. Класи туризму він виділив залежно від характеру туристських потоків: внутрішній (національний) та іноземний. Форми туризму М.П.Крачило визначив за різними ознаками: за характером організації – плановий (організований) та самодіяльний (неорганізований); за тривалістю подорожі – короткотривалий, довготривалий; за інтенсивністю туристських потоків – постійний, сезонний. Види туризму, на думку М.П.Крачила, визначаються мотивацією туристської подорожі та способом подорожування. За мотивами він поділяв туризм на курортно-лікувальний, культурно-розважальний, релігійний, спортивний, пізнавально-діловий та промисловий. Залежно від способу подорожування вчений виділив такі види туризму як автомобільний, автобусний, авіаційний, морський, річковий, залізничний, мотоциклетний, велосипедний, пішохідний, гірський, лижний, спелеологічний, водний, підводний та комбінований.

Український географ О.О.Любіцева пропонує структурувати туристський ринок за багатьма ознаками, серед яких на першому місці слід розглядати мету подорожування. Дослідник підкреслює, що мета подорожі формується під впливом багатьох чинників, тому ринок туристського попиту може бути стратифікований за демографічними, етносоціальними

та психологічними характеристиками населення, які визначають його мотивацію, психологію споживчої поведінки та решту аспектів, що зумовлюють вибір на туристському ринку. О.О.Любіцева виокремила 8 ознак та 33 види туризму [6, с. 44-45].

Російський географ А.Ю.Александрова для систематизації туризму вибрала такі ознаки як: вид використовуваних природних ресурсів, джерела фінансування, віковий склад учасників подорожі, кількість учасників подорожі, спосіб організації подорожі, спосіб розміщення туристів, вид використовуваних транспортних засобів, дальність поїздки, тривалість подорожі, ритмічність туристських потоків [2].

Однак, М.П.Мальська, В.В.Худо та В.І.Цибух зазначили, що й «досі немає чіткої загальноприйнятої класифікації туризму» і «…це пояснюється насамперед тим, що практично неможливо виокремити чисті форми і види сучасного туризму» [7, с. 22]. Отже, загальноприйнятої чіткої систематизації видів туризму, на сьогоднішній день, не існує.

Метою дослідження є визначення місця спортивного туризму в загальній структурі туризму, визначення підходів до його внутрішньої типології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес диференціації видів туризму відбувається під впливом розвитку і попиту, і пропозиції. Він відображає тенденції і сегментації попиту, і поділу праці у сфері туризму.

Перш за все, на нашу думку, слід розібратися із поняттям «вид туризму». Для того, щоб вид подорожей отримав статус виду туризму, він повинен відповідати ряду умов. По-перше, існувати хоча б теоретично. По-друге, це повинен бути вид подорожей, які відносяться до категорії туристських. По-третє, він повинен мати свою назву. І, по-четверте, він повинен бути, що називається, «на слуху». Масовість занять їм у цьому випадку є бажаною, але необов'язковою, як у випадку з космічним туризмом. При цьому існування виду туризму може бути узаконене в прямому сенсі слова, коли йому дається визначення в нормативних актах. Але в них не встановлюється вичерпний перелік видів туризму, а згадуються лише ті види туристської діяльності, які є об'єктом нормативного регулювання, причому, з тим ступенем деталізації, яка для цього необхідна. Так Закон України «Про туризм» виділяє спортивний туризм в числі інших видів туризму. В Законі виокремлені також окремі його складові – гірський, підводний, автомобільний, пригодницький туризм [4]. Нарешті, певні кроки в напрямку систематизації видів туризму робляться туристськими об'єднаннями, починаючи від місцевих асоціацій до Всесвітньої туристської організації (UNWTO). У своїх методичних рекомендаціях остання виділяє туризм внутрішній, в'їзний та виїзний, називаючи їх не видами, а основними формами туризму і пропонує різні їх комбінації. Наприклад, *«internal»* туризм на відміну від *«domestic»* згідно з цими рекомендаціями включає туризм внутрішній і в'їзний. Національний

туризм, – включає внутрішній та виїзний, а інтернаціональний – в'їзний і виїзний [10]. Але і ці нові рекомендації, затверджені Статистичною комісією ООН, не дають відповідей на багато питань, що виникають у зв'язку з класифікацією видів туристських подорожей. У тому числі, на питання про визначення самого поняття «вид туризму». Теоретично ясно, що це вид подорожей, який, по-перше, відноситься до категорії туристських, і, по-друге, відрізняється від інших за цілями поїздки, способам пересування чи іншими критеріями. Але навіть перелік цих цілей залишається відкритим. UNWTO донедавна виділяла наступні основні цілі туристських поїздок:

- дозвілля, рекреація, відпочинок;
- відвідування знайомих і родичів;
- ділові та професійні цілі;
- лікування;
- релігія / паломництво;
- інші [10].

У нових рекомендаціях щодо статистики туризму, виданих UNWTO, систематизація видів туристських подорожей за основними цілями поїздки дещо змінилася. Перш за все, ці цілі тепер розбиті на дві групи. В одну з них входять, так звані, «особисті» цілі, а в іншу, – ділові та професійні.

Таким чином, спостерігаємо, що сфера діяльності, на яку поширюється поняття «туризм», неухильно розширюється. Відповідно кількість видів туризму постійно зростає. Але виходить, що самій UNWTO, яка пропонує визначати межі туризму за контингентом споживачів, а не переліком споживаних ними товарів і послуг, скласти список видів економічної діяльності, пов'язаних із задоволенням попиту на туристські поїздки, простіше, ніж класифікувати ці подорожі і розбити їх за видами туризму. Список таких видів економічної діяльності «Стандартна міжнародна класифікація видів діяльності в туризмі» UNWTO був складений ще в першій половині 90-х років XX століття. Але докладної класифікації самих подорожей з розбивкою їх за видами туризму так і не з'явилося.

Можна було б припустити, що UNWTO в принципі проти вживання такого поняття, як «вид туризму». Але, по-перше, воно сьогодні є загальноприйнятим. По-друге, по суті це синонім поняття «вид подорожей з туристськими цілями».

У багатьох випадках, будь то культурно-пізнавальний, купально-пляжний, діловий або спортивний туризм, простежується глибока спеціалізація:

- територій, де той чи інший вид туризму отримав свій розвиток;
- професій і програм підготовки фахівців;
- підприємств, що надають профільні послуги та виробляють відповідні товари;
- техніки і технологій;

- засобів розміщення;
- засобів інформації.

Крім прагнення людини до зміни обстановки і нових вражень потреба в подорожах з туристськими цілями визначається географічним розподілом туристських ресурсів, територіальним поділом праці та можливістю в рамках однієї поїздки реалізувати різні потреби. Гольфом, наприклад, багато любителів цього виду спорту можуть займатися і в районі постійного місця проживання. Але не існує однакових гольф полів, як і однакових природних гірськолижних схилів, національних парків, курортів з однаковими природними лікувальними ресурсами. Не кажучи вже про різницю кліматичних умов та різний рівень розвитку індустрії гостинності. Тому то людина і подорожує з туристськими цілями. Але сама подорож, як пересування з одного пункту в інший або за більш складним маршрутом і, навіть як комплекс послуг є, найчастіше, проміжним продуктом з точки зору реалізації кінцевої мети або цілей поїздки. Так альпіністські сходження здійснюються у високих горах, а переважна більшість альпіністів є жителями великих міст і повинна використовувати туристську подорож як засіб, щоби потрапити в омріяні гори.

З точки зору класифікації видів туризму саме поєднання в рамках однієї подорожі різних видів діяльності обумовлює збіг назв, наприклад, ряду видів спорту та видів туризму. В одних випадках мова йде про їх повну ідентичність: дайвінг, серфінг, рафтинг, альпінізм тощо. В других, – до назви виду спортивної або іншої діяльності додається слово «туризм»: гірськолижний туризм, автотуризм, гольфтуризм, екотуризм. У третіх, – вид діяльності, що є основною метою поїздки, позначається в назві виду туризму відповідним прикметником: лікувальний, освітній, екскурсійний, релігійний туризм тощо. Але повного збігу діяльності, навіть при загальній назві виду туризму та виду інших занять, наприклад виду спорту, не відбувається. Різниця полягає в тому, що як вид туризму той же дайвінг, в обов'язковому порядку включає подорож. А як вид спорту, дайвінг включає в якості невід'ємної своєї частини певну змагальну діяльність.

Таким чином, складність типології видів туризму багато в чому обумовлена самою комбінованою природою подорожей і множинністю поєднань в рамках туризму різних видів соціальної діяльності.

Крім того, типології туристських подорожей властива більш складна ієрархічна структура, ніж просто розподіл на види туризму. Зараз видом туризму називається і спортивний туризм, і велосипедний туризм, що входить до його складу. У дійсності такі категорії, як спортивний, лікувально-оздоровчий, екологічний і цілий ряд інших, які прийнято називати видами туризму, являють собою, на нашу думку, не види, а групи видів туризму, об'єднаних за різними ознаками. А види туризму, які входять до групи, можуть, у свою чергу, ділитися на підвиди, і так до основи системи, первинною ланкою якої є подорож з туристськими цілями.

Так, якщо водний туризм – це вид туризму, то рафтинг і каякінг – його підвиди.

При чому, йдеться про структуру нелінійного типу. Крім усього іншого, це означає, що одні й ті ж види туризму можуть одночасно входити до різних груп. Наприклад, той же альпінізм входить і в групу спортивних, і в групу гірських видів туризму. При цьому не всі гірські види туризму, що виділяються сьогодні, входять до групи спортивних видів. Адже у гори туристи йдуть не тільки зі спортивними цілями. Популярні і гірські кліматичні курорти, такі як Ворохта в Україні або Давос в Швейцарії. Існують і екскурсійні тури в райони високогір'я, наприклад, в Непал чи тибетську столицю Лхаса. Але в самостійні види або підвиди туризму ні оздоровлення на гірських курортах, ні подорожі в гори з культурно-пізнавальними, релігійними цілями або для занять екологічним туризмом, на відміну від гірських спортивних видів туризму, не виділяються.

Особливо багато спільного ми знаходимо в систематизації видів спорту і туризму. І в тому, і в іншому випадку перелік самих видів залишається відкритим. Схожа їх ієрархічна структура. Види спорту теж діляться на групи: ігрові, циклічні, силові, технічні, екстремальні, єдиноборства тощо. Всіх учасників спортивної діяльності можна розділити на професіоналів, аматорів і глядачів. У спортивному туризмі теж є професійні мандрівники і є аматори. Обидві структури розвиваються досить динамічно. Генезис і еволюція видів спорту та видів туризму відбувається у величезній мірі під впливом науково-технічного прогресу, який робить доступними нові транспортні засоби (наприклад, снігоходи, квадроцикли для здійснення туристських походів), туристський і спортивний інвентар та обладнання, засоби розміщення та об'єкти показу, аж до віртуальної реальності. І в тому, і в іншому випадку під впливом науково-технічного прогресу долаються природно-кліматичні та ландшафтні обмеження для занять різними видами спорту і туризму.

Один з авторів – А.Л.Шипко – пропонує для побудови типології туризму використовувати поняття *туристського потоку*, яке, на його думку, є ключовим. Під ним розуміється сукупність туристів, які відвідали певну територію протягом чітко означеного відрізку часу (рік, квартал, місяць). При цьому провідною характеристикою туристського потоку виступатиме кількісна ознака – його щільність, що вимірюватиметься числом туристів на території протягом означеного відрізку часу. Виходячи з цих позицій, автор пропонує будувати типологію з урахуванням родовидових взаємозв'язків, що утворюють складові туризму, які, у свою чергу, безпосередньо впливають на формування туристського потоку. В основу типології необхідно покласти розгалуження туристського потоку, як явища здатного об'єднати всіх туристів і різноманітні напрями їх діяльності протягом подорожі [9, с. 148]. Туристський потік слід сегментувати за різноманітними ознаками. Вважаємо, що найбільш

репрезентативною виступає вікова ознака туристів. Кожному віковому сегменту відповідають свої специфічні мотиви подорожей. Зважаючи на складність поставленого завдання, можна припустити, що туристський потік може розглядатися як певна єдність різних груп туристів завдяки родовидовим взаємозв'язкам між його складовими [9, с. 148].

Під видом та родом у логіці, розуміють поняття, що служать для визначення відношення між класами: з двох класів той, що містить в собі інший, називається родом, а той, що міститься, – видом. Родовидові взаємозв'язки частково упорядковують складові класифікаційної системи. Клас, який містить усі інші класи цієї системи, називається вищим родом (*summum genus*), або максимальним класом родовидового порядку. Клас, який міститься у всіх класах, що лежать на одному шляху до вищого роду, називається нижчим видом (*infima species*), або мінімальним класом родовидового порядку. І рід і вид, як правило, визначаються ознаками – відповідно родовими і видовими, причому кожна видова характеристика об'єкту систематизації визначає його родову характеристику, але не навпаки: від роду можливі різні шляхи до видів, але від виду – тільки один шлях до роду. У відношенні виду і роду виділяються два аспекти – змістовний (інтенсиональний) і об'ємний (екстенсиональний). Систематизуючи, можна звертати увагу або на зв'язок понять (ознак), або на зв'язок об'ємів (родовидові взаємозв'язки) цих понять, але при цьому діє закон зворотного відношення – чим ширший обсяг поняття, тим вужчий, бідніший його зміст [8, с.89].

Тож будь яка систематизація повинна мати такі складові форми: вищій рід, рід, вид, підвид і матиме характер родовидового дерева. Але туризм настільки складне соціальне явище, що не вписується у стандартну логічну схему. Тому, на нашу думку, туризм повинен мати таку структурно-логічну схему: вищій рід – рід – група видів – вид – підвид (рис. 1). На сьогоднішній день можливий подальший поділ навіть підвидів.

З рис. 1 видно, що виходячи з закону зворотного відношення вищій рід характеризуватиме туризм у найбільш загальних рисах, не заглиблюючись у деталі, а найбільш повну характеристику він отримує у підвидах туризму, тому що саме вони складають змістовну основу для виробництва туристських послуг. Виходячи з родовидового аналізу, підвид повинен мати не більше однієї ознаки.

Вищий рід систематизації становитимуть форми туризму – міжнародний та внутрішній. Родовидова структура туризму представлена на рис. 2. Родовидові дерева як внутрішнього так і міжнародного туризму повинні бути повністю тотожними, виходячи з того, що не може бути принципової різниці у сегментуванні туристських потоків. До такого висновку ми прийшли з огляду на єдність потреб усіх людей, незалежно від соціальної, національної, релігійною приналежності. Різниця туристського попиту пояснюється мотиваційним забарвленням діяльності туриста, на яку впливатимуть його національна, соціальна та релігійна

сутність. Це дозволило нам побудувати родовидове дерево внутрішнього туризму. На представленій схемі (рис. 3) внутрішній туризм є представником вищого роду, другий рівень представлено родами туризму, що зумовлені сегментами туристського потоку, третій рівень представляють групи видів туризму. Групи видів поділяються на види туризму (четвертий рівень), а види на підвиди туризму (п'ятий рівень).

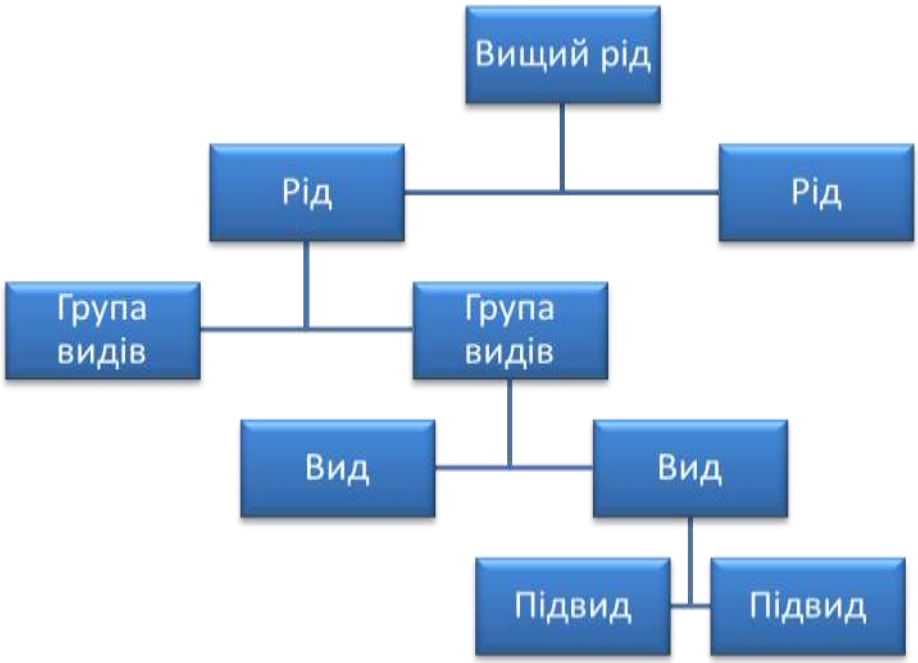

Рис. 1. Систематизація на основі родовидових взаємозв'язків

Рис. 2. Родовидова структура туризму

Сегменти туристського потоку (роди) визначають групи людей, об'єднаних домінуючими потребами, які потенційно можуть бути

задоволені у подорожі. В основу визначення сегментів туристського потоку (родів) покладено розподіл туристів у відповідності з їх домінуючими потребами, які, у першу чергу, враховано у віковій періодизації туристів.

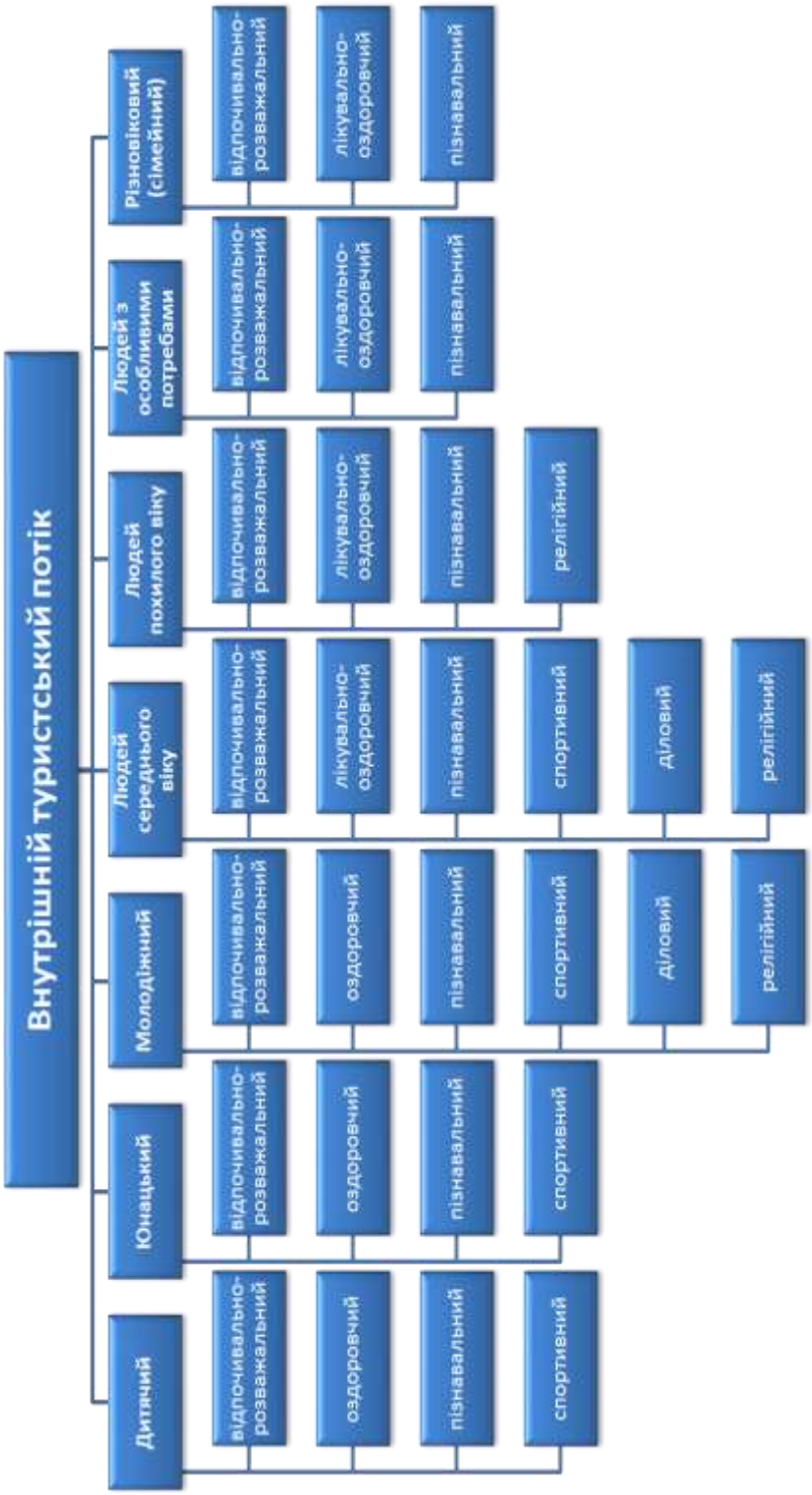

Рис. 3. Родовидове дерево внутрішнього туризму
автори: Шипко А.Л., Колотуха О.В., 2013

За віковою ознакою виділяється дитячий (підлітковий) туризм, юнацький туризм, молодіжний туризм, туризм людей середнього віку, туризм людей похилого віку («туризм сеньйорів»).

При такому підході дещо окремо стоятимуть такі сегменти туристського потоку, як «різновіковий сімейний» та «туристів з особливими потребами (інвалідів)», тому що сюди попадають туристи різних вікових груп, а їх домінуючі потреби визначатиме не вік подорожуючих, а інші критерії.

Дитячий туризм – це туризм підлітків віком від 10 до 15 років. У більшості випадків організований туризм дошкільників та молодших школярів обмежується туристськими прогулянками та екскурсіями.

Юнацький туризм охоплює вікову категорію від 16 до 21 року. Саме в цьому віці туризм набуває емоційно-споживацького характеру притаманного дорослим. У деякій мірі прив'язка до вікової періодизації розриває поле туризму учнівської молоді, тому що вища професійна освіта, у більшості випадків, завершується у віці 23-24 років.

Молодіжний туризм окреслюється віковою межею до 35 років. Це туризм найбільш активних незалежних людей, які багато часу витрачають на професійну діяльність, зосереджені на кар'єрному зростанні та бажають інтенсивного відпочинку.

Туризм людей середнього віку є основою для розвитку сталого туризму і охоплює людей від 35 років до пенсійного віку. У розвинутих країнах світу значну частину туристського потоку займає туризм людей третього (похилого, пенсійного) віку.

Різновіковий сімейний туризм характеризується потребами різновікового об'єднання, заснованого на родинних зв'язках та орієнтований на узгодження потреб та мотивів усіх членів родини. У більшості випадків мотиваційне забарвлення цього сегменту туристського потоку визначається домінуючими потребами дітей, що у більшості випадків, зумовлює його дитиноцентричний характер. У деяких випадках його характер визначається особливими потребами окремих членів сім'ї. Саме ці домінуючі потреби накладають деякі обмеження щодо вибору видів туризму цим сегментом туристського потоку.

Особливе місце у туристській ієрархії займає туризм людей з особливими потребами (інвалідів). Специфіку цього сегменту туристського потоку визначатиме не стільки вік туристів, скільки вади їхнього здоров'я. З метою забезпечення рівного доступу до туристських послуг він повинен мати виключно соціальний характер.

Слід відзначити, що на мотиваційне забарвлення вибору туристської послуги буде також впливати: приналежність туриста до певного соціального прошарку, рівень доходів, національні та релігійні обмеження, освітній рівень та професійна приналежність тощо.

Групи видів туризму, на нашу думку, визначаються мотивацією туристської подорожі, а види туризму – способом подорожування.

Групами видів туризму будуть відпочинково-розважальний, лікувально-оздоровчий, релігійний, діловий, спортивний, пізнавальний та інші. Відповідно видами туризму, наприклад у спортивному туризмі, є пішохідний, лижний, велосипедний, гірський, водний, автомототуризм та інші. У видах туризму уточнюються потреби туристів, а кожен з видів розділяється на підвиди. Вид туризму об'єднує різновиди діяльності туристів об'єднаних рисою, що покладена в основу формування виду. В практиці туризму ні один з видів не існує в чистому вигляді, тобто самостійно, це пояснюється тим, що вид туризму є передумовою для створення туристської послуги, а зазвичай одна окремо взята туристська послуга не може задовольнити різноманітні потреби туриста.

Кожен з видів туризму реалізується у специфічних туристських послугах, орієнтованих на задоволення одного з видів потреб особистості. У процесі соціалізації потреби набувають певного мотиваційного забарвлення, що спонукає туриста до вибору тієї чи іншої туристської послуги. В основу туристської послуги, як елементарної складової туристського продукту покладено підвид туризму, розвиток якого обумовлений суспільним попитом та наявними специфічними туристськими ресурсами. Так, ми вже зазначали, що якщо водний туризм – це вид туризму, то рафтинг чи каякінг – його підвиди.

Слід визначити, що підвиди туризму є найбільш динамічною складовою наведеної класифікації, вони постійно доповнюються та можуть приймати іншого вигляду у залежності від стану туристського ринку, змін попиту на туристські послуги, які обумовлені великою кількістю змінних, у тому числі і модою на той чи інший вид рекреаційної діяльності.

Розвиток туристської галузі може призвести до ще більш розгалуженої структури дерева туризму. Вже сьогодні необхідно враховувати те, що і підвиди туризму теж можуть поділятися на складові.

Отже, спортивний туризм у загальній типології туризму виділений нами як група видів туризму, яка, на нашу думку, визначається мотивацією туристської подорожі, а види спортивного туризму, в першу чергу, – способом або середовищем подорожування.

Видом спортивного туризму слід вважати об’єднання туристсько-спортивних заходів (спортивних туристських походів, змагань) за характерним способом пересування або іншими визначальними умовами їх проведення, що здійснюються відповідно до затверджених в установленому порядку правил їх проведення. До видів спортивного туризму, класифікованих в Україні, належать: пішохідний, лижний, гірський, водний, велосипедний, вітрильний, спелеологічний та автомототуризм. В Росії ж додатково до вказаних видів класифіковано ще й кінний та комбінований туризм. Некласифікованими видами спортивного туризму слід вважати види туризму, які для подолання туристських маршрутів використовують поки що нетрадиційні засоби пересування – долання маршрутів на тваринах (так званий в'ючний

туризм), на повітряних кулях, дельтапланах, парапланах, снігоходах, квадроциклах тощо. Видова структура спортивного туризму представлена на рис. 4.

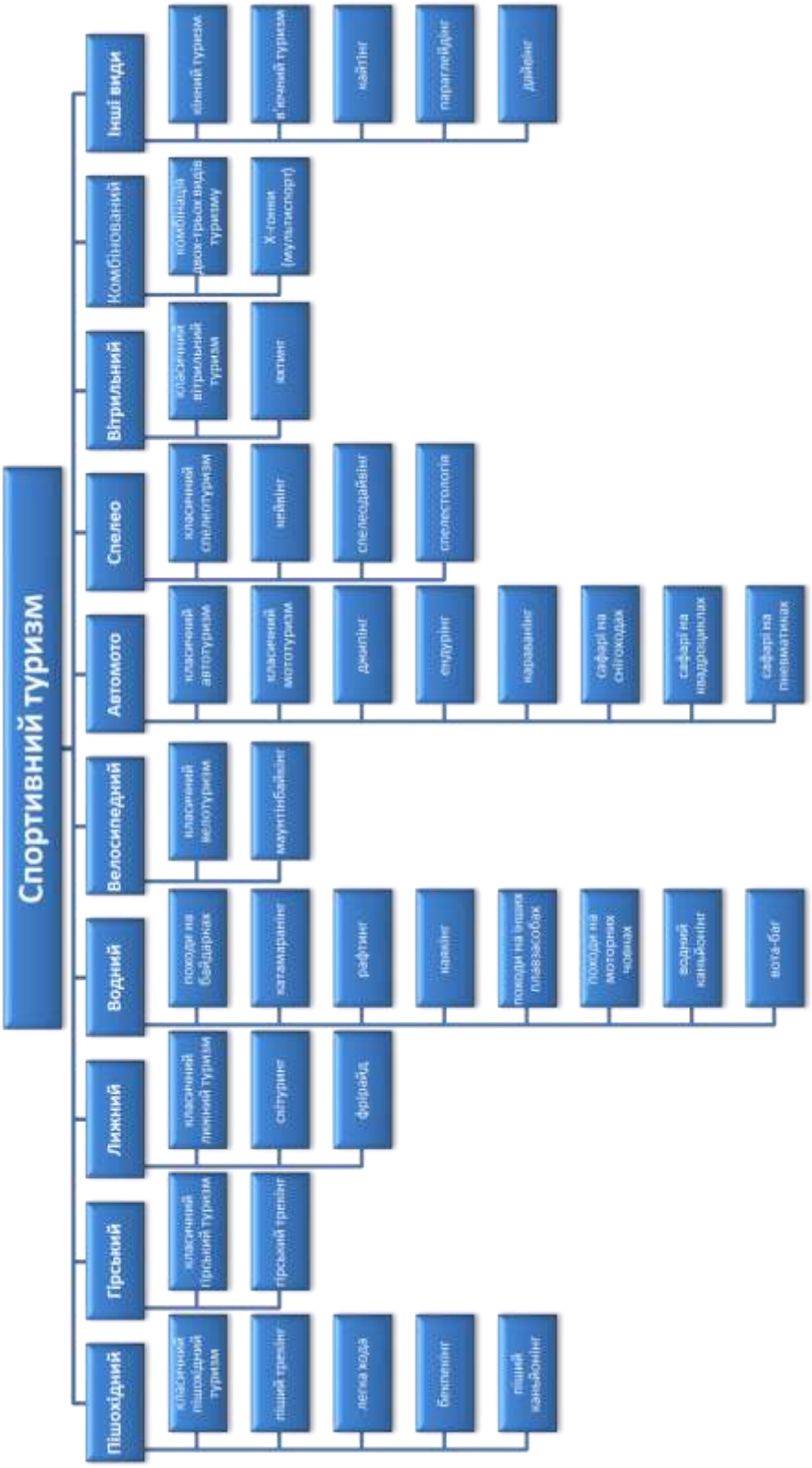

Рис. 4. Видова структура спортивного туризму, автор: Колотуха О.В., 2013

Розглянемо спортивний туризм з точки зору інших типологічних ознак. Єдиної думки з приводу самого переліку існуючих критеріїв систематизації так і не склалося. Чому? Насамперед, тому, що сам туризм

являє собою досить складне соціально-економічне явище, аналіз якого вимагає більш фундаментального і системного підходу, ніж це може здатися на перший погляд.

Питання критеріїв є головним у будь-якій систематизації. Розглянемо спортивний туризм на основі таких критеріїв, як:

- кордони територіально-адміністративних утворень – в'їзний, внутрішній, виїзний, національний, міжнародний, прикордонний;
- соціо-демографічні ознаки – дитячий, юнацький, молодіжний, осіб зрілого віку, осіб похилого віку, сімейний, інвалідів;
- рівень обслуговування – елітарний, масовий;
- чисельний склад – груповий, індивідуальний;
- форма організації – організований, самодіяльний;
- джерело фінансування – комерційний, соціальний;
- сезонні характеристики – сезон, несезон, напівсезон;
- терміни тривалості подорожі – короткочасний (подорожі вихідного дня), тривалий.

З точки зору *кордонів територіально-адміністративних утворень* спортивному туризму притаманні всі ознаки цього критерію. Він може бути в'їзним та виїзним, внутрішнім та міжнародним, національним і навіть прикордонним, адже такі визнані туристські регіони як Альпи, Кавказ, Гімалаї, Карпати та інші розташовані на території кількох країн. За *віковою ознакою* спортивний туризм може бути дитячо-юнацьким, молодіжним, осіб зрілого віку і навіть осіб похилого віку (ветеранським), адже жодних обмежень за віком у спортивному туризму не існує, фізична підготовка учасників походів повинна бути достатньою для проходження хоча би нескладних маршрутів.

Часто туристські походи здійснюються сімейними туристськими групами. Доступний спортивний туризм в певній мірі і для інвалідів. Один з авторів особисто спостерігав у Новій Зеландії туристську групу інвалідів з ураженими нижніми кінцівками, які проходили досить складний водний туристський маршрут на байдарках.

За *рівнем обслуговування* спортивний туризм є здебільшого масовим, але цілий ряд туристсько-спортивних акцій у віддалених точках планети робить його також і елітарним. Так сходження на найвищу вершину Антарктиди – масив Вінсон – обчислюється вартістю у 20-30 тис. доларів.

За *чисельним складом* спортивний туризм є груповим (командним) видом спорту та туристської діяльності. Так мінімальний склад спортивної туристської групи визначається вимогами безпеки проведення туристських походів: для нескладних туристських походів (I-II категорії складності) – від 2-4-х учасників, для більш складних туристських походів (III-VI категорії складності) – від 6-ти учасників. Хоча в закордонній туристській практиці мають місце одиночні туристсько-спортивні та альпіністські акції (одиночні подорожі, навіть навколосвітні, одиночні альпіністські сходження тощо), так звані – «соло».

За такою типологічною ознакою як *ступінь організованості* спортивний туризм є самодіяльним. Самодіяльний туризм – це форма неорганізованого туризму, де туристські послуги та потреби забезпечуються на основі самодіяльності туристів. Туристи самі обирають маршрути і спосіб пересування, забезпечують собі харчування, нічліг і місце відпочинку. Спортивний самодіяльний туризм можна вважати одним з вітчизняних гуманітарних досягнень минулого століття. Масовий характер, високоетичні (пізнавальні, оздоровчі, виховні) ролі в суспільстві відносять цю діяльність до безумовних досягнень радянських часів. Будучи в основному самодіяльним, спортивний туризм в СРСР відрізнявся масовістю саме через його самоорганізований характер. При цьому в системі спортивного туризму були знайдені оптимальні форми і механізми організації, що дозволили цій діяльності швидко і стійко розвиватися. Натомість в останні роки на туристському ринку з'явилася пропозиція організованих туристсько-спортивних турів, які пропонуються турфірмами, що спеціалізуються на активному туризмі.

За ознакою *джерел фінансування* спортивний туризм має глибокий соціальний зміст, адже забезпечує максимальний соціальний ефект, принаймні, з точки зору його масової доступності, особливо для дітей та молоді, та завдань оздоровлення нації. Хоча комерційні засади в спортивному туризмі також присутні, адже пропозиція активних туристських турів, розроблених туристськими фірмами, зростає.

За критерієм *сезонності* спортивний туризм виступає як яскраво виражений сезонний вид туризму. Проведення туристських походів у несезон або у міжсезоння (наприклад, пішохідних чи гірських – взимку) переводить такі походи у розряд екстремальних.

За терміном *тривалості* короткочасні подорожі характерні для спортивно-оздоровчого туризму, тривалі ж – для власне спортивного та екстремального туризму.

Висновки. На сьогоднішній день переважна більшість дослідників туризму використовує при його систематизації поняття «класифікація туризму». При цьому кількісні градації, як правило, не застосовуються, а от якісні відмінності присутні. Тому, при систематизації такого складного соціально-економічного явища як туризм слід застосовувати поняття «типологія туризму». Автори пропонують вибудовувати типологію туризму з урахуванням родовидових взаємозв'язків, що утворюють складові туризму, які, в свою чергу, безпосередньо впливають на формування туристського потоку. В основу типології необхідно покласти розгалуження туристського потоку, як явища здатного об'єднати всіх туристів і різні напрямки їх діяльності протягом подорожі. Туризм як складне соціально-економічне явище повинен мати таку структурно-логічну схему: вищої рід - рід - група видів - вид - підвид.

Оцінюючи місце спортивного туризму в загальній типології туризму, визначаємо, що *спортивний туризм* – це група видів туризму, мотивацією

яких є здійснення активних туристських походів з пішохідного, лижного, гірського, водного, велосипедного, автомобільного, мотоциклетного, спелеологічного, вітрильного та інших поки що нетрадиційних видів активного туризму. По відношенню до кордонів територіально-адміністративних утворень спортивний туризм виступає як геопросторове явище. Він є загальнодоступним і охоплює практично всі вікові сегменти туристського потоку. Це здебільшого масовий та груповий (командний) вид туристської діяльності з глибокими самодіяльними засадами організації такої діяльності. Спортивний туризм виступає як яскраво виражений сезонний вид і є тривалим видом туристської діяльності. Він має глибокий соціальний зміст, адже забезпечує максимальний соціальний ефект.

Список використаних джерел:

1. *Алаев Э.Б. Экономико-географическая терминология / Э.Б. Алаев. – М.: Мысль, 1977. – 199 с.*
2. *Александрова А.Ю. Теоретические основы географии туризма / А.Ю.Александрова. // Туризм и культурное наследие. Межвузовский сборник научных трудов – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // tourlib.net /statti_tourism/ aleksandrova.htm.*
3. *Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреалогії та рекреаційної географії / О.О. Бейдик. – К.: Палітра, 1998. – 130 с.*
4. *Закон України «Про внесення змін до закону України «Про туризм» від 19.11.2003 р. // www.rada.gov.ua*
5. *Крачило Н.П. География туризма: Учебное пособие / Н.П.Крачило. – К.: Вища школа, 1987. – 208 с.*
6. *Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О.О.Любіцева. – К.: "Альтерпрес", 2002. – 436 с.*
7. *Мальська М.П. Основи туристичного бізнесу: Навчальний посібник / М.П.Мальська, В.В.Худо, В.І.Цибух. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.*
8. *Философский энциклопедический словарь / Редкол. С.С.Аверинцев, Э.А.Араб-Оглы, Л.Ф.Ильичев и др. – 2-е изд-е. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – 815 с.*
9. *Шипко А.Л. Родовидовий аналіз сучасного туризму / А.Л.Шипко. // Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди": Науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький: ПП "СКД", 2008. – С.146-153*
10. *World Tourism Organization UNWTO / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unwto.org*

References:

1. *Alaev Je.B. Jekonomiko-geograficheskaja terminologija / Je.B. Alaev. – M.: Mysl', 1977. – 199 s.*
2. *Aleksandrova A.Ju. Teoreticheskie osnovy geografii turizma / A.Ju.Aleksandrova. // Turizm i kul'turnoe nasledie. Mezhvuzovskij sbornik nauchnyh trudov – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http: // tourlib.net /statti_tourism/ aleksandrova.htm.*
3. *Beydyk O.O. Slovnyk-dovidnyk z heohrafiyi turyzmu, rekrealohiyi ta rekreatsiynoyi heohrafiyi / O.O. Beydyk. – K.: Palitra, 1998. – 130 s.*
4. *Zakon Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do zakonu Ukrayiny «Pro turyzm» vid 19.11.2003 r. // www.rada.gov.ua*
5. *Krachylo N.P. Heohrafyya turyzma: Uchebnoe posobye / N.P.Krachylo. – K.: Vyshcha shkola, 1987. – 208 s.*

6. Lyubitseva O.O. Rynok turystychnykh posluh (heoprostorovi aspekty) / O.O.Lyubitseva. – K.: "Al'terpres", 2002. – 436 s.
7. Mal's'ka M.P. Osnovy turystychnoho biznesu: Navchal'nyy posibnyk / M.P.Mal's'ka, V.V.Khudo, V.I.Tsybukh. – K.: Tsentr navchal'noyi literatury, 2004. – 272 s.
8. Filosofskij jenciklopedicheskij slovar' / Redkol. S.S.Averincev, Je.A.Arab-Ogly, L.F.Il'ichev i dr. – 2-e izd-e. – M.: Sovetskaja jenciklopedija, 1989. – 815 s.
9. Shypko A.L. Rodovydovyy analiz suchasnoho turyzmu / A.L.Shypko. // Humanitarnyy visnyk Derzhavnoho vyshchoho navchal'noho zakladu "Pereyaslav-Khmel'nyts'kyy derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni Hryhoriya Skovorody": Naukovo-teoretychnyy zbirnyk. – Pereyaslav-Khmel'nyts'kyy: PP "SKD", 2008. – S.146-153
10. World Tourism Organization UNWTO / [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: www.unwto.org

УДК 911.3:338.48:711.455

Бойко Ірина Дмитрівна
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці, Україна
e-mail: boiko_ira@ukr.net

Книш Олександра Андвріївна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: sashaknysh92@gmail.com

ДІАГНОСТИЧНІ КРИТЕРІЇ ВИДІЛЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЙНА СХЕМА ТУРИСТИЧНИХ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИХ ЗАКЛАДІВ

Метою написання статті є виклад власного погляду на трансформаційні процеси у сфері лікувально-оздоровчого туризму України, зокрема, Карпатського регіону.

В основі *методики* дослідження лежить поєднання емпіричних (спостереження та порівняння) а також теоретичних (систематизація та класифікація)методів наукового пізнання. Основним *результатом дослідження* є розробка класифікаційної блок-схеми.

Наукова новизна роботи полягає у запровадженні терміну «туристичний оздоровчо-лікувальний заклад» а також визначенні переліку критеріїв, які дозволяють віднести заклад розміщення до означеної категорії. *Практична значимість результатів* пов'язана з можливістю їх запровадження у навчальний процес.

Ключові слова: лікувально-оздоровчий туризм; заклад розміщення; спеціалізовані заклади розміщення; неспеціалізовані заклади розміщення; туристичний оздоровчо-лікувальний заклад; клієнтоорієнтованість

УДК 911.3:338.48:711.455

Бойко Ирина Дмитриевна
Черновицкий национальный университет имени Ю. Федьковича, г. Черновцы, Украина
e-mail: boiko_ira@ukr.net

Кныш Александра Андреевна
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
e-mail: sashaknysh92@gmail.com

ДИАГНОСТИЧЕСКИЕ КРИТЕРИИ ВЫДЕЛЕНИЯ И КЛАССИФИКАЦИОННАЯ СХЕМА ТУРИСТИЧЕСКИХ ЛЕЧЕБНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНИХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Целью написания статьи является изложение собственного взгляда на трансформационные процессы в сфере лечебно-оздоровительного туризма Украины, в частности, Карпатского региона.

В основе методики исследования лежит сочетание эмпирических (наблюдение и сравнение), а также теоретических (систематизація и классификация) методов научного познания. Основным *результатом исследования* является разработка классификационной блок-схемы. *Научная новизна работы* заключается в введении термина «туристическое оздоровительно-лечебное учреждение», а также определении перечня диагностических критериев, позволяющих отнести заведение размещения в указанной категории.

Практическая значимость результатов связана с возможностью их внедрения в учебный процесс .

Ключевые слова: лечебно-оздоровительный туризм; предприятие размещения; специализированные предприятия размещения; неспециализированные предприятия размещения; туристическое оздоровительно-лечебное учреждение; клиентоориентированность.

UDC 911.3:338.48:711.455

Boiko Iryna Dmytrivna
YuriyFedkovychChernivtsi National University, Chernivtsy, Ukraine
e-mail: boiko_ira@ukr.net

Knysh Olexandra Andreevna
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: sashaknysh92@gmail.com

DIAGNOSTICCRITERIA FOR SELECTION AND CLASSIFICATION SCHEME OF MEDICAL AND HEALTH TOURISM INSTITUTIONS

The purpose of writing this article is representiongour own view of the transformational processes in the field of medical and health tourism in Ukraine, the Carpathian region in particular.

The methodology is a combination of empirical research (observation and comparison), as well as theoretical (systematization and classification) knowledge.

The main result of this research is to develop a classification flowchart.

Innovation of the work is in introduction of the term "health tourism facilities", as well as determining the list of diagnostical criteria to includehealth resortin this category.

The practical significance of the resultsobtained is in their possible introduction to the educational process.

Keywords: medical and health tourism; lodging company; organized specializing enterprises; mainstream businesses organizations; travel health-treatment facility; customer focus.

Постановка проблеми. Трансформація потреб і запитів населення стосовно мети, змісту, якості та результатів відпочинку призводить до якісних змін у системі надання послуг оздоровчо-лікувального характеру на курортах України загалом і Карпатського туристичного регіону, зокрема. Це знайшло своє відображення у появі нових, частобагатофункціональних типів закладів розміщення а також розширенні функцій уже існуючих (традиційних). Основною метою і, одночасно, соціальним запитом таких змін є підвищення ступеню комфортності отримання лікувально-оздоровчих послуг в контексті підвищення рівня

особистого та родинного здоров'я, якості та тривалості життя. Важливою характеристикою сучасного етапу роботи курортних закладів є запровадження низки нових лікувальних програм, методик, засобів,а також стандартів обслуговування гостейта способів навчання персоналу, методів дослідження цільового ринку й способів просування оздоровчо-лікувального турпродукту,загальноприйнятих у світовій практиці туризму.

Аналіз публікацій. Означені вище тенденції дають підстави говорити про дедалі чіткіше розмежування понять «санаторно-курортне лікування» та «лікувально-оздоровчий туризм» і зростання ролі останнього. Переконливе обгрунтування цього твердження наведене у статті Вєтітньова О.М. та ін.[1]. Власне, актуальною і об'єктивною є дефініція поняття «лікувально-оздоровчий туризм». Відповідно до визначення: *«лікувально-оздоровчий туризм* – це частина туристичної діяльності, що в якості головного мотиву поїздки передбачає отримання туристами за власнічикорпоративнікошти (засоби) комплексу лікувально-діагностичних, реабілітаційних, профілактичних і рекреаційних послуг, що надаються в місцях, відміннихвід місця їх постійного проживання, яківолодіють необхідними для цього природними, матеріальними і людськими ресурсами, з метою попередження захворювань чи реабілітації/лікування різних патологій». Автор зазначає, що ключовим моментом тут є «мотив поїздки», який передбачає добровільність, свободу і усвідомлення вибору– в сенсі місця (можливості) придбання лікувального туру, розташування курорту, форми оплати, наповнення, термінів і тривалості курортних програм. На думку Казакова В.Ф.[2],*«лікувальний туризм – це сполучна форма відпочинку та лікування в санаторно-курортних умовах на основі пріоритетності (паритетності) туристичних форм відпочинку стосовно заходів медичного характеру, при фінансуванні поїздки, як правило, з власних засобів клієнта»*.Погоджуючись з другою частиною визначення, зауважимо, що «заходи медичного характеру» чи медичні процедури на основі переважного використання лікувальних чинників природного походження для більшої частини таких туристів є більш важливою мотиваційною складовою поїздки, ніж туристична. Поряд з розглядом курортної справи в контексті туристських відносин, багато фахівців вважають санаторно-курортні закладиі*частиною системи охорони здоров'я* у вигляді одного з етапів медичної реабілітації при ряді патологій, або елемента первинної та вторинної профілактики захворювань і відновної медицини. Такий підхід до розгляду призначення оздоровниць пояснюється історичною еволюцією санаторно-курортного комплексу України та інших держав на пострадянському просторі. Вважаємо такий стан речей унікальним, таким який поєднує у собі залишковий від Радянської системи охорони здоров'я (до-речі, не найгіршої) принцип *важливостіі серйозності*санаторно-курортного лікування широких верств населення(який шкода було би втратити) з *гедоністичістю*принципу організації лікувально-оздоровчого туризму, що надає свободу вибору

можливостей оздоровлення під час подорожі, які сформувались у Європі.

Постановка завдання. Сьогодні соціально-географічні, маркетингові та інші дослідження санаторно-курортної сфери вимагають застосування інноваційних підходів та використання сучасної термінології. Відповідно, виникає потреба у визначенні понять «лікувально-оздоровчий туристичний продукт», «туристичний оздоровчо-лікувальній заклад», окресленні критеріїв, за якими той чи інший заклад може бути віднесений до цієї групи; розмежуванні їх функцій та означенні можливостей.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, *лікувально-оздоровчий (санаторно-курортний) туристичний продукт* являє собою комплекс послуг з розміщення і харчування, послуг лікувально-оздоровчого тамедико-діагностичного характеру, організацію дозвілля а також (іноді)–забезпечення перевезення. Подібне сполучення може трансформуватись у товар лише в разі наявності покупця і продавця, як учасників процесу обміну. Це передбачає безпосередню присутність споживача у місці виробництва послуг та вимагає специфічних методів управління. Продавцем виступає заклад розміщення з відповідними можливостями:

Туристичний оздоровчо-лікувальний заклад – колективнийзаклад розміщення, розрахований на обслуговування різних груп клієнтів (за віком, національністю, статтю тощо), основним мотивом подорожі якихє покращення самопочуття та стану здоров'я. Як правило, означені категорії осіб прагнуть досягти позитивного результату через участь у заходах відновного характеру з переважним використанням природних лікувальних чинників в умовах підвищеного психоемоційного комфорту, за що вони згодні сплачувати повністю або частково. Основними характеристиками таких закладів і одночасно критеріями, за якими їх можна діагностувати, є:

1) Максимально необхідне *інформування клієнта* про наявні ресурси та можливості підприємства, що дозволяє реалізувати свободу вибору певних закладів, програм оздоровлення, умов проживання, а також проводити їх коригування – тобто формувати пакет послуг (лікувально-оздоровчий турпродукт) самостійно або суттєво впливати на його наповнення;

2) Широке *використання можливостей маркетингових технологій*: створення та підтримка власного інтернет-сайту з інформацією на кількох мовах (як правило - 2х-3х) та можливістю он-лайн-бронювання; інтеграція у солідарні системи продажу туристичного продукту (і лікувально-оздоровчої спрямованості, зокрема); участь у виставково-ярмаркових заходах національного та міжнародного рівня як самостійно так і в якості структурної одиниці туристичного кластеру регіону, акції, формування певних пакетів послуг (наприклад, для щойно одружених тощо), запровадження спеціальних знижок та пропозицій в «низький» сезон та багато іншого;

3) *Підбір персоналу* (медичного, обслуговуючого) та підвищення рівня його кваліфікації для уникнення репутаційних втрат закладу; проведення тренінгів як для персоналу власного підприємства, так і залучення окремих

працівниківбагатьох однопрофільних туристично-лікувальних закладів до участі у спільних навчаннях для однотипних категорій працівників;

4) *Урізноманітнення методів лікування* та оздоровлення; використання новітніх технологій; запровадження передових методик та сучасного устаткування з програмним забезпеченням, нетрадиційних та нестандартних методів з одночасним підвищенням їх результативності;

5) *Створення аква-зони* (СПА зони), перебування в якій, як правило, входить у вартість пакету послуг туристичного лікувально-оздоровчого закладу для його гостей і платне для інших категорій відвідувачів. Аква-зону формують такі структурні одиниці – басейн або кілька басейнів (наприклад, для дорослих та дітей), джакузі, лазні, сауни, душі – в різних комбінаціях та варіаціях;

6) *Підвищення ступеню комфортності перебування в закладі* через підвищення рівня кваліфікації обслуговуючого персоналу, зміну умеблювання номерів, їх технічного переоснащення та додаткового укомплектування, використання дизайнерських рішень в інтер'єрі та сучасних матеріалів в оздобленні. Актуальними є мотиви національного колориту;

7) Значна увага з боку керівництва та обслуговуючого персоналу до блоку «відпочинок і розваги» через запровадження туристсько-екскурсійних та анімаційних програм обслуговування а також активних форм відпочинку; запрошення творчих колективів; створення святкового анімаційного продукту і реалізація його за окрему плату;

8) Запровадження можливості вибору способу харчування (дієтичне, покращене, «шведська лінія») та місця прийняття їжі (їдальні, кафе, ресторани);

9) Надання можливості отримати додаткові послуги в закладі за окрему плату (подорожі, трансфер, новітня діагностика, інноваційні методи оздоровлення, зняття психологічної напруги, емоційного перевантаження, косметологія обличчя та тіла, СПА тощо);

Загалом, дев'ять попередніх пунктів можна об'єднати в один напрямок – *«клієнтоорієнтованість»*, яка призводить до зміни філософії закладу, що, в свою чергу, дає підстави говорити про ще одинчіткий критерій:

10) Помітна стійка тенденція щорічного*збільшення, числа гостей з інших регіонів України*, і, насамперед – *іноземних туристів*,як індикатора привабливості туристичного лікувально-оздоровчого закладу та пакету пропонованих ним послуг.

Особливо яскравими є ці трансформації в регіонах традиційно зорієнтованих на розвиток курортного господарства, таких як Карпатський туристичний регіон. Такі тенденції, зокрема, переконливо засвідчує позитивна динаміка чисельності відвідувачів туристичних оздоровчо-лікувальних закладів Трускавця (табл. 1). Актуальним для суспільно-географічних досліджень сучасного етапу розвитку сфери послуг є класифікація туристичних лікувально-оздоровчих закладів.

Таблиця 1.

*Динаміка кількості відпочивальників у санаторно-курортних закладах міста Трускавець, (за даними Міської Ради),тис.осіб**

	2002	*2003*	*2004*	*2005*	*2006*	*2007*	*2008*	*2009*	*2010*	*2011*	*2012*
Відпочивальники всього	144,7	162,2	167,5	161,6	175,2	183,4	192,0	176,0	187,0	174,9	200,3
з них іноземці				28,6	28,6	23,3	28,5	32,0	38,0	39,0	46,6
питома вага іноземців, %				17,7	16,3	12,7	14,8	18,2	20,3	22,3	23,3

**Приватний сектор (здача власного житла в оренду) до уваги не береться*

Вважалося, що лікувально-оздоровчий туризм слід розглядати лише в контексті функціонування санаторно-курортних закладів – санаторіїв – найбільш поширених типів закладів на курортах. Однак, у цьому випадку з поля зору випадають приватні заклади розміщення (готелі, вілли, апарт-готелі, СПА-готелі тощо), які знаходяться на курортах і поблизу них, спеціалізовані медичні центри, а також фахівці, що мають приватну медичну практику і надають свої послуги у приміщеннях цих закладів тощо.

Сьогодні на ринку лікувально-оздоровчих туристичних послуг функціонують підприємства різних організаційно-правових форм власності, різної спеціалізації, підпорядкованості, величини, місткості тощо.Офіційна статистика визначає їх як колективні засоби розміщення[3], з поділом на *спеціалізовані та неспеціалізовані (див. рис. 1)*.

До *спеціалізованих* закладів розміщення належать: санаторії, дитячі санаторії, пансіонати з лікуванням, санаторії-профілакторії, бальнеологічні лікарні (грязелікарні), дитячі заклад оздоровлення цілорічної дії (дитячий центр), будинки відпочинку, пансіонати відпочинку а також бази відпочинку (крім туристичних).Як правило, це підприємства з багаторічним досвідом роботи, створені ще за часів Радянського Союзу, які є юридичними особами, однак на певному етапі свого еволюційного розвитку змінили організаційно-правову форму, вийшовши з державної власності.

Ці установи можуть бути відомчими. Зберігаючи тісні зв’язки з підприємствами-засновниками, вони надають певну кількість «путівок» їх співробітникам. Окремі співпрацюють з Фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, що надає фінансування через проведення тендерів, однак переважна частина фінансових надходжень підприємств – це прямі кошти відпочивальників, які купують оздоровчий продукт безпосередньо на підприємстві, через туристичну агенцію, або ж користуються солідарними системами бронювання, наприклад, http://uahotels.info/.

У своїй більшості менеджмент означених закладів усвідомлює чітку позитивну динаміку ринку, яка генерує зміни стратегії розвитку, що проявляються у поглибленні «туристичної спеціалізації» означеного кола підприємств.

Рис. 1. Класифікаційна схема туристичних лікувально-оздоровчих закладів України

До *неспеціалізованих* слід віднести готелі і їх різновиди, що розташовані на курортах, в лікувально-оздоровчих місцевостях та поблизу осередків природно-лікувальних ресурсів. Часто вони виникають як сателіти уже діючих закладів лікувально-оздоровчого туризму, пропонуючи скористатись можливостям матеріально-технічної бази останніх і разом з ними створюють стійкий інфраструктурний каркас курортного населеного пункту.Безумовно, ці заклади мають значно менші кількісні і якісні (в першу чергу – за спектром послуг) можливості оздоровлення туристів та відпочиваючих. А їх власниками, переважно, є особи з числа місцевих мешканців, які мають відповідний досвід роботи у санаторно-курортному секторі. Крім безпосереднього забезпечення проживання та харчування (часто дієтичного) неспеціалізовані заклади лікувально-оздоровчого туризму, як правило, пропонують консультації лікаря-терапевта, що має приватну медичну практику, СПА-послуги (лазні, сауни, басейни тощо), можливість отримати певні бальнеологічні чи фізіотерапевтичні процедури тощо. Якщо такої можливості немає, то гості цихзакладів розміщення користуються медичною базою курортних поліклінік, бальнеолікарень, медичних центрів тощо. Певні труднощі реєстрації юридичної особи та процедура припинення діяльності, значне податкове навантаження, яке вони несуть,необхідність значних капіталовкладень на будівництво і закупівлю комплексу медичного обладнання а також складність процедури отримання ліцензії на надання медичних послуг – це ті чинники, що заставляють нових учасників ринку обирати статус *фізичної особи – підприємця*, а в якості основного виду економічної діяльності зазначатисаме *організацію послуг проживання та харчування* (а не охорону здоров'я). Можна говорити про неспівмірність

можливостей спеціалізованих (потужних) і неспеціалізованих туристичних лікувально-оздоровчих закладів, однак незаперечним є той факт, що останні заповнили певну ринкову нішу, яка до цього була порожньою, і задовольнили запит значної групи клієнтів, які вважають себе «практично здоровими», ведуть здоровий спосіб життя, або обмежені для цього у часі, досить заможних і здатних оплачувати свій відпочинок самостійно,вимагаючи достатнього рівня комфорту і відчувати себе в закладі«як вдома». Вони прагнуть уникнути зайвої метушні, конфліктів та напруги, виникнення яких пов'язане зі значною концентрацією людей у великих закладах.

Однак, є ряд закладів, які поєднують в собі високий ступінь «клієнтоорієнтованості» зі значними потужностями (щодо розміщення, харчування і лікування). Насамперед, це нові заклади, що виникають сьогодні на курортах Карпатського регіону (Шале Грааль, Ріксос Прикарпаття, Міротель та інші), які за типом є спеціалізованими або неспеціалізованими закладами розміщення, а за суттю – поліфункціональними туристичними підприємствами, що реагуючи на коньюнктуру ринку, можуть надавати моно послуги на вимогу – в першу чергу – проживання і харчування; також – конференц-сервіс, СПА- чи веллнес програми, трансфер, догляд за дітьми, розваги (напр., влаштовувати святкові концерти відмих виконавців) або ж їх комплекс – т. зв. курортний туристичний продукт. Бачення ними своєї місії відображено складовою частиною у власній назві підприємства, хоча, офіційна статистика такі деталі не бере до уваги.Зустрічаємо:Resort&Spa, готельні комплекси, готельно-розважальні комплекси, готельно-ресторанні комплекси, туристичні комплекси, туристсько-оздоровчі комплекси, лікувально-оздоровчі комплекси.

Висновки. Таким чином, констатуємо трансформаційні процеси у санаторно-курортних закладах у напрямку підвищення їх «клієнтоорієнтованості» а також появу нових типів закладів розміщення, зорієнтованих на обслуговування категорії туристів, що дбають за своє здоров'я та комфортність існування. В сукупності вони утворюють новий тип –*туристичні лікувально-оздоровчі заклади*, що, безумовно, є позитивним явищем їх еволюції та ознакою конвергенції з загальноєвропейськими стандартами організації лікувально-оздоровчого туризму.

Список використаних джерел

1. *Ветитнёв А.М. Лечебно-оздоровительный туризм: вопросы терминологии и типологии / Ветитнёв А.М., Дзюбина А.В., Торгашева А.А. // Сочи: Вестник СГУТиКД, №2 (20), 2012. – С. 50 – 56.*
2. *Казаков В.Ф. Опыт организации лечебного туризма в санатории средней полосы России/Казаков В.Ф. // Курортные ведомости, 2002. No 2. – С. 10 –12*
3. *Головне управління статистики у Львівській області. Бланки статистичної звітності та інструкції Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/sr/all_blank.php?ind_page=sr*

References:

1. Vetytnëv A.M. Lechebno-ozdorovytelnыi turyzm: voprosы termynolohyy y typolohyy / Vetytnëv A.M., Dziubyna A.V., Torhasheva A.A. // Sochy: Vestnyk SHUTyKD, №2 (20), 2012. – S. 50 – 56.

2. Kazakov V.F. Opыt orhanyzatsyy lechebnoho turyzma v sanatoryy sredneў polosы Rossyy/Kazakov V.F. // Kurortnыe vedomosty, 2002. No 2. – S. 10 –12
3. Holovne upravlinnia statystyky u Lvivskii oblasti. Blanky statystychnoi zvitnosti ta instruktsii Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/sr/all_blank.php?ind_page=sr

УДК 911.3

Малиновська Оксана Юріївна,
кандидат географічних наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: osano@yandex.ua

ІННОВАЦІЙНІ МУЗЕЙНІ ЗАКЛАДИ ТА ЗАСТОСУВАННЯ НОВИХ ПІДХОДІВ У ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЇВ ТА ЕКСКУРСІЙНОМУ ОБСЛУГОВУВАННІ

Метою статті є висвітлення особливостей функціонування інноваційних музейних закладів та застосування нових підходів у діяльності музеїв та екскурсійому обслуговуванні. Розглянуто специфіку діяльності віртуальних музеїв, музейних кварталів, музейних містечок, музеїв сучасного мистецтва, музеїв транснаціональних культур та національних меншин, музеїв маргінальних культур і непрофесійних форм художньої творчості. Подано сучасні форми організації екскурсій. *Результати статті* можуть використовуватися традиційними музеями та туристськими підприємствами для модернізації і пожвавлення роботи з туристами та удосконалення організації музейного середовища.

Ключові слова: екскурсійна діяльність, інноваційні музейні заклади, музейні квартали, міста-музеї, віртуальні музеї.

УДК 911.3

Малиновская Оксана Юрьевна,
кандидат географических наук, доцент

Киевский национальний университет имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина
e-mail: osano@yandex.ua

ИННОВАЦИОННЫЕ МУЗЕЙНЫЕ УЧРЕЖДЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НОВЫХ ПОДХОДОВ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МУЗЕЕВ И ЭКСКУРСИОННОМ ОБСЛУЖИВАНИИ

Целью статьи является освещение особенностей функционирования инновационных музейных учреждений и использования новых подходов в деятельности музеев и экскурсионном обслуживании. Рассмотрено специфику деятельности виртуальных музеев, музейных кварталов, музеев-городов, музеев современного искусства, музеев транснацилнальных культур и национальных меньшинств, музеев маргинальных культур и непрофессиональных форм художественного творчества. Рассмотрены современные формы организации экскурсий. *Результаты статьи* могут использоваться традиционными музеями и туристическими предприятиями для модернизации и оживления работы с туристами и усовершенствования организации музейного простанства.

Ключевые слова: экскурсионная деятельность, инновационные музейные учреждения, музейные кварталы, города-музеи, виртуальные музеи.

UDC 911.3

Malynovska Oksana Yuriivna,
candidate of sciences (geography),
assosiated professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine.
e-mail: osano@yandex.ua

INNOVATIVE MUSEUM INSTITUTIONS AND APPLYING OF THE NEW METHODS IN MUSEUM WORK AND EXCURSION SERVICE

The purpose of the article is to look out the features of the functioning of the innovative museum institutions and the new methods in museum activities and excursions. There were considered the specificity of activity of virtual museums, museum quarter, city museums, museums of contemporary art, museums of transnational cultures and ethnic minorities, museums of marginal cultures and non-professional art. There were looked out the the modern forms of the organization of excursions. *The results* can be used by traditional museums and the tourist companies in order to modernize and revitalize the tourists and improve the organization of the museum space.

Key words: excursion activities, innovative museum institutions, city museums, square museums, virtual museums.

Постановка проблеми. Світові тенденції розвитку музеїв свідчать, що пріоритетним напрямком в їхній діяльності стає широка і резонансна демонстрація своїх колекцій. Сучасні музеї прагнуть максимально відкрити свої збірки для відвідувачів, перетворюються на культурні центри, орієнтуються на інтерактивну комунікацію, стають простором розвитку і творчої самореалізації особистості. З'являються нові форми організації екскурсій, які не висвітлені у класичних підручниках з екскурсознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні та прикладні аспекти розвитку екскурсознавства та музеєзнавства розглядалися у працях вітчизняних та зарубіжних авторів: Ф. Вайдахера, Г. Власюк, М. Гецевича, Р. Дьякової, Б. Ємельянова, О. Зосимович, В. Кіптенко, О. Малиновської, А. Короткової, Г. Мезенцевої, П. Пасічного, М. Рутинського, О. Стецюк, М. Хадакової, Л. Шляхтіної, Т. Юренєвої та ін.

Метою цієї статті є висвітлення різноманітності та особливостей функціонування інноваційних музейних закладів та застосування нових підходів у діяльності музеїв та екскурсійому обслуговуванні.

Виклад основного матеріалу. В сучасній світовій музейній теорії і практиці розширення просвітницької моделі музею відбувається за рахунок прийняття «гедоністичної» концепції, відповідно до якої мистецтво повинно приносити людині задоволення, вносити гармонію в її життя. Саме просвітницька функція на сьогоднішній день визначає образ сучасного музею, його призначення, архітектурне рішення, функціональне зонування, склад і площі приміщень, технічне оснащення.

Традиційні музеї з тематико-жанровими експозиціями нині втрачають здатність привертати увагу і пробуджувати активність широкого загалу. Тому на зміну таким музеям приходять інноваційні

музейні заклади та комплекси нового типу, такі як музейні квартали і міста, віртуальні музеї, екомузеї, музеї сучасного мистецтва, музеї транснаціональних культур, національних меншин, маргінальних культур, примітивного мистецтва, непрофесійних форм художньої творчості та ін. Також удосконалюються і модернізуються традиційні музеї, створюються нові форми роботи з відвідувачами, використовуються нові принципи організації музейного середовища.

На розвиток музеїв суттєво впливають процеси експериментування, які зумовлюють трансформацію традиційних форм музейної роботи: впровадження інноваційних технологій експозиційного дизайну; впровадження інноваційних технологій менеджменту і маркетингу, спрямованих на розширення музейної аудиторії; реклама музейного продукту, а також вивчення та формування попиту на нього; здійснення партнерських проектів з іншими організаціями.

Використання музеями комп'ютерних технологій сприяє: модернізації музейного обліку; розширенню можливостей доступу публіки до музейних фондів; продажу та перевірці квитків, що дозволяє музеям розширювати список постійних відвідувачів і залучати нових; проведенню маркетингових досліджень. Створення web-сайту музею дозволяє: зменшити витрати на публікацію своїх матеріалів; створити принципово нову музейну експозицію (інтерактивні експонати завдяки аудіоелементам та візуальним ефектам стають доступними для перегляду людьми із захворюваннями органів зору і слуху); представити у віртуальній експозиції твори, які знаходяться у фондах музею і недоступні в реальному музеї; відвідати музей людям, які через обмежений бюджет не мають можливості подорожувати світом; забезпечити систематизацію інформації і полегшити пошук потрібних даних; покращити імідж музею.

Перші віртуальні музеї почали з'являтися в мережі Інтернет з початку 1990-х рр. Спочатку вони були web-сайтами реальних музеїв, але незабаром стали з'являтися і персональні web-сайт-музеї. Перший персональний web-сайт-музей, який назвав себе таким, з'явився в 1994 р. [3]. Колекція віртуального музею, як правило, робить доступною для споглядання значну кількість експонатів, які з різних причин не виставлені на показ у реальному музеї. Крім цього, віртуальний простір музею використовується не тільки для зберігання і перегляду цифрових зображень і текстових документів з різноманітною інформацією, а й як майданчик для спілкування між відвідувачами.

Варіанти віртуальних музеїв досить різноманітні: web-сайти музеїв, тематичних виставок і галерей; музеї віртуального мистецтва; віртуальні музеї «2-го покоління» (наприклад, проект міжнародної художньої он-лайн виставки Art Project за ініціативою пошукової мережі Google об'єднав 17 музеїв світу і дозволяє відвідувачам «прогулятися» їхніми залами, за допомогою функції динамічного масштабування виявити на картинах найдрібніші деталі, які неможливо побачити в реальному музеї, а також

«створити» свою власну колекцію творів мистецтва з власними коментарями до кожного з них).

Досвід європейських країн показує, що одним із досить вдалих рішень для міста може бути вбудовування в міський простір «креативних індустрій» (арт-центрів, лофт-проектів, музейних кварталів, музейних містечок та ін.).

Музейні квартали як культурно-дозвіллєві музейні райони є внутріміськими структурами і можуть мати досить великий вплив на розвиток культури міст в цілому. Вони можуть включати як історичні будівлі, так і нову архітектуру, об’єднувати культурні інститути різних типів і представляти різні види мистецтва, являючись найбільш ефективним засобом організації музейного простору. Це можуть бути як окремі будівлі, так і комплекси будівель, розташованих у паркових зонах або мальовничих заміських місцевостях, які мають зручний транспортний зв'язок з містом. Музейні квартали надають жителям і туристам різноманітні можливості відпочинку та культурного дозвілля в єдиному просторі району міста, кварталу, вулиці, а також являються одним із кращих варіантів для комплексного розвитку музеїв. Приклади таких рішень можна бачити у Відні (Музейний квартал), Мюнхені (Ареал мистецтва), Берліні (Музейний острів), Санкт-Петербурзі (Невський проспект, набережна Європи, проекти «Музейний квартал», «Поштове містечко» та «Селище Художників»), Пскові (Золота набережна), Калінінграді (Рибне селище). Такі проекти, як правило, одразу стають візитними картками для регіону при позиціонуванні його на туристичних ринках і починають приваблювати нові категорії туристів.

До музейних комплексів нового типу також можна віднести міста-музеї, які являють собою єдиний архітектурний та мистецький комплекс, є певною цілісністю, де всі об’єкти існують у нерозривному зв’язку один з одним. До таких міст-музеїв насамперед можна віднести: Флоренцію, Дубровнік, Антверпен, Несебр, Львів, Переяслав-Хмельницький та ін.

Зарубіжні музейні заклади відіграють важливу роль у формуванні історичної пам’яті та збереженні національної ідентичності: створюються транскультурні музеї, застосовуються нові форми та новітні цифрові технології для подачі інформації історичного плану. У 60-70-х рр. XX ст. в країнах Європи і Північної Америки відкриваються музеї Голокосту, у військових музеях оновлюються експозиції з метою висвітлення трагічної долі єврейського народу в роки Другої світової війни. Після падіння Берлінського муру з’являються музеї, які висвітлюють злочини комуністичної влади, наприклад Музей терору (Угорщина), Меморіальний музей жертв комунізму (Румунія), Музей Штазі (Німеччина). У музеях країн колишнього Варшавського блоку змінюються акценти у висвітленні подій минулого. Так, у Музеї словацького повстання (Банська Бистриця) з дня заснування у 1955 р. наголошувалося на братній підтримці Радянського Союзу в організації повстання і постачанні зброї. Але вже

тоді існувала суперечність: адже повстання було спрямоване і проти першої словацької національної держави. Зараз під час ведення екскурсій наголошується, що повстання проти нацистів є частиною загальноєвропейського Руху Опору, стверджується європейська ідентичність словаків.

Відкриваються музеї, завданням яких є інтеграція національних меншин у суспільство, подолання расової упередженості. Наприклад, Міжнародний музей рабства у Ліверпулі (відкритий 23 серпня 2007 р.) покликаний висвітлювати проблему рабства від XVIII ст. Музей співпрацює з Національним музеєм Ліверпуля, негритянською громадою Ліверпуля, Ліверпульською культурною радою та ін. За мету музей ставить вшанування пам'яті загиблих африканців, які сприяли розвитку Великої Британії, нагадувати, що трансатлантична работоргівля сприяла появі расизму, дискримінації та експлуатації, відзначати звільнення від рабства і становлення демократії, щоб подібне ніколи не повторилося в майбутньому.

Окрему категорію культурно-дозвіллєвих закладів становлять заклади, пов’язані з маргінальними формами культури та психіки, починаючи від театрів даунів («Театр особливих акторів», Росія) до поодиноких виставок та галерей творчості представників нових художніх течій, аутсайдерів, душевнохворих, неформальних молодіжних рухів та ін. За визначенням американського дослідника Р.Е.Парка, маргінальний тип особистості з’являється там, де з конфлікту рас і культур починають з’являтися нові народи і культури. Такі люди ніби існують у двох світах одночасно і приймають стосовно цих світів роль космополіта і чужинця [1]. Кількість таких людей-винятків у сьогоднішньому мінливому світі дедалі збільшується, а також зростає інтерес до їхньої культури та внутрішнього світу. Вони досить часто являються засновниками нових художніх течій в мистецтві і починають рухи, які вносять радикальні зміни в культуру.

У західних країнах музеї маргінальних культур існують з 1970-х рр. З 1989 р. у Москві проводились виставки, а у 1996 р. відкрив постійну експозицію Музей творчості аутсайдерів. Доволі часто проводять виставки представників маргіналів музеї сучасного мистецтва, оскільки в маргінальності вбачається принципова незалежність, індивідуальність, надмірна мрійливість, хвороблива сором’язливість, виклик рутині, спорідненість з екстремальністю, хвилююче сусідство з небезпекою і ризиком. Тому такі виставки і музеї приваблюють широку молодіжну аудиторію. Усе частіше одним із перших пунктів у туристичних програмах стають музеї сучасного мистецтва. Подібні структури не просто колекціонують і пропагують сучасне мистецтво, а й розвивають його за допомогою різних проектів. Вони об’єднують навколо себе художників, мистецтвознавців, галеристів, займаються науково-дослідною діяльністю. Їх образно називають «музеями постійно плинних мистецьких виставок».

Лідерами за кількістю відвідувачів є такі музеї і галереї сучасного мистецтва: Центр Помпіду (близько 5,5 млн. відвідувачів на рік), Лондонська галерея Тейт Модерн (близько 5,2 млн.), Нью-Йоркський Metropolitan Museum.

Серед сучасних форм організації екскурсій слід відзначити такі:

1. Прогулянки містом на бігу або підстрибом із гаджетом, під розповідь про визначні пам'ятки.
2. Екскурсії з гідами-бездомними, які дозволяють туристу побачити іншу, не ошатну і «причесану», а часто непривабливу сторону життя міста. Такі екскурсії успішно проводяться у Лондоні, Празі, Амстердамі, Сан-Франциско, Львові.
3. Відвідування діючих підприємств або занедбаних індустріальних об'єктів та екскурсії індустріальними краєвидами, на дахи будівель, по станціях метро.
4. Віртуальні тури для мобільних платформ, які містять докладні розповіді про місто в описах до інтерактивних оглядових панорам та відеосюжети з розповіддю диктора.
5. «Екскурсії у кріслі» – тематичні краєзнавчі лекції, які проводяться у так званих «креативних просторах», які є майданчиками для подібних зустрічей [4].
6. Квест-екскурсії, які є популярними серед молоді та як корпоративні заходи і дають можливість учасникам у цікавій формі пізнати місто та ознайомитися з цікавими фактами його історії.
7. Екскурсії на скутерах-сігвей (Segway – це перший електричний засіб пересування з системою самобалансування) – як правило, проводяться у паркових зонах міст.
8. Екскурсії на ретро-автомобілях, ретро-трамваях і т.п.
9. Екскурсії у поєднанні з майстер-класами, які є дуже популярними серед молоді та екскурсантів із дітьми.
10. Використання анімації в екскурсіях.
11. Екскурсії від місцевих жителів, експертів і знавців свого міста – журналістів, культурологів, архітекторів, дизайнерів, музикантів та інших творчих людей. Приклади таких екскурсій: «Світ паризької фотографії», «Джазове звучання Франкфурта», «Сучасне мистецтво в Лондоні», «Танці на набережній Барселони», «Флорентійська мода», «Смачні прогулянки Тель-Авівом», «Все про їжу в Рейк'явіку» та інші [2]. Такі екскурсії, зазвичай, проходять у дружній та невимушеній атмосфері, адже гіди проводять їх з любов'ю до свого міста і з бажанням поділитися цією любов'ю з екскурсантами.

Отже, впровадження нововведень у музеях дозволяє їм відійти від традиційних павільйонно-експозиційних форм показу колекцій, урізноманітнює форми роботи музею, сприяє підвищенню конкурентоспроможності та рівня обслуговування відвідувачів цих установ. Використання нових підходів в екскурсійному обслуговуванні

дозволяє екскурсантам проникнути у саме серце локальної культури, колорит міських районів, познайомитися з вуличним мистецтвом, субкультурами та історичними деталями, відкрити гастрономічні секрети та міські легенди, перетворити свою подорож на незабутнє знайомство з містом із середини, зануритися в його захоплюючі культурні особливості, які буває складно зрозуміти самостійно.

Список використаних джерел:

1.Балла О. Живущие на краю // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://wsyachina.narod.ru/social_sciences/marginals_1.html

2.Необычные экскурсии от местных жителей // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://experience.tripster.ru

3.Перший персональний вебсайт-музей // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://website-museum.popelyukhin.com

4.Харченко А. Между офисом и домом: 7 коворкингов и креативных пространств Киева // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://ain.ua/2013/01/22/108929

References:

1. Balla O. Zhyvushchye na kraiu // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://wsyachina.narod.ru/social_sciences/marginals_1.html

2. Neobыchnыe эkskursyy ot mestnыkh zhytelei // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://experience.tripster.ru

3. Pershyi personalnyi vebsait-muzei // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://website-museum.popelyukhin.com

4. Kharchenko A. Mezhdu ofysom y domom: 7 kovorkynhov y kreatyvnыkh prostranstv Kyeva // [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu: http://ain.ua/2013/01/22/108929

УДК 359.09

Смирнов Ігор Георгійович,
доктор географічних наук, професор

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: smyrnov_ig@ukr.net

ВІЙСЬКОВА ЛОГІСТИКА ЯК ТУРИСТИЧНИЙ РЕСУРС: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Мета. Розкриття транспортно-логістичних та військово-логістичних особливостей діяльності українського козацтва, бою під Крутами та Лінія Арпада, тобто прикладів українського досвіду з військової логістики, які можуть слугувати і вже використовуються нині як важливі туристичні ресурси для розвитку військово-історичного, військового (мілітарі), сентиментального та інших видів туризму.

Методика. Розроблена модель застосування військової логістики як туристичного ресурсу для розвитку таких видів туризму як військо-патріотичний, військовий, сентиментальний, ностальгійний. Матеріал статті базується на обробці (аналізі та синтезі) даних про об'єкти та події, пов'язані з військовою логістикою в Україні, зокрема, в діяльності українського козацтва, бої під Крутами та Лінії Арпада.

Результати. Розкрито можливості щодо використання в туризмі військової логістики, тобто об'єктів та подій, пов'язаних з логістичними аспектами в діяльності українського козацтва, бою під Крутами та Лінії Арпада. Ці об'єкти та події відносяться до різних регіонів України (відповідно Запоріжжя, Чернігівщина, Закарпаття) та можуть бути основою для розвитку військово-патріотичного, військового, сентиментального, ностальгійного видів туризму,

орієнтованих на молодіжну та загально-туристичну аудиторію.

Наукова новизна. Наукова новизна статті полягає у тому що, вперше військова логістика розглядається як туристичний ресурс – основа для розвитку військово-патріотичного, військового, сентиментального, ностальгійного видів туризму, орієнтованих як на молодіжну так і на загально-туристичну аудиторію.

Практична значимість. Розгляд військової логістики як туристичного ресурсу на прикладі, українського козацтва, бою під Крутами та Лінії Арпада має практичну значимість, оскільки може бути рекомендований для туристичних фірм України у відповідних регіонах (Запоріжжя, Чернігівщина, Закарпаття) як основа для розвитку. військово-патріотичного, військового, сентиментального, ностальгійного видів туризму, орієнтованих як на молодіжну так і на загально-туристичну аудиторію шляхом розробки відповідних тур продуктів.

Ключові слова: військова логістика, туристичний ресурс, українське козацтво, бій під Крутами, Лінія Арпада.

УДК 359.09

Смирнов Игорь Георгиевич, доктор географических наук, профессор

Киевский национальний университет имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина
e-mail: smyrnov_ig@ukr.net

ВОЕННАЯ ЛОГИСТИКА КАК ТУРИСТИЧЕСКИЙ РЕСУРС: УКРАИНСКИЙ ОПЫТ

Цель. Раскрытие транспортно-логистических и военно -логистических особенностей деятельности украинского казачества, боя под Крутами и Линии Арпада, т.е. примеров украинского опыта военной логистики, которые могут служить и уже используются в настоящее время как важные туристические ресурсы для развития военно - исторического, военного (милитари), сентиментального, ностальгического и других видов туризма.

Методика. Разработана модель применения военной логистики как туристического ресурса для развития таких видов туризма как войско -патриотический, военный, сентиментальный, ностальгический. Материал статьи основан на обработке (анализе и синтезе) данных об объектах и событиях, связанных с военной логистикой в Украине, в частности, в деятельности украинского казачества, бое под Крутами и Линии Арпада

Результаты. Раскрыты возможности по использованию в туризме военной логистики, то есть объектов и событий, связанных с логистическими аспектами в деятельности украинского казачества, боя под Крутами и Линии Арпада . Эти объекты и события относятся к разным регионам Украины (соответственно Запорожье, Черниговщина, Закарпатье) и могут быть основой для развития военно - патриотического, военного (милитари), сентиментального, ностальгического и др. видов туризма, ориентированных на молодежную и общетуристическую аудиторию.

Научная новизна. Научная новизна статьи заключается в том что, впервые военная логистика рассматривается как туристический ресурс - основа для развития военно-патриотического, военного (милитари), сентиментального , ностальгического и др. видов туризма, ориентированных как на молодежную так и на общетуристическую аудиторию.

Практическая значимость. Рассмотрение военной логистики как туристического ресурса на примере украинского казачества , боя под Крутами и Линии Арпада имеет практическую значимость, поскольку может быть рекомендовано для туристических фирм Украины в соответствующих регионах (Запорожье, Черниговщина, Закарпатье) как основа для развития. военно – патриотического,

военного (милитари), сентиментального, ностальгического и др. видов туризма, ориентированных как на молодежную так и на общетуристическую аудиторию путем разработки соответствующих турпродуктов

Ключевые слова: военная логистика, туристический ресурс, украинское казачество, бой под Крутами, Линия Арпада.

UDC 359.09

Smirnov Igor Georgijovych,
doctor of sciences (geography), professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: smyrnov_ig@ukr.net

MILITARY LOGISTICS AS A TOURISTIC RESOURSE: UKRAINIAN EXPERIENCE

Purpose. Disclosure of transportation and logistics , military and logistical features of the Ukrainian Cossacks life, battle under Kruty and Arpad line, that is, examples of Ukrainian military logistics experience can serve and are used today as an important tourism resources for the development of military and historical, military, sentimental and nostalgical and other types of tourism.

Methods. The developed model to apply military logistics as a tourist resource for the development of such kinds of tourism as military and patriotic, military, sentimental, nostalgic. The article is based on the processing, analysis and synthesis of information about objects and events connected with military logistics activity in Ukraine, particularly in the Ukrainian Cossacks life, battle under Kruty and Arpad line.

Results. Opportunities are revealed for the use of military logistics in tourism, as important resourse base that includes objects and events related to the logistical aspects of the activities of Ukrainian Cossacks, battle under Kruty and Arpad line. These objects and events related to different regions of Ukraine (according Zaporozhye, Chernihiv, Transcarpathia) and could form the basis for the development of military-patriotic, military, sentimental, nostalgic kinds of tourism focused on the youth and general tourist audience.

Scientific novelty. Scientific novelty of the paper lies in the fact that for the first time military logistics is considered as a tourist resource - the basis for the development of military-patriotic , military, sentimental, nostalgic kinds of tourism focused at youth and the general tourist audience.

The practical significance. Consideration of military logistics as a tourist resource on example of,Ukrainian Cossacks activity, battle under Kruty and Arpad line has important practical significance, as it can be recommended for travel agencies in the regions Ukraine (Kiev, Chernihiv, Transcarpathia) as a basis for development of military-patriotic, military, sentimental , nostalgic kinds of tourism focused at youth and the general tourist audience by developing the relevant tour products.

Keywords: military logistics, tourism resource, Ukrainian Cossacks, the Kruty battle, Arpad Line.

Постановка наукової проблеми. Особливості та досвід військової логістики може бути важливим туристичним ресурсом, який базується на певних подіях у військовій історії світу та окремих країн. Автор розглядав ці питання на прикладі I та II світових війн [3; 4; 6,63-72]. З цієї точки зору не меншу цікавість являють собою військові події української історії, зокрема, це відноситься до логістичного досвіду українського козацтва, транспортно-логістичних особливостей бою під Крутами та Лінії Арпада. Ці події можуть слугувати значним туристичним ресурсом для розвитку військово-історичного, військового (мілітарі), сентиментального та інших видів туризму в Україні. Деякі з них вже активно

використовуються в туристичній діяльності, зокрема, це відноситься до Лінії Арпада, що знаходиться в НПП «Синевир» у Закарпатській області.

Літературні джерела з теми статті охоплюють праці автора [3; 4; 6,63-72], інші матеріали та публікації, що відносяться до військово-логістичних особливостей діяльності українського козацтва, бою під Крутами та Лінії Арпада в НПП «Синевир» [1; 2; 5; 7; 8; 9; 10].

Метою статті є розкриття транспортно-логістичних та військово-логістичних особливостей діяльності українського козацтва, бою під Крутами та Лінія Арпада, тобто прикладів українського досвіду з військової логістики, які можуть слугувати і вже використовуються нині як важливі туристичні ресурси для розвитку військово-історичного, військового (мілітарі), сентиментального та інших видів туризму.

Виклад основного матеріалу. Українське козацтво. Колись наші славні предки, запорізькі козаки, силою духа і тіла славилися. До 90-100 років доживали (якщо в боях Бог зберіг!) і здоров'я мали богатирське. До знахарів і доморощених лікарів ставилися з презирством. Потреби в них на знали, бо природну їжу споживали і здоровими були. У себе вдома, у тривалих походах чи на Запорізькій Січі, їхня їжа була, як і в більшості українських селян, простою, природною, здоровою. Готували саламаху, тетерю і щербу, каші з медом, молоком, рибною юшкою, кулеші, мамалигу з бринзою, сиром. Замість хліба пекли коржі - загреби. На козацькому столі часто з'являлася варена, сушена та в'ялена риба. Коли ж козаки хотіли поласувати м'ясом, дичиною, варениками чи галушками, то складали артіль, збирали гроші, закуповували продукти у селах і передавали їх кухареві. Істотно, що кухарем у козаків призначалася не випадкова особа, а та, якій козаки довіряли важливу справу свого харчування. Отже, це повинна була бути високоморальна людина, яка б не користувалася можливостями своєї важливої посади у козацькому війську. Так було у мирні часи.

Щодо військових походів, то козаки відзначалися високою пристосовністю до важкого похідного життя в степу. Як досвідчені слідопити, вони могли використовувати в їжу всю підручну зелень - кропиву, лопух, подорожник, стрілолист, чистяк, лободу, спориш, рогіз і навіть ряску. Зелень їли сирою, варили або робили з її кореневищ «хліб». Немає зелені – могли згодитися ягоди шипшини, плоди груші – дички або дикої сливи. «В степу і хрущ - м'ясо», - говорили досвідчені козаки і не гребували всякими комашками, кониками, сараною, гусеницями. Їх знаходили самі, або ж розривали мурашники, вигрібаючи у мурашок їхні запаси. Взимку також виколупували всяку живність зі стебел і головок будяків. Миші, ховрахи і хом'яки, які водилися в степу, також використовувались козаками – і не тільки як білкова добавка до їх мізерного похідного раціону. У розритих норах цих гризунів козаки знаходили зроблені ними запаси на зиму – передусім зерно диких злаків. Також в їжу козакам йшли яйця і пташенята диких птахів. І вже особливим шиком у запорожців, які не з чуток знали, що голод не тітка, був «гадючий кулеш». Про рецепт цього делікатесу краще промовчати, хоча запорожці філософськи говорили з цього приводу «Все корисно, що в рот полізло». А щоб воно краще «лізло», рясно

присмачували свою страву часником і цибулею, так що страва була справді «пекельною». Існувала навіть легенда, що справжнім козаком - запорожцем міг стати лише той, хто покуштував хоч пару ложок цього самого «гадючого кулеша» ...

Важлива ще одна деталь. Обов'язковим атрибутом козаків була не шабля, і навіть не шаровари, а кожух. З часів польської адміністрації він був обов'язковою складовою «речового довольства» козаків, бо кому, як не запорожцям, було знати, що таке зима в степу. До слова, обов'язкові шинелі в російській армії були запроваджені тільки за Павла І. Діяли запорожці не стільки кінним, скільки пішим строєм. І хоча ряд тримати вони не вміли, це в степовій війні їм було й не потрібно. Від насідаючих татар вони відбивалися за своєрідним табором з зчіплених між собою гаками возів, який називався ще з давніх часів «гуляй – город». А проти «правильних» армій, будували укріплені табори.

Пізніше, уже у складі російської армії запорожці діяли як провідники, як розвідники – пластуни, як диверсанти та як стрілки - єгеря, а також могли штурмувати фортеці в якості легкої піхоти. Іноді запорожців використовували ще як піхоту морську – для десантування в тилу ворога, для абордажних сутичок тощо. Військовий історик Валерій Шамбаров про кубанців Першої світової війни писав: «... Пластуни – це були в російській армії особливі частини, кубанська козача піхота. Вони славилися винятковою витривалістю, могли рухатися пішки майже без привалів і без доріг, і в таких маршах нерідко випереджали кінноту. Відрізнялися і бойовою майстерністю, влучністю в стрільбі. Але вважали за краще діяти холодною зброєю причому мовчки - без криків, без пострілів, з крижаним спокоєм, що завжди справляло на ворога приголомшуюче враження. Через свої марші і переповзання зовнішній вигляд мали вкрай обшарпаний, але це вважалося особливим шиком, це було привілеєм пластунів – виглядати обідранцями. Зберегли вони і залишки духу запорізької вольниці, командир тут був справжнім «батьком», а важливі питання вирішували в колі.

Бій під Крутами. Більшовики не поспішали відразу повалити Центральну Раду силою, а спочатку спробували захопити владу мирним шляхом – на Всеукраїнському з'їзді Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. Проте зробити це не вдалося: з'їзд прийняв сторону Центральної Ради. Але делегати – більшовики не визнали поразку, відбули до Харкова, де провели альтернативний з'їзд Рад, створили альтернативну владу – ЦВК України, і тут же звернулися за військовою допомогою до Радянської Росії, яку та негайно і надала.

Командування здійснював колишній підполковник російської армії М.А. Муравйов. Виходець із селянської родини він в 1901 р. закінчив Казанське піхотне училище; в Російсько-японську війну в чині поручика командував ротою 122-го Тамбовського полку, був важко поранений в голову, доліковувалася у Франції, де, очевидно, і став апологетом Наполеона. Однак Лютнева революція дала новий поштовх його кар'єрі. І ось «червоного Бонапарта» відправляють разом з Антоновим -Овсієнко на боротьбу з Центральною Радою.

Червоні війська, ядром яких були балтійські матроси і загони червоногвардійців з російських міст, рушили по залізницях в напрямку Харків-Полтава-Київ та Курськ-Бахмач-Київ. Почалася так звана «Ешелонна війна». Тим часом Центральна Рада з жахом виявила, що військових сил у неї катастрофічно мало: частина українізованих частин була демобілізована ще восени, а в тих, що залишилися були сильні пробільшовицькі настрої.

22 січня 1918 Центральна Рада своїм IV Універсалом проголосила Україну незалежною державою, а 25 січня її делегація як самостійна вирушила в Брест на переговори з Центральними державами. Але одного цього було мало, щоб стримати красногвардейские загони.

І тоді був кинутий клич до національно-патріотичної молоді Києва стати на захист від «московських орд». У середині січня 1918 пройшло студентське віче, на якому був організований Студентський курінь (батальйон) січових стрільців. У цей курінь також почали записуватися гімназисти Другої української гімназії. Спочатку передбачалося, що студенти – «січовики» нестимуть вартову службу, проте ситуація для ЦР була настільки катастрофічною, що через 7 днів військової підготовки Студентський курінь (десь до 130 чоловік) за наказом начальника Київського гарнізону полковника Юрія Капкана відправили на станцію Крути (між Ніжином і Бахмачем) тримати оборону. Чи потрібно говорити, що багато «січовиків» після такої підготовки не вміли навіть стріляти?

На станції вже знаходилися чотири сотні «юнаків» (юнкерів) Першої Української військової школи імені гетьмана Хмельницького (колишнє Константіновське військове училище) і кілька десятків вільних козаків - «гайдамаків» (з числа колишніх фронтовиків) під загальним командуванням сотника А.М. Гончаренко. Доля Аверкія Гончаренко в багато чому нагадувала долю Муравйова. Уродженець села Дащенки на Полтавщині, він в 1912 р. закінчив з відзнакою Чугуївську військову школу, під час Першої світової війни воював, командував батальйоном, був нагороджений Георгіївським хрестом, а у часи революції пов'язав свою долю з українським визвольним рухом.

Гончаренко вдалося більш-менш організувати оборону станції і підходів до неї: вирити в мерзлій землі лінію окопів по обидві сторони залізничного насипу, встановити кілька кулеметних точок, зруйнувати залізничний шлях у трьох кілометрах від станції: підготувати імпровізований «бронепоїзд» сотника Лощенко, що складався з гармати і 4 кулеметів, поставлених на платформу і укритих мішками з піском.

Звичайно, чутки про «московські орди» були перебільшені, але червоних військ все ж таки було набагато більше: їх чисельність під Крутами оцінюють в 4000 бійців, посилених трьома гарматами і кількома десятками кулеметів. Вранці 29 січня біля станції з’явився Перший загін червоноармійців. Йшли вони колоною, попереду – матроси-балтійці. Підпустивши їх ближче, захисники Крут відкрили вогонь. Зазнавши

відчутних втрат (все-таки у захисників Крут було 16 кулеметів!), червоноармійці розгорнулися в бойовий порядок і спробували оточити правий фланг супротивника «з використанням усіх передбачених тактикою правил», як згадував потім Гончаренко. Водночас червоноармійці намагалися полагодити розібрану колію, але «бронепотяг» сотника Лощенко кілька разів висувався і розстрілював ремонтників в упор. Червоні артилеристи почали полювання за «бронепотягом» і зрештою вибили всю його обслугу. Ситуація для захисників Крут погіршилися й тим, що поїзд, де знаходився штаб оборони на чолі з сотником Тимченко «ретирувався» від станції на кілька кілометрів, прихопивши з собою і запаси патронів. Гончаренко кинувся наздоганяти поїзд – але безуспішно (рис.1).

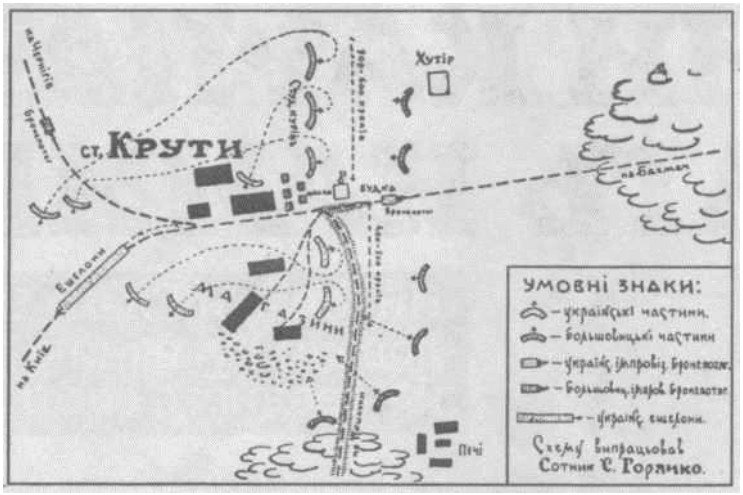

Рис. 1. Мапа бою під Крутами [2]

Про те це ще не була найбільша дивина цього бою. Ближче до полудня на станцію з Києва прибула підмога – батарея полковника Алмазова і 4 броньовики (у тому числі 1 гарматний) під командуванням сотника Самойленко. Однак ці значні сили не змогли вивантажитися і були лише «бездіяльними свідками бою». До п'ятої години вечора Гончаренко усвідомив безперспективність подальшої оборони і наказав підлеглим відступати за станцію, де їх чекав ешелон. З якоїсь причини наказ не дійшов до одного з взводів Студентського куреня, який попрямував на саму станцію, де був узятий в полон і пізніше в повному складі страчений. Втрати червоних під Крутами, як стверджують, склали близько 300 чоловік, які там же і були поховані. Тіла розстріляних студентів переможці залишили непохованими. А ось дані про втрати, військ УНР різняться. Сам Гончаренко називав цифру в 220 осіб, хоча інші учасники бою оцінювали загальні втрати в 30-40 «юнаків» ї близько 50 «січовиків». Поки українські війська відступали від Крут до Дарниці, вони знищували за собою залізничне полотно і телеграфні дроти, що міцно вплинуло на подальші події. Тому війська Муравйова добиралися до Києва не три години, а шість днів. Червоні війська, захопивши Київ, влаштували там терор, за короткий

час розстрілявши біля 5000 чоловік (у тому числі близько 3 тисяч офіцерів). Таким чином, «мирні» втрати перевищили втрати під Крутами в десять разів. Пограбувавши місто, Червона армія незабаром змушена була відступити через наближення німецьких військ та їх союзників - військ Центральної Ради.

З тих пір героїчна бувальщина про студентів-героїв Крут, міцно увійшла в українську національну історіографію, хоча і по цю пору йдуть суперечки про правомірність з боку тодішніх українських державних мужів – Грушевського, Петлюри, Капкана тощо – розплачуватися юними життями за свої політичні прорахунки. Бій під Крутами в нинішніх умовах може бути потужним туристичним ресурсом, на базі якого вже створено пам’ятник героям Крут на самій станції, а також їхні поховання на Аскольдовій могилі в Києві. Це особливо істотно для розвитку військово-патріотичного туризму в Україні, патріатичного виховання молоді, а також для розвитку іноземного туризму.

Лінія Арпада. «Лінія Арпада» – військово-оборонна система німецької армії та її союзників (Угорщини) під час Другої світової війни, укріплена потужними інженерними спорудами, створена вздовж старого державного кордону, який простягався через весь Карпатський хребет довжиною понад 300 км. з 30 вузлами ешелонованої оборони вглиб на 100-120 км. Оборонна система отримала назву на честь князя Арпада, який у 889 р. об'єднав угорські племена і заснував угорську державу. Будівництво цієї системи було розпочато в 1940-ому і продовжувалось до 1943 р. В будівництві брали участь переважно військовополонені. Роботи були каторжні. Надзвичайно сильні укріплення було створено в районі Руського перевалу, на Ужгородському, Мукачівському, Хустському, Ясінському, Сигітському напрямках, які вважалися основними. Велика кількість інженерних споруд Хустського напрямку саме і знаходиться на території Національного природного парку «Синевир» у Закарпатській області. Це були численні протитанкові піраміди і загородження, мінні поля, залізобетонні і дерев'яно-земляні споруди (бункери), доти, дзоти, бліндажі, склади тощо. Між селами Синевир і Синевирська Поляна й зараз знаходиться понад сто залізобетонних бункерів, які ще добре збереглися, протитанкові піраміди, залишки окопів тощо. В НПП «Синевир» створено туристичний маршрут, який так і названо «Лінія Арпада». Тут можна більш детально ознайомитись з історією цієї оборонної системи. А на одному з об'єктів колишньої оборонної системи «Лінія Арпада» – залізобетонному бункері – зусиллями НПП "Синевир" з хвойного бруса зведено ще два поверхи та оригінальний дах. В результаті цей казковий будиночок, який служить за мотель і називається «Бункер», тепло приймає туристів на відпочинок.

У вересні 2013 р. у НПП «Синевир» відбулося відкриття військово-історичного музею «Лінія Арпада», який дасть змогу розширити і зміцнити туристичні та культурні взаємозв’язки між Україною та Угорщиною. Урочистий захід відвідали консули Генерального консульства Угорщини в

Ужгороді Ласло Віда та Трієб Гергей. Військово-історичний музей «Лінія Арпада» нараховує 25 бетонних бункерів, 16 дзотів, десятки мінометних та кулеметних точок і тягнеться кілька кілометрів. Майже половину об'єктів цієї частини оборонної Лінії Арпада працівники парку впорядкували, проклали стежки та містки, розмістили інформаційні щити на українській та угорській мовах, облаштували місця відпочинку. Робота ще не закінчена і зроблено лише перший етап із запланованого (рис.2). Є ще багато планів щодо реставрації та впорядкування історичних об'єктів, детального і глибокого дослідження цього туристичного ресурсу. Під час урочистого відкриття музею українська та угорська сторони обговорили шляхи можливої співпраці у напрямку подальшого поглибленого дослідження Лінії Арпада та розширення експозиційної частини музею. По об'єктах Лінії Арпада проходить промаркований туристичний маршрут і у НПП «Синевир» очікують зростання інтересу до музею з боку українських та угорських туристів, а також усіх, кого цікавить історичне минуле.

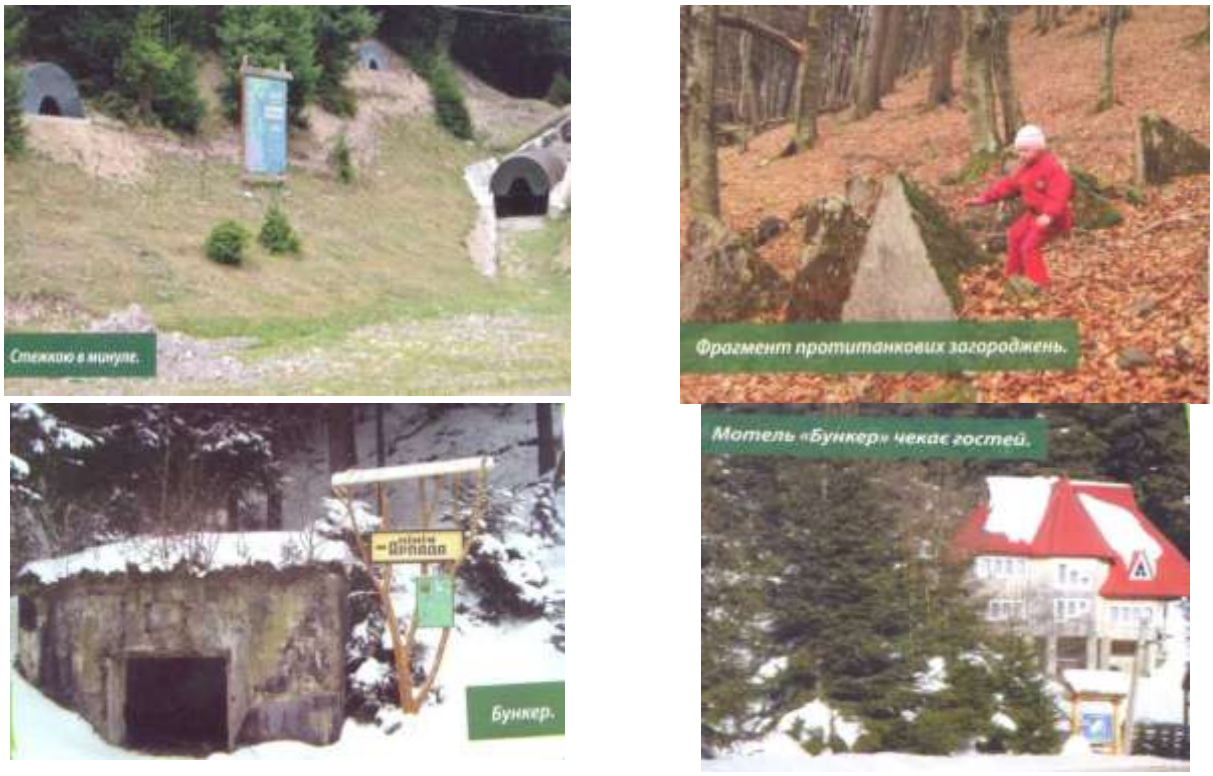

Рис. 2. Фрагменти залишків Лінії Арпада та мотель «Бункер» [5]

Крім контактів з угорськими партнерами НПП «Синевир» також має тісну співпрацю з Чеською Республікою. Село Колочава, розташоване у межах НПП «Синевир» є туристичною «меккою» чехів, оскільки воно було свого часу облюбоване і описане чеським письменником Іваном Ольбрахтом. Підписано угоду про співпрацю з Національними парками Чехії «Крконоші» та «Шумава», а також обговорено питання вступу НПП «Синевир» до асоціації європейських парків «Європарк», членами якої є 400 природо-охоронних установ із 35 країн Європи. Обіцяли Чехи допомогти НПП «Синевир» вирішити одну із найболючіших проблем краю

– утилізацію твердих побутових відходів, зокрема, Тереблянська долина стане пілотним проектом щодо встановлення сортувальної лінії твердих побутових відходів на Закарпатті. З діяльністю НПП «Синевир», зокрема, реабілітаційним центром бурих ведмедів знайомився очільник Пардубіцького краю Чеської республіки М. Нетоліцкий, який пообіцяв допомогти цій природо-охоронній структурі.

Висновки. Військова логістика може виступати важливим туристичним ресурсом для розвитку військово-історичного, військового (мілітарі), сентиментального та інших видів туризму. Це відноситься до військово-логістичного досвіду І та ІІ світових війн, які нині активно використовуються у світовій та європейській туристичній практиці. Зокрема, це відноситься до пам'яток І Світової війни, сторіччя з початку якої світ відзначає у 2014 р. та подій ІІ Світової війни, приміром, 70-ї річниці операції з висадки військ союзників у Франції (операція «Оверлорд»). Військово-логістичний досвід цих подій та його використання в туризмі розкриті автором у публікаціях. Не менш цікавим є український досвід військової логістики. У даній статті цей досвід розкритий на прикладах діяльності українського козацтва, бою під Крутами та Лінії Арпада, які можуть слугувати важливим туристичним ресурсом для відповідного розвитку в Україні військово-туристичного, військового (мілітарі), сентиментального та інших видів туризму.

Список використаних джерел:

1. Подволоцкий А. «Самурай» великой степи / А.Подволоцкий, Загадки истории. – 2014. - №7. – С. 22-23.

2. Подволоцкий А. Сражение под Крутами / А.Подволоцкий, Загадки истории. – 2014. - №8. – С. 24-25.

3. Смирнов І.Г. Некрополі І Світової війни в Польщі: туризм, історія, логістика / І.Г. Смирнов, В.В. Обозний // Географія та туризм. – 2013. – Вип. 26. – С. 38-49.

4. Смирнов І.Г. Військова логістика як туристичний ресурс (на прикладі пам'яток І Світової війни) / І.Г. Смирнов // Moderni vymozenosti wedy: Materialy X Mezinarodni vedesko-prakticka conference. – Dil 7. Ekonomicke vedy. Praha: PH "Education&Seience", 2014. – S. 6-17.

5. Національний природний парк «Синевир»: рекламне видання. – Ужгород, 2013. – 30 с.

6. Олійник Я.Б., Смирнов І.Г. Міжнародна логістика: навч. пос./ Я.Б. Олійник, І.Г. Смирнов. – К.: Обрії, 2011. – 544 с.

7. Матічин Ф. Військово-історичний музей «Лінія Арпада» зацікавив туристів / Ф.Матічин, М. Шетеля. – Синій Вир: регіональний еколого-освітній часопис. – 2013, 28 грудня. - № 8 (262). – С. 3.

8. Шетеля М. НПП «Синевир» налагоджує міжнародну співпрацю / М. Шетеля. - Синій Вир: регіональний еколого-освітній часопис. – 2013, 28 грудня. - № 8 (262). – С. 1, 4.

9. 100 битв, которые именили мир. «Галлиполи – 1915». Вып.112. – М.: ООО «Де Агостини», 2013. – 29 с.

10. Шляхами звільнення [електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.routesoofliberation.com

References

1. Podvolotskyi A. «Samurai» velykoi stepy / A.Podvolotskyi, Zahadky ystoryy. – 2014. - №7. – S. 22-23.

2. Podvolotskyi A. Srazhenye pod Krutamy / A.Podvolotskyi, Zahadky ystoryy. – 2014. - №8. – S. 24-25.

3. Smyrnov I.H. Nekropoli I Svitovoi viiny v Polshchi: turyzm, istoriia, lohistyka / I.H. Smyrnov, V.V. Oboznyi // Heohrafiia ta turyzm. – 2013. – Vyp. 26. – S. 38-49.

4. Smyrnov I.H. Viiskova lohistyka yak turystychnyi resurs (na prykladi pam'iatok I Svitovoi viiny) / I.H. Smyrnov // Moderni vymozenosti wedy: Materialy X Mezinarodni vedesko-prakticka conference. – Dil 7. Ekonomicke vedy. Praha: PH "Education&Seience", 2014. – S. 6-17.

5. Національний природний парк «Синевир»: рекламне видання. – Ужгород, 2013. – 30 с.

6. Oliinyk Ia.B., Smyrnov I.H. Mizhnarodna lohistyka: navch. pos./ Ia.B. Oliinyk, I.H. Smyrnov. – K.: Obrii, 2011. – 544 s.

7. Matichyn F. Viiskovo-istorychnyi muzei «Liniia Arpada» zatsikavyv turystiv / F.Matichyn, M. Shetelia. – Synii Vyr: rehionalnyi ekoloho-osvitnii chasopys. – 2013, 28 hrudnia. - № 8 (262). – S. 3.

8. Shetelia M. NPP «Synevyr» nalahodzhuie mizhnarodnu spivpratsiu / M. Shetelia. - Synii Vyr: rehionalnyi ekoloho-osvitnii chasopys. – 2013, 28 hrudnia. - № 8 (262). – S. 1, 4.

9. 100 bytv, kotorыe ymenyly myr. «Hallypoly – 1915». Vыp.112. – M.: OOO «De Ahostyny», 2013. – 29 s.

10. Shliakhamy zvilnennia [elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu: http://www.routesoofliberation.com

УДК 338.482-026.611(477):303

Бордун Ореста Юріївна,
кандидат географічних наук, доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна
e-mail: obordun@ukr.net

Деркач Уляна Василівна
асистент, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна
e-mail: 666lyana666@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОХМУРОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Мета публікації полягає у становленні окремого напрямку похмурого туризму України та виділення його видів.

Методика: розробка наукових засад похмурого туризму українськими вченими тільки розпочинається. Тому серед методів важливу роль відіграють загальнонаукові методи аналізу, синтезу та картографічної проекції.

Результати: в статті аналізується науково-практична значимість похмурого виду туризму для становлення всієї туристичної індустрії України. Подається характеристика основних об'єктів темного туризму України, серед яких всесвітньо відомий є український Чорнобиль. Також велика увага зосереджується на описі об'єктів танато-туризму Львова, оскільки саме Львів, найбільше відвідується закордонними туристами країн-сусідів та й світу.

Наукова новизна: у підсумку подається оригінальний тур місцями похмурого туризму України.

Практична значимість: розроблений тур може використовуватись тур фірмами України.

Ключові слова: похмурий, некропольний, танато-туризм, туризм місцями катастроф.

УДК 338.482-026.611(477):303

Бордун Ореста Юрьевна,
кандидат географических наук, доцент
Львовский национальный университет имени Ивана Франко, г. Львов, Украина
e-mail: obordun@ukr.net

Деркач Ульяна Васильевна
Львовский национальный университет имени Ивана Франко, г. Львов, Украина
e-mail: 666lyana666@gmail.com

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРИКЛАДНЫЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ МРАЧНОГО ТУРИЗМА УКРАИНЫ

Цель публикации состоит в становлении отдельного направления мрачного туризма Украины и выделения его видов.

Методика: разработка научных основ мрачного туризма украинскими учеными только начинается. Поэтому среди методов важную роль играют общенаучные методы анализа, синтеза и картографической проекции.

Результати: в статье анализируется научно-практическая значимость мрачного вида туризма для становления всей туристической индустрии Украины. Дается характеристика основных объектов темного туризма Украины, среди которых всемирно известный украинский Чернобыль. Также большое внимание сосредоточивается на описании объектов танато-туризма Львова, поскольку именно Львов, чаще всего посещается зарубежными туристами стран-соседей и мира.

Научная новизна: в итоге подается оригинальный тур местами мрачного туризма Украины.

Практическая значимость: разработанный тур может использоваться турфирмами Украины.

Ключевые слова: мрачный, некропольный, танато-туризм, туризм местами катастроф.

UDC 338.482-026.611(477):303

Bordun Oresta Yuriivna,
candidate of sciences (geography), associate professor
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine
e-mail: obordun@ukr.net

Derkach Uliana Vasylivna
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine
e-mail: 666lyana666@gmail.com

THEORETICAL AND PRACTICAL PRINCIPLES OF RESEARCH OF DARK TOURISM IN UKRAINE

The purpose of the publication is the formation of a separate direction dark tourism Ukraine and classification of types.

Methods: the development of scientific foundations of dark tourism by Ukrainian scientists is only at its start. Therefore, the important role played by scientific methods of analysis, synthesis and map projection.

Results: the paper analyzes the scientific and practical significance of grief tourism for the formation of the entire tourism industry of Ukraine. The main destinations of disaster tourism in Ukraine, including world famous Ukrainian Chornobyl, are characterized. Also, much attention is paid to the description of the thanatourism objects in Lviv, since Lviv is the most visited by foreign tourists from the neighboring countries and the world.

Scientific novelty: as a result, filed the original tour to dark places of Ukraine.

*The practical significance***:** the tour which the authors have developed can be used tour operators.

Keywords: grief, cemetery, thana-tourism, disaster tourism sites

Постановка проблеми. На сьогоднішньому постіндустріальному етапі розвитку суспільства з’являються інноваційні форми туризму, зокрема похмурий туризм. Похмурий туризм, також темний туризм, – туризм до місць, історично пов’язаних зі смертю і трагедіями. Пам’ятними місцями в темному туризмі виступають місця битв, колишні в’язниці, місця стихійних лих, концтабори, музеї тощо. На превеликий жаль, вистачає таких місць і в Україні, а особливо в західному регіоні. Похмурий туризм займає своє місце і в нашому сьогоденні.

Варто зазначити, що сьогодні проблеми та перспективи розвитку похмурого туризму в Україні практично залишаються недослідженими. В основному, окремі аспекти розвитку похмурого туризму знаходять висвітлення в окремих публікаціях у періодичних виданнях, проте носять вони, швидше, фрагментарний характер. Водночас фактично відсутні комплексні наукові дослідження розвитку похмурого туризму, а він має багато особливостей та специфічних властивостей. Тому питання його

розвитку в Україні та підвищення привабливості на національному та міжнародних рівнях, є особливо актуальним на сучасному етапі розвитку і становлення туристичної галузі країни.

Похмурий туризм передбачає відвідування кладовищ і поховань, поїздки в місця катастроф (екологічних або техногенних), стихійних лих і масової загибелі людей. Він має давні історичні корені. З тих пір як мандрівники стали відвідувати місця, пов'язані зі смертю і руйнуваннями, в ужиток поступово увійшло поняття «похмурий туризм». До «похмурих пам'яток» фахівці відносять Помпеї, єгипетські піраміди, пам'ятний меморіал на місці Всесвітнього торгового центру в Нью-Йорку , місця катастроф і стихійних лих і екскурсії по кладовищах. Експерти-туризмознавці відзначають, що головна проблема, яка виникла з приходом даного напрямку туризму, – це питання етики та моралі, оскільки має місце конфлікт між комерційним зацікавленням організаторів туризму та інтересами і пам'яттю постраждалих внаслідок цих подій [1, с. 10].

Аналіз останніх досліджень. Уперше визначення «темний» або «похмурий туризм» (dark tourism) було вжито в 1996 році в журналі International Journal of Heritage Studies. Ширше поширення отримало з 2000 року після виходу у світ книги «Темний туризм» під авторством професорів Шотландського Університету Малкольма Фоулі та Джона Леннона.

У людей здавна була мотивація до відвідання місць, місцевостей чи подій, пов'язаних зі смертю, стражданнями, руйнуваннями чи катастрофами. Так, гладіаторські бої у Древньому Римі, відвідання середньовічних публічних покарань (спалення на вогнищі, повішання, колесування), візити в морги, які були популярними в Парижі в XIX ст. тощо, можуть слугувати прикладами ранніх форм похмурого туризму. Сьогодні найбільш атрактивними місцями розвитку досліджуваного виду туризму виступають: Помпеї і Геркаланум в Італії (міста, які були «заживо» поховані під лавою внаслідок виверження вулкану Везувій у 79 р. до н.е.), Хіросіма та Нагасакі в Японії (міста, на які в часи другої світової війни була скинена ядерна бомба), меморіал на місці всесвітнього торгового центру в Нью-Йорку (терористична атака 9 вересня 2001 р.), Чорнобильська зона (вибух на Чорнобильській атомній електростанції 26 квітня 1986 р.), численні концентраційні табори часів другої світової війни (Аушвіц-Біркенау в Польщі, Терезін в Чеській Республіці), місця загибелі та поховання відомих людей (принцеса Діана, Дж. Кеннеді) та ін. Прикладом розвитку похмурого туризму є також відвідання затопленого лайнера «Титанік», інтерес до якого виник у суспільстві після виходу на екрани однойменного фільму. Туристи можуть придбати тур на дно океану біля берегів Ньюфаундленда, де знаходиться «Титанік» з 1912 року. Першими туристами були двоє американців та двоє німців, яких за допомогою двох міні-субмарин транспортували до затопленого корабля; туристи під час 2,5-годинного туру мали можливість оглянути палубу,

каюти, капітанську каюту тощо і таким чином відчути атмосферу останніх хвилин корабля та долю його пасажирів [2, с. 38].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Класифікувати темний туризм досить важко, хоча б тому, що чіткої загальноприйнятої класифікації туризму поки що не існує. Це пояснюється досить легко – неможливо виділити чисті форми і види туризму.

Постановка завдання. Ціль публікації полягає у становленні окремого напрямку похмурого туризму України та виділення його видів.

Виклад основного матеріалу. Туризм можна класифікувати за різними показниками, але вирішальне значення у поділі має мета подорожі. Можна виділити декілька аспектів віднесення темного туризму до тих чи інших видів туризму.

Похмурий туризм можна віднести до дослідницького туризму, який є новою прибутковою сферою туристичної діяльності, що побудована на психологічному інтересі людини до всього невідомого – космосу, глибоководних морів та океанів, Антарктиди, певних аномальних явищ та місць тощо. Хоча подібний «відпочинок» пов’язаний з певною небезпекою, він може перерости в один з найрозвинутіших напрямів міжнародного туризму, незважаючи на всі складнощі з його організацією. У сфері туристичного бізнесу дуже важливою є проблема забезпечення високого рівня комфорту та безпеки, тому розвиток таких екстремальних типів відпочинку, як, наприклад, глибоководне пірнання до затонулих кораблів або космічний політ, в першу чергу пов’язаний з необхідністю вирішення питання оптимального факторного поєднання припустимого рівня безпеки з можливістю відчути себе першопрохідником. Через цю причину спеціалізованих, досвідчених структур, що займаються наданням подібних послуг не так багато [3, с. 31].

Також похмурий туризм можна віднести до екстремального туризму, так як він напряму пов’язаний з загрозою для життя людини, наприклад, тури на острів Ньюфаундленд, з зануренням в батискафі на глибину 3800 метрів, щоб побачити сумнозвісне пасажирське судно «Титанік».

Існує кілька теорій, що пояснюють, чому людей приваблює даний вид туризму. Одні дослідники стверджують, що під час відвідування подібних місць люди не лякаються, а відчувають почуття приємного збудження. Інші вважають, що страх і гострі відчуття періодично необхідні людині, щоб потім, «звільнившись» від жахливого видовища, випробувати ейфорію. Також існує думка, що деяким людям просто подобається лякатися, і страшні моменти з чужого життя доставляють їм насолоду. Беручи до уваги дані тенденції в туризмі, кілька років тому французький дослідник Бертран Бейерн випустив книгу з описом приблизно 7 тис. могил та зазначенням місць їх знаходження. Письменник постарався допомогти читачам відповісти на два питання: де похована та чи інша знаменитість і прах яких відомих людей покоїться в тому чи іншому місці Франції.

Малькольм Фолі і Джон Леннон підкреслюють, що екскурсоводи в місцях трагічних подій стоять перед дилемою: вони повинні розповідати всю правду, проявляючи в теж час, повагу до пам'яті жертв. Це не завжди можливо протягом екскурсії, яка може бути організована скоріше як розважальне дійство, ніж чим захід в цілях вшанувати пам'ять жертв, а використання таких місць в комерційних і пропагандистських цілях може спотворити цілі екскурсії.

Перші турагенства, що спеціалізуються на похмурому туризмі, почали свою діяльність з поїздки в Лейкхерст (шт. Нью-Джерсі) на місце падіння дирижабля «Гінденбург».

Похмурий туризм можна умовно розділити на декілька видів:

1) *Туризм місцями катастроф* пропонує відвідати місця, постраждалі від стихійних лих – як природних, так і техногенних. Це землетруси, цунамі, повені, тайфуни, урагани, виверження вулканів тощо. Практика багатьох турагентств показує, що туристи часто активізуються саме після стихійних лих. Так, сьогодні популярне відвідування місць, постраждалих від стихійних лих, таких як Новий Орлеан (ураган Катріна), та районів Південної Азії (землетруси і цунамі). Екстремали часто їздять в так звані «токсичні тури» по місцях екологічних катастроф (наприклад, зона відчуження Чорнобильської АЕС). Ця ідея з'явилася у організації «Грінпіс», яка таким чином вирішила привернути увагу людей до екологічних проблем.

2) Танато-туризм. Цей вид спрямований на відвідування місць з трагічною історією: концентраційні табори смерті в Польщі, «Поля смерті» «червоних кхмерів» у Камбоджі, місця Голодомору в Україні, музеї тортур, в'язниці із суворим режимом, місця історичних битв (наприклад, Геттисберг і Босворт) і страт, райони, де скоювали злочини серійні вбивці, наприклад Джек Різник.

3) Містичний туризм. Деякі люди відчувають особливу тягу до надприродного, і тому вибирають місця, де була помічена паранормальна активність. Зазвичай це різноманітні замки й маєтки, оповиті історіями про привидів і невідоме, а також місця, пов'язані з інопланетянами. Відомі тури для любителів привидів проходять по Дубліну (Ірландія), Флориді (США), Великобританії, Брісбені (Австралія) і Квебеку (Канада).

4) Цвинтарний або некропольний туризм. Екскурсії по кладовищах – досить поширена послуга в усьому світі. Збережені поховання відомих політиків, священнослужителів, вчених, письменників, композиторів, музикантів, художників, артистів, інженерів, медиків і просто цікавих людей на історичних цвинтарях міст світу багатогранно відображають національну культуру та історію держав. Існує думка, що відвідування кладовищ може бути навіть якоюсь мірою корисно для людини. Це дозволяє періодично нагадувати, що ніхто з нас не вічний і часу на здійснення добрих справ людині відміряно не так вже й багато. Проте, візити на кладовища заради цікавості – вкрай неоднозначна форма

проводження дозвілля. Багато хто вважає такий вид проведення часу проявом цинізму туристів (тобто подорожують від нічого робити направляються на кладовища), інші списують його на інтерес до приреченої готичної естетики, а всі інші ж бачать у походах між могилами спокій і умиротворення. У будь-якому випадку, в багатьох державах світу кладовища вважають такими ж визначними місцями, як музеї та інші культурні об'єкти. Так, у Франції випущено путівник по кладовищах, а в Нью-Йорку двічі на рік організовуються цвинтарні тури, присвячені Хелловіну. У Сантьяго організовані нічні екскурсії на найстаріше кладовище, а в Москві для любителів цього виду туризму розробляють цвинтарні маршрути по Новодівичому і Ваганьківському некрополям.

Таким чином, у багатьох країнах світу екскурсії місцями лих дійсно користуються попитом. У числі найбільш відвідуваних туристами об'єктів – протестантське кладовище в Римі, Центральне кладовище у Відні та єврейське кладовище в Празі [5]. Маршрути турів похмурого туризму постійно поповнюється новими місцями, а число екскурсантів зростає. Тому необхідно послідовне цілеспрямоване вивчення досить специфічного та неординарного виду туризму – «похмурого».

Україна, нажаль, володіє всіма видами похмурого туризму, найбільш відвідуваними є місця зв'язані з катастрофою в Чорнобилі, а також місця масових вбивств євреїв.

Чорнобильська катастрофа – екологічна катастрофа техногенного характеру, спричинена руйнуванням 26 квітня 1986 р. четвертого енергоблоку Чорнобильської атомної електростанції, розташованої на території України (у той час – Української РСР). Руйнування мало вибуховий характер, реактор був повністю зруйнований і в довкілля викинуто велику кількість радіоактивних речовин. Катастрофа вважається найбільшою за всю історію ядерної енергетики, як за кількістю загиблих і потерпілих від її наслідків людей, так і за економічним збитком [4].

Місця трагедій у Львові та Львівській області носять також Всеукраїнський характер. Бригідки – найстаріша діюча в'язниця у Львові. В червні-липні 1941 р., у період відступу Червоної Армії на початку війни з Німеччиною, у Бригідках, як і в інших тюрмах Львова, відбувалися масові розстріли політичних в'язнів органами НКВС. До кінця 1980 рр. в СІЗО приводилися у виконання смертні вироки. Тюрма на Лонцького – колишня тюрма, яка використовувалася в XX ст. як політична в'язниця польською, радянською та нацистською владами. З 2009 р. – національний музей-меморіал жертв окупаційних режимів. Львівське єврейське гетто було створене 6 листопада 1941 р. за наказом генерал-майора поліції СС дистрикту «Галичина» Фріца Кацмана. Воно було найбільшим на території СРСР та проіснувало з листопада 1941 року по червень 1943 р. У європейських масштабах Львівське ґетто поступалось лише Варшавському та Лодзькому. Протягом двох років німецької окупації у Львівському ґетто та Янівському концтаборі загинуло понад 250 тисяч людей.

У зв'язку зі Скнилівською трагедією день 29 липня 2002 р. було оголошено в Україні днем жалоби відповідно до Указу Президента України. У 2003 р. до 1-ої річниці трагедії при вході до Скнилівського летовища (вул. Авіаційна) на кошти жертводавців з усього світу була споруджена каплиця всіх Святих українського народу. Біля каплиці встановлено 77 каменів, що символізують жертв катастрофи.

Здійснивши аналіз потенціалу Західного регіону України та, зокрема, чорнобильської зони відчуження, для розвитку похмурого туризму, ми розробили власний маршрут під назвою: «Терновий вінок України» (див. рис. 1.1.). Нитка маршруту: Львів – Новояворівськ – село Довге (хутір Ровінь) – Скнилів – Львів Чорнобиль – Львів.

День 1

08.00 Збір туристів на головному залізничному вокзалі Львова.

08.30 Виїзд до Новояворівська.

09.30 Приїзд до Новояворівська. Відвідання Яворівського полігону Сухопутних Військ України. Історія створення полігону сумна і трагічна. У 1940 р. почалась примусова депортація населення тривала майже 10 років. Військовими і владними структурами СРСР і Німеччини було зрівняно з землею 170 сіл, 125 тисяч селян вивезено, 20 храмів сплюндровано, один із них розстріляно – така ціна одного з найбільших у Європі військових полігонів. Під час екскурсії є можливість оглянути такі об'єкти: казарма, котельня, їдальня, а під ними доволі велике підземне сховище, чи то колишній підземний штаб зв'язку, розстріляна церква, тартак та бліндаж Нєдєліна.

11.00 – 12.00 Вільний час.

12.00 Виїзд в село Довге.

13.00 Зупинка в місті Городок. Обід

15.00 Приїзд в село Довге. Огляд недобудованої ГЕС. Поділити її можна на три споруди: водозбір, водовідвідні тунелі та аварійний водозлив. Колись на цьому місті було близько 10 сіл, які згодом були розселені задля будівництва ГЕС. Проте будівництво було зупинено через великий зсув гори. Дійсно, розмах будівництва вражає, висота водозабору «сова» (так його називають місцеві) складає близько 40 метрів. Водовідвідні тунелі мають діаметр близько 5 м і довжину 500 м. Тунелі частково підтоплені: при вході близько 15–20 см і далі разом із протяжністю поступово збільшується і глибина.

16.00 – 17.00 Вільний час

17.00 Виїзд до Львова

18.30 Екскурсія по місцях Скнилівської трагедії – аварії під час святкування 60-ї річниці 14 авіаційного корпусу на Скнилівському аеродромі під Львовом 27 липня 2002 року. Унаслідок падіння літака у натовп глядачів загинуло 78 осіб (серед них 28 дітей) і постраждало близько 250 людей. За кількістю загиблих вважається найбільшою

катастрофою в історії авіаційних свят. Огляд каплиці віх святих українського народу, старого терміналу, місця трагедії.

Рис. 1.1. Терновий вінок України

19.00 Огляд короткометражного фільму про Скнилівську трагедію в старому терміналі аеропорту.

21.00 Переїзд в зону відчуження (559 км).

День 2

10.00 орієнтовне прибуття на контрольно-пропускний пункт «Дитятки» – один з чотирьох пропускних пунктів в Зону. Сніданок. Пересадка в «брудний транспорт» (автобус, який працює виключно в межах 30 кілометрової зони). На КІШ зустрічає представник МНС України з дозволом на в'їзд. Він буде супроводжувати групу протягом всього перебування в зоні. Проходження інструктажу по правилах поводження в Зоні.

10.30 проходження контрольно-пропускного пункту «Дитятки» і в'їзд в «Заборонену зону». Початок екскурсії. В ході екскурсії, яка починається з структури МНС «Чорнобильінтерінформ», учасники отримують загальну інформацію про Чорнобильську трагедію, про життя Чорнобиля в наші дні, уявлення про зону відчуження, її проблеми, ознайомлюються з основними напрямками робіт, що проводяться в зоні вченими та фахівцями з різних країн.

Переїзд до 10-ти кілометрової зони. Проходження КПП «Лелів». Поїздка навколо ЧАЕС. Зупинка на оглядовому майданчику перед воротами четвертого енергоблоку з виглядом на «Саркофаг» – бетонносталеве укриття, що накриває радіоактивні маси й уламки, що залишилися після вибуху. Фотографування. Учасники побачать на власні очі рослинність навколо «Саркофага», яка вціліла після аварії (так званий «Рудий ліс»).

13.00 Поїздка в місто Прип'ять. Прогулянка по «мертвому місті», в якому проживало 47 тис. 500 жителів. Люди залишили це місто напередодні свята 1 травня 1986 року. До сих пір тут можна зустріти Першотравневі транспаранти. Квартири з залишеними меблями, речами, дитячі садки, автомашини, відкриті магазини. В програмі відвідування одної з найвищих будівель – готелю «Полісся», школи, дитячого садка і колись житлових будинків, назавжди залишених своїми мешканцями.

17.00 ознайомча поїздка по місту Чорнобиль з заїздом в річковий порт, Іллінську церкву і парк Слави.

18.30 заїзд в одне із сіл зони відчуження. Знайомство з жителями, їхнім побутом і життям.

19.30 вечеря в Чернобильінтернформі. (Усі продукти перевірені, екологічно чисті і завезені з Києва).

20.30 виїзд з зони, нічний переїзд до м. Львова.

День 3

6.30 орієнтовне прибуття в м. Львів

Загальна протяжність маршруту – 752 км

Ціна туру для однієї особи – 2000 грн. У вартість входить: оформлення дозволу на в'їзд до 30-ти км зони, документи; проїзд і

обслуговування транспортом; послуги гіда; проживання; сніданки в готелі; екскурсійна програма.

Примітки:

- дітям до 18 років в'їзд в Зону заборонений;
- всі учасники повинні надати свої персональні дані для завершення реєстрації та оформлення необхідних документів (ПІБ, серія та номер паспорта, громадянство), а також, (обов'язково) взяти паспорт з собою в поїздку. Учасники, які не мають при собі паспорта, до посадки в автобус не допускаються;
- для осіб, нерезидентів України, необхідно узгодження в'їзду зі службою безпеки України, процедура формальна, але необхідна;
- при оформленні замовлення вноситься передоплата в розмірі 100% вартості поїздки. У разі відмови від поїздки, у випадку запізнення або неявки на місце збору, відмови від поїздки з будь-яких причин, ця сума не повертається;
- ви повинні розуміти, що це не прогулянка під місяцем, а поїздка в місце, повністю непристосоване для перебування в ньому людини. Погоджуючись взяти участь у цій поїздці Ви приймаєте на себе всю міру відповідальності за можливі ризики, які можуть виникнути під час або після поїздки в зону, і про що Ви повинні будете підписати відповідний документ.
- Рівень радіоактивного опромінення, який Ви можете отримати за час поїздки, дотримуючись вказівок супроводжуючого і чітко слідуючи маршруту, приблизно дорівнює тому, який отримаєте при польоті на реактивному літаку і на кілька порядків менше, ніж при медичній рентгенографії.

Висновок. Серед останніх тенденцій на світовому туристичному ринку є поява нових, так званих «нетрадиційних» видів туризму, одним з яких можна вважати похмурий туризм. В Україні цей вид туризму практично недосліджений, не дивлячись на те що, на жаль, існує потужний ресурсний потенціал для розвитку даного виду туризму. Зокрема Чорнобиль сьогодні посідає перші місця в міжнародних рейтингах найбільш цікавих місць, пов'язаних зі смертю та катастрофами. Для іноземних науковців царина туризму місцями різних катастроф давно є однією із найбільш цікавих і досліджуваних тем. Так, за кордоном часто проводяться наукові конференції, присвячені не просто певним загальнотеоретичним засадам дослідження даного виду туризму, але й конкретним аспектам організації турів та екскурсій в місця, пов'язані з різного роду катастрофами та загибеллю.

Список використаних джерел/References:

1. Lennon J. Dark tourism – the attraction of death and disaster / J. Lennon, M. Foley. – London: Continuum, 2000. – 184 p.

2. Stone P. Consuming Dark Tourism: A Thanatological Perspective / P. Stone, R. Sharpley. – London, 2008. – 243 p.

3. *Blom T. Morbid tourism – a postmodern market niche with an example from Althorp. / Blom. // Norsk Geografisk Tidsskrift Norwegian Journal of Geography. – 2000. – №54. – P. 29–36.*
4. *Катастрофи в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.eco-live.com.ua/.*
5. *Dark Tourism Research [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.dark–tourism.org.uk/.*

УДК 338.483. *(477.65)*

Явкін Вячеслав Григорович,
кандидат географічних наук, доцент
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна
e-mail: vjacheslavjavkin@gmail.com

Владійчук Катерина Вячеславівна
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Бухтіярова Фаїна Олександрівна
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ФОРМУВАННІ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В КАРПАТАХ

Метою статті є розвиток пропозицій сільського туризму в Карпатах. Особливості інвестиційних процесів цього явища в Україні суттєво відмінні від аналогічних в Європі.

Методика дослідження. З Використанням методів системного аналізу та апроксимації досліджено структуру інвестиційних вкладів та специфіку поширення ринку рекреаційно-туристичних послуг в Карпатах.

Результати. Виявлено часове зростання сектору фінансів трудових мігрантів в інвестуванні послуг гостинності. Їх просторовий розвиток відповідає певному варіанту моделі А. Шеффле: домінантно - готельні комплекси курортів, опосередковано, - тяжіючи до них системи послуг сільського туризму.

Наукова новизна. Визначено певні соціальні закономірності структури та економіко-географічні особливості поширення їх мережі.

Практична значимість. Попереднє дозволяє запропонувати рекомендації до територіального планування перспектив бізнесу сільського туризму; до оптимізації структури об'єктів гостинності тощо. Пропозиції до самореалізації реемігрантів

Ключові слова: інвестиції, курорт, трудова міграція, сільський туризм.

УДК 338.483. (477.65)

Явкин Вячеслав Григорьевич,
кандидат географических наук, доцент,
Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина.
e-mail: vjacheslavjavkin@gmail.com

Владийчук Екатерина Вячеславовна
Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина

Бухтиярова Фаина Александровна
Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина

ОСОБЕННОСТИ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ФОРМИРОВАНИИ СЕЛЬСКОГО ТУРИЗМА В КАРПАТАХ

Целью статьи является развитие предложений сельского туризма в Карпатах. Особенности инвестиционных процессов этого явления в Украине существенно отличаются от аналогичных в Европе.

Методика исследования. С Использованием методов системного анализа и аппроксимации исследована структура инвестиционных вкладов и специфику распространения рынка рекреационно-туристических услуг в Карпатах.

Результаты. Обнаружено временное роста сектора финансов трудовых мигрантов в инвестировании услуг гостеприимства. Их пространственное развитие соответствует определенному варианту модели А. Шеффле: доминантно - гостиничные комплексы курортов, опосредованно - тяготея к ним системы услуг сельского туризма.

Научная новизна. Определены некоторые социальные закономерности структуры и экономико-географические особенности распространения их сети.

Практическая значимость. Предварительное позволяет предложить рекомендации к территориального планирования перспектив бизнеса сельского туризма; к оптимизации структуры объектов гостеприимства и т.

Ключевые слова: инвестиции, курорт, трудовая миграция, сельский туризм.

UDC 8.483. (477.65)

Yavkin Vyacheslav Grygorovych,
candidate of sciences (geography)
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine
e-mail: vjacheslavjavkin@gmail.com

Vladiychuk Catherine Vyacheslavivna
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine
e-mail: vjacheslavjavkin@gmail.com

Bukhtiiarova Faina Oleksandrivna
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine
e-mail: vjacheslavjavkin@gmail.com

FEATURES OF INVESTMENT PROCESSES IN THE FORMATION OF RURAL TOURISM IN THE CARPATHIANS

The aim of the paper is the development of rural tourism offers in the Carpathians. Features of the investment processes of this phenomenon in Ukraine significantly different from those in Europe.

Research Methodology. Using the method of system analysis and approximation of the structure of investment deposits and market specifics dissemination of recreation and tourism in the Carpathians.

Results. Revealed temporal growth sector finance migrant workers to invest hospitality services. Their spatial development corresponds to a variant of the model A. Sheffle: dominant - hotels resorts indirectly - tending to their system of rural tourism.

Scientific novelty. Defined certain social structures and patterns of economic and geographic features spread their network.

The practical significance. Preliminary allows us to offer recommendations for spatial planning business prospects of rural tourism; to optimize the structure of objects hospitality and more.

Key words: investment, resort, labor migration, rural tourism.

Постановка проблеми. Переваги тієї чи іншої галузі визначаються здатністю підприємств забезпечити високу і швидку рентабельність інвестицій. З цієї точки зору Карпати, де зосереджений значний

рекреаційний потенціал, сприятливі природні та кліматичні умови, необхідна для обслуговування рекреаційної галузі інфраструктура, є дуже перспективним регіоном. До того ж, світова практика свідчить, що саме ця галузь є однією з найбільш ефективних для інвестування.

Важливим завданням в оцінці туристичної сфери Карпатського регіону є визначення можливостей започаткування бізнесу.

Стан інвестиційного процесу у туризмі не задовольняє вимог сучасної економіки. Недостатнє матеріальне забезпечення зумовлює старіння основних фондів. Багато об'єктів (готелі, турбази) знаходились у стані незавершеного будівництва. З огляду на обмеженість внутрішніх фінансових ресурсів в умовах важкого процессу трансформації економіки від планової до ринкової важливо об'єктивно оцінити рух зовнішніх капіталів для активізації інвестиційного процесу. Вклади, які формують статутні капітали підприємств з іноземними інвестиціями, за нинішнього стану економіки є бажаними з багатьох причин, оскільки вони дають змогу модернізувати виробництво без створення заборгованості; зберігають та створюють нові робочі місця; визначають шляхи досягнення максимальної ефективності та рентабельності інвестицій.

Перспективи соціально-економічного розвитку регіону суттєво залежні від успішного розвитку туристичного бізнесу. З трьох важливих секторів туріндустрії Карпат (лікувальні, гірськолижні курорти та сільський туризм) успішність останього визначається специфічною територіальною та економічною залежністю від курортів. Розбудова сільської гостинності залучатиме надалі більше грошей трудових мігрантів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика вивчення рекреаційно-туристичних ресурсів Карпат, розкрита в наукових розробках вітчизняних та зарубіжних географів: О. Бейдика, С. Кузика, О. Любіцевої, М. Мироненка, М. Рутинського, В. Преображенського, О. Топчієва, М. Мальської, Л. Мухіної та ін..

Географічні особливості привабливості територій для сільського зеленого туризму регіону досліджено в публікаціях: В. Явкіна, В. Руденка, В. Іванунiка, В. Євдокименка, М. Депутата, Я. Кирпушка та ін. [6-8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вклади іноземних інвестицій в економіку карпатських областей зростають. В першу чергу у транспортні, будівельні підприємства, готелі та ресторани, у стимулювання бізнесу споживчих та сувенірних товарів етнографічно-екзотичного спрямування. Потоки інвестицій мають місцеві, столичні, іноземні походження та спрямовані на швидке обертання у сфері торгівлі та послуг.

Але за рейтингами Україна посідає низьке місце щодо привабливості свого інвестиційного клімату і перші місця щодо ризику інвестування; неоднозначним є і рейтинг областей Карпат, згідно з яким Івано-Франківська область розташувалася на 17-му, Чернівецька і Закарпатська –

відповідно на 18 і 19 місцях, а Львівська область – на 6 місці. При цьому було враховано 80 показників, які характеризують економічний стан областей і рівень розвитку фінансової, ринкової, транспортної, телекомунікаційної, інформаційної інфраструктури, стан розвитку людських ресурсів, діяльність органів місцевої влади у сфері приватного підприємництва [9].

Одним із специфічних аспектів інвестиційних процесів в Карпатах є наявність значних грошових заощаджень громадян України, що зароблені за кордоном. Зараз частка витрат на житло, утримання родин, освіту дітей дещо скорочується на користь створення власного бізнесу.

Протягом одного року трудові емігранти вкладають в українську економіку більше коштів, ніж їх вклали у неї за всі роки незалежності всі іноземні інвестори та ТНК, включаючи таких гігантів, як «Кока-кола», «Проктер енд Гембл», «Філіп Морріс» та «Міттал Стіл», разом узяті [2]. Грошові перекази мігрантів стають додатковим досить потужним і стабільним джерелом фінансування в першу чергу розвитку сфери послуг.

Основний виклад матеріалу. Сільський зелений туризму є новою формою підприємницької діяльності, його можна віднести до сфери малого підприємництва, яке формує додатковий сектор ринкового середовища, особливо у потенційно депресивних регіонах. Їх розвиток сприяє створенню нових робочих місць на селі, впровадженню досягнень науково-технічного прогресу у малі форми сільськогосподарського виробництва, є важливим джерелом формування місцевих бюджетів й бюджетів селянських родин. Вони стають буферною зоною, яка знижує ризики руйнування потенціалу великотоварного аграрного виробництва [5].

Процеси формування сільського туризму в країнах Європи мають кілька особливостей [11]. В практиці Німеччини ознаки пропаганди агротуристичної діяльності виникають в 1960 р., а в 1967 створюється каталог агротуристичних фірм, де умови комфоту обєднувались з готельними послугами. З 1990-х рр. діє система громадських і державних організацій що просувають сільський зелений туризм на зовнішньому та внутрішньому ринку з доходністю місцевих бюджетів 22%.

Послуги швейцарських консервативних курортів поєднуються з екскурстурами в село, - окремим проживанням економ класу з відповідним антуражем. Інтенсивно розвивається бізнес гостинності біля курортів в селах або схожих штучних стилізованих колоніях. Як і в Австрії, де використовують сільські садиби або стилізовані бази відпочинку з кращою організцією послуг. Інвестування в розбудову попереднього виконується за допомогою кредитів в пільговій формі банків чи відповідних державних міністерств.

В Італії існує широка мережа агротуризму при курортах з додаванням гастрономічних, винних, та історико-архітектурних чи мультитематичних екскурсійних турів. В Іспанії для підсилення атракції

використовується антураж середньовіччя та категоризацію комфортності («тюльпани»).

Стимулювання бізнесу агротуризму в Угорщині, Польщі, Румунії та Словаччині є провідним засобом боротьби з соціально-економічною депресивністю регіонів.

Усі національні організації сільського туризму та агротуризму країн Європи у кінці 1990-х рр. об'єдналися в Європейську федерацію фермерського та сільського туризму (European Federation for Farm and Village Tourism).

Отже, процеси його розвитку в Європейських країнах мають наступні спільні риси:

1) існують паралельно чи замінюють традиційні заняття селян;

2) інвестиції бізнесу агротуризму стимулюються державними та приватними банками [11];

3) в областях поширення послуг сільського туризму, що сформувались навколо курортних центрів (як адаптований варіант моделі А. Шеффле [4]) їх економічна ефективність найвища.

В Україні банківські фінанси для кредитування сільського туризму малоефективні через високий відсоток кредитів та значну повторюваність інфляційних спалахів. Тому в українському сільському туризмі існують як мінімум 4 види специфічних інвестиційних джерел: *власні заощадження*, що дозволяють модернізувати комфортність садиби, *родинні фінансові кооперації,* за рахунок яких суттєво переобладнубть будинок або будують окремі сільські готельні котеджі; за *гроші трудових мігрантів* відкриття закладів гостинності з елементами європейських технологій, офіційні *інвестиції часто іноземних офшорних компаній*, що, як правило приховано, належать українським олігархам, чи, чиновникам певного рангу.

Перші *два* види сформовані виключно заощадженнями з дрібного власного бізнесу (сільськогосподарський, лісогосподарський тощо).

Простір *третього* виду розпочав формуватися в 1990 рр. нелегальною трудовою міграцією

У 2008 р. (останньому передкризовому) за даними Нацбанку чистий приплив валюти від грошових переказів в економіку України сягав 2,5 млрд. У 2012 р. понад 7,5 млрд. дол. США [10].

Останнім часом стали виїжджати також з метою накопичення стартового капіталу для відкриття власного бізнесу на батьківщині. Щорічно через різні офіційні і неофіційні канали трудові емігранти переправляють в Україну від 25 до 30 млрд. дол. За самими лише офіційними даними Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку (спеціалізована установа ООН), українські трудові мігранти за обсягами грошових переказів на батьківщину займають шосте місце у світі – близько 10 млрд. дол. [3]. Протягом одного року трудові емігранти

вкладають в українську економіку більше коштів, ніж їх вклали у неї за всі роки незалежності всі іноземні інвестори.

Серед 1086 потенційних мігрантів і 1014 мігрантів, що повернулися виявлено: 6,6% мігрантів після повернення стали роботодавцями; 11,1% - самозайнятими, 47% мігрантів життєвий досвід та отримані під час роботи за кордоном навички допомогли в працевлаштуванні після повернення [1]. В сільській місцевості карпатського регіону інвестиції фінансів та кваліфікованої робочої сили задіяні в гостинності у 10-18% випадків.

Інвестиції іноземних чи українських компаній і банків розвивають мережу готельних комплексів гірськолижних та лікувальних курортів Карпат. В останьому випадку неофіційними власниками значних прикурортних готелів чи самих курортів стають, наприклад, колишні міністр охорони здоров‘я, прокурор, міністр надзвичайних ситуацій тощо.

Поширення сільського туризму охоплює всі території що тяжіють до значних курортів. ГК «Буковель» має найбільш розвинену інфраструктуру. Тут вкладено інвестиції в кількасоті мільйонів доларів. Відповідно і ціни на послуги, що надаються безпосередньо на території курорту дуже високі. Проте, в селах поряд з курортом вартість проживання знижується пропорційно віддаленості. Що надає високого попиту послугам гостинності сільського туризму (Рис. 1).

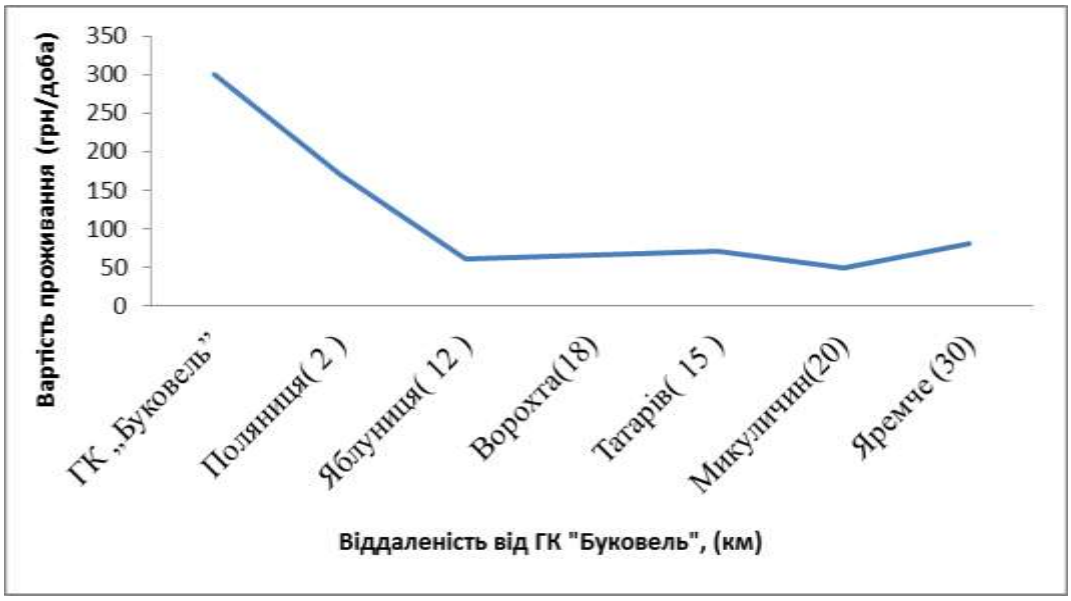

Рис. 1. Розподіл вартості проживання в агрооселях туристсько-рекреаційного вузла. (Літо 2014)

Аналогічні залежності виявлено для вартості послуг у селах поблизу Славського, Квасів, Мигове, та на узбережжі дністровського водосховища [6,7].

Висновки. Економічний процес формування сільського туризму в Карпатах має деякі спільні та відмінні риси з європейською практикою цього явища. Основна українська особливість – відсутність зручного

доступу до кредитування проектів. Тому, на ринку послуг агротуризму діють пропозиції, що сформувались особливими можливостями грошових вкладень та специфікою пропозиції: власне сільської хати, суттєво модернізованої забудови, котеджу, міні-готелю, сільського готелю. Відповідні фінансування формувались родинними заощадженнями, переказами трудових мігрантів та зарубіжними інвестиціями сумнівного правового походження.

За останні 5 років частка міграційного капіталу в економічних процесах регіону суттєво зросла, - 17,7 % мігрантів вкладають гроші у бізнес.

Успішність бізнесу сільського туризму підпорядковується певному варіанту моделі А. Шеффле, за яким інтенсивність продажу послуг гостинності в сільських населених пунктах Карпат обернено-пропорційна відстані від курортного центру.

Список використаних джерел:

1. Гайдуцький А. П. Міграційний капітал в Україні / А. П. Гайдуцький. – К. : ТОВ «Інфосистем», 2009. – 244 с.

2. Джаман В.О. Владійчук К.В. Псевдотуристичні потоки української еміграції в Італію. Структура та особливості поширення // Географія та туризм, 2012. – Вип. 20. – С. 198-203.

3. Населення України. Трудова еміграція в Україні. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім.. М.В. Птухи НАН України , 2010. – 192с.

4. Родионова И.А. Мировая экономика, – СПб.: Питер, 2005. – 496 с.

5. Черчик Л. М. Маркетинг рекреаційних територій як інструмент становлення, розвитку та регулювання ринку рекреаційних ресурсів / Актуальні Проблеми Економіки . – 2006 . – N1 . – С.95-103.

6. Явкін В.Г., Руденко В.П., Кирпушко Я.В., Владійчук К.В., Брижак П.М. Регіоналістичні технології стимулювання розвитку туристично-рекреаційного потенціалу. Географічні аспекти розвитку туризму (на прикладі України та Польщі): монографія /В.Г. Явкін, В.П. Руденко, В.М. Андрейчук, О.Д. Король та ін.- Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010.- С. 57 – 71.

7. Явкін В.Г., Кирпушко Я.В., Морар А.В. Атрактивність рекреаційних ресурсів за ціновими пропозиціями в Чернівецькій області // Географія та туризм, 2012. – Вип. 19. С. 65-71.

8. Явкін В.Г., Фостій В.В., Кирпушко Я.В. Потенціал внутрішнього туризму та структурні зміни гостинності в Карпатах // Географія та туризм, 2012. – Вип. 20. – С. 132-138.

9. Бізнес успішного міста [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://business.fortunecity.com.

10. Національний банк України. Огляд приватних грошових переказів в Україну, що відображаються в статистиці платіжного балансу [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Publication/econom/Balans/Ogl_grosh/perekaz.pdf

11. Світовий досвід розвитку сільського зеленого туризму [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/siltur2.htm

References:

1. Haidutskyj A.P. Migration capital in Ukraine / A.P. Haidutskyj. - K: LLC "Infosystem", 2009. - 244 p.

2. Dzhaman V.A. Vladiychuk K.V. Name tourist flows Ukrainian emigration to Italy. Structure and features of distribution // Geography and Tourism, 2012. - Vol. 20. - P. 198-203.
3. The population of Ukraine. Labour Migration in Ukraine. - K .: Institute of Demography and Social Studies M.V. Ptukha NAS of Ukraine, 2010. - 192p.
4. Rodyonova I.A. Economycs Words, - SPb .: «Peter», 2005. - 496 p.
5. Cherchyk L.M. Marketing recreational areas as a tool for development, development and regulation of recreational resources / Actual Problems of Economics. - 2006. - N1. - P.95-103.
6. Yavkin V.G., V.P. Rudenko, Kyrpushko Y.V., Vladiychuk K.V., Bryzhak P.M. Technology of regionalismes to stimulate the development of the tourism potential. Geographical aspects of tourism development (for example, Ukraine and Poland): monograph /V.H. Yavkin, V.P. Rudenko, V.N. Andreychuk, O.D. King and in.- Chernivtsi, Chernivtsi National. University, 2010.- P. 57 - 71.
7. Yavkin V.G. Kyrpushko Y.V., A.V. Morar Attractions recreational resources of price offers in the Chernivtsi region // Geography and Tourism, 2012. - Vol. 19. P. 65-71.
8. Yavkin V.G. Fostiy V.V. Kyrpushko Y. The potential of domestic tourism and hospitality structural changes in the Carpathians // Geography and Tourism, 2012. - Vol. 20. - P. 132-138.
9. Business successful city [electronic resource] - Access mode: http://business.fortunecity.com
10. National Bank of Ukraine. Overview of private money transfers to Ukraine, which appear in the balance of payments statistics [electronic resource] - Access mode: http://www.bank.gov.ua/Publication/econom/Balans/Ogl_grosh/perekaz.pdf
11. World Experience Rural Tourism Development [electronic resource] - Access mode: http://tourlib.net/statti_ukr/siltur2.htm

УДК 380.8

Удовиченко Вікторія Віталіївна,
кандидат географічних наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
e-mail: reussite303@gmail.com

Наконечна Вікторія Русланівна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЕТНІЧНИЙ ТУРИЗМ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Представлена стаття присвячена розгляду та аналізу головних історичних аспектів формування, становлення та подальшого розвитку етнічного туризму на території Івано-Франківської області. З метою виокремлення та аналізу історичних особливостей етнічного туризму регіону було застосовано наступні етапи наукового дослідження: збору кондиційної інформації про досліджуване явище шляхом опрацювання літературних джерел й фондових матеріалів; обробки наявної інформації шляхом застосування обґрунтованої системи методів дослідження; та систематизації отриманої інформації й формулювання висновків. Здійснення аналізу історичних аспектів розвитку етнічного туризму у Івано-Франківській області України дало можливість встановити, що даний вид туристичної діяльності у регіоні розвитку набув за чотирма основними етапами: 1) накопичення давніх відомостей описового характеру про етнічні особливості території; поява перших туристичних організацій, які пропонували екскурсантам можливість здійснити поїздку краєм; мандрівки краєм окремих студентів та дослідників-науковців; 2) етап, який тривав з

кінця XIX ст. та до часів проголошення незалежності України, і характеризувався зародженням організованого етнічного туризму, 3) етап часів незалежної України та до початку XXI ст. ознаменувався активною організацією дійств фестивального характеру, проведення яких ґрунтувалося на використанні місцевих етнічних артефактів; у цей же період тривали активні наукові пошуки у напрямку поглиблення теоретико-методологічного та практичного базису етнічного туризму; 4) етап, який розпочався у XXI ст. та триває і нині, й характеризується значним ступенем пожвавлення розвитку етнічного туризму у регіоні, поглибленням наукових доробок, всебічною підтримкою розвитку народних ремесел за сприяння державних органів влади.

Отже, у представленій статті уперше було сформульовано та розроблено концептуальну модель здійснення наукових пошуків з метою аналізу історичних аспектів розвитку етнічного туризму, а також виокремлено й охарактеризовано основні етапи такого розвитку. Отримані результати дослідження можуть бути застосовані для поглиблення наукових вишукувань у даному напрямку й, однозначно, з метою пожвавлення розвитку туристичної галузі даного спрямування на території Івано-Франківської області.

Ключові слова: етнічний туризм, історичний етап, туристична діяльність, подорож.

УДК 380.8

Удовиченко Виктория Витальевна,
кандидат географических наук, доцент
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, Киев, Украина
e-mail: reussite303@gmail.com

Наконечна Виктория Руслановна
Киевский национальний университет имени Тараса Шевченка, Киев, Украина
e-mail: reussite303@gmail.com

ЭТНИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ ИВАНО-ФРАНКОВСКОЙ ОБЛАСТИ: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Представленная статья посвящена рассмотрению и анализу главных исторических аспектов формирования, становления и дальнейшего развития этнического туризма на территории Ивано-Франковской области. С целью обособления и анализа исторических особенностей этнического туризма региона были использованы следующие этапы научного исследования: сбора кондиционной информации про исследуемое явление путем обработки литературных источников и фондовых материалов; обработки имеющихся ведомостей путем использования обоснованной системы методов исследования; систематизации полученной информации и формулирование выводов. Реализация анализа исторических аспектов развития этнического туризма в Ивано-Франковской области дала возможность установить, что данный вид туристической деятельности в регионе развивался в соответствии с четырьмя основными этапами: 1) накопления давних ведомостей описательного характера про этнические особенности территории; появление первых туристических организаций, которые предлагали экскурсантам возможность осуществления поездок краем; путешествия отдельных студентов и ученых-исследователей; 2) этап, который продолжался с конца XIX в. и до времен провозглашения независимости Украины, и характеризовался зарождением организованного этнического туризма; 3) этап времен независимой Украины и до начала XXI в. ознаменовался активной организацией событий фестивального характера, проведение которых основывалось на использовании местных этнических артефактов; в это же время проходили активные научные поиски в направлении

углубления теоретико-методологических и практических основ этнического туризма; 4) этап, который начался в XXI в. и продолжается ныне, и характеризуется интенсивным развитием этнического туризма в регионе, углублением научных разработок, всемерной поддержкой развития народных ремесел государственными органами власти.

Таким образом, в представленной статье впервые было сформулировано и разработано концептуальную модель осуществления научных исследований с целью проведения анализа исторических аспектов развития этнического туризма, а также выделено и охарактеризовано основные этапы такого развития. Полученные результаты исследования могут быть использованы для углубления научных исследований в данном направлении и, однозначно, активизации развития туристической отрасли данного направления на территории Ивано-Франковской области.

Ключевые слова: этнический туризм, исторический этап, туристическая деятельность, путешествие.

UDC 380.8

Udovichenko Viktoriia Vitalievna,
candidate of sciences (geography),
associate professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
e-mail: reussite303@gmail.com

Nakonechna Viktoriia Ruslanovna
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
e-mail: reussite303@gmail.com

ETHNIC TOURISM OF IVANO-FRANKIVSKA REGION: HISTORICAL ASPECT

The key historical aspects of ethnic tourism, its formation, coming into being and future development in Ivano-Frankivska region are depictured and analyzed in this article. The main stages of scientific researches for the purpose of defining and analyzing of historical peculiarities of ethnic tourism are: collection of conditioned information about scientific phenomenon by the way of processing literary sources and library stock; processing of available information by the way of using well-founded system of methods; and systematization obtained information and conclusion formulation. Realization of analysis of historical aspects of ethnic tourism development in Ivano-Frankivska region of Ukraine gave opportunity to establish that this type of tourist's activities in the region has developed according to the next four stages: 1. collecting ancient descriptive data about ethnic features of the territory; first tourist's organizations establishment which had proposed the opportunity to do for a trip to our neck of the woods; the trips to our neck of the woods held by single students and scientists-explorers; 2. stage of rise the organized ethnic tourism from the end of XIX century to the proclamation of independence of Ukraine; 3. stage of active organization of festival events, which were based on usage of local ethnic artifacts, with continuation of active scientific researches in order to extend theoretical-methodological and applied knowledge about ethnic tourism; this stage lasts from the proclamation of independence of Ukraine till the beginning of XXI century; 4. stage, which lasts from the beginning of XXI century till now, is essential in the high level of intensification of development of ethnic tourism in region, deepening the scientific researches, comprehensive approval of the development folk crafts by the government bodies.

So the conceptual model of realization scientific researches for the purpose of analyzing historical aspects of ethnic tourism, the key stages of its development are found out

in this article. Presented results could be used for the deepening such type of scientific researches and intensifying future development of tourist's industry in the territory of Ivano-Frankivska region.

Key words: ethnic tourism, historical stage, tourist's activities, journey.

Постановка проблеми: Етнічний туризм як один з найдоступніших та найпопулярніших видів туризму стрімко розвивається на території Івано-Франківської області. Враховуючи вигідне географічне її розташування, особливості місцевого клімату, природні та етнокультурні фактори, поступове розширення туристичної інфраструктури, можна зауважити, що даний регіон стає все більш привабливим для відпочивальників та мандрівників. Отже, і розгляд питань, пов'язаних із сучасними та історичними особливостями розвитку такого явища як етнічний туризм, залишається важливим напрямком досліджень. Особливо це стосується історичних аспектів, оскільки етнічний туризм, на відміну від інших видів туристичної діяльності, має тісні зв'язки із минулим того чи іншого краю.

Актуальність дослідження: на сучасному етапі формування, становлення та розвитку туристичної галузі в Україні розвиток такого виду туристичної діяльності, як етнічний туризм, потребує особливої уваги, адже нині для відпочинку та задоволення пізнавальних потреб людині вже не достатньо відвідати привабливий регіон, чи то погрітися під лагідними променями сонечка. Нині туристи та рекреанти прагнуть отримати нові враження, пізнати щось нове. Саме тому розвитку етнічного туризму в нашій державі, і на території Івано-Франківської області зокрема, повинна надаватися особлива увага, адже ми – українці – маємо багатющий життєвий досвід, цікаві обряди й традиції, які разом і становлять ту ресурсну основу, без якої важко уявити розвиток того чи іншого виду діяльності й, зокрема, етнічного туризму.

Аналіз досліджень і публікацій: вивченню та аналізу головних етапів виникнення, становлення й розвитку етнічного туризму як такого та частково на території Івано-Франківщини присвячені дослідження таких вчених, як: С.А. Антонович, І.О. Бочан, М. Глушко, В.В. Грабовецький, Г.М. Гуменюк, Т.А. Дьорова, Р.В. Захарчук-Чугай, С.П. Кузик, М.Л. Орлова, В.К. Федорченко, В.В. Шикеринець та інших. Проте питання розгляду історичних аспектів етнічного туризму Івано-Франківської області залишаються мало дослідженими.

Мета дослідження: розглянути та проаналізувати головні історичні аспекти формування, становлення та подальшого розвитку етнічного туризму на території Івано-Франківської області.

Виклад основного матеріалу: Етнічний туризм – це підвид пізнавального туризму, метою якого є ознайомлення із матеріальною та духовною культурою певного етносу, що проживає нині або проживав у минулому в межах певної території. Це відвідування "глибинки" з метою

ознайомлення із архаїчними говорами, фольклором, побутом, культурою й мовами автохтонних народів [6].

Етнічний туризм, як складний і динамічний об'єкт наукового дослідження, потребує використання методів різних галузей знань. Результативність дослідження напрямків трансформації етнічного простору, його чинників та наслідків, визначається передусім сукупністю процесів отримання, обробки, засвоєння та використання релевантної інформації. Основні етапи проведення дослідження історичних аспектів етнічного туризму включають наступні: 1) збір кондиційної інформації про досліджуване явище шляхом опрацювання літературних джерел й фондових матеріалів, 2) обробка наявної інформації шляхом застосування обґрунтованої системи методів дослідження; 3) систематизація отриманої інформації (рис. 1). Із кожним роком розвиток туризму в Івано-Франківській області набуває все більших обертів. Щороку даний регіон відвідує в середньому 147 тис. туристів, 27 тисяч з яких – іноземні туристи з країн СНД та ЄС.

Щороку заклади обслуговування області обслуговують до 44 тисяч екскурсантів. Таким чином, туристична галузь посідає чільне місце у структурі економіки регіону, а розвиток цієї сфери суспільного життя повинен стати одним із пріоритетних завдань на найближче майбутнє [7].

Історична періодизація розвитку етнічного туризму Івано-Франківської області. Перші згадки про етнічний туризм у регіоні датуються давніми часами. Так, людям завжди була притаманна природна цікавість, їм кортіло дізнатися, як живуть інші народи, чи просто відвідати "чужі" землі з метою пошуку чогось незвичайного. Розвитку етнічного туризму сприяло вдале геополітичне положення Івано-Франківської області, що розташувалася у географічному центрі Європи, на південному заході території України, на стику двох великих природно-географічних регіонів – Східноєвропейської рівнини та Східних Карпат. Дана адміністративна область знаходиться на перехресті багатьох важливих торгівельних шляхів, оскільки межує із Закарпатською, Львівською, Тернопільською і Чернівецькою адміністративними областями України та має державний кордон із Румунією. Завдяки цьому Івано-Франківську область щороку відвідувала значна кількість іноземних купців, які, приїжджаючи додому, поширювали славу про Франківщину, про її багаті природні ресурси, гостинний народ та цікаві традиції, тим самим приваблюючи все більше охочих побувати на її території [8].

Сучасних рис етнічний туризм в Україні та у Івано-Франківській області зокрема, почав набувати з початку XIX ст. У цей час відома організація «Руська трійця» займалася організацією та популяризацією серед населення, особливо серед інтелігенції, народознавчих мандрівок Батьківщиною. Зокрема, Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич та Яків Головацький заохочували до пізнання історії України, ознайомлення з її культурно-історичними та природними пам'ятками.

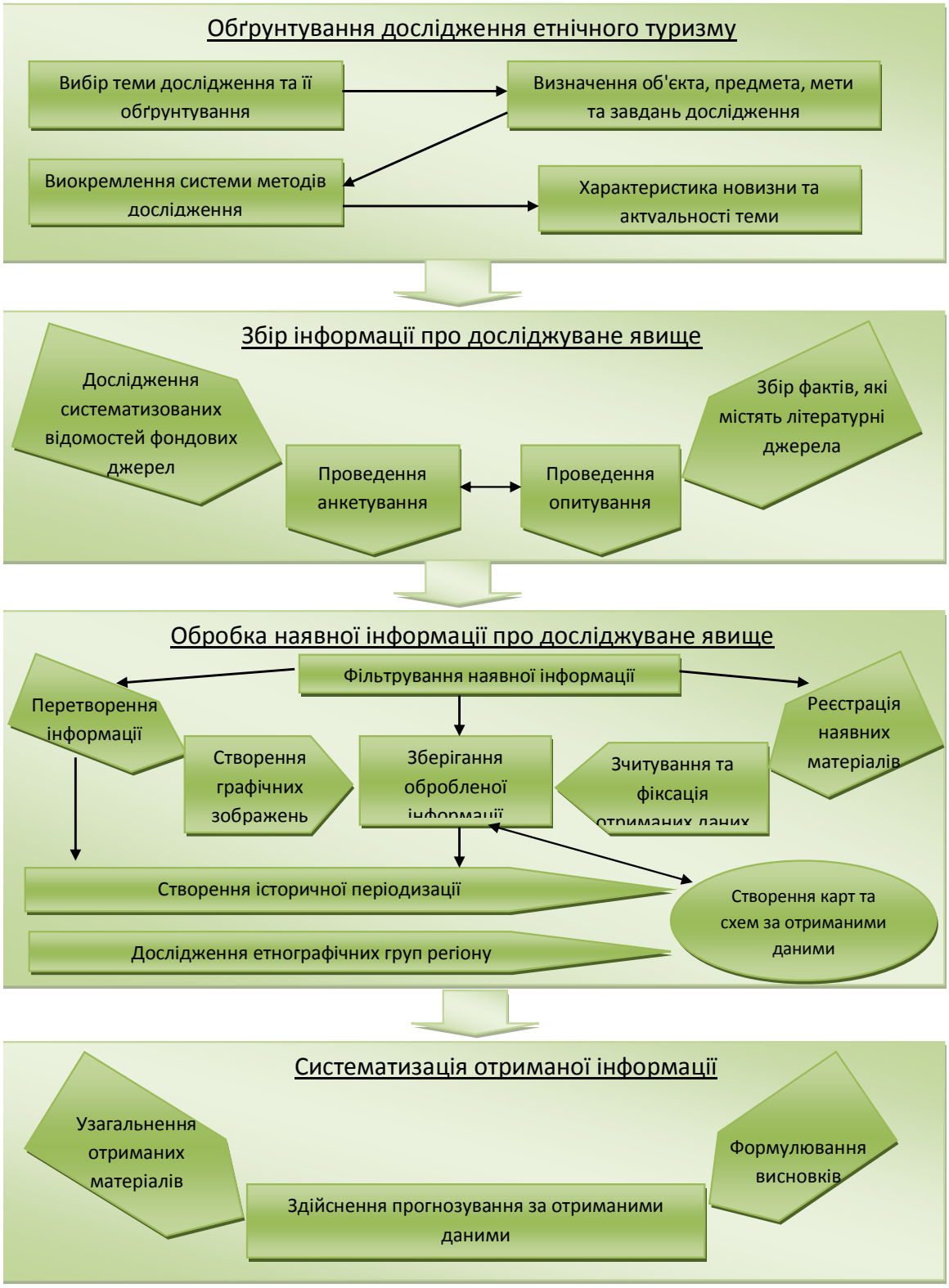

Рис. 1. Концептуальна модель дослідження історичних аспектів етнічного туризму

Згодом активними громадськими діячами було досліджено лікувальний та рекреаційний (відпочинковий) потенціали Прикарпаття та Закарпаття, визначено особливості цих територій та перспективи їх розвитку.

Перші організації, що пропонували здійснення туристичних подорожей (туристичні бюро), почали виникати наприкінці XIX ст. Так, у

1898 році розпочали діяльність західні екскурсійні бюро, що стали основними центрами розвитку саме етнічного туризму. Це такі, як Яремче, Коломия, Галич тощо. На межі XIX-XX ст. розпочалося освоєння етнічно-рекреаційних місцевостей по околицях Яремче, Косова, Верховини та ін. [8]. Відродження українських традицій та звичаїв, елементів національної культури, вплив релігії на українське суспільство, особливості менталітету нації, духовно-моральний вимір викликає інтерес багатьох фахівців різних напрямів, зокрема духовенства, органів державного та місцевого управління, науковців та знаходить відображення у чисельних публікаціях, монографіях, виступах. Так, у XX ст. у розвитку етнічного туризму особливого значення набувають дослідження з історії та культури етнічних й етноконфесійних груп, які населяли Івано-Франківську область.

Іншим поштовхом до виникнення та розвитку етнічного туризму у регіоні було те, що впродовж кількох століть землі етнографічних груп на території області перебували у складі декількох держав. І жителі Франківщини у побутовому вжитку зберегли прадавній, характерний для Київської епохи, мовно-культурний пласт й унікальні побутові риси, що сприяло пожвавленню відвідування іноземними туристами різних куточків області з метою ознайомлення із культурними традиціями предків [7, 11].

Етнічний туризм є відносно молодим соціально-економічним явищем. Так, подорожі, які здійснювалися до початку XIX ст., не вважаються вченими туристичними у відповідності до сучасного трактування [7]. Більшість вчених-спеціалістів сходяться на тому, що сучасний етнічний туризм зі своєю структурою, матеріальною базою, методами роботи почав формуватися лише у XIX ст.

Національно-культурне відродження України, зокрема західноукраїнських земель, що тривало впродовж XIX ст. й супроводжувалося зростанням інтересу освіченої частини населення до мови свого народу, історії та культурної спадщини, сприяло появі етнічного туризму як форми й способу пізнання краю. Від початку до середини XIX ст. значного поширення набули мандрівки краєм, які активно здійснювали студенти Галичини, зокрема ті люди, котрі відчували потребу у глибшому вивченні джерел національної самобутності, народних звичаїв, фольклору, старожитностей. Вони мандрували територією різних частин Івано-Франківської області та розповсюджували інформацію про побачене, пробуджуючи у людей зацікавленість. Так, у відповідності до численних матеріалів, у мандрівках брали участь такі відомі особи, як Я. Головацький, І. Вагилевич, батько й син Устияновичі, І. Франко та інші. Немає сумніву в тому, що такі подорожі відіграли важливу роль у національному вихованні тогочасної молоді. Під час цих мандрівок вивченню підлягали рідний край, пам’ятки історії та писемності, побут населення, збиралися етнографічні та фольклорні матеріали, які стали основою численних публікацій. Особливе значення в історії етнічного туризму належить діяльність І. Франка. Здійснюючи ще в ранньому

дитинстві, а згодом – будучи учнем Дрогобицької гімназії та студентом Львівського університету, мандрівки Прикарпаттям та Карпатами, він збагнув велике науково-пізнавальне й патріотично-виховне значення подорожей. У 1883 р. І. Франко організував «Кружок етнографічно-статистичний для студіювання життя і світогляду народу», пізніше – «Кружок для устоювання мандрівок по нашім краю» [5]. Результатом його постійних мандрівок стали численні публікації фольклорних та етнографічних матеріалів, які залишаються цікавими для прихильників етнічного туризму. Весь охарактеризований час можна назвати *першим періодом* розвитку етнічного туризму на території Івано-Франківської області, який був фактично періодом його зародження.

Другий період розвитку етнічного туризму на території регіону дослідження розпочався із кінця XIX ст. і тривав до часів проголошення Україною незалежності у 1991 р. У цей час на території Івано-Франківської області починає зароджуватись організований етнотуризм. Першими організованими туристами були мандрівники групи під проводом М. Романовського, які у 1852 р. проклали маршрут із Космача до Чорногори [5]. Учасники цієї групи здійснювали історико-краєзнавчу та громадсько-освітню діяльність.

Дещо пізніші відомості про туристичну діяльність етнічного спрямування пов’язані із 1875 р., коли члени Товариства Татранського із Коломиї через Княждвір, Березів та Молодятин дійшли до Ланчина й Майдана, а звідти через Делятин, Дору, Ямну, Микуличин повернули на Говерлу, записуючи народні пісні, колядки, щедрівки, казки та повір’я місцевого населення.

Територія Івано-Франківської області у різні часи перебувала у складі різних держав, зокрема: Туреччини, Молдови, Австрії, Угорщини, Румунії, Польщі й Чехословаччини. Та незважаючи на існування різного типу адміністративного управління, жителі регіону віками жили у відповідності до сформованих старозвичаєвих порядків, “пастушого” права; здійснювали полонинське тваринництво, творили унікальну матеріальну й духовну культуру, яка була і залишається цікавою для туристів [5].

Третій період у розвитку етнічного туризму розпочався із проголошенням у 1991 р. Української незалежної держави і тривав до кінця XX століття. У цей час чимало було зроблено та досліджено з питань етнічного туризму. Перш за все, варто відзначити прагнення самих жителів області розвивати даний вид туризму. З цією метою було організовано чимало цікавих дійств. Так, у горян завжди був великий потяг до костюмованих дійств: навіть за часів засилля войовничого атеїзму майже у кожному селі відбувалася велелюдна різдвяна вертепна хода, а традиційне проводжання вівчарів на полонину завжди перетворювалося на захоплюючу виставу.

Визначну роль у культурному житті регіону відіграв організований у 1991 р. Гнатом Хоткевичем аматорський народний гуцульський театр, у складі якого селяни мали можливість ставити п'єси із використанням місцевої говірки.

Пізніше самобутній гірський край набув слави кінематографічної мекки. Так, зняті тут стрічки Сергія Параджанова «Тіні забутих предків», Леоніда Осики «Камінний хрест» та Юрія Іллєнка «Білий птах з чорною ознакою» були визнані світовими шедеврами [4].

Зачарований місцевою унікальною, ще «не зруйнованою» подіями бурхливої Європи, побутовою культурою регіону, видатний письменник Михайло Коцюбинський не випадково наприкінці XIX ст. назвав її носіїв «тінями забутих предків», оскільки важко піддавалося усвідомленню те, як корінне населення змогло ввібрати та зберегти у своїх традиціях світоглядні напластування ряду суспільних доісторичних та пізніших епох.

Під час третього періоду розвитку етнічного туризму на території Івано-Франківської області за результатами дослідження етнічних територій було написано чимало праць, зокрема, вийшла відома робота Ф.Д.Заставного «Українські етнічні землі», у якій значну увагу звернено на українські етнічні території та етнічні межі. Також у цей період була написана та опублікована велика кількість наукових робіт, у яких висвітлено зміст таких понять, як «етнічна територія», «етнічний кордон», «етнічний ренесанс», «етнодемографічні процеси в Україні», «етнонаціональна політика», «етнополітична ситуація в Україні», «етнополітика», «етнополітичні відносини», етнополітичний простір України", «етноцид», «корінна національність» тощо. Все це разом значно поглибило теоретичні та методологічні засади етнічного туризму [8].

Питанням, пов'язаним із особливостями етнографічних груп українського етносу (бойків, гуцулів, лемків) присвячено чимало публікацій, в основному етнографів, істориків та, меншою мірою, географів. Усі вони спонукали розвиток етнічного туризму на цих землях. Так, вивченню гуцулів присвячене дисертаційне дослідження М.М. Лаврук «Гуцули Українських Карпат (етногеографічне дослідження)» та ряд статей. Згаданим автором було розроблено теоретико-методичні основи суспільно-географічного вивчення етнографічної групи, розкрито зміст таких понять, як «соціально-етногеографічний комплекс», «етногеографічний район», «життєдіяльність етнографічної групи» тощо; а також було проаналізовано майже всі види життєдіяльності гуцулів Українських Карпат другої половини XX ст. У ряді публікацій І.Д. Красовського була описана етнографічна група лемків. Всебічне відображення етнографічні групи українського етносу знайшли у сучасних програмах та посібниках з етнічної географії України, етнографії і географії населення України [2].

У другій половині XX ст., зокрема після проголошення незалежності України, активно розпочалися дослідження етнічних груп, які проживають

на її території, з метою пожвавлення розвитку етнічного туризму. З'явилася велика кількість публікацій у історичних, географічних, етнографічних періодичних виданнях, у окремих тематичних збірках та монографіях. На території Івано-Франківської області було започатковано проведення етнофестивалів – одного із найбільш колоритних явищ етнічного туризму.

Початком *четвертого*, сучасного, періоду розвитку етнічного туризму на території дослідження є початок XXI ст. Саме у цей час з метою пожвавлення процесу розвитку етнотуризму на Прикарпатті за підтримки органів місцевого самоврядування, Івано-Франківської облдержадміністрації та ряду райдержадміністрацій було видано серію путівників, як-то: «Івано-Франкіщина туристична», «Івано-Франківщина запрошує», «Туристичними стежинами Косівщини», «Надвірнянщина туристична», «Верховино, світку ти наш» та інші [6].

Починаючи із 2002 р. на території Івано-Франківської області активізується «рух», покликаний відродити та збагатити новими надбаннями унікальну етнічну вишивку місцевих майстрів. Глибокі художні місцеві традиції одягової вишивки області високо цінуються сучасними туристами. Особливо привабливими є численні зразки вишивки XVIII – початку XIX ст., які збереглися і представлені у музеях регіону. Івано-Франківська вишивка характеризується багатством технічного виконання [6]. Так, відомий український краєзнавець В. Шухевич у 2002 році дослідив та виокремив 12 технік даної вишивки. При цьому найвидатнішими центрами даного виду мистецтва вважаються міста Верховина, Косів, Космач, Яремча, Надвірна.

Вивченням феномену прикарпатської вишивки займалися також науковці О. Никорак, Р. Захарчук-Чугай, К. Сусак, а також майстри народної вишивки І. Свйонтек та О. Писарук.

Протягом останніх п'яти років на базі Коломийського національного музею народного мистецтва Гуцульщини і Покуття ім. Й. Кобринського та Косівського інституту прикладного і декоративного мистецтва систематично проводяться практичні заняття, майстер-класи, а також спеціалізовані стажування для студентської молоді з Івано-Франківська, Чернівців, Львова, Кракова, Варшави, Відня [1].

Відомо, що прикарпатські вишивки зберігаються не лише в Україні, але й у музеях та приватних збірках за кордоном, зокрема у Білорусі, країнах Балтії, Грузії, Казахстані, Росії, Польщі, Австрії, Словаччині, Румунії, Німеччині, Великобританії, США, Канаді, Австралії тощо. Про них писали і пишуть дослідники, журналісти, поціновавучі народної творчості. Різні у дослідників підходи до критеріїв оцінки вишивки, її орнаменту, композиції, колориту, та найголовніше, що вони сходяться у помислах-висновках про те, що іванофранківська вишивка – це феноменальне явище, яке розкриває невичерпне багатство творчого потенціалу народу, його фантазію, вигадку, рукотворну виразність, уміння

за допомогою голки й нитки розкривати та розповідати людям про свої помисли, розуміння краси рідної землі, широкомасштабно сягаючи небесних світил – Сонця, Місяця, зірок, вишиваючи хрести, янголів, храми. У розробці сюжетних зображень, орнаментальних знаків-символів прикарпатські вишивальниці досягли вершин художнього рівня. Вони створили і створюють у своїх поселеннях, скрізь, де живуть, такі вишивки, які оцінюються як високомистецькі твори, що здобули визнання і всесвітню славу [1].

Тому цілком природним є особливий інтерес туристів-поціновувачів українського національного мистецтва, які відвідують музеї, сувенірні ринки, ярмарки у Косові, Космачі, Коломиї, Яремчі, Івано-Франківську у пошуках унікальних вишиванок .

Так, на території Івано-Франківської області, як у своєрідному заповіднику, збережено втрачені іншими слов'янськими народами дорогоцінні для історії риси мистецтва далеких пращурів. Вона й нині відома талановитими майстрами художньої обробки дерева й металу, ткачами і керамістами, писанкарями, творцями виробів із сиру, вовни, шкіри.

Доброю традицією із підтримки та розвитку народних ремесел є проведення свят українських ремесел, які відбуваються на Івано-Франківщині щороку. Так, одним із найвдаліших туристично-мистецьких проектів такого типу є «Прикарпатський вернісаж», започаткований Радою з туризму Карпатського регіону, Івано-Франківською обласною державною адміністрацією та виконавчим комітетом Івано-Франківської міської ради. Цей фестиваль декоративно-прикладного мистецтва поєднав у собі широкий показ можливостей майстрів давніх ремесел не лише із Карпатської України, але практично з усіх областей нашої держави. За період з 2006-го по 2010-й рр. у вищезгаданому святі ремесел взяло участь понад 700 майстрів народної творчості з усіх регіонів України, а також ряду країн-сусідів: Білорусі, Росії, Молдови, Румунії, Польщі, Угорщини. У рамках даного проекту постійно проводиться промоційний тур для українських та закордонних журналістів з метою ознайомлення їх із туристичною інфраструктурою м. Івано-Франківська та Прикарпаття в цілому [9].

Однією з особливих граней етнотуризму Івнано-Франківщини є фестивалі, які щороку проводяться упродовж останніх двох десятиріч. Серед найпопулярніших з них варто відзначити: "Різдво в Карпатах" (Міжнародний мистецько-туристичний фестиваль, м. Яремче, Косів, Верховина, Коломия, Івано-Франківськ); етнографічні фестивалі, які чудово презентують пісенні, танцювальні, мистецькі традиції Карпатської України – "Писанка", "Коломийка" (традиційно проводяться на Коломийщині). Характерним є обласне свято "Полонинське літо", мета якого полягає у підтримці господарських традицій та обрядів гуцулів (проводиться на Верховинщині). Оригінальним є традиційний

міжрайонний фестиваль чоловічих хорів, який уже понад 10 років проводять у селі Рожневі Косівського району. Надзвичайно потрібними для популяризації гуцульських мелодій є фестивалі дитячих народних ансамблів (м. Косів) та дорослих народних ансамблів імені Моґура (смт Верховина) [5].

Відвідувачів Івано-Франківської області, українських та іноземних етнографів і культурознавців завжди дивувало те, як місцеве населення зберігає прадавню самобутність, зокрема, традиції, звичаї та обряди, тому туристи і прагли відвідати цей регіон. Так, у період з 2005-го по 2009 р. Івано-Франківську область відвідало понад 5 млн. туристів. Але головне – не показники статистики, а можливість бачити чарівний Карпатський край, відчувати його неповторну енергетику, милуватись місцевою колоритною культурою. Не випадково свого часу видатний польський письменник Станіслав Вінценз писав: "Прикарпатський епос – це один із небагатьох уже в Європі міфічних переказів, і я, виявляючи свої почуття до українського народу, не можу зробити нічого кращого, як офірувати йому свою книжку. Аби він повернув собі те, що є його власністю і що має тепер далеко не кожен із європейських народів" [2].

Даний період розвитку етнічного туризму є нині незавершеним та набуває все більших темпів свого розвитку, насичується новими ідеями, надаючи туристам колоритних вражень та емоцій у пізнанні свого краю.

Висновки: Отже, підсумовуючи усе вищеозначене, можна зробити висновок, що у розвитку етнічного туризму Івано-Франківської області чітко виокремлюються чотири етапи, кожен з яких вирізняється різною тривалістю, має свої особливості й інтенсивність розвитку етнічного туризму, рівні надання етнотуристичних послуг. В цілому, з часом розвитку організований етнічний туризм на Гуцульщині не мав масового характеру через низький рівень послуг, незадовільний стан доріг, низький рівень культури обслуговуючого персоналу. Проте, незважаючи на певні недоліки, етнічний туризм і відпочинок на Прикарпатті розвивався, свідченням чого є велика кількість різноманітних рекламних та інформаційних матеріалів.

Список використаних джерел інформації

1. *Антонович С.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Є. Декоративно-прикладне мистецтво. – Львів: Світ, 1999. – 67 с.*
2. *Бочан І.О. Розвиток етнотуризму: проблеми та перспективи: Зб. Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (Львів, 2-3 березня 2011 р.) Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Львівський інститут економіки і туризму. – Львів: ЛІЕТ, 2001. –с. 9-11.*
3. *Глушко М. Історико-етнографічне районування Галичини: сучасний стан // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – 2009. – № 1. – С. 8-18.*
4. *Грабовецький В.В. Гуцульщина XII-XIX ст. – Л., 1982.*
5. *Гуменюк Г.М. Перспективи розвитку етнічного туризму на Прикарпатті / Г. Гуменюк, Р. Загнибіда // Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи. – Вип. 2. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2010. – С. 81-86.*
6. *Енциклопедія етнокультурознавства. Понятійно-термінологічний інструментарій, концептуальні підходи. –Ч. І, м. ІІ. – К., 2001. – 521 с.*

7. *Кузик С.П. Географія туризму: Навчальний посібник. Львівський національний ун-т м. І. Франка, Географічний ф-т. – К.: Знання, 2011. – 271 с.*
8. *Прикарпаття: спадщина віків. Пам'ятки природи, історії, культури, етнографії. Історико-культурологічне видання / гол.ред. М. Кугутяк. – Львів, 2006. – 568 с.*
9. *Федорченко В.К., Дьорова Т.А. Історія туризму в Україні. – К.: Вища шк., 2002. – 195 с.*
10. *Шикеринець В.В. Деякі аспекти розвитку етнотуризму в Україні (на місцевому рівні) / В.В. Шикеринець // Розвиток етнотуризму: проблеми та перспективи: Зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (Львів, 2-3 березня 2011 р.) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Львівський інститут економіки і туризму. – Львів: ЛІЕТ, 2001. – С.24-27.*
11. *http://stud24.ru/turism/etnchnij-turizm/62868-206504-page1.html – етнічний туризм та його особливості.*
12. *http://vechervkarpatah.at.ua/publ/test/etnichnij_turizm_problemi_tendenciji_perspektivi/6-1-0-1585 – етнічний туризм: проблеми, тенденції, перспективи.*

References

1. *Antonovych S.A., Zakharchuk-Chuhai R.V., Stankevych M.Ie. Dekoratyvno-prykladne mystetstvo. – Lviv: Svit, 1999. – 67 c.*
2. *Bochan I.O. Rozvytok etnoturyzmu: problemy ta perspektyvy: Zb. Mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf. molodykh vchenykh (Lviv, 2-3 bereznia 2011 r.) Ministerstvo osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy, Lvivskyi instytut ekonomiky i turyzmu. – Lviv: LIET, 2001. –c. 9-11.*
3. *Hlushko M. Istoryko-etnohrafichne raionuvannia Halychyny: suchasnyi stan // Karpaty: liudyna, etnos, tsyvilizatsiia. – 2009. – № 1. – S. 8-18.*
4. *Hrabovetskyi V.V. Hutsulshchyna KhII-KhIKh st. – L., 1982.*
5. *Humeniuk H.M. Perspektyvy rozvytku etnichnoho turyzmu na Prykarpatti / H. Humeniuk, R. Zahnybida // Rekreatsiinyi potentsial Prykarpattia: istoriia, suchasnyi stan, perspektyvy. – Vyp. 2. – Ivano-Frankivsk: Foliant, 2010. – C. 81-86.*
6. *Entsyklopediia etnokulturoznavstva. Poniatiino-terminolohichnyi instrumentarii, kontseptualni pidkhody. –Ch. I, m. II. – K., 2001. – 521 s.*
7. *Kuzyk S.P. Heohrafiia turyzmu: Navchalnyi posibnyk. Lvivskyi natsionalnyi un-t m. I. Franka, Heohrafichnyi f-t. – K.: Znannia, 2011. – 271 s.*
8. *Prykarpattia: spadshchyna vikiv. Pam'iatky pryrody, istorii, kultury, etnohrafii. Istoryko-kulturolohichne vydannia / hol.red. M. Kuhutiak. – Lviv, 2006. – 568 s.*
9. *Fedorchenko V.K., Dorova T.A. Istoriia turyzmu v Ukraini. – K.: Vyshcha shk., 2002. – 195 s.*
10. *Shykerynets V.V. Deiaki aspekty rozvytku etnoturyzmu v Ukraini (na mistsevomu rivni) / V.V. Shykerynets // Rozvytok etnoturyzmu: problemy ta perspektyvy: Zb. mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf. molodykh vchenykh (Lviv, 2-3 bereznia 2011 r.) / Ministerstvo osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy, Lvivskyi instytut ekonomiky i turyzmu. – Lviv: LIET, 2001. – S.24-27.*
11. *http://stud24.ru/turism/etnchnij-turizm/62868-206504-page1.html – etnichnyi turyzm ta yoho osoblyvosti.*
12. *http://vechervkarpatah.at.ua/publ/test/etnichnij_turizm_problemi_tendenciji_perspektivi/6-1-0-1585 – etnichnyi turyzm: problemy, tendentsii, perspektyvy.*

УДК 911.37:332.1

Пацюк Вікторія Сергіївна,
кандидат географічних наук

Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, Україна
e-mail: victoriya_patsuk@mail.ru

БРЕНДИНГ МІСТ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (на прикладі м. Кривий Ріг)

У даному дослідженні було зроблено спробу розкрити актуальність брендингу міст та регіонів як могутнього важелю формування їх позитивного іміджу.

Проаналізовано результат діяльності з розробки та створення логотипу та слогану міста Кривого Рогу як інноваційної туристичної дестинації України. У дослідженні було систематизовано наукові підходи щодо визначення бренду територій та їх брендингу. Здійснено оцінку чинників, що негативно вливають на туристичний імідж Кривого Рогу. Розкрито специфіку створення бренду міста Кривого Рогу.

Результатами даного дослідження стало виділення підходів щодо трактування термінів «бренд» та «брендинг». Здійснено історичний аналіз використання поняття «бренд» та впровадження брендингу в практичну діяльність. Висвітлено досвід створення бренду міста Кривого Рогу та промислового туризму в даному місті. Зазначено важливість формування брендів для створення позитивного туристичного іміджу міст. Розкрито необхідність формування позитивного туристичного іміджу промислових центрів за рахунок створення їх брендів. На основі методологічних принципів формування бренду міст та територій, розкрито специфіку формування туристичного бренду індустріальних центрів на прикладі Кривого Рогу. Висвітлено практику створення бренду міста Кривого Рогу та його промислового туризму.

Ключові слова: брендинг, бренд міста, логотип, туристичний імідж.

УДК 911.37:332.1

Пацюк Виктория Сергеевна,
кандидат географических наук

Криворожский национальный университет, г. Кривой Рог, Украина
e-mail: victoriya_patsuk@mail.ru

БРЕНДИНГ ГОРОДОВ КАК НЕОТЪЕМЛИМАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ (НА ПРИМЕРЕ Г. КРИВОЙ РОГ)

В данном исследовании была сделана попытка раскрыть актуальность брендинга городов и регионов как мощного рычага формирования их положительного имиджа. Проанализированы результат деятельности по разработке и созданию логотипа и слогана города Кривого Рога как инновационной туристической дестинации Украины. В исследовании были систематизированы научные подходы к определению бренда территорий и их брендинга. Осуществлена оценка факторов, негативно влияющих на туристический имидж Кривого Рога. Раскрыта специфика создания бренда города Кривого Рога.

Результатами данного исследования стало выделение подходов к трактовке терминов «бренд» и «брендинг». Осуществлен исторический анализ использования понятия «бренд» и внедрение брендинга в практическую деятельность. Освещены опыт создания бренда города Кривого Рога и промышленного туризма в данном городе. Указано важность формирования брендов для создания позитивного туристического имиджа городов. Раскрыто необходимость формирования положительного туристического имиджа промышленных центров за счет создания их брендов. На основе методологических принципов формирования бренда городов и территорий, раскрыта специфика формирования туристического бренда индустриальных центров на примере Кривого Рога. Освещена практика создания бренда города Кривого Рога и его промышленного туризма.

Ключевые слова: брендинг, бренд города, логотип, туристический имидж.

UDC 911.37:332.1

Patsiuk Viktoriia Serhiivna,
candidate of sciences (geography)

Kryvyi Rih National University,
Kryvyi Rih, Ukraine
e-mail: victoriya_patsuk@mail.ru

CITY BRANDING AS AN INTEGRAL PART OF TOURISM DVELOPMENT (ON TH E EXAMPLE OF THE CITY OF KRYVYI RIH)

The research has made an attempt to reveal the relevance of branding of the cities and regions as a powerful lever at formation of their positive image. It was analyzed the activities on creation and development of the logo and slogan of Kryvyi Rih city as an innovative tourism destination of Ukraine. The research systematized the scientific approaches on identifying the brand of the territories and their branding activities. It was estimated the factors which making a negative impact on the tourism image of Kryvyi Rih. The specific features of creation of Kryvyi Rih city brand were revealed.

The research resulted in determination of approaches to the interpretation of the terms "brand" and "branding." It was performed a historical analysis of using the "brand" concept and implementation of branding in practice. The experience of creating the brand of Kryvyi Rih city and an industrial tourism brand in the city. It was highlighted the importance of forming the brands to create positive tourism image of the city. It was revealed the necessity of creating a positive tourism image of the industrial centers by forming their brands. The specific features of forming the tourism brand of the industrial centers through the example of Kryvyi Rih were revealed on the basis of the methodological principles of forming the cities and territories brand. The research dealt with the practical experience of Kryvyi Rih city branding and its industrial tourism.

Keywords: branding, city brand, logo, tourist image.

Постановка проблеми. Активні глобалізаційні процеси, що які торкнулися практично всіх сфер нашого життя мають свої плюси та мінуси. Дискутувати з цього приводу можна тривалий час, однак одним з яскравих мінусів, характерних саме для туристичної діяльності є уніфікація туристичних послуг та надання стандартного набору обслуговування в будь-якому туристичному центрі. Подібні процеси та все зростаюча конкуренція диктують необхідність плідної роботи над формуванням відмінного та помітного образу міста. Кожне місто, яке прагне зайняти певну нішу на світовому туристичному ринку, потребує чіткого виділення тільки йому притаманних особливостей, визначення порівняльних переваг та актуалізації уваги на необхідності створення креативних доробків. Саме тому набуває важливості брендинг міст та територій як діяльність з комплексного позиціонування і просування з метою отримання тих або інших вигод.

«Міста – це актори, а бренди – це їх ролі» − саме таку, образну, і, разом з тим, влучну характеристику поняття брендингу міст дає російський географ Д. Візгалов [5]. Розвиваючи цю думку, можна зауважити, що актори (міста) можуть грати головні або другорядні ролі, можуть бути більш або менш талановиті, але вирішальну роль у спектаклі (брендингу) відіграє помітність, яскравість та привабливість написаної ролі (бренду) для конкретного міста-актора. Сценаристом цього процесу має виступити виключно творча та інтелектуальна еліта того міста, бренд якого створюється. І саме від того наскільки талановитим буде даний сценарій залежить чисельність потенційної глядацької аудиторії (туристів).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні теоретичні та практичні аспекти дослідження туристичного іміджу територій та їх брендингу широко представлені в працях зарубіжних і вітчизняних учених. Значний внесок у дослідження процесу формування туристичних брендів зробили С. Анхольт, Д. Аакер, Б. Бернан, К. Келлер, Дж. Еванс, Д. Візгалов, Д. Асплунда, А. Дайана, Ф. Котлера, І. Рейна, Д. Хайдера.

В Україні питання створення іміджу національного туристського продукту є новим та актуальним у туристичній сфері. Дане питання досить яскраво висвітленим у науковій літературі. Основна частина наукових праць присвячена теоретичним аспектам цієї проблеми, практичне втілення яких дотепер є одним з пріоритетних напрямків і перспектив розвитку туризму.

Вагомий внесок у дослідження туристичного іміджу України зробили такі науковці, як Н. Алєшугіна, А. Михалюк, А. Парфіненко, І. Стукан, І. Сопіга, О. Перелигіна, В. Королько, Г. Почепцов, Ю. Палеха, А. Москаленко, С. Уліганець, Ф. Шандор та ін. Міжнародний імідж України періодично досліджують фахівці Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Велика кількість науковців та PR-технологів вивчають проблему формування туристичного іміджу України, але в цілому вона є досить несформованою. Вивченням та розробкою туристичного іміджу займаються туризмознавці, соціологи, психологи, політологи та спеціалісти зі зв’язків з громадськістю. Найбільш активно туристичний імідж та бренд розробляється саме на регіональному рівні окремих міст та курортів.

В той же час, робота щодо створення туристичних брендів промислових територій та формування їх позитивного туристичного іміджу поки не набула масштабності. Дані ідеї висвітлювались у авторських публікаціях [7], та напрацюваннях А. Савчука [10] та В. Кулєш, яка зазначає, що туристичний брендинг індустріальних територій - це найефективніший інструмент активного позиціонування регіону, процес побудови, розвитку та управління брендом, метою якого є створення сильного та конкурентоспроможного регіону [6].

Формулювання цілей статті. Визначитися зі специфікою та обґрунтувати сутність поняття бренду як важливої складової становлення та розвитку туристичної діяльності; показати актуальність брендингу міст та регіонів як могутнього важелю проведення роботи щодо формування позитивного іміджу зазначених територій; проаналізувати результат діяльності по розробці і створенню логотипу та слогану Кривого Рогу як інноваційної туристичної дестинації України.

Виклад основного матеріалу. Бренд (англ. brand) — комплекс понять, які узагальнюють уявлення людей про відповідний товар, послугу, компанію або особистість. Бренд широко використовується в маркетингу та рекламі, але тим не менше є фінансовим поняттям. Бренд може мати

вигляд власного імені, символу або графічного зображення, яке представляє економічний об'єкт та однозначно з ним асоціюється в свідомості споживачів [3].

Ф. Шандор зазначає, що існує кілька основних трактувань бренду: а) з точки зору лінгвістів – бренд, це певний спосіб графічно ідентифікувати продукцію конкретного виробника; б) з точки зору рекламістів – назва, термін, знак, символ або будь яка інша характеристика, котра чітко ідентифікує товар, послугу як відмінну від інших товарів та послуг; в) з точки зору стратегів – засіб управління взаємовідносинами між організаціями та її цільовими групами, направлений на усунення апріорі існуючого конфлікту [12]. Термін *бренд* є похідним словом від давньонорвезького, що має значення «ставити клеймо». Це відноситься до часів, коли виробники випалювали їх марки, чи бренди, на своїй продукції. Первинне поняття було створено для позначення джерела, виробника чи власника продукту або речі, а також використовувалось для таврування великої рогатої худоби, коней, овець та інших домашніх тварин. З розвитком комерції слово «бренд» стало означати походження продукту і застосовувалось з метою для відокремлення одного виробника від інших, що виготовляли подібні продукти. Таким чином бренди стали ядром реклами вже з моменту виникнення ринкових відносин. Сьогодні поняття «бренд» зазвичай вживається для позначення або ідентифікації виробника чи продавця продукту або послуги. Бренди займають в комерції унікальне місце. Їх можна купувати, продавати, брати або здавати в оренду, захищати на національному і глобальному рівні [3].

В той же час, брендинг територій (Place Branding) - ефективне використання конкурентних переваг певної території для життя, бізнесу, довготривалого перебування. Тема брендингу територій виникла ще в 1970-х роках у деяких розвинених країнах, але в нашій державі активно обговорюється лише останніми роками. Платформу для усвідомлення актуальності брендингу заклав процес підвищення інтересу до іміджу країни на міжнародному рівні. Ідея перенесення маркетингових і брендингових технологій в царину географії та урбаністики вперше з’явилась в середині 1990-х рр. Саме тоді стають популярними поняття «маркетинг місць», «брендинг територій». Хоча, мудрі правителі завжди займались (хоч і інтуїтивно) територіальним маркетингом. Як приклад можна привести слоган часів Київської Русі: «Київ – мати міст руських» [11].

Розробником комплексного, диверсифікованого підходу до брендингу територій вважається С. Анхольт [1], автор концепції конкурентної ідентичності території - так званого «шестикутника сучасного бренду території», який включає елементи представлені на рис. 1. Бренд туристського продукту повинен відповідати наступним вимогам: бути простим у сприйманні, легким для запам’ятовування та відтворення; бути оригінальним, вражаючим та асоціюватися з країною

та її туристичними пам'ятками; легко піддаватися модифікації відповідно до світових тенденцій у галузі туризму; мати в структурі слоган із обов'язковою згадкою назви країни та логотип з елементами державної символіки (герб, прапор), базуватись на постійних цінностях та культурній самобутності країни [8]. Найбільш поширеним елементом візуалізації бренду є логотип. Він, крім символічного зображення, містить стилізовано відтворену офіційну назву дестинації та, як правило, доповнюється слоганом – гаслом, у якому втілюється лейтмотив іміджу території. Як правило, логотипи покликані стати «неофіційною» торговою маркою, неформальним символом міста у свідомості масового туриста. Зазвичай, вони застосовуються в рекламних компаніях з метою залучення туристів або просування своїх послуг на туристичних ринках.

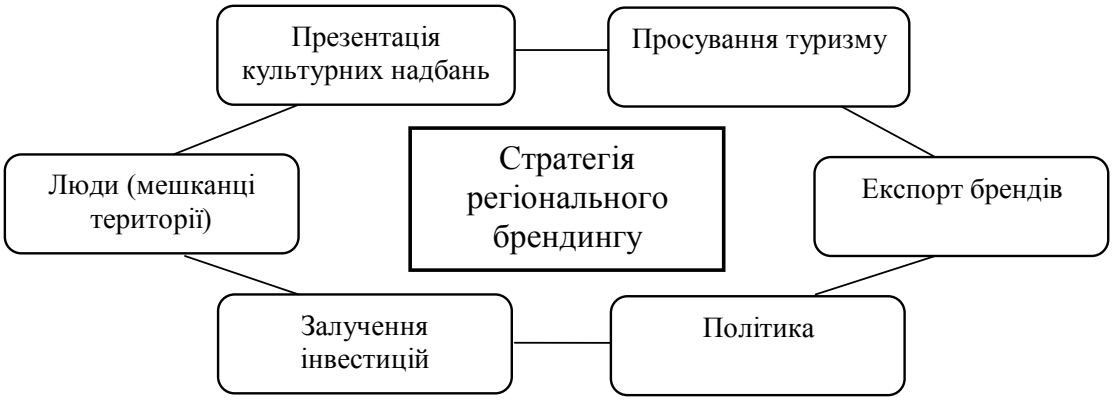

Рис.1. Шестикутник регіонального брендингу (за С. Анхольтом)

Існує декілька стратегій розробки логотипу туристичної дестинації (країни, міста тощо):

1. Використання офіційної символіки (прапор, герб).
2. Непрямі асоціації з офіційною символікою.
3. Вільний дизайн логотипу, який ґрунтується на використанні характерних рис природи, архітектури чи культури дестинації [2].

Ціла низка міст нашої країни вже визначилась зі своїм логотипом та слоганом, найпомітнішими з яких є: «Київ – місто, де все починається», «Львів – відкритий для світу», «Чернігів – місто легенд», «Донецьк – сила та краса», «Чернівці – унікальність в розмаїтті» тощо.

Аналогічна робота була проведена і в Кривому Розі. Якщо говорити про географічний образ Кривого Рогу, то він у свідомості українців вже більш-менш склався. У засобах масової інформації Кривий Ріг часто згадується як «залізне серце України», «місто руди і металу», «український Клондайк».

В той же час, негативний вплив на сучасний імідж нашого міста мають певні чинники, зокрема:

- інформаційний вакуум щодо туристичного потенціалу міста;
- несприятливий екологічний стан території;

- складна криміногенна ситуація в місті;
- низький культурний розвиток міста;
- поширення несприятливих соціальних явищ (наркоманія, СНІД, проституція).

Очевидно, що ці риси, посилені в свідомості потенційних споживачів бренду усталеними стереотипами, створюють суттєві перешкоди на шляху до створення привабливого бренду нашого міста. Саме тому керівництво міста спрямувало зусилля задля покращення іміджу міста та розробки його бренду, представленого логотипом та слоганом, що повністю відображають специфіку міста.

Бренд міста Кривого Рогу розроблено в рамках демонстраційного проекту «Маркетингова стратегія міста Кривого Рогу та інструменти її впровадження», який здійснюється за підтримки Проекту міжнародної технічної допомоги «Місцевий економічний розвиток міст України» (Проект МЕРМ), що виконується Федерацією канадських муніципалітетів за фінансової підтримки Уряду Канади. Головною метою проекту є розробка та впровадження ефективних інструментів формування позитивного інвестиційного іміджу міста, забезпечення залучення в економіку внутрішніх і зовнішніх інвестицій для створення широкого спектру підприємств з високою продуктивністю й можливістю всебічної зайнятості мешканців Кривого Рогу.

Створенню логотипу та слогану передувало комплексне соціологічне дослідження, аби виявити, з чим асоціюють наше місто безпосередньо криворіжці, жителі інших міст України та світова спільнота. Врахувавши думки респондентів, в основу логотипу заклали образ рогу – як символ достатку та добробуту, а також взявши до уваги історичну та географічну прив’язку «рогу» до нашого міста.

Дослідження проводилося фахівцями КП «Інститут розвитку міста» протягом листопада 2012 – червня 2013 рр. у декілька етапів:

- контент-аналіз;
- анкетування;
- експертне опитування;
- фокусоване групове інтерв'ю.

Усього в соціологічному дослідженні було задіяно близько 2 тис. жителів міста, які висловлювали свої думки щодо входження іноземних інвесторів на територію Кривого Рогу, інвестиційного потенціалу міста загалом, своє бачення бренду міста та ін. В результаті спільної роботи було розроблено наступний логотип (рис. 2).

Місто Кривий Ріг – великий промисловий центр з достатньо розвинутою інфраструктурою, багатонаціональним населенням та привабливими інвестиційними напрямами. В зв'язку з цим, брендовий стиль міста несе в собі динамічність, системність та багатогранність. При цьому він теплий, глибокий та виразний. Логотипний знак являє собою «ріг» – символ достатку та добробуту. Крім того, «ріг» має історичне, а

також географічне значення для мешканців міста. З граматичної точки зору, «Кривий Ріг» - назва чоловічого роду, тому візуальний символ є збірним образом мужності та волі.

Рис. 2. Бренд міста Кривого Рогу

Рис. 3. Бренд промислового туризму міста Кривого Рогу

Мозаїчне оформлення надає композиції динамічності та певної перспективи. Мозаїка, являючи собою суміш різнорідних елементів, уособлює багату інфраструктуру, багатонаціональність населення, а також палітру економічної та туристичної привабливості міста.

Не випадково вибрана і геометрична форма мозаїчних елементів. Це елементи залізної руди, основний видобуток якої зосереджений у місті. Накладаючись одна на одну в хаотичному порядку, вони надають образу динамічного характеру.

Не менш важливим є і значення теплої кольорової гами логотипного знаку. Поєднання контрастних кольорів, шо доповнюють один одного, кольорові переходи та гра тіней надають образу виразності та об'ємності. У кольорову гаму основної версії логотипу входять такі кольори та їх відтінки: жовтий, червоний, бузковий та фіолетовий. Жовтий колір передає рух, нові ідеї та точки зору людей. Червоний колір і його відтінки пов'язані з основним видом економічної діяльності міста, а саме видобутком та збагаченням залізної руди, яка має відтінки бурого та червоного кольорів. Бузковий та фіолетовий кольори символізують мудрість, зрілість та гармонію. Кольорові відблиски на логотипному знаку символізують нові ідеї та думки [9].

Кольоровий мозаїчний ріг, позбавлений статики, символізує відкриття нових горизонтів та можливостей, а певна незавершеність образу говорить про концентрацію потужної енергетики та потенціалу.

Ідея слогану базується на унікальних перевагах та відмінних рисах міста. Кривий Ріг – найдовше місто у Європі по протяжності. Його довжина за офіційними даними становить 126 км (результати досліджень фізико-географів наводять дещо менші показники). При цьому це місто, у якому люди тісно пов'язані спільними знайомими.

«Місто довжиною в життя» - переконуюча фраза, яка викликає у читача позитивні емоції та містить у собі асоціацію з унікальністю міста. Слоган має глибоке філософське значення. А у контексті мозаїчного символу сприймається візуально обґрунтовано, оскільки життя багатогранне, яскраве та динамічне [9].

Відповідно до «Стратегічного плану розвитку міста Кривого Рогу до 2015 р.» одним із перспективних напрямів диверсифікації економіки міста було проголошено промисловий туризм. Задля акцентування важливості його розвитку для міста, було вирішено окремо розробити логотип промислового туризму, який стилістично перекликався б з логотипом міста.

При створенні концепції логотипу промислового туризму м. Кривого Рогу були взяті за основу характерні промислові об'єкти міста: кар'єри, тунелі, провалля, шахти, заводські труби, що дозволило виявити властивий даним об'єктам характерний елемент – коло. Пошук концептуального рішення призвів до вибору форми кола як базового формоутворюючого елементу. Коло є незамкненим, витягненим у перспективі, символізуючи собою безкінечний, безперервний рух, розвиток промислової інфраструктури Кривого Рогу, що також зумовило вибір слогану – «Діюча індустрія». Вибір слогану було обумовлено ще й тим, що на відміну від багатьох міст Європи, де промисловий туризм розвивається на базі музеєфікованих індустріальних об'єктів, у Кривому Розі основний акцент ставиться на відвідуванні працюючих підприємств.

Узявши до уваги основну спеціалізацію промислової галузі Кривого Рогу – видобуток та збагачення залізної руди, виплав металу, різноплановість промислової діяльності міста (видобуток, збагачення, виплав тощо) було розроблено «пластові» нашарування, що мають на меті символізувати собою рудні пласти, листи металу, споріднені за своєю специфікою промислові підприємства міста (рис. 3).

Загальний колорит графічного знаку логотипу витримано у типовій колористиці промисловості міста, забарвлення рудних порід та враження від спостереження загального образу пейзажу промислової індустрії у серпанку.

Висновки. Задля успішного розвитку туризму на певній території не достатньою є наявність одних лише туристичних ресурсів та значних економічних вливань у створення туристичної індустрії. Необхідною та важливою є робота з формування позитивного туристичного іміджу, який буде «працювати» на регіон. Тобто вдалий розвиток туризму потребує креативних ідей та правильної розстановки акцентів, що на практиці проявляється у брендингу міст та територій.

Успішність брендингу території безпосередньо впливає на: забезпечення стійкого й привабливого іміджу території; залучення зовнішніх інвестицій; нарощування господарського потенціалу; трансляцію регіональних досягнень та ініціатив [4].

Необхідність формування брендів як міст, так і цілих регіонів нашої держави очевидна, адже це сприяє посиленню впізнаваності українських територій громадянами інших країн, дає можливість ефективніше лобіювати інтереси певних населених пунктів, покращувати інвестиційний клімат, одержувати додаткові ресурси для розвитку регіональної економіки та інфраструктури. Як результат цього буде сформований позитивний туристичний імідж, що принесе в майбутньому дивіденди не тільки окремим містам, а й країні у цілому, та сприятиме залученню додаткових туристичних потоків.

Список використаних джерел:

1. *Анхольт. С. Брендинг: дорога к мировому рынку / С. Анхольт. - М.: КУДИЦ-ОБРАЗ, 2004.*
2. *Бойко І.М., Король О.Д., Бичкова В.М. Окремі положення розробки бренду туристичної дестинації на прикладі м. Чернівці // Географія та туризм. – Вип. 7. – 2010.*
3. *Бренд [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/*
4. *Брендинг міст: досвід країн Вишеградської групи для України / за заг. ред. О. І. Соскіна. - К.: Вид-во «Інститут трансформації суспільства», 2011. - 80 с.*
5. *Визгалов Д.В. Брендинг города. – М.: «Институт экономики города», 2011. – 160 с.*
6. *Кулєш В.Г. Промисловий туризм як основа формування туристичного бренду індустріального регіону // Вісник ДІТБ. - 2012. - №16. - С.109-114.*
7. *Пацюк В.С. Індустріальний туризм як засіб покращення туристичного іміджу промислових центрів // Туризм і гостинність в Україні: стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку: матер. І Міжнар. наук.-практ. конф. (1-2 листопада 2012 р., м. Черкаси). – Черкаси: Брама-Україна, 2012. – С. 579-584.*
8. *Пашукова Тетяна. Імідж України і Росії в умовах політичних змін // Соціальна психологія. - №5. – 2005. – С. 3-15.*
9. *Рекомендації щодо застосування бренду міста Кривого Рогу [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://irm.kr.ua/files/pdf/BrandBook_Kryvyi_Rih.pdf*
10. *Савчук А.В. Проблема розробки ідеї туристичного бренду міста Кривий Ріг // Індустріальний туризм: реалії та перспективи. – Матеріали І-го Міжнародного науково-практичного форуму. – Кривий Ріг, 2013. – С. 203-209.*
11. *Сметанников М.М. Брендинг городов и регионов: зарубежный опыт и перспективы развития в России // Инициативы XXI века. – № 04-05. – 2011. - С. 22-26.*
12. *Шандор Ф.Ф. Бренд території як інноваційний фактор регіонального розвитку туристичної галузі // Географія та туризм. – Вип. 8. – 2010.*

References:

1. *Anholt S. Branding: the road to global market / S. Anholt. - M.: KUDIC-OBRAZ, 2004.*
2. *Boiko I., Korol O., Bychkova V. Certain provisions of the brand tourist destination on the example Chernovtsy // Geography and Tourism. - Vol. 7. - 2010.*
3. *Brend [Electron resource] - Access mode: http://uk.wikipedia.org/wiki/*
4. *Branding Cities: the experience of the Visegrad countries to Ukraine / under total. ed. O. Soskin. - K .: Izd "Institute of Society Transformation", 2011. - 80 p.*
5. *Vyzhalov V. Branding the city. - M .: "Institute of Economy of the city", 2011. - 160 p.*
6. *Kulyesh V. Industrial tourism as a basis for developing tourism brand industrial region // DITB. - 2012. - №16. - S.109-114.*
7. *Patsiuk V. Urban exploration as a means to improve the tourist image of the industrial centers // Tourism and hospitality in Ukraine: progress, problems, trends and prospects of development: Mater. And Intern. scientific-Pract. Conf. (1-2 Nov. 2012, Cherkasy). - Cherkasy gate-Ukraine, 2012. - P. 579-584.*
8. *Pashukova Tatiana. The image of Ukraine and Russia in terms of political change // Social Psychology. - №5. - 2005. - P. 3-15.*
9. *Recommendations for the use of the brand city of Krivoy Rog [Electron resource] - Access mode: http://irm.kr.ua/files/pdf/BrandBook_Kryvyi_Rih.pdf*
10. *Savchuk A. Problem idea development tourism brand of Krivoy Rog // Urban exploration: realities and prospects. - Proceedings of the first International scientific and practical forum. - Copenhagen, 2013. - P. 203-209.*
11. *Smetannykov M. Branding cities and regions: international experience and prospects of development in Russia // Initiative of the XXI century. - № 04-05. - 2011. - P. 22-26.*
12. *Sandor F. Brand innovation territory as a factor of regional tourism development // Geography and Tourism. - Vol. 8. - 2010.*

УДК 528.94

Підлісецька Ірина Олександрівна,
кандидат географічних наук

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: Irinna2008@ukr.net

КАРТОГРАФІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТУРИСТСЬКОЇ ГАЛУЗІ

Мета. Проаналізувати додаткові та довідкові дані на туристичних картографічних творах з метою популяризації та реклами туристичної галузі.

Методика. Карти завжди відображали успіхи у пізнанні оточуючого людину середовища, надавали можливість вивчати, пізнавати реальний світ, одержувати істинне уявлення про предмети цієї дійсності, явища і процеси. Методики використання карт розробляються не тільки картографами, але й спеціалістами тих галузей, де широко використовуються картографічні твори. Під час роботи з картами застосовують різні прийоми аналізу, а застосування картографічного методу досліджень забезпечує правильне вирішення поставленого завдання.

Результати. Карти є скарбницею знань про реальний світ, які людина здобувала на всіх етапах розвитку суспільства. Вони також є джерелом знань, засобом поширення цих знань та вирішення багатьох завдань суспільного життя. Особливо актуальною є картографічна складова у туристичній галузі.

Наукова новизна. Засоби використання карт для наукового пізнання і практичної діяльності, отримання з них необхідної якісної та кількісної інформації розвиваються не одне століття.

Практична значимість. Аналіз картографічних творів є одним із основних науково-дослідницьких методів у різних науках, галузях і суспільстві. Проаналізовані картографічні твори, їх додаткові та довідкові дані, містять різноманітну інформацію щодо особливостей туристичної галузі кожного із представлених регіонів, що сприяє популяризації їх на світовому ринку туристичних послуг. Нашій картографічній галузі у сфері туризму буде корисним досвід розвинених країн із рекламування туристичної індустрії, зокрема на картографічних творах.

Ключові слова: **к**артографічні твори, туристичні карти, туристична галузь.

УДК 528.94

Подлесецкая Ирина Александровна,
кандидат географических наук

Киевский национальный
университет имени Тараса Шевченко,
г. Киев, Украина
e-mail: Irinna2008@ukr.net

КАРТОГРАФИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ТУРИСТСКОЙ ОТРАСЛИ

Цель. Проанализировать дополнительные и справочные данные на туристических картографических произведениях с целью популяризации и рекламы туристической отрасли.

Методика. Карты всегда отражали успехи в познании окружающей человека среды, предоставляли возможность изучать, познавать реальный мир, получать истинное представление о предметах этой действительности, явления и процессы. Методики использования карт разрабатываются не только картографами, но и специалистами тех отраслей, где широко используются картографические произведения. При работе с картами применяют различные приемы анализа, а применение картографического метода исследований обеспечивает правильное решение поставленной задачи.

Результаты. Карты является сокровищницей знаний о реальном мире, которые человек получала на всех этапах развития общества. Они также являются источником знаний, средством распространения этих знаний и решения многих задач общественной жизни. Особенно актуальна картографическая составляющая в туристической отрасли.

Научная новизна. Способы использования карт для научного познания и практической деятельности, получение с них необходимой качественной и количественной информации развиваются не одно столетие.

Практическая значимость. Анализ картографических произведений является одним из основных научно - исследовательским методом в разных науках, отраслях и обществе. Проанализированы картографические произведения, их дополнительные и справочные данные, содержащие разнообразную информацию особенностей туристической отрасли каждого из представленных регионов, способствует популяризации их на мировом рынке туристических услуг. Нашей картографической отрасли в сфере туризма будет полезным опыт развитых стран с рекламы туристической индустрии, в частности на картографических произведениях.

Ключевые слова. Картографические произведения, туристические карты, туристическая отрасль.

UDC 528.94

Pidlisetska Irina Oleksandrivna,
candidate of sciences (geography)

Kyiv National Taras Shevchenko University
Kiev, Ukraine
e-mail: Irinna2008@ukr.net

CARTOGRAPHIC SUPPORT OF TOURISM INDUSTRY

Purpose. To analyze additional and reference data on the tourist cartographic works to promote and advertise tourism industry.

Methods. Maps have always reflected progress in the cognition of the Human Environment, provided an opportunity to explore, discover the real world, to get a true idea about the subjects of this reality, phenomena and processes. The methods of using maps are developed not only by cartographers, but also by specialists of those industries, where cartographic works are widely used. Various methods of analysis are used when working on maps, and the usage of cartographical research method provides the correct solution of the problem.

Results. Maps are a treasury of knowledge about the real world collected by humans at all stages of social development. They are also a source of knowledge, a means of distribution of this knowledge and the solution of many problems of social life. Cartographic component in the tourism industry is especially relevant.

Scientific novelty. The methods of maps use for scientific cognition, practical activities and obtaining of required qualitative and quantitative information were developing for centuries.

The practical significance. The analysis of maps is one of the main research methods in various sciences, industries and society. The maps and their additional and reference data that were analyzed contains various information about features of the tourism industry of each represented regions, that promotes them on the global tourism market. The experience of developed countries in promotion of the tourism industry, particularly on the maps will be efficient for our cartographic industry in tourism.

Keywords. Cartographic works, tourist maps, tourism industry.

Вступ. На сучасному етапі розвитку України, особливо в умовах реформ, що тривають, актуальними стають питання щодо створення

ефективної структури управління туристичною галуззю на всіх рівнях, децентралізації та деконцентрації влади з чітким визначенням повноважень кожного її рівня. Перетворення України на туристичну державу світового значення вимагає також забезпечення координації діяльності різних галузей економіки, від яких залежить якісне надання туристичних послуг, зокрема транспорту, торгівлі, виробництва сувенірної продукції, видавничо-рекламної діяльності тощо.

Україна має особливе географічне положення та рельєф, сприятливий клімат, багатий природний, історико-культурний та туристично-рекреаційний потенціал, що є передумовами для інтенсивного розвитку внутрішнього та іноземного туризму. Однак сьогодні в Україні розвиток цієї важливої галузі економіки, яка, за розрахунками фахівців, лише у вигляді податків могла б щороку приносити в державну скарбницю прибуток, недостатній. Причинами такого становища є складна соціально-економічна та політична ситуація в державі, неврегульованість механізмів стимулювання туристичної індустрії, відсутність ефективної стратегії розвитку цієї галузі як на національному, так і на регіональному рівнях. Україна в 2013 р. за рівнем конкурентоспроможності на світовому туристичному ринку займала 76 місце з 140 країн.

Сучасна туристична індустрія у світовій господарській системі посідає провідні позиції. За даними Всесвітньої Туристичної Організації більш ніж у 40 країнах світу туристична галузь є основним джерелом надходжень національного бюджету, а для 70 – однією з трьох його основних статей.

Сьогодні подорожі та відпочинок стають невід'ємною частиною життя населення всіх континентів і, як наслідок, у структурі витрат середньостатистичної сім'ї, витрати на туристичні послуги – це четверта стаття після витрат на харчування, одяг та обслуговування автомобіля.

Особливої актуальності розвиток туристичної галузі набув у нашій країні під час підготовки та проведення Євро – 2012 в Україні, це активізувало культурно-розважальний туризм. Розвиток туристичної сфери позитивно впливає на економічне зростання виробництва, зокрема, предметів споживання, агропромислового комплексу, спортивно–оздоровчих баз, розвиток дорожнього будівництва та транспорту, підприємств торгівлі і харчування, закладів культури тощо.

Мета статті. Проаналізувати додаткові та довідкові дані на туристичних картографічних творах з метою популяризації та реклами туристичної галузі.

Аналіз попередніх публікацій. Аналіз стану вітчизняного туристичного ринку [1] свідчить про те, що розвиток туризму в Україні перебуває лише на початковій стадії. Збільшення потоків внутрішнього та в'їзного туризму нині уповільнюється через низку негативних факторів, до яких належать: недостатній розвиток туристичної інфраструктури; недосконалість нормативно-правової бази; обмеженість асортименту

запропонованих послуг; відсутність комплексного бачення країни як перспективної туристичної пам'ятки, недосконалість реклами українських туристичних центрів в Україні та за кордоном, економічна та політична нестабільність у країні та ін.

Загальному огляду змісту картографічних творів або рекламуванню виданої продукції присвячені праці О. Барладін, Л. Даценко, В. Остроух, І. Дрогушевська, Г. Кучеренко та інші.

Виклад основного матеріалу. Картографічне забезпечення туристичної галузі, має всебічно відображати рекреаційно-курортний і туристичний комплекс регіону в усіх аспектах його існування і розвитку, бути джерелом достовірної інформації для підтримки прийняття рішень у питаннях організації сфери туризму, як ефективної галузі економіки. Все це дозволяє раціонально використовувати природну і культурну спадщину регіону, підвищувати зайнятість і доходи населення, забезпечувати приток інвестицій. Туристичні підприємства перебувають у пошуку постійних покупців запропонованих ними продуктів і послуг на туристичному ринку, у постійній диференціації форм задоволення потреб споживачів та у їх можливості краще і дешевше задовольняти потреби, ніж це можуть зробити конкуренти. Основний вплив підприємства та споживачів вимагає створення відповідної комунікаційної системи з ринком, основою якої є популяризація та реклама туристичної галузі, у вигляді різноманітних картографічних творів.

На сьогоднішній день в Україні та інших державах картографічна продукція туристичної тематики користується значним попитом. Відповідно, з'являється велика кількість різноманітних творів, покликаних задовольнити потреби туристів. Картографічні туристичні твори (схеми, карти, атласи та ін.) – це вид масової картографічної продукції розрахованої на широке коло користувачів, їх створення – один із цікавих та перспективних напрямів у сучасній картографії. До туристичної картографічної продукції висуваються особливі вимоги – це виразність, наочність та читаність. Також вони супроводжуються малюнками, фотографіями, зображеннями об'єктів, покажчиками, різноманітними довідковими відомостями, що доповнюють основний зміст карти тощо.

Туристична картографія в наші дні одержала широке поширення і в усьому світі розцінюється як один із важливих напрямків картографічного виробництва. Поява в Європі й у світі відкритого суспільства без кордонів, поява нових, комфортних та швидких способів за найкоротший час потрапити у будь-яку точку на планеті, збільшення фінансової спроможності населення подорожувати, спричинили різке збільшення потоку туристів. Тому виникає потреба у створенні карт для забезпечення потреб потенційних туристів, які подорожують. В останні роки особливої популярністі набули туристичні схеми, карти та атласи, в котрих докладно зображуються туристичні об'єкти, дорожня мережа, туристична інфраструктура та докладно подана довідкова інформація про

найвизначніші об'єкти певної території. Великі перспективи мають і GPS технології орієнтування на місцевості. Нові супутникові та мобільні технології є дуже перспективним напрямком для розвитку туристичної цифрової картографії. У зв'язку із зростаючим масовим захопленням туризмом, що викликає підвищений попит на туристичні карти та схеми, збільшуються об'єми наукових досліджень для створення нових картографічних творів, розширюються задачі систематизації та уніфікації цих робіт та картографічного дизайну їх оформлення. Як відомо карти дозволяють вивчати будь-який об'єкт без відвідування його на місці безпосереднього розташування. Вони є носіями інформації про будь-який об'єкт реального світу. Туристичні карти надають можливість орієнтуватися на місцевості, служать путівником при пересуванні на суші, в океані, повітрі.

Кожен рік у м. Києві проводяться «Міжнародний туристичний салон «Україна» та UITT «УКРАЇНА - Подорожі та Туризм». Виставка туризму UITT зарекомендувала себе на високому професійному рівні і є провідною туристичною виставкою міжнародного масштабу. Туристична виставка проводиться за підтримки Міністерства культури і туризму України та Київської міської державної адміністрації. Виставка UITT – це дзеркало галузі: тут збираються найкращі туристичні оператори, національні офіси, міжнародні представництва, перевізники, презентуються останні новинки, проводяться численні наукові семінари, освітні програми та конференції, розглядаються гострі проблеми й визначаються перспективи подальшого розвитку, створюються нові продукти, укладаються контракти на майбутній період.

Тематикою цих виставок є подорожі, сезонний відпочинок, бізнес-тури, дитячий відпочинок, круїзи, навчальні тури та ін., екскурсійні програми, страхування в туризмі, санаторії, пансіонати, будинки відпочинку, туристичні клуби, готельний сервіс та їх картографічний супровід – карти, буклети та путівники тощо.

Але повернемося до поліграфічно виданих картографічних творів, які на сьогоднішній день не втрачають своєї популярності та актуальності. Під час проведення дослідження було відібрано певну кількість картографічних творів [3-26], які зібрано під час відвідування виставки.

У процесі роботи з картами застосовують різні прийоми аналізу. Одні з них ґрунтуються тільки на візуальному (зоровому) сприйнятті картографічного зображення, інші потребують застосування різних за складністю технічних засобів. У попередній статті автора [2] зроблено аналіз поліграфічно виданих зарубіжних туристичних карт різних регіонів за такими елементами: математична основа, географічна основа, тематичне навантаження, повнота елементів змісту, компоновка карти, оформлення та якість її видання. Дано загальну оцінку особливостям оформлення туристичних карт. У данному дослідженні зроблено акцент на аналіз такого елементу туристичних карт як додаткові дані. Додаткові дані

доповнюють або пояснюють зміст карти, тематично пов'язані з ним. Ці дані є різними за формою – додаткові карти (карти-врізки), графіки, профілі, діаграми, схеми, текстові й цифрові дані, довідкова інформація, малюнки, фотографії та ін. Розміщують такі дані зазвичай на зворотній стороні одноаркушевої карти.

Серед додаткових елементів найбільш важливими є додаткові карти (карти-врізки). Врізка на карті – карта, що обмежена лініями різної форми та розташована в середині рамки основної карти, на якій наведено дані, необхідні для пояснення або доповнення змісту основної карти. Врізки та додаткові карти на туристичних картах використовують, коли необхідно показати:

– додаткові явища у межах території, яка зображена на основній карті;

– положення цієї території серед її оточення (відносно інших територій);

– у більш великому масштабі частину території, яка зображена на основній карті і представляє певний інтерес для туристів. Це в більшості випадків плани основних туристичних регіонів, міст, центральних частин міст, схеми транспортних розв'язок, схеми туристичних маршрутів та ін.[4, 9, 11, 16, 17, 18, 20, 22, 25]

На туристичних картах присутні різноманітні текстові додаткові дані про загальну інформацію регіону: фізико-географічну характеристику, територіально-адміністративний устрій, історичну довідку [5, 7, 10, 13, 15-18, 20, 21,24-26], природні умови та ресурси [5,12,13,15-18, 21, 25, 26], господарство [5, 7] та ін.

Додаткові дані містять також практичні поради туристам, що можуть зробити їх відпочинок якісним. Представлена необхідна довідкова інформація про мову країни, валюту та умови її обміну, різницю в часі, робочі години різноманітних закладів [4, 5, 9, 14, 19, 22], корисні посилання на інтернет-ресурси [4, 7, 8, 16, 17, 18, 19, 21, 24, 26], центри і пункти туристичної інформації [4, 8, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 24], транспортну інфраструктуру [19, 21, 22].

Кожна країна світу має свій неповторний туристичний потенціал (історико-культурний, природний та ін.) з метою його популяризації на картах у додаткових даних детально їх розписують. Видатні культурні та природні цінності, що становлять надбання усього людства - Світову спадщину ЮНЕСКО подають з фотографіями, коротким описом та з вказівкою точного місця їх розташування [5, 18, 19]. Сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів історико-культурної та природної спадщини, результат духовної і матеріальної діяльності: пам'ятки, ансамблі, визначні місця, пам'ятки природи, що характеризують особливість регіону також представлені на картах доволі детально, вибрані атракції [9, 10, 12, 14, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 24, 25]. Не

оминають увагою у додаткових даних і заклади культури: музеї, концертні заклади, філармонії, бібліотеки, виставкові зали та ін. [10, 14, 15, 22].

Стосовно сукупності різних суб'єктів туристичної діяльності (туристична інфраструктура): готелів, туристичних комплексів, кемпінгів, мотелів, пансіонатів, підприємств харчування, транспорту, закладів культури, спорту тощо, які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів – цим даним присвячено найбільше уваги серед додаткових даних. Рівень налагодженості туристичної інфраструктури та сфери обслуговування визначає рівень якості відпочинку потенційного туриста. Тому у додаткових даних на більшості проаналізованих карт приділяється багато уваги цим довідковим даним [3, 6, 24].

Відомо, що туристичний маршрут визначається як попередньо намічений шлях туристичної подорожі (екскурсії, походу) як туроператором так і самостійно подорожуючим і характеризується визначеним напрямком пересування туристів через географічні пункти. Проаналізовано декілька карт [3, 13, 15, 16, 17], на яких нанесені різні види туристичних маршрутів. Туристичні маршрути, що розроблені туроператорами детально розписуються у додаткових даних з поданням схеми маршруту, з точним зазначення пунктів проходження, переліком місць відвідування, засобами пересування, тривалістю та ін. [3,13, 15, 16, 17, 21, 25]. Майже кожна країна має певний потенціал, як для внутрішнього туризму так і до прийому закордонних туристів та подає його у най різноманітному картографічному вигляді.

Висновки. Отже, карти є скарбницею знань про реальний світ, які людина здобувала на всіх етапах розвитку суспільства. Вони також є джерелом знань, засобом поширення цих знань та вирішення багатьох завдань суспільного життя. Кожен мандрівник відправляючись у подорож шукає детальну туристичну карту з визначними пам'ятками регіону. Турист отримує від туристичного оператора безкоштовну туристичну карту на українській (російській) або англійській мові з усією необхідною інформацією про відпочинок і дозвілля. Знайомлячись більш детально з картою, виявляє на ній присутність додаткових та довідкові даних, що пояснюють зміст карти і полегшує процес її читання. Серед яких крім традиційних найвизначніших пам'яток історії та культури позначені і інші цікаві місця, додаткові данні, що мають різну форму представлення: додаткові карти, графіки, профілі, діаграми, схеми, текстові й цифрові дані, довідкова інформація, малюнки, фотографії та ін. Всі ці дані дають можливість мандрівнику під час подорожі та у прокладанні власного екскурсійного маршруту, дозволяючи творчо підійти до огляду нового місця та звичайно ж, і надалі користуватися саме цією туристичною картою.

Зміст, умовні позначення та тематичне наповнення туристичних карт постійно змінюються та урізноманітнюються. Крім того, у кожній країні

світу існують свої традиції щодо форми, вигляду та змісту туристичних карт.

Основна мета і зміст туристичних карт - ознайомлення туристів-краєзнавців з місцевістю, регіоном, країною, районом майбутньої подорожі і це залежить в певній мірі від якісного картографічного супроводу. Нажаль картографічних творів, що відображають комплексний розвиток туристичної галузі дуже мало.

Враховуючи просторовий аспект туризму, перспективним є застосування сучасних геоінформаційних технологій (ГІС). ГІС в туристичній галузі використовуються в основному для підготовки туристичних карт, буклетів та іншої друкованої продукції. Для територій, що володіють унікальним природним потенціалом або мають історико-культурне значення, важливою є розробка геоінформаційних систем з метою створення інтерактивних картографічних Інтернет ресурсів в туристичній галузі.

Також можна зазначити, що проаналізовані картографічні твори, їх додаткові та довідкові дані, містять рекламну інформацію особливостей туристичної галузі кожного із представлених регіонів, що сприяє популяризації їх на світовому ринку туристичних послуг. Нашій картографічній галузі у сфері туризму буде корисним досвід розвинених країн із рекламування туристичної індустрії, зокрема на картографічних творах.

Список використаних джерел:

1. Паламарчук О.В. Світові тенденції у сфері туристської освіти .Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. - 2012. - №4(239). - Ч.ІІ. - С.190-194.
2. Підлісецька І.О., Даценко Л.М. Аналіз зарубіжних туристичних карт. / Підлісецька І.О., Л.М. Даценко// Географія та туризм: Наук.зб./ Ред.кол.: Олійник Я.Б. (відп.ред.) та ін. К.: Альтерпресс, 2011.- Вип.11 С.177-185.
3. Baku cyti walking tours. Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Azerbaijan/
4. City Map Frankfurt am Main. Scale 1 : 32 000, 1 : 21000. Tourismus+Congress GmbH Frankfurt am Main.
5. Mapa vina Slovenska a pamiatky UNESCO. Scale 1: 400 000.Urad geodezie, kartografie a katastra Slovenskej, Slovak Tourist Board. – 2011.
6. Map Camping Hungary. Scale 1 : 550 000.Published by the Hungarian National Tourist Office. – 2011.
7. Map Illustrated Brauereien Techechische Republik. Scale 1 : 500 000. Kartografie PRAHA, a. s. – 2010.
8. Map the of 101 attractions Jura Krakowsko-Czestochowska. The Jurassic Communes Association 42-440 Ogrodzieniec,PL. – 2007-2013.
9. Syria. Tourist plan of Damascus sity. Scale 1 : 100 000. Ministry of Tourism.
10. Tourist map of Dolni Poohri. Scale 1 : 100 000. Selected tourist information centers. – 2010.
11. Tourist map of Nepal. Scale 1 : 1 000 000. Nepal, Tourist Service Centre. – 2011.
12. Tourist map Wojewodztw Podkarpackie. Scale 1 : 100 000. Podkarpacka regionalna organizacja turystyczna.
13. Ugljan. Olive island. Trekking end mountain biking map. Scale 1 : 30 000. Zadar County Tourist Board. – 2006.

14. Вена – панорамная карта центра города и путеводитель. Вена: Изд-во «ARP Jihlava». –2000.
15.Гватемала. Туристическая карта. Масштаб 1 : 890 000. Instituto Guatemalteco de Turismo.
16. Дорожня і туристична карта Хорватії. Масштаб 1:1 00 000. Загреб. Хорватський туристичний союз. – 2009.
17. Карта Боварии. Масштаб 1:1 00 000. Katografie: Galli Verlag. –2008.
18. Карта Грузії. Масштаб 1: 950 000. Грузія. Міністерство економічного розвитку Грузії. Департамент Туризму і курортів Грузії. – 2010.
19. Карта Индии. Масштаб в 1 см 100 км. India Tourism Frankfut.
20. Карта Святой Земли для пилигримов. Izrael Ministry of Tourism. – 2009.
21.Китай. Экскурсионная карта. Масштаб 1: 7 900 000. Государственное управление по делам туризма КНР.
22. Мюнхен. Путеводитель. Vtrlag Terterian. – 2008.
23. План міста «Дубай з першого погляду». Уряд Дубаю. Департамент туризму й комерційного маркетингу. ОАЕ.
24. Туристична карта Польщі. Масштаб 1:1 650 000. Polska Organizacja Turystyczna. – 2009.
25.Туристическая карта Свентокшиское Воеводство. Масштаб 1 : 200 000. Региональная туристическая организация Свентокшиского Воеводства. – 2007.
26.Туристична карта Словенії. Масштаб 1:450 000. Словенія. Словенська туристична організація. – 2009.

References:

1. Palamarchuk O.V. Svitovi tendentsii u sferi turystskoi osvity .Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka. - 2012. - №4(239). - Ch.II. - S.190-194.
2. Pidlisetska I.O., Datsenko L.M. Analiz zarubizhnykh turystychnykh kart. / Pidlisetska I.O., L.M. Datsenko// Heohrafiia ta turyzm: Nauk.zb./ Red.kol.: Oliinyk Ia.B. (vidp.red.) ta in. K.: Alterpress, 2011.- Vyp.11 S.177-185.
3. Baku cyti walking tours. Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Azerbaijan/
4. City Map Frankfurt am Main. Scale 1 : 32 000, 1 : 21000. Tourismus+Congress GmbH Frankfurt am Main.
5. Mapa vina Slovenska a pamiatky UNESCO. Scale 1: 400 000.Urad geodezie, kartografie a katastra Slovenskej, Slovak Tourist Board. – 2011.
6. Map Camping Hungary. Scale 1 : 550 000.Published by the Hungarian National Tourist Office. – 2011.
7. Map Illustrated Brauereien Techechische Republik. Scale 1 : 500 000. Kartografie PRAHA, a. s. – 2010.
8. Map the of 101 attractions Jura Krakowsko-Czestochowska. The Jurassic Communes
9. Syria. Tourist plan of Damascus sity. Scale 1 : 100 000. Ministry of Tourism.
10. Tourist map of Dolni Poohri. Scale 1 : 100 000. Selected tourist information centers. – 2010.
11. Tourist map of Nepal. Scale 1 : 1 000 000. Nepal, Tourist Service Centre. – 2011.
12. Tourist map Wojewodztw Podkarpackie. Scale 1 : 100 000. Podkarpacka regionalna organizacja turystyczna.
13. Ugljan. Olive island. Trekking end mountain biking map. Scale 1 : 30 000. Zadar County Tourist Board. – 2006.
14. Vena – panoramnaia karta tsentra horoda y putevodytel. Vena: Yzd-vo «ARP Jihlava». – 2000.
15.Hvatemala. Turystycheskaia karta. Masshtab 1 : 890 000. Instituto Guatemalteco de Turismo.
16. Dorozhnia i turystychna karta Khorvatii. Masshtab 1:1 00 000. Zahreb. Khorvatskyi turystychnyi soiuz. – 2009.

17. Karta Bovaryy. Masshtab 1:1 00 000. Katografie: Galli Verlag. –2008.
18. Karta Hruzii. Masshtab 1: 950 000. Hruziia. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku Hruzii. Departament Turyzmu i kurortiv Hruzii. – 2010.
19. Karta Yndyy. Masshtab v 1 sm 100 km. India Tourism Frankfut.
20. Karta Sviatoi Zemly dlia pylyhrymov. Izrael Ministry of Tourism. – 2009.
21.Kytai. Ekskursyonnaia karta. Masshtab 1: 7 900 000. Hosudarstvennoe upravlenye po delam turyzma KNR.
22. Miunkhen. Putevodytel. Vtrlag Terterian. – 2008.
23. Plan mista «Dubai z pershoho pohliadu». Uriad Dubaiu. Departament turyzmu i komertsiinoho marketynhu. OAE.
24. Turystychna karta Polshchi. Masshtab 1:1 650 000. Polska Organizacja Turystyczna. – 2009.
25.Turystycheskaia karta Sventokshyskoe Voevodstvo. Masshtab 1 : 200 000. Rehyonalnaia turystycheskaia orhanyzatsyia Sventokshyskoho Voevodstva. – 2007.
26.Turystychna karta Slovenii. Masshtab 1:450 000. Sloveniia. Slovenska turystychna orhanizatsiia. – 2009.

УДК 911.3 / I110.180:L830

Гунченко Олена Олександрівна,
кандидат біологічних наук

Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет», м. Кривий Ріг, Україна
e-mail: gunchenko_07@mail.ru

ГЕОГРАФІЯ МЕДИЧНОГО ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Метою статті було розглянути поняття «медичного туризму», з'ясувати його сутність та місце серед спеціальних видів туризму; охарактеризувати основні види медичного туризму; виділити головні чинники його розвитку в Європі. Створити класифікацію країн Європи за рівнем розвитку медичного туризму; навести потенційні можливості розвитку медичного туризму в Україні.

Були застосовані загальнонаукові методи порівняння, опису, аналізу, узагальнення; метод класифікації, літературний метод.

«Медичний туризм» є окремим видом серед спеціальних видів туризму. Він може бути лікувальним, діагностичним, реабілітаційним, репродуктивним і пологовим, естетичним. Основними факторами його розвитку в Європі являються бажання отримати необхідне лікування, діагностування, реабілітацію; швидке досягнення результату і терміновість проведення складних процедур; зростання рівня захворюваності на окремі хвороби; «прозорість» кордонів і спрощення візового режиму; створення компаній медичного менеджменту, які займаються оформленням необхідних супровідних документів; можливість отримання лікувальних процедур, заборонених або обмежених у власній країні; конфіденційність; бажання заощадити кошти. За рівнем розвитку медичного туризму в Європі можна виділити країни високого рівня надання медичних послуг та розвитку медичного туризму; країни з наданням широкого спектру медичних послуг і достатнім рівнем розвитку медичного туризму; країни з переважанням декількох провідних медичних послуг і достатнім рівнем розвитку медичного туризму; країни, які недавно стали розвивати послуги медичного туризму; країни, які надають тільки одну з послуг медичного туризму; країни з не розвиненим медичним туризмом. На майбутнє українська медицина зможе запропонувати європейським туристам високоякісні послуги з окремих напрямків медицини.

В роботі була проведена спроба вперше класифікувати країни Європи за рівнем розвитку медичного туризму.

Матеріал статті може бути використаний при викладанні окремих курсів з географії та туризму, а також містить корисну інформацію для туристичних операторів.

Ключові слова: медичний туризм, країни Європи.

УДК 911.3 / I110.180:L830

Гунченко Елена Александровна,
кандидат биологических наук

Криворожский педагогический институт
ГВУЗ «Криворожский национальный
университет», г. Кривой Рог, Украина
e-mail: gunchenko_07@mail.ru

ГЕОГРАФИЯ МЕДИЦИНСКОГО ТУРИЗМА В СТРАНАХ ЕВРОПЫ

Целью написания статьи было рассмотрение понятия «медицинского туризма», выявление его сущности и места среди специальных видов туризма; характеристика основных видов медицинского туризма; выделение главных факторов его развития в Европе. Создание классификации стран по уровню развития медицинского туризма; раскрытие потенциальных возможностей развития медицинского туризма в Украине.

Были применены общенаучные методы сравнения, описания, анализа, обобщения; метод классификации, литературный метод.

«Медицинский туризм» является отдельным видом специальных видов туризма. Он может быть лечебным, диагностическим, реабилитационным, репродуктивным и родовым, эстетическим. Основными факторами его развития в Европе являются желание получить необходимое лечение, диагностирование, реабилитацию; быстрое достижение результата и срочность проведения сложных процедур; рост уровня заболеваемости на отдельные болезни; «прозрачность» границ и упрощения визового режима; создание компаний медицинского менеджмента, которые занимаются оформлением необходимых сопроводительных документов; возможность получения лечебных процедур, запрещенных или ограниченных в собственной стране; конфиденциальность; желание сэкономить средства. По уровню развития медицинского туризма в Европе можно выделить страны высокого уровня предоставления медицинских услуг и развития медицинского туризма; страны с предоставлением широкого спектра медицинских услуг и достаточным уровнем развития медицинского туризма; страны с преобладанием нескольких ведущих медицинских услуг и достаточным уровнем развития медицинского туризма; страны, которые недавно стали развивать услуги медицинского туризма; страны, которые предоставляют только одну из услуг медицинского туризма; страны с не развитым медицинским туризмом. На будущее украинская медицина сможет предложить европейским туристам высококачественные услуги по отдельным направлениям медицины.

В работе была проведена попытка впервые классифицировать страны Европы по уровню развития медицинского туризма.

Материал статьи может быть использован при преподавании отдельных курсов по географии и туризму, а также содержит полезную информацию для туристических операторов.

Ключевые слова: медицинский туризм, страны Европы.

UDC . 911.3 / I110.180:L830

Gunchenko Elena Alexandrovna,
candidate of sciences (biology)

Krivoy Rog Pedagogical Institute SU «Krivoy Rog National University», Krivoy Rog, Ukraine
e-mail: gunchenko_07@mail.ru

GEOGRAPHY OF MEDICAL TOURISM IN THE COUNTRIES OF EUROPE

The purpose of writing this article was considered the concept of «medical tourism», found its characteristics and the place of medical tourism among special kinds of tourism, it is characterized of types of medical tourism; highlighting the main factors of its development in Europe. Creating a classification of countries by level of development of medical tourism; disclosure of the potential development of medical tourism in Ukraine.

There were applied general scientific methods comparison, description, analysis, synthesis; classification method, the literary method.

"Medical tourism" is a separate kind of for special interest tourism. It can be curative, diagnostic, rehabilitation, reproductive and patrimonial, aesthetic.

The main factors of its development in Europe is the desire to get the necessary treatment, diagnosis, rehabilitation; quick results and the urgency of the complex procedures; rise the level in the incidence of the individual disease; "transparency" of borders and visa facilitation; creation of medical management companies, which are engaged in registration the necessary accompanying documents; the possibility of obtaining medical procedures that are banned or restricted in own country; confidentiality; the desire to save money. It is presents a classification of countries in accordance with the level of development of medical tourism. By level of development of medical tourism in Europe can be distinguished country high level of medical services and the development of medical tourism; the country are provided a wide range of medical services and a sufficient level of development of medical tourism; countries with a predominance of several leading medical services and a sufficient level of development of medical tourism; countries which have recently begun to develop medical tourism services; countries that provide only one of the services of medical tourism; countries are with underdeveloped medical tourism
In the future Ukrainian medicine will be able to offer high quality services to European tourists in certain areas of medicine.

There was carried out the first attempt to classify countries in Europe by level of development of medical tourism in the work.

The material can be used in teaching some courses in geography and tourism, and also contains useful information for tourism operators.

Keywords: medical tourism, the countries of Europe.

Постановка проблеми. Довгий час в Україні туристичні послуги були монополізовані державою, що приводило до обмеження спектру туристичних послуг. Перехід господарчого комплексу країни на ринкові відносин господарювання послужило поштовхом для розвитку, зокрема, туризму. Після отримання Україною незалежності, поряд з традиційним туризмом, інтенсивного розвитку набули різні види спеціального туризму: релігійний, гастрономічний, промисловий, подієвий, некропольний, діловий, SPA-туризм, Wellness-туризм, медичний, тощо, помітно зросла і активність вітчизняних туристів в зазначених видах. Поняття «медичний туризм» з’явилось доволі недавно і вважається ще одним проявом глобалізації. Сьогодні медичний туризм розвивається як у

високорозвинених країнах, так і в країнах з перехідною економікою. Європу ж поправу вважають «колискою» медичного туризму. Рівень розвитку медицини в багатьох високорозвинених країнах європейського субконтиненту приваблює туристів з усіх куточків світу. Зростає частка медичних туристів і з нашої країни, адже в Україні зростає захворюваність майже на всі види хвороб, а власне здоров'я населення характеризується доволі низьким рівнем, водночас недостатній рівень розвитку медичної галузі спонукає шукати лікування за кордоном. Разом з тим, інтенсивний розвиток окремих галузей медицини в постсоціалістичних країнах Європи, і «помірність» цінової політики роблять їх привабливими для «бюджетних» туристів як з України, так і інших країн Європи. Виходячи із зазначеного, стає зрозумілим актуальність дослідження ступеня розвитку медичного туризму в країнах Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні теоретико-методологічні аспекти туризму вивчали М. Долішній, М. Крачило, С. Попович, А. Бабкін, В. Цибух, А. Матвієнко, І. Школа, Г. Науменко, С. Хлоп'як, В. Ковєшніков, Н. Стецько та ін. Питання розвитку різних видів туризму в регіонах Європи та Україні досліджували С. Галосюк, О. Фастовець, З. Каноністова, В. Мазур, Я. Мариняк, А. Кузишин та ін. Праць, які б висвітлювали проблеми розвитку медичного туризму у світі загалом та Європі зокрема, вкрай обмаль і належать вони, зазвичай, не географам, а медикам: В. Янишевській – голові Української Асоціації Медичного Туризму, Е. Чакмак – голові Всесвітньої Асоціації Медичного Туризму. На сьогодні публікації, де б висвітлювалась проблема розвитку медичного туризму в країнах Європи у всій її складності та багатогранності, майже відсутні; не висвітлено питання класифікації європейських країн за рівнем розвитку медичного туризму.

Формулювання цілей статті. У роботі ставляться наступні завдання: а) дати визначення поняття «медичний туризм», з'ясувати його місце серед інших видів спеціального туризму; б) визначити основні види медичного туризму; в) виділити передумови розвитку медичного туризму; г) згрупувати країни Європи за рівнем розвитку медичного туризму; д) окреслити потенціал України для розвитку на її теренах медичного туризму.

Виклад основного матеріалу. Медичний туризм – напрямок спеціального туризму, який передбачає організацію та надання лікування, діагностики, профілактики захворювань й інші медичні послуги як в межах країни (внутрішній медичний туризм), так і за кордоном (зовнішній). Багато «медичних туристів» користуються можливістю поєднати медичне обслуговування з відпочинком на курортах, в оздоровчих, SPA і Wellness-центрах. У зв'язку з цим медичний туризм деякою мірою можна вважати синонімом оздоровчого туризму. Необхідно зазначити, що медичний туризм є самостійним напрямком, його ні в якому разі не варто плутати із звичайними оздоровчо-лікувальними поїздками, навіть якщо вони

включають окремі медичні послуги в оздоровчих центрах або готелях. Поняття «медичний туризм» передбачає, перш за все, основне і повноцінне медичне обслуговування, лікування за кордоном, а не додаткові процедури. Більшість пацієнтів їдуть за кордон саме для хірургічного лікування.

Доцільно розрізняти наступні види медичного туризму:

- лікувальний – передбачає отримання висококваліфікованої медичної допомоги із застосуванням передових медичних технологій та сучасних лікувальних препаратів при лікуванні хвороб, які являють загрозу для життя або знижують якість життя людини – онкологія, трансплантація органів, операції на серці, тощо;
- діагностичний – передбачає на підставі наявності найсучаснішої діагностичної апаратури та висококваліфікованих фахівців отримання пацієнтом точного діагнозу як передумови подальшого успішного лікування, часто такий вид поєднується з лікувальним;
- реабілітаційний – передбачає відновлення життєвих сил пацієнта після перенесеної важкої хвороби, операції, тощо;
- репродуктивний та пологовий – передбачає широкий спектр отримання послуг з репродукції;
- естетичний – передбачає відновлення або покращення зовнішності, найбільшим попитом користуються послуги пластичної хірургії та стоматології.

Розвитку медичного туризму у світі загалом та Європі зокрема сприяє цілий комплекс причин, серед яких основне місце належить таким. *Бажання отримати необхідне лікування, діагностування, реабілітацію, недоступне з тих чи інших причин в своїй країні.* Медичними та оздоровчими послугами за кордоном найчастіше користуються пацієнти з тих країн, де медицина ще не достатньо розвинена або необхідні медичні технології недоступні. Найчастіше лікування за кордоном для таких людей стає єдиною надією на одужання або на встановлення правильного діагнозу.

Швидке досягнення результату. Завдяки наявності досконалих медичних засобів: діагностичної апаратури експертного класу, комп'ютерних засобів контролю операцій, грамотної реабілітації, як підготовка до операції, так і сама процедура або лікування без втручань, проходять в найкоротші терміни. Іноді пацієнт відновлює здоров'я за декілька тижнів, тоді як у нас його лікували б роками.

Терміновість проведення складних процедур. Трапляється так, що оперативне втручання потрібно провести якомога швидше. В Україні на подібні операції зазвичай завжди велика черга, особливо, коли справа стосується донорських органів, протезування або виконання складних заходів, що вимагають особливого устаткування чи професіоналізму фахівців. Тут знову на допомогу приходить медичний туризм. Велика

кількість спеціалізованих клінік дозволяє прийняти пацієнта з будь-яким захворюванням фактично без черги.

Зростання рівня захворюваності на окремі хвороби. Збільшується кількість онкохворих, включаючи дітей, особливо на лейкози, лімфоми, злоякісні утворення головного мозку та інших видів нервової системи. Все більше людей потребує послуг трансплантології, репродуктології.

«Прозорість» кордонів та спрощення візового режиму. Шенгенський кодекс про кордони від 15 березня 2006 року, який замінив Шенгенську конвенцію «Про скасування паспортного та митного контролю між країнами Європейського Союзу» та Візовий кодекс Європейського Союзу від 13 червня 2009 року значно спрощують пересування жителів країн ЄС та сприяють вільному переміщенню товарів, послуг, людей і капіталів. Сьогодні до Шенгенського простору входять 22 з 27 держав-членів ЄС, це так звані «старі» держави-члени ЄС, окрім Великої Британії та Ірландії, і всі «нові», окрім Кіпру, Румунії, Болгарії та Хорватії, також Ліхтенштейн, Норвегія та Ісландія, які відносяться до країн Європейської економічної зони, та Швейцарія.

Створення компаній медичного менеджменту, які займаються оформленням необхідних супровідних паперів. Організацією медичних турів займаються спеціальні компанії, які враховують усі аспекти поїздки – готують повний пакет документів, здійснюють підбір медичного чи оздоровчого закладу, відкривають візу, при необхідності забезпечують супровід пацієнта, а також надають безліч інших послуг.

Конфіденційність. Збереження таємниці отриманих медичних послуг має особливе значення при проведенні пластичних операцій, складних хірургічних втручань, а також послуг трансплантології.

Можливість отримання лікувальних процедур, заборонених або обмежених у власній країні. До таких процедур можна віднести репродуктивні програми по екстракорполярному запліднення з сурогатним материнством та донорством, застосування стовбурових клітин, трансплантація органів, штучне переривання вагітності та ін. Так, щорічно сотні пацієнтів із благополучних в медичному відношенні країн Західної Європи, перш за все Німеччини, Італії, Швеції, Франції та деяких інших спрямовуються до Індії, України, США, Таїланду.

Бажання зекономити кошти на лікуванні. Нерідко вартість пластичної операції, іншого хірургічного втручання, стоматологічне лікування за кордоном обходиться пацієнтам з високорозвинених європейських країн значно дешевше, ніж у себе вдома.

На сьогоднішній день у світі вже сформувався глобальний ринок медичних послуг зі своєю специфічною структурою – медичним менеджментом, органами акредитації, агентствами медичного туризму, туроператорами, юристами, що спеціалізуються в цій сферітощо. Його розширенню сприяє нещодавно створена Всесвітня асоціація медичного туризму у складі 38-ми країн, куди входить і Україна. З кожним роком

медичний туризм в світі набирає обертів, все більше країн розвиває на своїх теренах послуги медичного туризму, традиційними лідерами серед яких вважаються європейські країни. Сьогодні умовно виділяють два основних потоки медичного туризму в країнах Європи, причини появи яких зовсім різні. Перший – це виїзд на лікування пацієнтів з багатих і економічно розвинених країн в треті країни. Другий – виїзд з відносно більш бідних країн, здебільшого, з країн колишнього Радянського Союзу з низьким рівнем медичного обслуговування) до країн з високорозвиненою медициною. Зазвичай такі туристи покладаються на досвід європейських медиків і вибирають клініки Німеччини, Австрії, Італії, Франції, Швейцарії.

Отже, сьогодні за спектром передбачених послуг медичного туризму та атрактивністю для туристів можна виділити наступні групи європейських країн (табл.1).

Таблиця 1.

Групи європейських країн за рівнем розвитку медичного туризму

Назва країни	ЕКЗ, лікування безпліддя	Акушерство та гінекологія	Гастроентерологія	Дерматологія	Кардіологія	Кардіохірургія та судина хірургія	Пластична хірургія	Онкологія	Лікування стовбуровими	Неврологія	Нейрохірургія	Нефрологія	Ортопедична хірургія	Реабілітація	Урологія	Офтальмологія	Ендокринологія	Стоматологія	Діагностика	Наркологія	Трансплантологія
Країни найвищого рівня надання медичних послуг і розвитку медичного туризму																					
Німеччина	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+
Швейцарія	+	+			+	+	+	+		+		+	+	+	+	+			+		+
Країни з наданням широкого спектру медичних послуг та достатнім рівнем розвитку медичного туризму																					
Білорусь	+	+			+	+	+	+					+	+		+		+			+
Іспанія	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		
Литва	+	+	+	+	+		+	+		+		+	+	+		+		+	+	+	
Чехія	+	+			+	+	+	+			+		+						+	+	
Естонія	+	+	+	+			+	+		+			+	+					+	+	
Країни з переважанням декількох провідних медичних послуг та достатнім рівнем розвитку медичного туризму																					
Австрія	+	+				+		+		+	+			+					+	+	+
Бельгія						+	+	+													
Болгарія				+		+	+	+						+		+		+			
Великобританія				+		+	+						+		+		+	+		+	
Греція	+			+	+		+						+	+				+			
Ісландія							+						+					+			
Італія	+						+											+			
Латвія							+	+					+			+		+	+		
Мальта					+		+	+		+			+		+	+		+	+		
Нідерланди		+			+					+								+		+	
Норвегія		+			+		+	+					+			+		+			
Польща				+			+											+			
Угорщина	+		+	+	+		+						+	+				+			+

Фінляндія	+	+			+			+								+		+	+		
Франція							+	+					+						+		+
Чорногорія				+			+				+		+	+				+			
Швеція					+			+			+		+	+		+		+			
Країни, які нещодавно стали розвивати послуги медичного туризму																					
Данія	+												+					+	+		
Португалія							+									+		+		+	
Румунія							+						+			+		+			
Словаччина	+	+					+									+	+	+			
Словенія				+	+	+	+			+			+					+		+	
Хорватія							+						+	+		+		+			
Україна	+	+		+	+	+		+	+					+	+	+	+				
Країни, які надають лише одну з послуг медичного туризму																					
Македонія																		+			
Сербія																		+			
Албанія																		+			
Країни з не розвинутим медичним туризмом																					
Андорра																					
Боснія та Герцеговина																					
Ірландія																					
Ліхтенштейн																					
Люксембург																					
Монако																					
Молдавія																					
Сан-Марино																					

До першої групи відносяться країни з найвищим рівнем надання медичних послуг та найвищим рівнем розвитку медичного туризму. У наданні всіх медичних послуг від діагностики, лікування найширшого спектру хвороб до реабілітації, беззаперечним лідером є Німеччина, хоча її медицина вирізняється дорожнечею, що часто виступає стримуючим чинником для українських туристів. Провідними клініками, які приймають найбільшу кількість медичних туристів, є клініка Шаріте, університетські клініки міст Фрайбурга, Регенсбурга, Кёльна, Мюнхена, Франкфурта-на-Майні, Ульма, кардіологічний центр та багато інших. Швейцарія утримує першість за розвитком інноваційної фармакології, надаючи практично весь спектр медичних послуг, найбільшим попитом у туристів користуються послуги хіміотерапії при онкології, пластична хірургія, постінсультна реабілітація, прийняття пологів. Швейцарська медицина представлена державними, муніципальними, приватними і змішаними медичними центрами. Державні лікарні і госпіталі, університетські та приватні клініки не є відокремленими одиницями – вони пов'язані спільними науковими розробками, фахівці проводять взаємне консультування та обмін методиками лікування. Клініки об’єднані в дві потужні мережі Genolier та Hirslanden, максимальна їх концентрація спостерігається в Цюріху, Женеві та Лозані.

До другої групи відносяться країни з наданням широкого спектру медичних послуг відносно невисокої вартості, що робить їх надзвичайно привабливими для туристів пострадянського простору – Іспанія, Чехія, Литва, Естонія, Білорусія, остання приймає в середньому 130 тис. медичних туристів на рік, здебільшого із Росії, України, Казахстану,

Азербайджану, Молдови, Грузії, Сирії, Німеччини, Ізраїлю, Італії, Кіпру, Ємену.

До третьої групи відносимо країни з переважанням декількох провідних медичних послуг. Для Франції – це пластична хірургія та онкологія, реабілітація та діагностика, приємно вражають і значно менші ціни у порівнянні з Німеччиною та Швейцарією. Крім того, для французької медицини характерна вузька спеціалізація лікарів, що для багатьох пацієнтів виступає вирішальним чинником у виборі країни, де буде проходити лікування. Австрія пропонує найкращу в світі реабілітацію хворих після перенесених травм, послуги репродуктивної медицини та гінекології, частка медичних туристів щорічно становить 10% від загального числа. Великобританія здавна є світовим лідером в області хірургії, її новаторська медицина приваблює медичних туристів, користуються попитом лікування дерматологічних, урологічних, ендокринологічних хвороб та стоматологічні послуги. Чорногорія – пластична хірургія, ортопедія, стоматологія, дерматологія, реабілітація ревматичних хворих. До Нідерландів іноземні пацієнти найчастіше їдуть для лікування зубів, серцевих захворювань, хвороб нервової системи, залежностей, а також проведення пологів. Італія славиться своєю пластичною хірургією та кращими у світі операціям по пересадці волосся. Варто відзначити високу якість стоматологічних послуг, лікування офтальмологічних, кардіологічних та онкологічних патологій в скандинавських країнах. Латвія спеціалізується на корекції зору, пластичній хірургії, стоматології, віротерапії при лікуванні онкології. В Угорщині на високому рівні лікують ревматичні захворювання, опорно-руховий апарат – суглоби, хребет, порушення кровообігу, стоматологічні послуги приваблюють перш за все туристів з Німеччини, Австрії, Франції. Ісландія приймає медичних туристів з Великобританії та Скандинавії, популярні операції по заміні суглобів, ліпосакція та стоматологія. Пластична хірургія та стоматологічні послуги, які надаються клініками Мальти, найбільше приваблюють туристів з Великобританії, оскільки більшість лікарів навчались в Британії, а їх послуги на Мальті коштують значно дешевше. Популярністю користуються послуги стоматологів, дерматологів і пластичних хірургів Польщі, найбільш частими пацієнтами яких стають німці, бельгійці, британці, ірландці, шведи і норвежці. Сьогодні медичний туризм Болгарії є надзвичайно перспективним напрямком, адже лікування в місцевих клініках коштує на 50–60 % дешевше ніж в клініках розвинутих країн Європи. Сучасна болгарська медицина розвивається за кількома напрямками: естетична, стоматологічна, серцева хірургія, дерматологія, онкологія, офтальмологія, а розташування на території країни значної кількості курортів, дозволити проводити різноманітні реабілітаційні програми або вдало поєднувати медичний туризм з лікувально-оздоровчим. Греція має тривалу історію розвитку медичного туризму, він почав розвиватися з лікувально-

оздоровчого туризму який базувався здебільшого на таласотерапії. Сьогодні активно розвивається медичний туризм за такими сучасними напрямкам, як нейро-, кардіо-, пластична хірургія; очікується збільшення притоку клієнтів ортопедичного напрямку, оскільки за останні роки Греція зібрала на своїх теренах потужну когорту спеціалістів, а сприятливі природні умови забезпечать кращі програми з реабілітації іноземних пацієнтів.

Наступна група – це країни, які тільки почали розвивати медичний туризм, проте варто зазначити, що більшість з них має достатньо високий потенціал для лікування та реабілітації іноземних хворих. Наряду з Данією, Португалією, Румунією, Словакією, Словенією, Хорватією, сюди доцільно віднести й Україну, яка з кожним роком стає все більш привабливою для медичних туристів з Європи. Щорічно Україну відвідують 20 тис. медичних туристів з Італії, Франції, Великобританії та Німеччини, 70 % з яких їдуть за стоматологічними послугами, ціни на які тут в декілька разів нижчі за європейські. До факторів, які будуть сприяти розвитку медичного туризму в Україні відносимо: високий рівень розвитку окремих галузей медицини та наявність профільних клінік європейського зразка (Київський міський центр серця, Науково-практичний медичний центр дитячої кардіології та кардіохірургії, Національний інститут серцево-судинної хірургії ім. М.М.Амосова; онкологічні клініки ЛІСОД, Інновація, Кібер Клініка Спіженка; Інститут репродуктивної медицини (клініка Дахно); Міжнародна клініка відновного лікування у Трускавці; заклади, які займаються лікуванням стовбуровими клітинами - Національний інститут хірургії та трансплантології ім. А.А. Шалімова, Інститут невідкладної відновної хірургії ім. В.К. Гусака на базі якого створений Міжнародний Центр біотехнологій «Біостем», Інститут клітинної терапії, Національна медакадемія післядипломної освіти ім. П.С. Шупика; Центр терапії та мікрохірургії ока, «Аілаз», «Світ зору», «Новий зір» тощо); невисокий рівень цін, в порівнянні із закордонними клініками; зручне транспортно-географічне положення країни; наявність відповідної готельної інфраструктури; дозвіл держави на проведення окремих медичних процедур, заборонених в інших країнах (лікування стовбуровими клітинами, сурогатне материнство); можливість поєднувати різні види туризму.

До стримуючих факторів розвитку медичного туризму в Україні відносимо: недостатнє інвестування та реформування галузі охорони здоров’я; відсутність медичного менеджменту по залученню іноземних туристів в клініках та туристичних фірмах; складна політична ситуація в країні яка привела до зростання небезпеки українців і приїжджаючих за кордону. Албанія, Македонія та Сербія роблять лише перші кроки в розвитку медичного туризму, надаючи тільки стоматологічні послуги, тому їх слід відносити до так званих країн монопослуг. Остання група країн – це країни з не розвиненим медичним туризмом. Андорра, Боснія та

Герцеговина завоювали популярність як міжнародні гірськолижні курорти; Ліхтенштейн та Люксембург, Монако та Сан-Марино, хоча й мають високоякісну медицину, проте її дорожнеча виступає стримуючим чинником і не приваблює іноземних туристів. Ірландія також вирізняється високими цінами, що не сприяє розвитку медичного туризму. Молдавія не приваблює медичних туристів посереднім рівнем розвитку медицини.

Висновки. Медичний туризм – самостійний напрямок спеціального туризму, який передбачає організацію та надання лікування, діагностики, профілактики захворювань та інші медичні послуги, як у межах країни (внутрішній медичний туризм), так і за кордоном (зовнішній). Існують наступні види медичного туризму: лікувальний, діагностичний, реабілітаційний, репродуктивний та пологовий, естетичний.

Головними визначальними чинниками розвитку медичного туризму є бажання отримати необхідне лікування, діагностування, реабілітацію, недоступне з тих чи інших причин у своїй країні; швидке досягнення результату та терміновість проведення складних процедур; зростання рівня захворюваності на окремі хвороби; «прозорість» кордонів та спрощення візового режиму; створення компаній медичного менеджменту, які займаються оформленням необхідних супровідних документів; можливість отримання лікувальних процедур, заборонених або обмежених у власній країні; конфіденційність; бажання зекономити кошти.

За рівнем розвитку медичного туризму в Європі доцільно виділити наступні групи країн: країни найвищого рівня надання медичних послуг і розвитку медичного туризму; країни з наданням широкого спектру медичних послуг та достатнім рівнем розвитку медичного туризму; країни з переважанням декількох провідних медичних послуг і достатнім рівнем розвитку медичного туризму; країни, які нещодавно стали розвивати послуги медичного туризму; країни, які надають лише одну з послуг медичного туризму; країни з не розвиненим медичним туризмом.

Сьогодні умовно виділяють два основних потоки медичного туризму в країнах Європи: перший – це виїзд на лікування пацієнтів з багатих і економічно розвинених країн у треті країни, другий – виїзд з відносно бідних країн, здебільшого, з країн колишнього Радянського Союзу з низьким рівнем медичної допомоги у країни з високим рівнем розвитку медичної допомоги. Медичний туризм в України розпочав свій розвиток. На майбутнє українська медицина зможе запропонувати європейським туристам високоякісні послуги з лікування безпліддя, офтальмології, кардіохірургії, реабілітаційної медицини, лікуванні стовбуровими клітинами. Сучасні тенденції дозволяють сподіватися на підвищення ролі України серед європейських країн медичного туризму.

Список використаних джерел:

1. *Довідник з медичного туризму: [Електронний ресурс]. – Режим доступу :* Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.
2. *Здоровье без границ: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http:// mednapravlenie.ru/*

3. Муравйов В.І. Поняття та зміст „acquis communautaive” (спільного доробку) Євросоюзу // Актуальні проблеми міжнародних відносин : Збірник наукових праць. – 2004.- Вип. 48. - Ч. І. - С.6.
4. Портал медичного туризму: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://medvoyage.info/
5. Українська асоціація медичного туризму : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uamt.org.ua/UA/
6. The World Health Statistics 2007. World Health Organization. 2007. P. 67-71: [Електронний ресурс]. – URL: http: // www.who.int/ whosis/ whostat 2007/ en/index.html

References:

1. Dovidnyk z medychnoho turyzmu: [Elektronnyi resurs]. –
2. Zdorove bez hranyts: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http:// mednapravlenie.ru/
3. Muraviov V.I. Poniattia ta zmist „acquis communautaive” (spilnoho dorobku) Yevrosoiuzu // Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn : Zbirnyk naukovykh prats. – 2004.- Vyp. 48. - Ch. I. - C.6.
4. Portal medychnoho turyzmu: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://medvoyage.info/
5. Ukrainska asotsiatsiia medychnoho turyzmu : [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://uamt.org.ua/UA/
6. The World Health Statistics 2007. World Health Organization. 2007. P. 67-71: [Elektronnyi resurs]. – URL: http: // www.who.int/ whosis/ whostat 2007/ en/index.html

УДК 911.3:379.85

Ткачук Леоніла Миколаївна,
кандидат географічних наук, доцент

Національний авіаційний університет,
м. Київ, Україна
e-mail: inohodez@ukr.net

ТУРИЗМ ЯК ЧИННИК РЕГІОНАЛЬНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ У ПІВДЕННО-СХІДНІЙ АЗІЇ

Метою роботи є аналіз ролі туризму у соціально-економічному розвитку окремих країн Південно-Східній Азії та регіону в цілому. Для цього використана наступна методика: проаналізовано основні вектори впливу туризму на соціально-економічний поступ країн, що розвиваються, та здійснено дослідження сучасного стану розвитку туризму в Південно-Східній Азії, зокрема на основі показників «Допоміжного рахунку в туризмі» проілюстровано роль туристичного сектору в економіці країн регіону. Встановлено, що для країн Південно-Східної Азії туризм є важливим джерелом експортних надходжень та доходів для широких верств населення, створює робочі місця, стимулює розбудову інфраструктури, сприяє структурній перебудові економіки та зменшенню масштабів бідності. Новизна означено підходу полягає у тому, що сутність туристичної політики розглядається в контексті усвідомлення причинно-наслідкового зв'язку між зростанням у туризмі та економічним прогресом. На регіональному рівні обґрунтовується геостратегічний підхід у туристичному менеджменті, зокрема позиціювання регіону, як єдиної туристичної дестинації, що на практиці сприятиме досягненню цілей ефективного соціально-економічного розвитку рекреаційно-туристських територій країн Південно-Східної Азії та інтеграції в рамках АСЕАН. Досвід країн Південно-Східної Азії підкреслює роль туризму як інструменту для боротьби з бідністю та підвищення якості життя людей; доводить ефективність спрощення візового режиму як засобу

активізації внутрішньо регіонального туристичного обміну; виявляє заходи туристичної політики, що забезпечують збільшення внеску туристичного сектору у регіональний економічний та соціальний розвиток.

Ключові слова: туризм, соціально-економічний розвиток, Південно-Східна Азія.

УДК 911.3:379.85

Ткачук Леонила Николаевна,
кандидат географических наук, доцент

Национальный авиационный университет,
г. Киев, Украина
e-mail: inohodez@ukr.net

ТУРИЗМ КАК ФАКТОР РЕГИОНАЛЬНОГО СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В ЮГО-ВОСТОЧНОЙ АЗИИ

Основной целью работы является анализ роли туризма в социально-экономическом развитии отдельных стран Юго-Восточной Азии и региона в целом. Для этого использована следующая методика: проанализированы основные векторы влияния туризма на социально-экономическое развитие развивающихся стран и проведено исследование современного состояния развития туризма в Юго-Восточной Азии, в частности на основе показателей «Вспомогательного счета в туризме» проиллюстрирована роль туристического сектора в экономике стран региона. Установлено, что для стран Юго-Восточной Азии туризм является важным источником экспортных поступлений и доходов для широких слоев населения, создает рабочие места, стимулирует развитие инфраструктуры, способствует структурной перестройке экономики и уменьшению масштабов бедности. Новизна реализованного в исследовании подхода заключается в том, что сущность туристической политики рассматривается в контексте осознания причинно-следственной связи между ростом в туризме и экономическим прогрессом. На региональном уровне обосновывается геостратегический подход в туристическом менеджменте, в частности позиционирования региона, как единой туристической дестинации, что на практике будет способствовать достижению целей эффективного социально-экономического развития рекреационно-туристских территорий стран Юго-Восточной Азии и интеграции в рамках АСЕАН. Опыт стран Юго-Восточной Азии подчеркивает роль туризма как инструмента для борьбы с бедностью и повышения качества жизни людей; доказывает эффективность упрощения визового режима как средства активизации внутри регионального туристического обмена; обнаруживает мероприятия туристической политики, обеспечивающие увеличение вклада туристического сектора в региональное экономическое и социальное развитие.

Ключевые слова: туризм, социально-экономическое развитие, Юго-Восточная Азия.

UDC 911.3:379.85

Tkachuk Leonila Mikolayvna,
candidate of sciences (geography), associate professor

National Aviation University,
Kyiv, Ukraine.
e-mail: inohodez@ukr.net

TOURISM AS A FACTOR OF REGIONAL SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT IN SOUTHEAST ASIA

The purpose of this article is to analyze the role of tourism in socio-economic development of Southeast Asian countries and the region as a whole. To do this, the following methodology is used: analysis of the main vectors of the economic and social impact of

tourism in developing countries and a study of the current state of tourism development in Southeast Asia. In particular the role of the tourism sector in the regional economies is illustrated on the basis of Tourism Satellite Account indicators. It has been proved that tourism is an important source of export earnings for the South-East Asian countries, creates jobs, stimulates the development of infrastructure and contributes to economic restructuring and poverty reduction. The novelty of the approach implemented in the study is that the essence of tourism policy is considered in the context of understanding the causal link between the growth in tourism and economic progress. The geostrategic approach in tourism management at the regional level is justified, that means the positioning of the South East Asia as a single tourist destination. In the practice it will contribute to achieving the objectives of effective socio-economic development of Southeast Asian countries and integration within ASEAN. Experience of Southeast Asian countries emphasizes the role of tourism as a tool to fight poverty and improve quality of life; proves the effectiveness of visa regime simplification for enhancing regional tourist exchange; detects measures that can promote increasing of the tourism sector contribution in regional economic and social development.

Keywords: tourism, socio-economic development, South-East Asia.

Постановка проблеми. Нині туризм є одним із найбільших і найшвидше прогресуючих секторів світової економіки. У 2013 р. зареєстровано 1,087 млрд. міжнародних туристів, біля 5 млрд. внутрішніх та 1,3 трлн. дол. експортних надходжень; туризм і пов’язані галузі згенерували 7 трлн. доларів внеску у світовий ВВП та 266 млн. робочих місць по всьому світу [7,8]. При цьому, туризм розвивається надзвичайно динамічно та стабільно: середньорічні темпи приросту міжнародних туристичних прибуттів склали 3,6% у період 2005-2012 рр. і за прогнозами на наступне десятиліття складатимуть 3,3% (2010-2030 рр.) [8]. Така динаміка перетворила туризм у ключовий рушій сучасного соціально-економічного прогресу. Перенесення центру ваги світової туристичної індустрії до Азійсько-Тихоокеанського регіону та зростання в ній ролі країн, що розвиваються, роблять Південно-Східну Азію новою туристичною «Меккою». Для багатьох південно-східноазійських країн саме туристична галузь стає потужним локомотивом їх економічного поступу, а цілеспрямоване управляння її розвитком – змістом національної туристичної політики в контексті усвідомлення причинно-наслідкового зв'язку між зростанням у туризмі та економічним прогресом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідженню ролі туризму у соціально-економічному розвитку країни присвячені роботи вітчизняних: М. Борущак, В. Кіптенко, О. Любіцевої, М. Мальської, І. Смірнова та іноземні вчених: В.Квартального, Г. Папиряна, Г.Яковлєва, Ларрі Дваєра [2], Алваро Матіаса [3], Пітера Нійкампа [3], Мануели Сарменто [3], Пітера Форсіта [2]. Зокрема, спеціалістами з економіки туризму: Хуаном Габріель Брідою [1], Мауріціо Муссоні [5], Шіао-Єн Ліу [4], Шенґ-Чіег Паном [4], Теодором Панаґіотідісом [5], Мануелою Пуліна активно розробляється концепція зумовленого туризмом економічного зростання («tourism-led growth»). Всесвітня рада з подорожей та туризму (ВРПТ) та

дослідницький аналітичний центр при Оксфордському університеті Oxford Economics реалізують проект з оцінки економічної ваги туристичного сектору, зокрема, здійснюється розрахунок внеску туристичної галузі до ВВП та сфери зайнятості країн та регіонів світу. Всесвітня туристична організація (ЮНВТО) приділяє особливу увагу аналізу проблем та розробці сценаріїв розбудову туристичного сектора у відповідності до потреб забезпечення комплексно-пропорційного соціально-економічного розвитку країн і регіонів світу у рамках програми «Сталий розвиток туризму». Питання підвищення пріоритетності туризму, як важливого чинника росту світової економіки, піднімалося в ході спеціальної наради «Туризм як рушійна сила росту та розвитку», що проходила на Першому засіданні високого рівня з питань глобального партнерства в інтересах ефективного співробітництва у сфері розвитку, що відбулося під егідою ЮНВТО 15-16 квітня 2014 р. Проте, ґрунтовні дослідження ролі туризму у суспільному розвитку на рівні макрорегіону, зокрема Південно-Східної Азії, практично відсутні.

Формулювання цілей статті. Основною метою даної роботи є аналіз ролі туризму у соціально-економічному розвитку країн Південно-Східній Азії та регіону в цілому. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: 1) визначити роль туризму у соціально-економічному розвитку країн, що розвиваються; 2) дослідити сучасний стан розвитку туризму в Південно-Східній Азії; 3) проаналізувати основні напрямки регіональної туристичної політики; 3) виявити актуальні проблеми та окреслити перспективні напрями розвитку регіонального туризму.

Виклад основного матеріалу. Визнання важливості й урахування потенційного внеску туризму у національних стратегіях та на порядку денному глобального розвитку стає новою реальністю. У 2013 р. частка туристичного сектору у світовому ВВП становила 9,5%, а темпи приросту випереджали не тільки середні по економіці, але й були вищими, ніж у інших значущих секторах, таких як фінансові та бізнес-послуги, транспорт і виробництво. Одне з одинадцяти робочих місць у світі створено для забезпечення потреб подорожуючих: у туризмі та пов’язаних галузях [7]. Важливо, що жінки складають 70 % зайнятих у сфері туризму, а половина працюючих – молодше 25 років. Стійкий попит на туризм, разом з його здатністю генерувати високі рівні зайнятості доводить важливість і значення галузі як інструменту суспільного розвитку. Туризм був визначений Організацією Об'єднаних Націй як один з десяти секторів, здатних забезпечити значущий приріст у сегменті зеленої економіки, і включений до Підсумкового документа «Ріо+20» як такий, що відповідає трьом критеріям сталого розвитку: має тісні зв'язки з іншими секторами, може створювати гідні робочі місця та генерувати торгівельні можливості.

У XXI ст. найвищі темпи росту туризму спостерігаються у країнах, що розвиваються, та з перехідною економікою. Їх частка у міжнародних

туристських прибуттях зросла з 38% у 2000 р. до 47% у 2013 р. (506 млн. прибуттів), а за прогнозом ЮНВТО у 2030 р. становитиме 57%, що перевершить відповідний показник розвинених країн [8]. Туризм забезпечує 42% експорту послуг у країнах з перехідною економікою та у країнах, що розвиваються, а половина найменш розвинених країн віддає йому пріоритет як інструменту зниження масштабів бідності. У багатьох країнах, що розвиваються, туризм стає важливим джерелом доходів населення. При цьому, навіть низькокваліфіковані кадри, жінки та молодь у віддалених регіонах отримують можливість стати експортерами туристичних послуг. Доходи у туристичній галузі часто виявляються вищими, ніж у інших сферах економіки. Як сектор з порівняно низькими бар'єрами входу на ринок, туризм створює можливості для розвитку малого підприємництва, наповнення місцевих бюджетів, стимулює розбудову загальної та спеціальної інфраструктури. Розгалужені логістичні ланцюги постачання у туризмі визначають параметри комплексно-пропорційного регіонального розвитку. Нарешті, туризм забезпечує можливість підтримання традиційного способу життя та місцевих видів діяльності, є інструментом для захисту навколишнього середовища, біорізноманіття, матеріальної та нематеріальної культурної і природної спадщини. При наданні туристичних послуг використовуються переважно місцеві, наявні, а не імпортовані, ресурси, а завдяки ефекту мультиплікатора кошти, якими оплачуються туристичні послуги та інші споживчі потреби туристів, стимулюють місцеве виробництво та споживання. Це особливо важливо для країн, що розвиваються, оскільки туризм часто є однією з небагатьох конкурентних експортних галузей.

Туризм володіє унікальними властивостями, що визначають його здатність здійснювати комплексний вплив на суспільство та економіку. Для країн, що розвиваються, важливою виявляється здатність туристичної галузі швидше, ніж інші відновлюватися від наслідків економічних спадів та компенсувати збитки від несприятливої кон’юнктури зовнішніх товарних ринків. Таким чином, туризм може стабілізувати, підвищити резистентність економіки у кризові періоди. Також, дуже вагомим виявляється вплив туризму на розвиток місцевих громад. Відбувається трансформація суспільно-економічних комплексів курортних регіонів: розширюються можливості для бізнесу; розвиваються нові підприємства та підтримуються традиційні промисли; розбудовується інфраструктура; скорочується безробіття; вирівнюються гендерні диспропорції в системі зайнятості; у сільських регіонах скорочується відтік робочої сили особливо молоді до міст; підвищується добробут населення. Саме на локальному рівні найяскравіше виявляються переваги сталого розвитку туризму, а отже, ефективне управління та дотримання засад раціонального природокористування і збалансованого розподілу доходів у галузі здатне перетворити туризм у дієвий інструмент розвитку територіальних громади.

Нарешті, сектор туризму, що переважно складається з малих і

середніх підприємств, відкриває великі можливості для просування державно-приватної моделі партнерства в цілях розвитку на основі впровадження наскрізної системи громадської координації господарських рішень. Для багатьох держав Південно-Східної Азії туристична галузь стає потужним локомотивом їх соціально-економічного розвитку. Величезний рекреаційно-туристський потенціал регіону – мальовничі пейзажі місцевих екосистем з приголомшливою дикою природою, унікальні пам'ятки культури та історії – у поєднанні з давніми традиціями туризму і стратегічним розташуванням у серці Азії, найбільш економічно динамічної області світу, привертають увагу туристів з найрізноманітнішою мотивацією. Так кількість міжнародних туристичних прибуттів до країн АСЕАН зросла з 36 млн. (4,6 % світового обсягу) у 2000 р. до 84,6 млн. (8,2%) у 2012 р. При цьому середні темпи приросту туристичного потоку за цей час становили 7,5%, що більше аналогічних показників по АТР (6,6%) та світу (3,4%) [8]. У 2013 р. туристичні прибуття до Південно-Східної Азії зросли на феноменальні 10% і досягли 92,7 млн. Зросли й обсяги туристичних надходжень, склавши у 2012 р. 91,7 млрд. дол., що еквівалентно 8,5% світового ринку [9]. Суттєвою рисою, яка підкреслює незворотність і вагомість зазначених тенденцій, є той факт, що 47% всіх подорожуючих регіоном – місцеві уродженці, а, за прогнозами експертів Азіатсько-Тихоокеанської туристичної асоціації, до 2015 р. їх кількість має сягнути 100 млн. осіб. Як наслідок, безпосередній внесок туристичної індустрії у сумарний ВВП держав АСЕАН у 2013 р. оцінюється у 5,1% (121,2 млрд. дол.), а врахування опосередкованого впливу дозволяє озвучувати показник в 12,3% (294,4 млрд. дол.). При цьому показники безпосереднього внеску туризму до регіонального ВВП, які у 2012 р. становили 102,6 млрд. дол., що еквівалентно 4,4%, збільшилися відповідно на 15 % і 13%; аналогічно на 13% і 9,7% зросли показники загального внеску, який у 2012 р. становив 256 млрд. дол. Туризм забезпечує у регіоні зайнятість 10,9 млн. людей (у 2012 р. – 9,7 млн.) і побічно підтримує ще 17,7 млн. вакансій (у 2012 р. – 15,8 млн.). Туристичний сектор Південно-Східної Азії у 2013 р. залучив 49,4 млрд. дол. інвестицій та 112,6 млрд. дол. надходжень від іноземних відвідувачів [9]. За абсолютними показниками, які характеризують безпосередній та загальний економічний внесок туристичного сектору у ВВП, Південна-Східна Азія знаходиться на VI місці у світі (випереджаючи Карибський регіон, Північну та Тропічну Африку, Океанію, Південну Азію, Близький Схід і поступаючись Східній Європі (європейські країни, які не входять до ЄС та країни СНД), Латинській Америці, Північно-Східній Азії, Європейському Союзу та Північній Америці). Але за відносними показниками, що характеризують порівняну вагу туристичного сектору у економіці регіону, Південно-Східна Азія займає II місце у світі і поступається Північній Африці, якщо враховується прямий внесок, або Карибському регіону, якщо враховується загальний. За кількістю занятих у

секторі регіон посідає III місце і поступається лише Південній та Північно-Східній Азії, IV– за надходженнями від іноземних відвідувачів після Північної Америки, ЄС та Північно-Східної Азії, V – за обсягами капіталовкладень після Північної Америки, ЄС, Північно-Східної Азії та Латинської Америки.

Туризм є найпотужнішим сектором економіки та головними джерелом фінансових надходжень у Камбоджі (загальний внесок туристичного сектору до ВВП становить 23,4%) та Таїланді (20,2%), другим за важливістю у Малайзії (16 %), Лаосі (14,1%), Філіппінах (11,3%), відіграє важливу роль у господарстві Сінгапура (10,9%), В'єтнаму (9,5%) та Індонезії (9,2%), менш помітне місце посідає у Брунеї (6,6%) та М'янмі (3,6%) [8]. Однак, аналіз геопросторових аспектів функціонування туристичного ринку Південно-Східної Азії засвідчує вкрай неоднорідний його розвиток в різних країнах АСЕАН. Так Сінгапур демонструє показники міжнародних туристичних прибуттів та надходжень на душу населення, відповідно, у 20 та 30 разів вищі за середні по регіону; а Малайзія і Таїланд, згідно підрахунків експертів ЮНВТО, входить до 15 найвідвідуваніших туристичних дестинацій світу (25 та 22 млн. прибуттів у 2012 р.) [7]. Тоді як решта держав регіону (зокрема ті, що знаходяться на материку) значно менше залучені в процеси туристичного обміну і разом приймають лише біля 30% обсягу міжнародних туристичних прибуттів до Південно-Східної Азії. Територіальні диспропорції у розвитку туризму в межах регіону обумовлені багатьма об'єктивними чинниками, що визначають реалії соціально-економічного розвитку країн Південно-Східної Азії, а їх нівелювання потребує проведення цілеспрямованої та узгодженої туристичної політики на міждержавному рівні.

Нині співробітництво держав Південно-Східної Азії у сфері туризму здійснюється на підставі: Угоди підписаної країнами-учасницями у 2002 р. (ASEAN Tourism Agreement), Дорожньої карти з інтеграції туристичних секторів країн АСЕАН прийнятої на саміті міністрів економіки країн АСЕАН у 2004 р., Рамкової угоди про скасування візового режиму в межах АСЕАН (що дозволить громадянам держав-учасниць подорожувати в межах регіону без візи протягом двох тижнів) та Угод про уніфікацію державних стандартів, щодо якості послуг і підготовки кадрів у сфері туризму (які увійдуть в силу для всіх учасників до 2015р.). Суб'єкти туристичного бізнесу можуть долучитися до формування регіональної туристичної політики через участь в роботі туристичного форуму АСЕАН, який є постійним майданчиком для щорічних зустрічей профільних міністрів держав АСЕАН та представників бізнесових кіл, зокрема членів Федерації туристичних агентств АСЕАН (Federation of ASEAN Travel Agents).

За підрахунками експертів ВТО та ВРТП ідея запровадження спільної візової політики, висунута міністрами туризму країн-учасниць на саміті АСЕАН у 2011 р. у Джакарті матиме значний економічний і

соціальних ефект, що проявлятиметься, зокрема, у зростанні регіонального туристичного сектору, збільшенні його дохідності, приваблені додаткових капіталовкладень, створенні нових робочих місць та посиленні соціальної інтеграції у межах регіону. Станом на 2013 р. 9,7 % туристів, що направлялися до країн АСЕАН, змушені оформлювали традиційну візу, і, з урахування прогнозованих темпів росту міжнародних туристичних прибуттів до Південно-Східної Азії, їх кількість зростатиме щорічно на 10,4% протягом 2014-2016 рр. Спрощення ж візового режиму допоможе збільшити цей показник на 8,5-13,7% (згідно розрахунків за різними сценаріями) та згенерувати 2014-2016 рр. 6-10 мільйонів додаткових міжнародних туристських прибуттів та відповідно 7-12 млрд. дол. надходжень, що у свою чергу забезпечуватиме можливість створення 333-645 тис. нових робочих місць у країнах АСЕАН [6]. Що стосується туризму у межах регіону, то проект з використання єдиної візи для відвідування 5 країн Південно-Східної Азії було ініційовано ще у 2007р. Таїланд і Камбоджа стали першими країнами, що впровадили цю ідею на практиці, приєднання Лаосу, М’янми та В’єтнаму планується завершити до 2015 р. Нині основними генеруючими ринками внутрішньо регіонального туризму є В'єтнам, Таїланд, Лаос. Реалізація планів формування в межах материкової частини Південно-Східної Азії зони безвізового режиму має активізувати виїзний туризм з Камбоджі та М’янми, спричинити новий бум у туристичному обміні між країнами-учасницями та наплив туристів з інших країн та регіонів світу. Надалі цей проект розвиватиметься у наступних напрямах: розширення кола учасників за рахунок, у першу чергу, Індонезії та Філіппін; укладання угод, що передбачають спрощення візових формальностей з Китаєм, Австралією, Японією та Республікою Корея; зниження і оптимізації податків та зборів пов'язаних із візами, зокрема, впровадження програми «Smart Visa» (за моделлю європейської системи Visa Information System, що використовується у Шенгенській зоні). Узгоджена взаємодія між країнами учасницями проекту дозволить розділити витрати по імплементації дорогого обладнання для цифрових віз на основі технологій реєстрації осіб, що перетинають кордон, за відбитками пальців.

Усвідомлення ролі, яку відіграє туризм як рушій соціально-економічного розвитку країн Південно-Східної Азії і регіону в цілому, прискорило процес розробки національними туристичними організаціями держав АСЕАН узгодженої Стратегії розвитку туризму в АСЕАН на 2012-2015р. Головними напрями перспективного розвитку визнано: 1) стимулювання внутрішньо регіонального туризму; 2) заохочення подорожей, під час яких відвідується більше ніж одна країна АСЕАН; 3) розробка національними туристичними організаціями кожної з країн АСЕАН конкретних пропозицій щодо позиціювання регіону, як єдиної туристичної дестинації; 4) обґрунтування ефективних інвестиційних рішень та визначення фінансових механізмів розробки і реалізації

міждержавних проектів; 5) розробка та упровадження проектів призначених сприяти досягненню цілей ефективного соціально-економічного розвитку рекреаційно-туристських територій країн Південно-Східної Азії та інтеграції в рамках АСЕАН. В основу запропонованої програми покладено ідею про необхідність формування спільного туристичного бренду для країн Південно-Східної Азії. А також розуміння напрямів трансформації спонукальних мотивів та вподобань сучасних туристів, які стають все більш досвідченими і вимогливими щодо характеру та інтенсивності бажаних вражень і зацікавлені в отриманні унікального досвіду занурення в автентичне природне та культурне середовище.

Висновки. Туризм є один з найпотужніших секторів глобальної економіки, розвивається стабільно, швидкими темпами і спричиняє вагомий вплив на соціально-економічний розвиток країн та регіонів світу. Для багатьох країн, що розвиваються, туризм став ключовим чинником соціально-економічного прогресу, зокрема: є важливим джерелом експортних надходжень та доходів для широких верств населення, створює робочі місця, стимулює розбудову інфраструктури, сприяє структурній перебудові економіки та зменшенню масштабів бідності. Досвід країн Південно-Східної Азії доводить, що узгоджена політика та співпраця у сфері туризму стимулює інтеграцію та регіональний розвиток. Так, туризм був визначений як один з пріоритетних секторів для досягнення мети всебічної регіональної інтеграції в межах АСЕАН і, згідно Стратегії розвитку туризму в АСЕАН на 2012-2015рр., є одним з ключових інструментів соціально-економічного зростання та розвитку у регіоні. У 2013 р. у Південно-Східній Азії були зафіксовані найвищі темпи приросту міжнародних туристичних прибуттів у світі, кількість прийнятих туристів сягнула 92,7 млн., з яких 47% – мешканці країн АСЕАН, а прогресуюче спрощення візового режиму сприятиме активізації внутрішньорегіонального туристичного обміну. У цьому контексті важко переоцінити роль туризму як інструменту для боротьби з бідністю, підвищення якості життя людей і той внесок, що туристичний сектор здійснює у регіональний економічний та соціальний розвиток.

Список використаних джерел:

1. Brida J.G. Tourism as a determinant of long-run economic growth / J.G. Brida, W.A. Risso // Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events. –2010. – Volume 2 (Issue 1). – Pp. 14–28.

2. Dwyer L. Tourism Economics and Policy / Larry Dwyer, Peter Forsyth. – Channel View Publications, 2010. – 711 p.

3. Matias A. Tourism Economics: Impact Analysis / Álvaro Matias, Peter Nijkamp, Manuela Sarmento. – Springer, 2011. – 301p.

4. Pan S.-C. Re-testing the tourism-led growth hypothesis using panel smooth transition regression models/ Sheng-Chieh Pan, Shiao-Yen Liu, Po-Chin Wu // Tourism Economics. – 2014. – Volume 20, Number 1. – Pp. 39-50.

5. Panagiotidis Th. Tourism Led Growth: Evidence from Panel Cointegration Tests / Theodore Panagiotidis, Thomas Panagiotou, Maurizio Mussoni // Working Paper Series

74(12), The Rimini Centre for Economic Analysis, 2012. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ideas.repec.org/p/rim/rimwps/74_12.html
6. The Impact of Visa Facilitation in ASEAN Member States. – Published by the World Tourism Organization and World Travel & Tourism Council , 2014. – 20 p.
7. Travel & Tourism Economic Impact 2014: Asia Pacific. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wttc.org/site_media/uploads/downloads/asia_pacific2014.pdf
8. UNWTO Tourism Highlights, 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mkt.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights-2013-edition

References:

1. Brida, J.G., 2010. Tourism as a determinant of long-run economic growth. Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events, 2 (1), 14–28.
2. Dwyer, L., Forsyth, P., 2010. Tourism Economics and Policy. Channel View Publications.
3. Matias, A., Nijkamp P., Sarmento M., 2011. Tourism Economics: Impact Analysis. Springer.
4. Pan, SC., Liu, SY., Wu, PC., 2014. Re-testing the tourism-led growth hypothesis using panel smooth transition regression models. Tourism Economics, 20 (1), 39-50.
5. Panagiotidis, Th., Panagiotou, Th., Mussoni, M., 2012. Tourism Led Growth: Evidence from Panel Cointegration Tests. The Rimini Centre for Economic Analysis Working Paper Series 74 (12). Available at: <http://ideas.repec.org/p/rim/rimwps/74_12.html>
6. World Travel & Tourism Council, 2014. The Impact of Visa Facilitation in ASEAN Member States. [pdf] Available at: <http://www.wttc.org/focus/research-for-action/policy-research/the-impact-of-visa-facilitation>
7. World Travel & Tourism Council, 2014. Travel & Tourism Economic Impact 2014: Asia Pacific. [pdf] Available at: <http://www.wttc.org/site_media/uploads/downloads/asia_pacific2014.pdf>
8. World Tourism Organization, 2013. UNWTO Tourism Highlights 2013 edition. [pdf] Available at: <http://mkt.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights-2013-edition>

УДК 338.483 (72)(729)(292.79)

Бейдик Олександр Олексійович,
доктор географічних наук, професор
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
e-mail: beydik@mail.ru

Сировець Сергій Юрійович,
кандидат географічних наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
e-mail:lgtinfo@ukr.net

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКИХ МЕЗОРАЙОНІВ «ЦЕНТРАЛЬНА АМЕРИКА» І «КРАЇНИ КАРИБСЬКОГО БАСЕЙНУ ТА ВЕСТ-ІНДІЯ»

Мета статті – розвиток уявлень про туристсько-країнознавчу характеристику мезорайонів «Центральна Америка» та «Країн басейну Карибського моря».

Методика дослідження базується на застосуванні метода моделювання, порівняльно-географічного, статистичного, картографічного методів.

Результати. Поглиблено уявлення про рекреаційно-туристські ресурси території, уточнено кількісні показники туристсько-країнознавчої характеристики мезорайонів, запропоновано ряд моніторингових структурно-логічних моделей оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристських вузлів країн Центральної Америки та Карибського басейну.

Наукова новизна публікації полягає у викладенні нових туристсько-країнознавчих кількісно-якісних характеристик складових мезорайонів «Центральна Америка» і «Країни Карибського басейну та Вест-Індія».

Практична значимість статті полягає у її моніторинговій спрямованості, впровадженні її положень у навчальний процес, використанні та подальшому вдосконаленні структурно-логічних моделей на практичних та семінарських заняттях.

Ключові слова: об'єкти Всесвітнього надбання, специфіка ресурсно-туристського простору, структурно-логічна модель, чинники розвитку туризму.

УДК 338.483 (72)(729)(292.79)

Бейдик Александр Алексеевич, доктор географических наук, профессор

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
e-mail: beydik@mail.ru

Сыровец Сергей Юрьевич, кандидат географических наук

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
e-mail:lgtinfo@ukr.net

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТСКИХ МЕЗОРАЙОНУ «ЦЕНТРАЛЬНАЯ АМЕРИКА» И «СТРАН КАРИБСКОГО БАССЕЙНА И ВЕСТ-ИНДИЯ»

Цель статьи – развитие представлений о туристско-страноведческой характеристике мезарайонов «Центральная Америка» и «Страны бассейна Карибского моря».

Методика исследования базируется на применении метода моделирования, сравнительно-географического, картографического, статистического методов.

Результаты. Расширено представление о рекреационно-туристских ресурсах территории, уточнены количественные показатели туристско-страноведческой характеристики мезорайонов, предложен ряд мониторинговых структурно-логических моделей оценки факторов развития рекреационно-туристских узлов стран Центральной Америки и Карибского бассейна.

Научная новизна публикации заключается в изложении новых туристско-страноведческих количественно-качественных характеристик составляющих мезорайонов «Центральная Америка» и «Страны Карибского бассейна и Вест-Индия».

Практическая значимость статьи заключается в ее мониторинговой направленности, внедрении ее положений в учебный процесс, использовании и дальнейшем совершенствовании структурно-логических моделей на практических и семинарских занятиях.

Ключевые слова: объекты Всемирного наследия, специфика ресурсно-туристского пространства, структурно-логическая модель, факторы развития туризма.

UDC 338.483 (72)(729)(292.79)

Beidyk Oleksandr Oleksiiovych, doctor of geography, Ph.D., professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: beydik@mail.ru

Syrovets Serhii Yuriiovych, candidate of sciences (geography)

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail:lgtinfo@ukr.net

COMPARATIVE DESCRIPTION OF THE RECREATIONAL AND TOURIST MEZOREGIONS «CENTRAL AMERICA» AND «COUNTRIES OF CARIBBEAN AND WEST INDIA»

The purpose of the article – the development of ideas about tourist and regional studies characteristics of mezoregions «Central America» and «Countries of Caribbean and West India».

Methods are based on the use of modeling method, comparative- geographical, statistical, cartographic methods.

Results. The understanding of the recreation and tourism resources of the territory specified quantitative indicators of tourist and geographic characteristics mezoregions were profounded. The number of monitoring structural-logical models of valuation of the development of recreation and tourism factors of nodes of mezoregions «Central America» and «Countries of Caribbean and West India» were proposed.

Scientific novelty publication is setting out new tourist and regional studies of quantitative and qualitative characteristics of components mezoregions «Central America» and «Countries of Caribbean and West India».

The practical significance of the article is to focus the monitoring, implementation of its provisions in the educational process, use and further improve structural and logical models that it contains, for practical and seminars.

Keywords: World Heritage sites, specific resource and tourist area, , structural and logical model, the factors of tourism.

Постановка проблеми. Публікація продовжує реалізацію проекту комплексної характеристики рекреаційно-туристських мезарайонів світу [1-6]. Геополітичний і ресурсно-рекреаційний спектр кожного мезорайону або пари, яка обирається для порівняльної характеристики, містить ті чи інші «кольори» та специфічні аспекти, які можуть бути цікавими як теоретично, так і для України. Країнознавчі характеристики, зберігаючі в своїй основі постійний, незмінний і обов’язковий каркас, можуть містити і певні модифікації. Таким чином, варіанти і модифікації країнознавчої характеристики території перебувають у постійному діалектичному розвитку.

Мета статті – розвиток уявлень про країнознавчу характеристику території (країна, мезорайон, вузол, комплекс). Ключовим моментом реалізації мети є: а) виклад країнознавчої характеристики (на прикладі рекреаційно-туристських мезорайонів); б) пропозиція уніфікованих схем характеристик рекреаційно-туристських мезорайонів та вузлів (уявлення про останню посилено структурно-логічними моделями); в) порівняльна характеристика рекреаційно-туристських мезорайонів «Центральна Америка» і «Країни Карибського басейну та Вест-Індія».

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на те, що геополітична ситуація є вирішальним чинником, який визначає туристську політику держави, характер туристських потоків та надходжень від туризму, нижче наведено геополітично акцентовану структуру характеристики мезорайону, стислу і спрощену характеристику двох ключових мезорайонів країн «переселенського капіталу» та моніторингові структурно-логічні моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристських вузлів (рис.1):

- *<u>туристсько-географічна (країнознавча) характеристика мезорайону</u>:*

1) склад території (вказується загальна площа та загальна чисельність населення); *2) розташування* (розглядається 6 варіантів розташування: 1) приморське (приморсько-приокеанічне, приокеанічне); 2) внутрішньоматерикове; 3) приморсько-внутрішньоматерикове (приокеанічно-внутрішньоматерикове); 4) приморсько-внутрішньоматериково-острівне (приокеанічно-внутрішньоматериково-острівне); 5) приморсько-острівне (приокеанічно-острівне); 6) острівне (вказується вихід до морів і океанів, протяжність берегової лінії); *3) коефіцієнт колоподібності; 4) тип регіонального ринку* (країни-генератори або країни-донори та країни-реципієнти), *сальдо туристського балансу, турпотоки* (напрями в'їзду–виїзду, види транспорту; вказується тип туристського ринку, види транспорту, якими прибуває основний потік туристів, сезонність туристських прибуттів); *5) специфіка ресурсно-туристського простору; 6) рекреаційні комплекси* (база розміщення; об'єкти Всесвітнього надбання, опорні ланки ресурсно-рекреаційного каркасу, культурно-інформаційні системи***);** *7) геополітичні перспективи* (а) перспективи вступу (або виходу) до військово-політичних, економічних блоків, релігійних організацій та ін. угрупувань, союзів тощо; б) перспективи об'єднання (чи роз'єднання держави); в) перспективи зміни типу кордонів (характеристика кордонів); г) перспективи будівництва життєво важливих для держави транспортних комунікацій або зміна якості (або технічних характеристик) вже існуючих; д) розміщення (організація) нових авто-, аеропортів тощо або зміна якості (технічних характеристик) вже існуючих тощо**)**; *8) туристська політика; 9) основні суспільно-політичні та екологічні проблеми.*

- <u>*спрощена характеристика мезорайонів*</u>:

Туристський мезорайон «Центральна Америка». Склад території: Гватемала, Беліз, Сальвадор, Нікарагуа, Гондурас, Коста-Рика, Панама; загальна площа – 520 тис. км^2, загальна чисельність населення – 41млн. осіб, загальна кількість об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО – 16, а саме: Гватемала – 3 об'єкти, Беліз – 1, Сальвадор – 1, Нікарагуа – 1, Гондурас – 2, Коста-Рика – 3, Панама – 5.

Мезорайон не відноситься до територій «високої» (елітної) рекреації та туризму, втім в його межах можна виділити достатньо відомі туристські центри: Атолл Тернеф (східна частина Бар'єрного рифа), Сан-Педро (о. Амбергриз) у Белізі, Хако Пунта Леона (тихоокеанське узбережжя), Пуерто-Лимон (атлантичне узбережжя), Сан-Хосе, Алахуела, Ла-Гарита, Дрейк Бей в Коста-Риці.

Туристський мезорайон «Країни Карибського басейну та Вест-Індія». Склад території: Куба, Багамські острови, Ямайка, Домініканська Республіка, Гаїті, Тринідад і Тобаго, Антигуа та Барбуда, Барбадос, Гренада, Домініка, Сент-Вінсент і Гренадини, Сент-Кристофер і Невіс, Сент-Люсія, Пуерто-Рико (держава, що вільно приєдналась до США); володіння: Нідерландів – о. Аруба, Нідерландські Антильські острови,

Великої Британії – Віргінські Британські острови, Кайманові острови, Монтсеррат, Теркс і Кайкос; загальна площа (230,5 тис. км^{2,}), загальна чисельність населення (43 млн. осіб) Загальна кількість об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО – 18, а саме: Куба – 9, Домініканська Республіка – 1, Гаїті – 1, Тринідад і Тобаго – 1, Барбадос – 1, Домініка – 1, Сент-Кристофер і Невіс – 1, Сент-Люсія – 1, Пуерто-Рико – 1, Нідерландські Антильські острови – 1.

Країни цих мезорайонів (Центральноамериканськo-Карибський макрорайон) об'єднують колишні володіння Іспанії та Великої Британії, мають аграрну спеціалізацію та зважаючи на історико-культурні та природно-кліматичні ресурси розвивають туристську індустрію. Регіон-реципієнт, позитивне сальдо туристського балансу. Переважна більшість туристів прибуває повітряним та морським транспортом із США, Великої Британії, Канади, Іспанії, Німеччини;

- *інноваційні моніторингові структурно-логічні моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристських вузлів (рис.1)*:

Число 9, яке віддзеркалює кількість позицій за якими характеризується мезорайон та вузол (комплекс), зайвий раз підкреслює категорію оптимальності, виступає символом вічної матерії, з якою пов'язується число 9 (кількість планет сонячної системи, кількість сфер (небес) рая, кількість муз, кількість життів у кішки, оптимальна кількість гостей, яких запрошують до оселі тощо). Нижче (рис. 1) наведені моніторингові структурно-логічні моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристських вузлів на прикладі м. Гватемала-сіті (Гватемала) та м. Гавана (Куба): *Чинники розвитку рекреації та туризму:* ① – геополітичне положення ②– безпека ③– клімат ④ – акваторія ⑤ – рельєф ⑥ – ґрунти–рослини–тварини ⑦– архітектурно-історичні комплекси ⑧ – транспорт–послуги–зручності ⑨ – деструкції

Короткі коментарі до моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристського вузла (на прикладі м. Гватемала-сіті*): 1. Геополітичне положення* Гватемали достатньо привабливе (на стику двох материків), але використовується на низькому рівні. *2. Безпека.* Столиця – найнебезпечніший район країни, а на поліцію в більшості випадків розраховувати не доводиться, у країні високий рівень корупції, отже, рівень безпеки – дуже низький. *3. Клімат* коливається від субтропічного морського до подібного клімату в савані – у залежності від висоти розташування окремих районів міста. Середня річна температура повітря - +21 ^{0}С. *4. Акваторія.* Місто не має виходу до моря (узбережжя Гондураської затоки Карибського моря розташоване в кількох кілометрах від столиці). *5. Рельєф.* Місто розташоване у просторій гірській долині де-ла-Ерміта на висоті 1500 м н. р. м. *6. Грунти - рослини - тварини.* Грунти малородючі, флора та фауна різноманітні (ліани, орхідеї, сосново-дубові ліси; ігуани, змії, койоти, папуги). *7. Архітектурно-історичні комплекси.* У місті знаходиться близько 30 галерей, консерваторія, школа мистецтв,

Академія наук, університет Сан-Карлоса (1676 р.), столична бібліотека, давні центри цивілізації майя (Каміналь-хуйу, Ла-Корона). *8. Транспорт-послуги-зручності.* Громадський транспорт – парк старих американських шкільних автобусів, човни, залізниця. *9. Деструкції.* Корумпована країна з достатньо високим рівнем злочинності, сейсмічно небезпечна (Гватемала знаходиться в зоні сейсмічної активності).

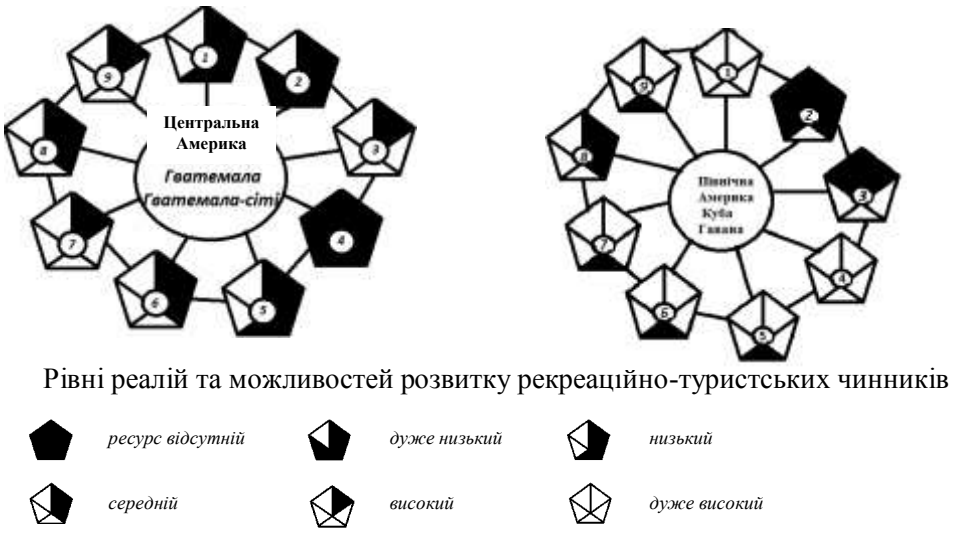

Рівні реалій та можливостей розвитку рекреаційно-туристських чинників

Рис. 1. Моніторингові структурно-логічні моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристських вузлів м. Гватемала-сіті (Гватемала) та м. Гавана (Куба)

Короткі коментарі до моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристського вузла (на прикладі м. Гавана): *1. Геополітичне положення*. Гавана знаходиться на північному-заході о. Куба (стик Південної та Північної Америки на материку), який омивається водами Карибського моря та Мексиканської затоки. *2. Безпека*. Певну небезпеку для туристів складає ентомологічний чинник, трапляються прояви шахрайства. *3. Клімат* пасатний, завдяки впливу Карибського моря вологий і сухий сезони в місті помітні слабо, трапляються тропічні циклони. *4. Акваторія* Мексиканської затоки, місто розкинулось поблизу бухт Гавана і Сан-Лісаро. *5. Рельєф* – низинний, з легкими горбистими рівнинами, на захід від Гавани простягається вузький гребінь Сьерра-де-лос-Органос висотою від 150 до 750 м. *6.Грунти-рослини-тварини*. На Кубі – понад 3000 видів тропічних плодових рослин і квітів. У деяких більш вологих гірських районах зустрічаються ліси з червоного дерева, гуаякового, кампешевого дерева і цедрела, з цінних порід поширена королівська пальма. На острові живе близько 200 видів птахів і безліч різноманітних комах, поширені алігатори, ігуани, кілька видів неотруйних змій, в озерах карстових печер живуть сліпі риби і креветки. *7.Архітектурно-історичні комплекси.* Гавана є однією з найкрасивіших острівних столиць світу. Старий центр міста зберігає самобутній колоніальний вигляд, ряд старовинних архітектурних пам'яток, що представляють чималу історичну цінність, об’єктів ЮНЕСКО (фортеця

Ла-Фуерса (1583), монастир Санта-Клара (1644), собор Непорочного Зачаття (1656 р.), міська Ратуша (1792 р.) 8. *Транспорт-послуги-зручності.* Широкого розвитку набув міський транспорт. *9. Деструкції.* Ряд законів, які регулюють туризм потребують вдосконалення; напружені відносини, які спостерігаються із США, негативно впливають на розвиток туристської індустрії.

Висновки та пропозиції: найбільш привабливою природною дистинацією макрорайону є пік Дуарте – найвища точка Антильських островів (3098 м) та частина Центральної Кордильєри о. Гаїті (Домініканська республіка); розглянуті мезарайони об'єднують суверенні країни – колишні іспанські колонії, які, як країни-реципієнти, відіграють суттєву роль в розвитку туризму країн західної півкулі; Центральноамериканськo-Карибський макрорайон об'єднує 34 об'єкти Всесвітнього надбання; Україна (6 об'єктів Всесвітнього надбання) може використати значний досвід країн мезорайонів «Центральна Америка» і «Країни Карибського басейну та Вест-Індія» (34 об'єктів Всесвітнього надбання) в просуванні об'єктів культурної та природної спадщини до рівня Всесвітнього надбання, а при отриманні цього статусу – в реалізації заходів щодо його збереження; Україна та країни розглянутих мезорайонів мають цікавий досвід у розвитку рекреаційної та екологічної функції островів, моніторингу острівних геосистем (в Україні: о. Брезань, о. Хортиця – рекреаційна, природоохоронна, історико-археологічна функція; на Кубі – о. Пінос (кол. Хувентуд) – природоохоронна, екологічна функції, о. Пуерто-Рико – рекреаційна, природоохоронна, екологічна функції); оцінка чинників розвитку рекреаційно-туристського вузла, подається в порядку обговорення і може розглядатися як тест, завдання якого – дати більш адекватну сучасній ситуації оцінку дев'яти складовим моделі; запропоновані моніторингові структурно-логічні моделі систематизують та поглиблюють методологію та методику аналізу рекреаційно-туристського вузла та розширюють уявлення про його структуру.

Список використаних джерел:

1.Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльна характеристика Причорноморського та Апенніно-Мальтійського рекреаційно-туристських мезорайонів.// Географія та туризм: Наук. зб. – К.: Альтерпрес, 2012. – Випуск 20. – С. 79-84.

2. Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльна характеристика Адріатичного туристського мезорайону та Греції // Географія та туризм : Наук. зб. – К.: Альтерпрес, 2012. – Випуск 21. – С. 37-41.

3. Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльна характеристика туристських мезорайонів Росія і Білорусь та Центральноєвропейського // Географія та туризм : Наук. зб. – К.: Альтерпрес, 2012. – Випуск 22. – С. 218-222.

4. Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльна характеристика туристських мезорайонів Німеччина та країни Бенілюкс і Альпійського // Географія та туризм: Наук. зб. – К.: Альтерпрес, 2012. – Випуск 23. – С. 174-180.

5. Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльний аналіз рекреаційно-туристських мезорайонів «середземноморського кільця» // Географія та туризм: Наук. зб. – К.: Альтерпрес, 2012. – Випуск 25. – С. 10-18.

6. Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльна характеристика рекреаційно-туристських мезорайонів «Канада та США» і «Австралія та Нова Зеландія»// Географія та туризм: Наук. зб. – К.: Альфа-ПІК, 2014. – Вип. 27. – с.10-16.

References:

1.Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialna kharakterystyka Prychornomorskoho ta Apennino-Maltiiskoho rekreatsiino-turystskykh mezoraioniv.// Heohrafiia ta turyzm: Nauk. zb. – K.: Alterpres, 2012. – Vypusk 20. – S. 79-84.
2. Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialna kharakterystyka Adriatychnoho turystskoho mezoraionu ta Hretsii // Heohrafiia ta turyzm : Nauk. zb. – K.: Alterpres, 2012. – Vypusk 21. – S. 37-41.
3. Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialna kharakterystyka turystskykh mezoraioniv Rosiia i Bilorus ta Tsentralnoievropeiskoho // Heohrafiia ta turyzm : Nauk. zb. – K.: Alterpres, 2012. – Vypusk 22. – S. 218-222.
4. Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialna kharakterystyka turystskykh mezoraioniv Nimechchyna ta krainy Beniliuks i Alpiiskoho // Heohrafiia ta turyzm: Nauk. zb. – K.: Alterpres, 2012. – Vypusk 23. – S. 174-180.
5. Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialnyi analiz rekreatsiino-turystskykh mezoraioniv «seredzemnomorskoho kiltsia» // Heohrafiia ta turyzm: Nauk. zb. – K.: Alterpres, 2012. – Vypusk 25. – S. 10-18.
6. Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialna kharakterystyka rekreatsiino-turystskykh mezoraioniv «Kanada ta SShA» i «Avstraliia ta Nova Zelandiia»// Heohrafiia ta turyzm: Nauk. zb. – K.: Alfa-PIK, 2014. – Vyp. 27. – s.10-16.

УДК 338.483 (7/8+94)

Бейдик Олександр Олексійович,
доктор географічних наук, професор
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
e-mail: beydik@mail.ru

Сировець Сергій Юрійович,
кандидат географічних наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
e-mail:lgtinfo@ukr.net

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКИХ МЕЗОРАЙОНІВ «МЕКСИКА» ТА «ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОГО»

Мета статті – розвиток уявлень про туристсько-країнознавчу характеристику мезорайонів «Мексика» та «Центрально-Східного».

Методика дослідження базується на застосуванні метода моделювання, порівняльно-географічного, статистичного, картографічного методів.

Результати. Поглиблено уявлення про рекреаційно-туристські ресурси території, уточнено кількісно показники туристсько-країнознавчої характеристики мезорайонів, запропоновано ряд моніторингових структурно-логічних моделей оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристських вузлів Мексики та країн Центрально-Східного мезорайону Південної Америки.

Наукова новизна публікації полягає у викладенні нових туристсько-країнознавчих кількісно-якісних характеристик складових мезорайонів *«Мексика» та «Центрально-Східного».*

Практична значимість статті полягає у її моніторинговій спрямованості, впровадженні її положень у навчальний процес, використанні та подальшому вдосконаленні структурно-логічних моделей на практичних та семінарських заняттях.

Ключові слова: об'єкти Всесвітнього надбання, специфіка ресурсно-туристського простору, структурно-логічна модель, чинники розвитку туризму.

УДК 338.483 (7/8+94)

Бейдик Александр Алексеевич,
доктор географических наук, профессор
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
e-mail: beydik@mail.ru

Сыровец Сергей Юрьевич,
кандидат географических наук
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
e-mail:lgtinfo@ukr.net

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТСКИХ МЕЗОРАЙОНА «МЕКСИКА» И «ЦЕНТРАЛЬНО-ВОСТОЧНОГО»

Цель статьи – развитие представлений о туристско-страноведческой характеристике мезорайонов «Мексика» и «Центрально-Восточного».

Методика исследования базируется на применении метода моделирования, сравнительно-географического, статистического, картографического методов.

Результаты. Расширено представление о рекреационно-туристских ресурсах территории, уточнены количественно показатели туристско-страноведческой характеристики мезорайонов, предложен ряд мониторинговых структурно-логических моделей оценки факторов развития рекреационно-туристских узлов Мексики и стран Центрально-Восточного рекреационно-туристического мезорайона.

Научная новизна публикации заключается в изложении новых туристско-страноведческих количественно-качественных характеристик составляющих мезорайонов «Мексика» и «Центрально-Восточного».

Практическая значимость статьи заключается в ее мониторинговой направленности, внедрении ее положений в учебный процесс, использовании и дальнейшем совершенствовании структурно-логических моделей на практических и семинарских занятиях.

Ключевые слова: объекты Всемирного наследия, специфика ресурсно-туристского пространства, структурно-логическая модель, факторы развития туризма.

UDC 338.483 (7/8+94)

Beidyk Oleksandr Oleksiiovych,
doctor of geography, Ph.D. professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, *Kyiv, Ukraine*
e-mail: beydik@mail.ru

Syrovets Serhii Yuriiovych,
candidate of sciences (geography)
Taras Shevchenko National University of Kyiv, *Kyiv, Ukraine*
e-mail:*lgtinfo@ukr.net*

COMPARATIVE DESCRIPTION OF THE RECREATIONAL AND TOURIST MEZOREGIONS «MEXICO» AND «CENTRAL-EASTERN»

The purpose of the article – the development of ideas about tourist and regional studies characteristics of mezoregions «Mexico» and «Central-Eastern».

Methods are based on the use of modeling method, comparative- geographical, statistical, cartographic methods.

Results. The understanding of the recreation and tourism resources of the territory specified quantitative indicators of tourist and geographic characteristics mezoregions were profounded. The number of monitoring structural-logical models of valuation of the development of recreation and tourism factors of nodes of mezoregions «Mexico» and «Central-Eastern» were proposed.

Scientific novelty publication is setting out new tourist and regional studies of quantitative and qualitative characteristics of components mezoregions «Mexico» and «Central-Eastern».

The practical significance of the article is to focus the monitoring, implementation of its provisions in the educational process, use and further improve structural and logical models that it contains, for practical and seminars.

Keywords: World Heritage sites, specific resource and tourist area, structural and logical model, the factors of tourism.

Постановка проблеми. Публікація продовжує реалізацію проекту комплексної характеристики рекреаційно-туристських мезарайонів світу [1-6].

Геополітичний і ресурсно-рекреаційний спектр кожного мезорайону або пари, яка обирається для порівняльної характеристики, містить ті чи інші «кольори» та специфічні аспекти, які можуть бути цікавими як теоретично, так і для України. Країнознавчі характеристики, зберігаючі в своїй основі постійний, незмінний і обов'язковий каркас, можуть містити і певні модифікації. Таким чином, варіанти і модифікації країнознавчої характеристики території перебувають у постійному діалектичному розвитку.

Мета статті – розвиток уявлень про країнознавчу характеристику території (країна, мезорайон, вузол, комплекс). Ключовим моментом реалізації мети є: а) виклад країнознавчої характеристики (на прикладі рекреаційно-туристських мезорайонів); б) пропозиція уніфікованих схем характеристик рекреаційно-туристських мезорайонів та вузлів (уявлення про останню посилено структурно-логічними моделями); в) порівняльна характеристика рекреаційно-туристських мезорайонів «Мексика» і «Центрально-Східного».

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на те, що геополітична ситуація є вирішальним чинником, який визначає туристську політику держави, характер туристських потоків та надходжень від туризму, нижче наведено геополітично акцентовану структуру характеристики мезорайону, стислу і спрощену характеристику двох ключових мезорайонів країн «переселенського капіталу» та моніторингові структурно-логічні моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристських вузлів (рис.1):

- *<u>туристсько-географічна (країнознавча) характеристика мезорайону</u>:*

  1) склад території (вказується загальна площа та загальна чисельність населення); *2) розташування* (розглядається 6 варіантів розташування: 1) приморське (приморсько-приокеанічне, приокеанічне); 2) внутрішньоматерикове; 3) приморсько-внутрішньоматерикове (приокеанічно-внутрішньоматерикове); 4) приморсько-внутрішньоматериково-острівне (приокеанічно-внутрішньоматериково-острівне); 5) приморсько-острівне (приокеанічно-острівне); 6) острівне (вказується вихід до морів і океанів, протяжність берегової лінії); *3) коефіцієнт колоподібності; 4) тип регіонального ринку* (країни-генератори або країни-донори та країни-реципієнти), *сальдо туристського балансу, турпотоки* (напрями в'їзду–виїзду, види транспорту; вказується тип туристського ринку, види транспорту, якими прибуває основний потік туристів, сезонність туристських прибуттів); *5) специфіка ресурсно-туристського простору; 6) рекреаційні комплекси* (база розміщення; об'єкти Всесвітнього надбання, опорні ланки ресурсно-рекреаційного каркасу, культурно-інформаційні системи***);** *7) геополітичні перспективи (*а) перспективи вступу (або виходу) до військово-політичних, економічних

блоків, релігійних організацій та ін. угрупувань, союзів тощо; б) перспективи об'єднання (чи роз'єднання держави); в) перспективи зміни типу кордонів (характеристика кордонів); г) перспективи будівництва життєво важливих для держави транспортних комунікацій або зміна якості (або технічних характеристик) вже існуючих; д) розміщення (організація) нових авто-, аеропортів тощо або зміна якості (технічних характеристик) вже існуючих тощо**)**; *8) туристська політика; 9) основні суспільно-політичні та екологічні проблеми.*

- *спрощена характеристика мезорайонів*:

Туристський мезорайон (та склад території) – Мексика. Площа території (1 972 550 км^2), чисельність населення (113 млн. осіб); загальна кількість об'єктів Всесвітнього надбання – 32. Розташування приморсько-приокеанічне, вихід до Тихого (море Кортеса або Каліфорнійська затока), Атлантичного (Мексиканська затока) океанів.

Найвизначніші центри туризму – Акапулько (узбережжя Тихого океану), Канкун (узбережжя Атлантичного океану, найбільш відвідуваний центр Карибського басейна, одна знайбільших колоній морських рифів Карибського моря), Мехіко (місце проведення літніх Олімпійських ігор 1968 р.), Чічен-Іца (одне з 7 новітніх Чудес світу, політичний і культурний центр майя на півночі півострова Юкатан, священне місто народу Іца, розташований у 120 км від м. Мерида). Регіон-реципієнт: переважає експорт вражень і послуг, позитивне сальдо туристського балансу. Частка туризму складає 30% загальної вартості експорту Мексики. У країні набув поширення екотуризм – відвідання незайманих цивілізацією місць - тропічних лісів, гірських районів, печер. Основні потоки туристів із США, Європи, Японії, Китаю, Південної Америки, які прибувають авіаційним, автомобільним та морським транспортом.

Туристський мезорайон Центрально-Східний. Склад території: Бразілія, Уругвай, Парагвай, загальна площа – понад 9 млн. км^{2,}, загальна чисельність населення – понад 210 млн. осіб; загальна кількість об'єктів Всесвітнього надбання – 21, а саме: Бразілія – 19, Уругвай – 1 та Парагвай - 1.

Країни цих мезорайонів (Мексика та Центрально-Східний) об'єднують колишні володіння Іспанії та Португалії, мають аграрно-промислову спеціалізацію та зважаючи на історико-культурні та природно-кліматичні ресурси розвивають туристську індустрію. Регіон-реципієнт, позитивне сальдо туристського балансу. Переважна більшість туристів прибуває повітряним та морським транспортом із США, Європи, Японії, Китаю, Центральної Америки.

- *інноваційні моніторингові структурно-логічні моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристських вузлів (рис.1)*:

Нижче (рис. 1) наведені моніторингові структурно-логічні моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристських вузлів на прикладі м. Лос-Кабос (Мексика) та м. Бразіліа (Бразілія):

Чинники розвитку рекреації та туризму: ① – геополітичне положення ②– безпека ③– клімат ④ – акваторія ⑤ – рельєф ⑥ – ґрунти–рослини–тварини ⑦– архітектурно-історичні комплекси ⑧ – транспорт–послуги–зручності ⑨ – деструкції

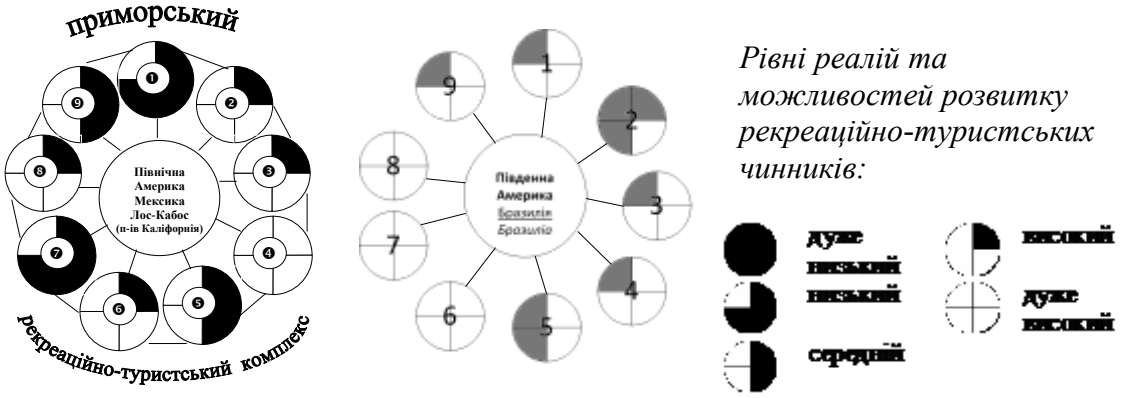

Рис. 1. Моніторингові структурно-логічні моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристських вузлів м. Лос-Кабос (Мексика) та м. Бразіліа (Бразілія)

Короткі коментарі до моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристського вузла (на прикладі м. Бразілія*): 1.Геополітичне положення.* Бразіліа розташована в середині материка Південна Америка, в його центральній частині, на віддалені тисяч кілометрів від найбільших адміністративних, промислових, рекреаційних центрів Бразілії та континенту (Сан Паулу, Белу-Орізонті, Ріо-де-Жанейро, Сальвадор, Порту-Алегрі, Манаус, Белен). *2.Безпека.* Швидке зростання населення, його супільна нерівність є чинником поширення злочинністі (в столиці щоденно реєструється кілька вбивств, у т.ч. із застосуванням вогнепальної зброї). В крупних містах країни (Бразіліа не виключення) поширені кишенькові злочини, крадіжки з банкоматів, викрадення людей (т.з. «експрес-викрадення») *3.Клімат* тропічний, літо вологе і дощове, зима суха і помірно холодна, середньорічна температура складає 21 °C, найтепліший місяць - вересень (середня температура місяця 29,7 °C), найхолодніший - липень (середня температура місяця 12,5 °C). *4.Акваторія.* Бразіліа не має виходу до океану чи моря, але розташування столиці на березі водосховища Параноа поблизу річок Прету і Дешкоберту та поблизу Росо Azul («Блакитний басейн») певним чином посилює ресурсний потенціал міста. *5.Рельєф. Місто* знаходиться на Бразильському плоскогір'ї (на висоті понад 1 км н.р.м.) *6.Грунти, рослини, тварини.* 42% території федерального округу є заповідниками навколишнього середовища. Серед цих природних пам'яток виділяється Національний парк Brasilia, який включає басейни річок Торту і Бананал з краєвидами, сформованими відкритою місцевістю, лісовими масивами, з мінеральними водними басейнами. *7.Архітектурно-історичний комплекс.* У 1986 р. ЮНЕСКО внесла місто в список Всесвітньої спадщини (Національний театр, Музей Бразілії, Інститут історії, телевізійну вежа заввишки 218 м, кафедральний

собор). *8.Транспорт, послуги, зручності:* метрополітен, розгалужена система автобусних маршрутів, у багатозіркових готелях – високошвидкісний Інтернет, номери, обладнанні для інвалідів, міжнародний аеропорт імені Жуселіну Кубечіка. *9.Деструкція.* Вирубка лісів, викликана розширенням сільськогосподарських угідь (з 1950 р. площа лісів скоротилася на 57%), корупція, злидні, неписьменність, невдосконаленість правових норм, що регулюють туризм.

Висновки та пропозиції: розглянуті мезарайони об'єднують суверенні країни – колишні іспанські та португальські колонії, які, як країни-реципієнти, відіграють суттєву роль в розвитку туризму країн західної півкулі; найбільш привабливими дистинаціями мезорайонів є представники новітньої сімки «чудес світу»: піраміда Чічен-Іца (Мексика), статуя Христа Спасителя (Бразілія), а також природні унікуми Бразілії: водоспад Ігуасу, острів Маражо – найбільший річковий острів світу (дельта р. Амазонки); Україна здатна посилити туристський взаємообмін з Бразилією використовуючи як додатковий важіль наявність в країні потужної української діаспори (близько 80 % українських переселенців знайшли другу батьківщину в штаті Парана, а в столиці штату – м. Курітіба мешкають близько 60 тис. українців); оцінка чинників розвитку рекреаційно-туристського вузла, подається в порядку обговорення і може розглядатися як тест, завдання якого – дати більш адекватну сучасній ситуації оцінку дев'яти складовим моделі; запропоновані моніторингові структурно-логічні моделі систематизують та поглиблюють методологію та методику аналізу рекреаційно-туристського вузла та розширюють уявлення про його структуру.

Список використаних джерел:

1.Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльна характеристика Причорноморського та Апенніно-Мальтійського рекреаційно-туристських мезорайонів.// Географія та туризм: Наук. зб. – К.: Альтерпрес, 2012. – Випуск 20. – С. 79-84.

2. Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльна характеристика Адріатичного туристського мезорайону та Греції // Географія та туризм : Наук. зб. – К.: Альтерпрес, 2012. – Випуск 21. – С. 37-41.

3. Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльна характеристика туристських мезорайонів Росія і Білорусь та Центральноєвропейського // Географія та туризм : Наук. зб. – К.: Альтерпрес, 2012. – Випуск 22. – С. 218-222.

4. Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльна характеристика туристських мезорайонів Німеччина та країни Бенілюкс і Альпійського // Географія та туризм: Наук. зб. – К.: Альтерпрес, 2012. – Випуск 23. – С. 174-180.

5. Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльний аналіз рекреаційно-туристських мезорайонів «середземноморського кільця» // Географія та туризм: Наук. зб. – К.: Альтерпрес, 2012. – Випуск 25. – С. 10-18.

6. Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльна характеристика рекреаційно-туристських мезорайонів «Канада та США» і «Австралія та Нова Зеландія»// Географія та туризм: Наук. зб. – К.: Альфа-ПІК, 2014. – Вип. 27. – с.10-16.

References

1.Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialna kharakterystyka Prychornomorskoho ta Apennino-Maltiiskoho rekreatsiino-turystskykh mezoraioniv.// Heohrafiia ta turyzm: Nauk. zb. – K.: Alterpres, 2012. – Vypusk 20. – S. 79-84.

2. Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialna kharakterystyka Adriatychnoho turystskoho mezoraionu ta Hretsii // Heohrafiia ta turyzm : Nauk. zb. – K.: Alterpres, 2012. – Vypusk 21. – S. 37-41.

3. Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialna kharakterystyka turystskykh mezoraioniv Rosiia i Bilorus ta Tsentralnoievropeiskoho // Heohrafiia ta turyzm : Nauk. zb. – K.: Alterpres, 2012. – Vypusk 22. – S. 218-222.

4. Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialna kharakterystyka turystskykh mezoraioniv Nimechchyna ta krainy Beniliuks i Alpiiskoho // Heohrafiia ta turyzm: Nauk. zb. – K.: Alterpres, 2012. – Vypusk 23. – S. 174-180.
5. Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialnyi analiz rekreatsiino-turystskykh mezoraioniv «seredzemnomorskoho kiltsia» // Heohrafiia ta turyzm: Nauk. zb. – K.: Alterpres, 2012. – Vypusk 25. – S. 10-18.
6. Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialna kharakterystyka rekreatsiino-turystskykh mezoraioniv «Kanada ta SShA» i «Avstraliia ta Nova Zelandiia»// Heohrafiia ta turyzm: Nauk. zb. – K.: Alfa-PIK, 2014. – Vyp. 27. – s.10-16.

УДК 338.483(729+691)

Бейдик Олександр Олексійович,
доктор географічних наук, професор
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
e-mail: beydik@mail.ru

Сировець Сергій Юрійович,
кандидат географічних наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
e-mail:*lgtinfo@ukr.net*

Миронова Ольга Сергіївна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕЗОРАЙОНІВ «КРАЇНИ КАРИБСЬКОГО БАСЕЙНУ ТА ВЕСТ-ІНДІЯ» І «АФРИКАНСЬКОГО ОСТРІВНОГО»

Мета статті – розвиток уявлень про туристсько-країнознавчу характеристику мезорайонів «Країни Карибського басейну та Вест-Індія» і «Африканського острівного».

Методика дослідження базується на застосуванні метода моделювання, порівняльно-географічного, статистичного, картографічного методів.

Результати. Поглиблено уявлення про рекреаційно-туристські ресурси території, уточнено кількісні показники туристсько-країнознавчої характеристики мезорайонів, запропоновано ряд моніторингових структурно-логічних моделей оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристських вузлів країн Карибського басейну та Вест-Індії і Африканського острівного мезорайону.

Наукова новизна публікації полягає у викладенні нових туристсько-країнознавчих кількісно-якісних характеристик складових країн Карибського басейну та Вест-Індії і Африканського острівного мезорайону.

Практична значимість статті полягає у її моніторинговій спрямованості, впровадженні її положень у навчальний процес, використанні та подальшому вдосконаленні структурно-логічних моделей на практичних та семінарських заняттях.

Ключові слова: об’єкти Всесвітнього надбання, специфіка ресурсно-туристського простору, структурно-логічна модель, чинники розвитку туризму.

УДК 338.483(729+691)

Бейдик Александр Алексеевич,
доктор географических наук, профессор
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
e-mail: beydik@mail.ru

Сыровец Сергей Юрьевич,
кандидат географических наук
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
e-mail:lgtinfo@ukr.net

Миронова Ольга Сергеевна
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТСКИХ МЕЗОРАЙОНА «СТРАНЫ КАРИБСКОГО БАССЕЙНА И ВЕСТ-ИНДИЯ» И «АФРИКАНСКОГО ОСТРОВНОГО»

Цель статьи – развитие представлений о туристско-страноведческой характеристике мезорайонов «Страны Карибского бассейна и Вест-Индия» и «Африканского островного».

Методика исследования базируется на применении метода моделирования, сравнительно-географического, статистического, картографического методов.

Результаты. Расширено представление о рекреационно-туристских ресурсах территории, уточнены количественные показатели туристско-страноведческой характеристики мезорайонов, предложен ряд мониторинговых структурно-логических моделей оценки факторов развития рекреационно-туристских узлов стран Карибского бассейна и Вест-Индии и Африканского островного мезорайона.

Научная новизна публикации заключается в изложении новых туристско-страноведческих количественно-качественных характеристик составляющих мезорайонов «Страны Карибского бассейна и Вест-Индия» и «Африканского островного».

Практическая значимость статьи заключается в ее мониторинговой направленности, внедрении ее положений в учебный процесс, использовании и дальнейшем совершенствовании структурно-логических моделей на практических и семинарских занятиях.

Ключевые слова: объекты Всемирного наследия, специфика ресурсно-туристского пространства, структурно-логическая модель, факторы развития туризма.

UDC 338.483(729+691)

Beidyk Oleksandr Oleksiiovych,
doctor of geography, Ph.D. professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, *Kyiv, Ukraine*
e-mail: beydik@mail.ru

Syrovets Serhii Yuriiovych,
candidate of sciences (geography)
Taras Shevchenko National University of Kyiv, *Kyiv, Ukraine*
e-mail:*lgtinfo@ukr.net*

Myronova Olha Serhiivna
Taras Shevchenko National University of Kyiv, *Kyiv, Ukraine*

COMPARATIVE DESCRIPTION OF THE RECREATIONAL AND TOURIST MEZOREGIONS «CARIBBEAN AND WEST INDIES» AND «AFRICAN' ISLAND»

The purpose of the article – the development of ideas about tourist and regional studies characteristics of mezoregions «Countries of Caribbean and West India » and « African' island».

Methods are based on the use of modeling method, comparative- geographical, statistical, cartographic methods.

Results. The understanding of the recreation and tourism resources of the territory specified quantitative indicators of tourist and geographic characteristics mezoregions were profounded. The number of monitoring structural-logical models of valuation of the development of recreation and tourism factors of nodes of mezoregions «Countries of Caribbean and West India » and « African' island» were proposed.

Scientific novelty publication is setting out new tourist and regional studies of quantitative and qualitative characteristics of components mezoregions «Countries of Caribbean and West India » and « African' island».

The practical significance of the article is to focus the monitoring, implementation of its provisions in the educational process, use and further improve structural and logical models that it contains, for practical and seminars.

Keywords: World Heritage sites, specific resource and tourist area, structural and logical model, the factors of tourism.

Постановка проблеми. Публікація продовжує реалізацію проекту комплексної характеристики рекреаційно-туристських мезарайонів світу [1-7].

Геополітичний і ресурсно-рекреаційний спектр кожного мезорайону або пари, яка обирається для порівняльної характеристики, містить ті чи інші «кольори» та специфічні аспекти, які можуть бути цікавими як теоретично, так і для України. Країнознавчі характеристики, зберігаючі в своїй основі постійний, незмінний і обов'язковий каркас, можуть містити і певні модифікації. Таким чином, варіанти і модифікації країнознавчої характеристики території перебувають у постійному діалектичному розвитку.

Мета статті – розвиток уявлень про країнознавчу характеристику території (країна, мезорайон, вузол, комплекс). Ключовим моментом реалізації мети є: а) виклад країнознавчої характеристики (на прикладі рекреаційно-туристських мезорайонів); б) пропозиція уніфікованих схем характеристик рекреаційно-туристських мезорайонів та вузлів (уявлення про останню посилено структурно-логічними моделями); в) порівняльна характеристика рекреаційно-туристських мезорайонів «Мексика» і «Центрально-Східного».

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на те, що геополітична ситуація є вирішальним чинником, який визначає туристську політику держави, характер туристських потоків та надходжень від туризму, нижче наведено геополітично акцентовану структуру характеристики мезорайону, стислу і спрощену характеристику двох ключових мезорайонів країн «переселенського капіталу» та моніторингові структурно-логічні моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристських вузлів (рис.1):

- *<u>туристсько-географічна (країнознавча) характеристика мезорайону</u>:*

1) склад території (вказується загальна площа та загальна чисельність населення); *2) розташування* (розглядається 6 варіантів розташування: 1) приморське (приморсько-приокеанічне, приокеанічне); 2) внутрішньоматерикове; 3) приморсько-внутрішньоматерикове (приокеанічно-внутрішньоматерикове); 4) приморсько-внутрішньоматериково-острівне (приокеанічно-внутрішньоматериково-острівне); 5) приморсько-острівне (приокеанічно-острівне); 6) острівне (вказується вихід до морів і океанів, протяжність берегової лінії); *3) коефіцієнт колоподібності; 4) тип регіонального ринку* (країни-генератори або країни-донори та країни-реципієнти), *сальдо туристського балансу,*

турпотоки (напрями в'їзду–виїзду, види транспорту; вказується тип туристського ринку, види транспорту, якими прибуває основний потік туристів, сезонність туристських прибуттів); *5) специфіка ресурсно-туристського простору; 6) рекреаційні комплекси* (база розміщення; об'єкти Всесвітнього надбання, опорні ланки ресурсно-рекреаційного каркасу, культурно-інформаційні системи*); 7) геополітичні перспективи (*а) перспективи вступу (або виходу) до військово-політичних, економічних блоків, релігійних організацій та ін. угрупувань, союзів тощо; б) перспективи об'єднання (чи роз'єднання держави); в) перспективи зміни типу кордонів (характеристика кордонів); г) перспективи будівництва життєво важливих для держави транспортних комунікацій або зміна якості (або технічних характеристик) вже існуючих; д) розміщення (організація) нових авто-, аеропортів тощо або зміна якості (технічних характеристик) вже існуючих тощо*)*; *8) туристська політика; 9) основні суспільно-політичні та екологічні проблеми.*

- *спрощена характеристика мезорайонів*:

Туристський мезорайон «Країни Карибського басейну та Вест-Індія». Склад території: Куба, Багамські острови, Ямайка, Домініканська Республіка, Гаїті, Тринідад і Тобаго, Антигуа та Барбуда, Барбадос, Гренада, Домініка, Сент-Вінсент і Гренадини, Сент-Кристофер і Невіс, Сент-Люсія, Пуерто-Рико (держава, що вільно приєдналась до США); володіння: Нідерландів – о. Аруба, Нідерландські Антильські острови, Великої Британії – Віргінські Британські острови, Кайманові острови, Монтсеррат, Теркс і Кайкос; загальна площа (230,5 тис. км^{2,}), загальна чисельність населення (43 млн. осіб) Загальна кількість об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО – 18, а саме: Куба – 9, Домініканська Республіка – 1, Гаїті – 1, Тринідад і Тобаго – 1, Барбадос – 1, Домініка – 1, Сент-Кристофер і Невіс – 1, Сент-Люсія – 1, Пуерто-Рико – 1, Нідерландські Антильські острови – 1.

Країни цих мезорайонів (Центральноамериканськo-Карибський макрорайон) об'єднують колишні володіння Іспанії та Великої Британії, мають аграрну спеціалізацію та зважаючи на історико-культурні та природно-кліматичні ресурси розвивають туристську індустрію. Регіон-реципієнт, позитивне сальдо туристського балансу. Переважна більшість туристів прибуває повітряним та морським транспортом із США, Великої Британії, Канади, Іспанії, Німеччини;

Туристський мезорайон Африканський острівний. Склад території: Мадагаскар, Сейшельські острови, Коморські острови, Маврикій, загальна площа – понад 590 тис. км^{2,}, загальна чисельність населення – понад 24,8 млн. осіб; загальна кількість об'єктів Всесвітнього надбання – 7, а саме: Мадагаскар – 3, Сейшельські острови - 2, Маврикій – 2.

Регіон-реципієнт (задовольняючий туристський попит): переважає експорт вражень і послуг, позитивне сальдо туристського балансу. Переважна більшість туристів прибуває повітряним транспортом із

Німеччини, Франції, Італії, Росії, Китая.

- *інноваційні моніторингові структурно-логічні моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристських вузлів:*:

Нижче (рис. 1) наведені моніторингові структурно-логічні моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристських вузлів на прикладі м. Санто-Домінго (Доминіканська Республіка) та м. Антананаріву (Мадагаскар):

Чинники розвитку рекреації та туризму: ① – геополітичне положення ②– безпека ③– клімат ④ – акваторія ⑤ – рельєф ⑥ – ґрунти–рослини–тварини ⑦– архітектурно-історичні комплекси ⑧ – транспорт–послуги–зручності ⑨ – деструкції.

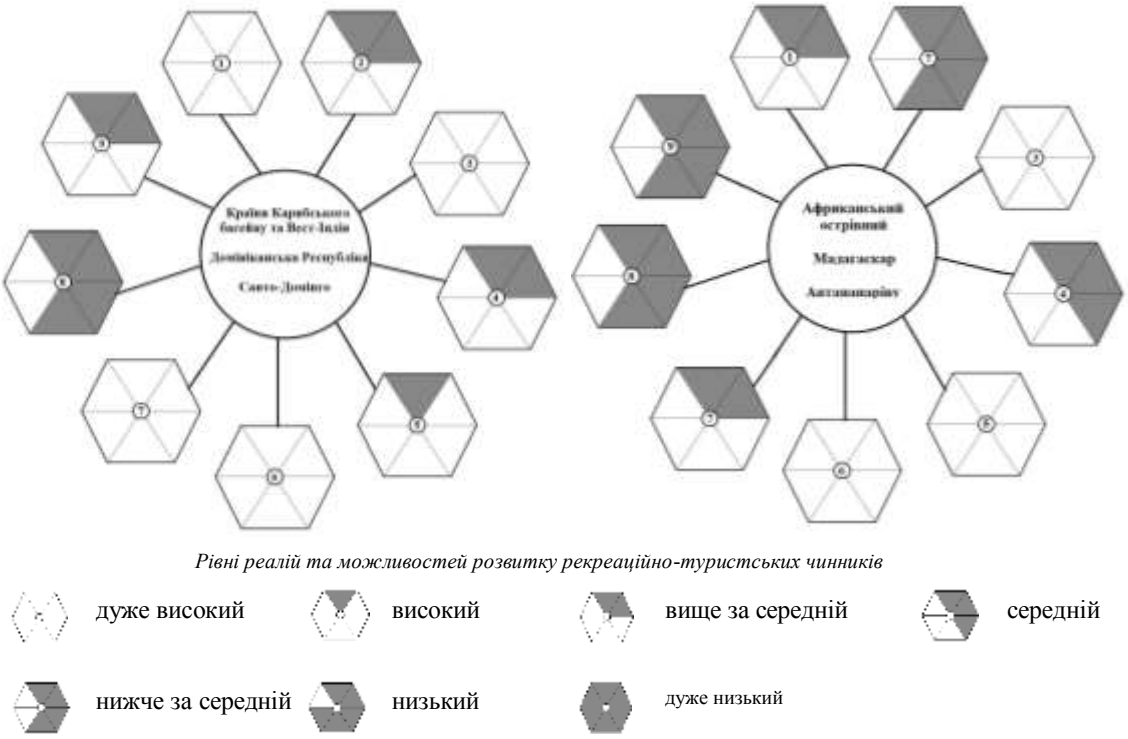

Рис. 1. Моніторингові структурно-логічні моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристських вузлів м. Санто-Домінго *(Доминіканська Республіка) та м.* Антананаріву *(Мадагаскар)*

Короткі коментарі до моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристського вузла (на прикладі м. Санто Домінго*): 1.Геополітичне положення.* Столиця Домініканської Республіки, місто займає ділянку рівнинного узбережжя Карибського моря. *2.Безпека.* У 1502 місто було зруйноване стихійним лихом – ураганом,тож жителі мусили столицю перенести на правий берег річки. У 1930 р. знову було зруйноване ураганом. *3.Клімат* вологий, тропічний. Середньомісячна температура повітря коливається протягом року від +24 … +27 С. Сезон приливних дощів триває з травня по листопад. *4.Акваторія.* Санто-Домінго – головне місто-порт країни. А саме – головний експортний центр із штучною гаванню. *5.Рельєф* рівнинний, проте на околицях міста розміщена низка печер, у центрі міста узбережжя не пристосоване для купання. *6.Грунти, рослини, тварини.* Природна рослинність багата, цвітіння триває протягом

всього року, багатий світ птахів, води багаті на рибу. *7.Архітектурно-історичний комплекс.* Найстаріше європейське поселення в західній півкулі, збереглася велика кількість архітектурних та історичних пам'яток. Колоніальне місто столиці занесене до складу спадщини ЮНЕСКО. *8.Транспорт, послуги, зручності:* 27 лютого 2008 р. в Санто-Домінго було проведено офіційне відкриття першої лінії міського метрополітену, проте міський транспорт дуже погано розвинений. *9.Деструкція.* Середній рівень.

Короткі коментарі до моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристського вузла (на прикладі м. Антананаріва*): 1.Геополітичне положення.*Столиця Мадагаскару, немає виходу до моря, проте є важливим центром країни. *2.Безпека.* Перед подорожжю рекомендується зробити щеплення проти малярії, добре мити продукти та руки. *3.Клімат.* Клімат субекваторіальний, м'який Сезон дощів триває з жовтня по квітень. Середньорічна температура +19…+22 градуса. *4.Акваторія.* Місто не має виходу до океану, проте є значна кількість прісних водойм. *5.Рельєф.* Рельєф диверсифікований, місто розташоване на висотах від 1240 до 1470 метрів, є місця для панорамного огляду. *6.Грунти, рослини, тварини.* Багата флора і фауна, велика кількість ендемічних видів. Цвітіння триває протягом року. *7.Архітектурно-історичний комплекс.* Найважливішим видатним місцем є ансамбль палаців Рува Амбухіманга: Мандзакаміадана, Махіцилафандзака, Транавалуна, Манампісоа та усипальниці мадагаскарських монархів. *8.Транспорт, послуги, зручності:* Розвинут слабо, найзручнішим видом транспорту є таксі. У місті розташован головний аеропорт країни. *9.Деструкції.* Вище за середній.

Висновки та пропозиції: розглянуті мезарайони мають схожу історію як колоніальні країни, схожі природні умови, рівень соціального розвитку, в той же час, ряд із них відрізняється певною асиметрію у рівні економічного розвитку; архітектурно-історичні ресурси та рекреаційно-туристська інфраструктура країн мезорайону Карибського басейну та Вест-Індії характеризується більш високою цінністю та розвитком в порівняні з країнами Африканського острівного мезорайону; оцінка чинників розвитку рекреаційно-туристського вузла, подається в порядку обговорення і може розглядатися як тест, завдання якого – дати більш адекватну сучасній ситуації оцінку дев'яти складовим моделі; запропоновані моніторингові структурно-логічні моделі систематизують та поглиблюють методологію та методику аналізу рекреаційно-туристського вузла та розширюють уявлення про його структуру; аналіз країнознавчих характеристик і підходів виступає підґрунтям для подальшого розвитку уявлень про комплексну характеристику статусної території (держава, країна, інтеграція держав); плідним може бути співробітництво України та Домініканської Республіки в площині розвитку туристських курортних кластерів (Пунта Кана, Домініканська Республіка – Велика Ялта, Україна) (кластер - географічна концентрація подібних, суміжних або додаткових

підприємств з активними каналами для бізнес-транзакцій, комунікацій та діалогу, що поділяють спеціалізовану інфраструктуру, робочі ринки та послуги і мають спільні можливості або загрози).

Список використаних джерел:

1.Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльна характеристика Причорноморського та Апенніно-Мальтійського рекреаційно-туристських мезорайонів.// Географія та туризм: Наук. зб. – К.: Альтерпрес, 2012. – Випуск 20. – С. 79-84.

2. Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльна характеристика Адріатичного туристського мезорайону та Греції // Географія та туризм : Наук. зб. – К.: Альтерпрес, 2012. – Випуск 21. – С. 37-41.

3. Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльна характеристика туристських мезорайонів Росія і Білорусь та Центральноєвропейського // Географія та туризм : Наук. зб. – К.: Альтерпрес, 2012. – Випуск 22. – С. 218-222.

4. Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльна характеристика туристських мезорайонів Німеччина та країни Бенілюкс і Альпійського // Географія та туризм: Наук. зб. – К.: Альтерпрес, 2012. – Випуск 23. – С. 174-180.

5. Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльний аналіз рекреаційно-туристських мезорайонів «середземноморського кільця» // Географія та туризм: Наук. зб. – К.: Альтерпрес, 2012. – Випуск 25. – С. 10-18.

6. Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльна характеристика рекреаційно-туристських мезорайонів «Канада та США» і «Австралія та Нова Зеландія»// Географія та туризм: Наук. зб. – К.: Альфа-ПІК, 2014. – Вип. 27. – с.10-16.

***7.** International tourism in the Caribbean area: currentstatusand future prospects.//http://etudescaribeennes.revues.org/4713*

References:

1.Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialna kharakterystyka Prychornomorskoho ta Apennino-Maltiiskoho rekreatsiino-turystskykh mezoraioniv.// Heohrafiia ta turyzm: Nauk. zb. – K.: Alterpres, 2012. – Vypusk 20. – S. 79-84.

2. Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialna kharakterystyka Adriatychnoho turystskoho mezoraionu ta Hretsii // Heohrafiia ta turyzm : Nauk. zb. – K.: Alterpres, 2012. – Vypusk 21. – S. 37-41.

3. Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialna kharakterystyka turystskykh mezoraioniv Rosiia i Bilorus ta Tsentralnoievropeiskoho // Heohrafiia ta turyzm : Nauk. zb. – K.: Alterpres, 2012. – Vypusk 22. – S. 218-222.

4. Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialna kharakterystyka turystskykh mezoraioniv Nimechchyna ta krainy Beniliuks i Alpiiskoho // Heohrafiia ta turyzm: Nauk. zb. – K.: Alterpres, 2012. – Vypusk 23. – S. 174-180.

5. Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialnyi analiz rekreatsiino-turystskykh mezoraioniv «seredzemnomorskoho kiltsia» // Heohrafiia ta turyzm: Nauk. zb. – K.: Alterpres, 2012. – Vypusk 25. – S. 10-18.

6. Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialna kharakterystyka rekreatsiino-turystskykh mezoraioniv «Kanada ta SShA» i «Avstraliia ta Nova Zelandiia»// Heohrafiia ta turyzm: Nauk. zb. – K.: Alfa-PIK, 2014. – Vyp. 27. – s.10-16.

***7.** International tourism in the Caribbean area: currentstatusand future prospects.//http://etudescaribeennes.revues.org/4713*

УДК 338. 483 (5)

Бейдик Олександр Олексійович,
доктор географічних наук, професор
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
e-mail: beydik@mail.ru

Сировець Сергій Юрійович,
кандидат географічних наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
e-mail:lgtinfo@ukr.net

Тагієва Альбіна Фазіль кизи
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
e-mail: beydik@mail.ru

АНАЛІЗ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКИХ РЕСУРСІВ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОЇ АЗІЇ

Мета статті – розвиток уявлень про туристсько-країнознавчу характеристику мезорайону Південно-Західна Азія.

Методика дослідження базується на застосуванні метода моделювання, порівняльно-географічного, статистичного, картографічного методів.

Результати. Поглиблено уявлення про рекреаційно-туристські ресурси території, уточнено кількісні показники туристсько-країнознавчої характеристики мезорайонів, запропоновано ряд моніторингових структурно-логічних моделей оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристських вузлів Південно-Західної Азії.

Наукова новизна публікації полягає у викладенні нових туристсько-країнознавчих кількісно-якісних характеристик складових мезорайону Південно-Західної Азії.

Практична значимість статті полягає у її моніторинговій спрямованості, впровадженні її положень у навчальний процес, використанні та подальшому вдосконаленні структурно-логічних моделей, які вона містить, на практичних та семінарських заняттях.

Ключові слова: об'єкти Всесвітнього надбання, специфіка ресурсно-туристського простору, структурно-логічна модель, чинники розвитку туризму.

УДК 338. 483 (5)

Бейдик Александр Алексеевич,
доктор географических наук, профессор
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
e-mail: beydik@mail.ru

Сыровец Сергей Юрьевич,
кандидат географических наук
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
e-mail:lgtinfo@ukr.net

Тагиева Альбина Фазиль кызы
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
e-mail:lgtinfo@ukr.net

АНАЛИЗ РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТСКИХ РЕСУРСОВ ЮГО-ЗАПАДНОЙ АЗИИ

Цель статьи – развитие представлений о туристско-страноведческой характеристике мезорайона Юго-Западная Азия.

Методика исследования базируется на применении метода моделирования, сравнительно-географического, статистического, картографирования методов.

Результаты. Расширено представление о рекреационно-туристских ресурсах территории, уточнены количественно-качественные показатели туристско-страноведческой характеристики мезорайона, предложен ряд мониторинговых структурно-логических моделей оценки факторов развития рекреационно-туристских узлов стран рекреационно-туристических мезорайона Юго-Западная Азия.

Научная новизна публикации заключается в изложении новых туристско-страноведческих количественно-качественных характеристик составляющих мезорайона Юго-Западная Азия.

Практическая значимость статьи заключается в ее мониторинговой направленности, внедрении ее положений в учебный процесс, использовании и дальнейшем совершенствовании структурно-логических моделей, которые она содержит, на практических и семинарских занятиях.

Ключевые слова: объекты Всемирного наследия, специфика ресурсно-туристского пространства, структурно-логическая модель, факторы развития туризма.

UDC 338. 483 (5)

Beidyk Oleksandr Oleksiiovych,
doctor of geography, Ph.D. professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, *Kyiv, Ukraine*
e-mail: beydik@mail.ru

Syrovets Serhii Yuriiovych,
candidate of sciences (geography)
Taras Shevchenko National University of Kyiv, *Kyiv, Ukraine*
e-mail:*lgtinfo@ukr.net*

Tahiieva Albina Fazil kyzy
Taras Shevchenko National University of Kyiv, *Kyiv, Ukraine*

ANALYSIS OF RECREATIONAL AND TOURIST RESOURCES OF MEZOREGION «SOUTH-WEST ASIA»

The purpose of the article – the development of ideas about tourist and regional studies characteristics of mezoregion «*South-West Asia*».

Methods are based on the use of modeling method, comparative- geographical, statistical, cartographic methods.

Results. The understanding of the recreation and tourism resources of the territory specified quantitative indicators of tourist and geographic characteristics mezoregions were profounded. The number of monitoring structural-logical models of valuation of the development of recreation and tourism factors of nodes of mezoregion «South-West Asia» were proposed.

Scientific novelty publication is setting out new tourist and regional studies of quantitative and qualitative characteristics of components mezoregion «South-West Asia».

The practical significance of the article is to focus the monitoring, implementation of its provisions in the educational process, use and further improve structural and logical models that it contains, for practical and seminars.

Keywords: World Heritage sites, specific resource and tourist area, structural and logical model, the factors of tourism.

Постановка проблеми. Публікація продовжує реалізацію проекту комплексної характеристики рекреаційно-туристських мезарайонів світу [1-7]. Геополітичний і ресурсно-рекреаційний спектр кожного мезорайону або пари, яка обирається для порівняльної характеристики, містить ті чи інші «кольори» та специфічні аспекти, які можуть бути цікавими як теоретично, так і стосовно України. Країнознавчі характеристики, зберігаючи в своїй основі постійний та обов'язковий каркас, можуть містити і певні модифікації. Варіанти та модифікації країнознавчої характеристики території, таким чином, перебувають у постійному діалектичному розвитку.

Мета статті – поглиблення та розширення уявлень про туристсько-країнознавчу характеристику Південно-Західної Азії.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на те, що геополітична ситуація є вирішальним чинником, який визначає туристську політику держави, характер туристських потоків та надходжень від туризму, нижче наведено геополітично акцентовану структуру характеристики мезорайону та моніторингові структурно-логічні моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристських вузлів:

- *<u>туристсько-країнознавча характеристика мезорайону</u>:*

1) склад території (вказується загальна площа та загальна чисельність населення); *2) розташування* (розглядається 6 варіантів розташування: 1) приморське (приморсько-приокеанічне, приокеанічне); 2) внутрішньоматерикове; 3) приморсько-внутрішньоматерикове (приокеанічно-внутрішньоматерикове); 4) приморсько-внутрішньоматериково-острівне (приокеанічно-внутрішньоматериково-острівне); 5) приморсько-острівне (приокеанічно-острівне); 6) острівне (вказується вихід до морів і океанів, протяжність берегової лінії); *3) коефіцієнт колоподібності; 4) тип регіонального ринку* (країни-генератори або країни-донори та країни-реципієнти), *сальдо туристського балансу,*

турпотоки (напрями в'їзду–виїзду, види транспорту; вказується тип туристського ринку, види транспорту, якими прибуває основний потік туристів, сезонність туристських прибуттів); *5) специфіка ресурсно-туристського простору; 6) рекреаційні комплекси* (база розміщення; об'єкти Всесвітнього надбання, опорні ланки ресурсно-рекреаційного каркасу, культурно-інформаційні системи*); 7) геополітичні перспективи* (а) перспективи вступу (або виходу) до військово-політичних, економічних, релігійних та інших блоків (угрупувань, союзів тощо); б) перспективи об'єднання (чи роз'єднання держави); в) перспективи зміни типу кордонів (характеристика кордонів); г) перспективи будівництва життєво важливих для держави транспортних комунікацій або зміна якості (або технічних характеристик) вже існуючих; д) розміщення (організація) нових авто-, аеропортів тощо або зміна якості (технічних характеристик) вже існуючих тощо*); 8) туристська політика; 9) основні суспільно-політичні та екологічні проблеми.*

- *Спрощена характеристика мезорайону*:

Туристський мезорайон Південно-Західна Азія. Склад території: мезорайон об'єднує 16 країн загальною площею 6,6 млн. км^2 та чисельністю населення у 287 млн. осіб. Розташування – приморсько-внутрішньоматериково-острівне. Коефіцієнт колоподібності – 0,35, який свідчить про достатню компактність території, що, в свою чергу, є чинником розвитку комунікацій (зазначимо, що розвиток шляхів сполучення ускладнюється гірським рельєфом та поширенням пустель). Регіон-реципієнт (задовольняючий туристський попит): переважає експорт вражень і послуг, позитивне сальдо туристського балансу. Більшість іноземців прибуває авіаційним транспортом (левову частку пасажирів приймають аеропорти Дубай в ОАЕ, Туреччини), туристський потік зберігає високу інтенсивність впродовж цілого року. В межах внутрішніх міграцій в 2013-2014 рр. відмічена активізація прибуттів іранських туристів в ОАЕ. Загальна кількість об'єктів Всесвітнього надбання – 69, а саме: Туреччина – 11 об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, Кіпр – 3 об'єкти, Ірак – 3, Бахрейн – 1, Єменська Республіка - 4, Йорданія – 4, Ліван – 5, Оман - 4, Саудівська Аравія – 2, Сирія – 6 (громадянська війна 2011-2014 рр. призвела до руйнації м. Халеб (Алеппо), під час якої були пошкоджені і об'єкти Всесвітньої спадщини), Ізраїль - 7, ОАЕ – 1, Іран - 16, Афганістан – 2, у Кувейті та Катарі об'єкти Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО відсутні (як і в визнаній лише Туреччиною Турецькій республіці Північного Кіпру). Планетарні центри релігійного туризму – Єрусалим (Ізраїль), Медіна, Мекка (Саудівська Аравія), регіональні центри релігійного туризму – Мазарі-Шаріф (Афганістан), Кум (Іран), Дамаск (Сирія). Найбільшими туристськими центрами є Кемер, Анталія, Фетхіє, Бадрум (Туреччина), Тель-Авіф, Ейлат (Ізраїль), Нікосія, Лімассол, Фамагуста (Кіпр), Амман, Акаба (Йорданія).

- *<u>інноваційні моніторингові структурно-логічні моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристських вузлів (рис.1-3)</u>*:

Нижче наведено ряд принципових моніторингових структурно-логічних моделей оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристського вузла на прикладі, м. Дубай (ОАЕ), м. Тегеран (Іран) та м. Кабул (Афганістан):

Чинники розвитку рекреації: ① – використання ГПП (геополітичне положення), ②– безпека, ③– клімат, ④ – акваторія, ⑤ – рельєф, ⑥ – ҐРТ (ґрунти–рослини–тварини), ⑦– АІК (архітектурно-історичні комплекси), ⑧ – ТПЗ (транспорт–послуги–зручності), ⑨ – деструкції

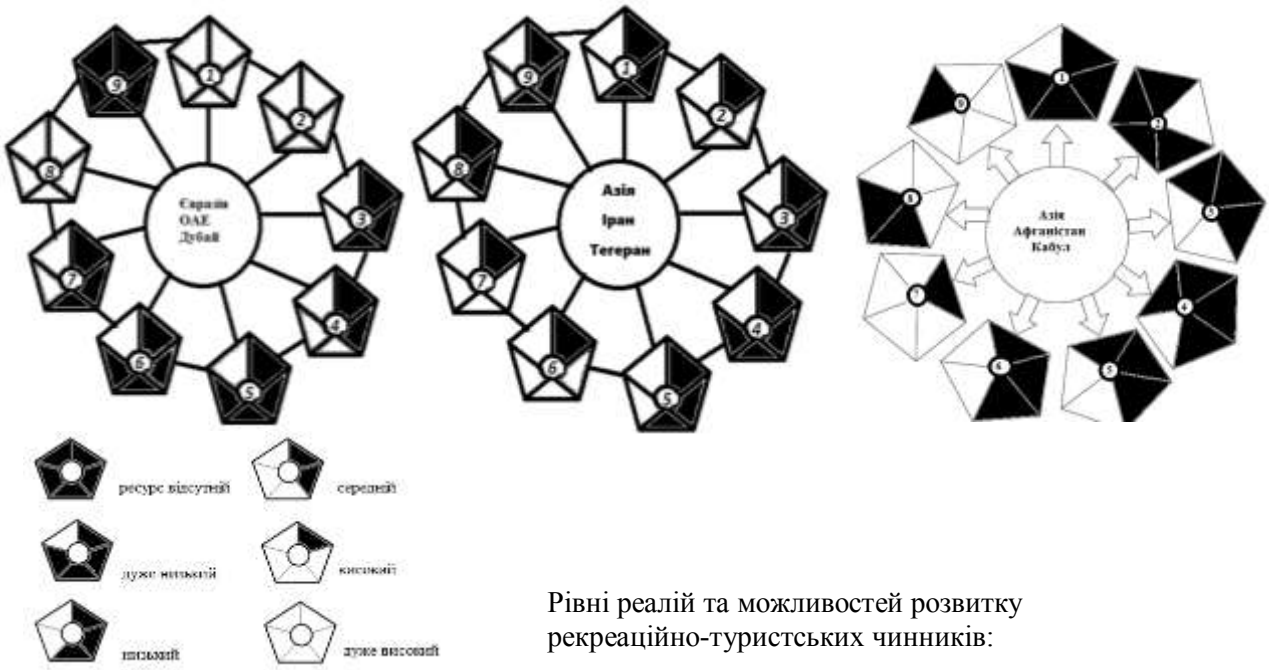

Рис. 1. Моніторингові структурно-логічні моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристських вузлів м. Дубай (ОАЕ), м. Тегера (Іран) та м. Кабул (Афганістан)

Короткі коментарі до моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристського вузла (на прикладі м. Дубай): 1. *Геополітичне положення*. Місто має потужне геополітичне розташування на стику трьох частин світу, в межах простору з високо розвиненою якісною транспортною інфраструктурою, на узбережжі Перської затоки; Дубай - один з найбільших світових авіаційних вузлів. 2. *Безпека.* В місті та країні в цілому рівень злочинності дуже низький завдяки суворим мусульманським законам. 3. *Клімат.* В ОАЕ гарячий сухий клімат, літо надзвичайно тепле, вітряне і сухе, з середнім максимумом температури близько 40°С і середнім мінімумом близько 30°С. 4. *Акваторія.* Дубай розташований на березі Перської затоки, води якої характеризуються багатою фауною і флорою. 5. *Рельєф.* Зважаючи на низьку амплітуду рельєфу (гори,

западини, височини – відсутні) та незначну (16 м) абсолютну висоту розташування позицію оцінено як дуже низьку. 6. *Ґрунти-рослини-тварини.* Значну територію країни займають солончаки та піщані пустелі, наземна флора і фауна бідні, але морська – багата та різноманітна. 7. *Архітектурно-історичні комплекси.* Завдяки шейхам Дубай має надсучасну архітектуру (хмарочоси, готелі, транспортна інфранструктура), візитівкою якої є «Бурдж Дубай» - хмарочос заввишки 828 м, найвища споруда в світі. 8. *Транспорт-послуги-зручності.* У місті розташовані надсучасні міжнародні аеропорти, морські порти, автовокзали, високорозвинена мережа автомобільних шляхів, діє сучасний метрополітен. 9. *Деструкції.* Ряд законів, прийнятих в країні, на думку іммігрантів, дещо утискає їх права. Рівень деструкцій досить низький, адже країна розвинена.

Короткі коментарі до моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристського вузла (на прикладі м. Тегеран): 1. *Геополітичне положення* Тегерану позиціонується як достатньо вигідне стосовно Європи, Південної та Середньої Азії, Африки; місто розташоване на півночі країни у підніжжі гірського хребта Ельбурс, за 90 км на південь від узбережжя Каспійського моря, і є одним з найбільших регіональних центрів Південно-Західної Азії. 2. *Безпека.* Загальний рівень криміногенності в Ірані достатньо низький, спостерігаються поодинокі, хоча і періодичні конфлікти між шиїтами та сунітами; спостерігаються випадки крадіжок особистих речей мотоциклістами. 3. *Клімат* як в Ірані, так і в столиці - субтропічний, посушливий, середньорічна кількість опадів - 240 мм, більша частина яких випадає взимку, влітку дощі бувають рідко, найтепліший місяць - липень, найхолодніший – січень, взимку спостерігаються сильні морози. 4. *Акваторія*. Місто знаходиться за 90 км на південь від узбережжя Каспійського моря, спостерігається дефіцит питної води. 5. *Рельєф.* Місто лежить біля підніжжя гірської системи Ельбурс, рельєф переважно горбистий та гірський. 6. *Ґрунти-рослини-тварини.* Зволожені схили Ельбурса до висоти 2500 м вкриті густими широколистяними лісами (дуб, граб, клен, бук, залізне дерево, в'яз, платан, ясен, волоський горіх), на узбережжі Каспійського моря місцями зустрічаються перевиті ліанами непрохідні субтропічні ліси, тваринний світ різноманітний і багатий. 7. *Архітектурно-історичні комплекси* віддзеркалюють унікальну та багату культуру регіону, наявні численні історичні пам’ятки, музеї, архітектурні комплекси Давньої Персії. 8. *Транспорт-послуги-зручності.* Тегеран — центральний вузол залізничних і шосейних доріг. Місто, як і весь Іран, відомий своїми автомобільними дорогами відмінної якості. 9. *Деструкції* знаходяться в площині ідеології ісламської країни (неприйняття існуючого на Заході образу життя і, відповідно, його експорту на території країни, неможливість потрапити до Ірану після відвідування Ізраїлю).

Короткі коментарі до моделі оцінки чинників розвитку рекреаційно-туристського вузла (на прикладі м. Кабул): 1. *Геополітичне положення*

міста важко назвати вигідним, адже Кабул розташований майже в центрі материкової Азії, поза найважливіших транспортних коридорів, віддалений від морського узбережжя. 2. *Безпека* міста та навколишньої території дуже низька, постійно трапляються теракти, Кабул впродовж багатьох років знаходиться в стані перманентної війні (таліби, зарубіжні військові контингенти, національна афганська гвардія). 3.*Клімат* напівпустинний з рисами гірського; значні добові коливання температур, які становлять 10-15°С цілорічно, зима в Кабулі відносно холодна, літо спекотне. 4. *Акваторія* – місто віддалено від моря, позбавлене більш-менш значних річок, а верхня течія р. Гільменд знаходиться в кількох десятках кілометрах від Кабула. 5. *Рельєф*. Гори і плоскогір'я займають 80% території. 6. *Ґрунти-рослини-тварини.* Флора і фауна гірських та передгірських територій збіднена, значні плантації опіатів. 7. *Архітектурно-історичні комплекси.* Видатні об’єкти ісламської архвтектури - мечеті Шерпур, Вазір-Акбар-Хан, Пулі-Хішті Шах-до-шамшир, мавзолей Тимур-шаха, мечеть Ідга та інші. 8. *Транспорт-послуги-зручності* знаходяться на достатньо низькому рівні, розвивається інтернет, розгалужена мережа ґрунтових доріг та караванних шляхів, морський та залізничний транспорт відсутні. 9. *Деструкції* – їх рівень високий, адже влада не контролює територію країни, яка є однією з найменш розвинених країн світу.

Висновки та пропозиції: в межах мезорайону знаходиться одне з сучасних чудес світу – Петра (Йорданія), яке і надалі залишатиметься найпотужнішою дестинацією щодо туристського попиту, як і три представники старої (геродотівської) класичної сімки «чудес світу» (храм Артеміди Ефеської, Мавзолей в Галікарнасі – на території сучасної Туреччини, вавилонські сади Семіраміди – на території сучасного Іраку); на території Сирії розташований культурний об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО м. Алеппо (Халеб) – одне з найдавніших постійно населених міст світу, заселене з VI тис. до н. е., яке зазнало руйнації під час громадянської війни 2011-2014 рр.; з 38 мезорайонів світу Південно-Західна Азія об’єднує найбільшу кількість держав - 16 (щодо Кіпру, зазначимо, що на острові знаходиться дві держави – Республіка Кіпр, територія якого складає 5896 км^2, та невизнана Турецька Республіка Північного Кіпру, територія якої складає 3355 км^2); на території мезорайону знаходиться аеропорт Дубай (ОАЕ) - один з найбільших світових авіаційних вузлів, який має найвигідніше геополітичне положення серед усіх аеропортів світу (стик Азії, Європи, Африки, найсучасніше оснащення); зважаючи на те, що мезорайон межує з Причорноморським мезорайоном (в межах якого знаходиться Україна) туристський досвід Південно-Західної Азії може бути використаний і Україною (ефективність туристської галузі Туреччини та Кіпру, медичний туризм Ізраїлю); факт наявності в Україні гомогенних біосоціальних ресурсів країн-членів південно-західноазійського мезорайону може

виступати додатковим чинником пожвавлення туристських зв'язків з Афганістаном (перебування короля країни Мухаммед Захір-шаха у Євпаторії та Сімферополі), Сирією (перебування видатного арабського вченого-енциклопедиста та еміра м. Хама Абу-ль-Фіда у Криму та письменника Фаріса Зарзура в Каневі), Туреччиною (діяльність великого архітектора Ходжи Сінана у Євпаторії, перебування великого візира Ахмеда Кепрюлю, султана та падишаха Магомета IV, султана Османа та намісника турецького султана на Поділлі Галіль-паши в Кам'янці-Подільському, перебування вселенського патріарха Варфоломія І та видатного письменника, громадського діяча Назима Хікмета в Києві, перебування султана Османа ІІ в Хотині та видатного мандрівника XVII ст. Евлія Челебі у Черкасах, Чигирині та Євпаторії), Ізраїлем (перебування єрусалимського патріарха Теофана в Києві, де, до речі, народилась Голда Меір – майбутній прем'єр-міністр Ізраїлю), Ліваном (перебування класика ліванської літератури Михайла Нуайме в Полтаві), Іраном (перебування поета Мухамеда Саліх Бахраль-Улюна в Каневі).

Список використаних джерел:

1.Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльна характеристика Причорноморського та Апенніно-Мальтійського рекреаційно-туристських мезорайонів.// Географія та туризм: Наук. зб. – К.: Альтерпрес, 2012. – Випуск 20. – С. 79-84.

2. Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльна характеристика Адріатичного туристського мезорайону та Греції // Географія та туризм : Наук. зб. – К.: Альтерпрес, 2012. – Випуск 21. – С. 37-41.

3. Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльна характеристика туристських мезорайонів Росія і Білорусь та Центральноєвропейського // Географія та туризм : Наук. зб. – К.: Альтерпрес, 2012. – Випуск 22. – С. 218-222.

4. Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльна характеристика туристських мезорайонів Німеччина та країни Бенілюкс і Альпійського // Географія та туризм: Наук. зб. – К.: Альтерпрес, 2012. – Випуск 23. – С. 174-180.

5. Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльний аналіз рекреаційно-туристських мезорайонів «середземноморського кільця» // Географія та туризм: Наук. зб. – К.: Альтерпрес, 2012. – Випуск 25. – С. 10-18.

6. Бейдик О.О., Сировець С.Ю. Порівняльна характеристика рекреаційно-туристських мезорайонів «Канада та США» і «Австралія та Нова Зеландія»// Географія та туризм: Наук. зб. – К.: Альфа-ПІК, 2014. – Вип. 27. – с.10-16.

7. Бейдик О.О. Йорданія. Енциклопедія сучасної України. Т.11. – 2011. – С.623.

References

1.Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialna kharakterystyka Prychornomorskoho ta Apennino-Maltiiskoho rekreatsiino-turystskykh mezoraioniv.// Heohrafiia ta turyzm: Nauk. zb. – K.: Alterpres, 2012. – Vypusk 20. – S. 79-84.

2. Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialna kharakterystyka Adriatychnoho turystskoho mezoraionu ta Hretsii // Heohrafiia ta turyzm : Nauk. zb. – K.: Alterpres, 2012. – Vypusk 21. – S. 37-41.

3. Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialna kharakterystyka turystskykh mezoraioniv Rosiia i Bilorus ta Tsentralnoievropeiskoho // Heohrafiia ta turyzm : Nauk. zb. – K.: Alterpres, 2012. – Vypusk 22. – S. 218-222.

4. Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialna kharakterystyka turystskykh mezoraioniv Nimechchyna ta krainy Beniliuks i Alpiiskoho // Heohrafiia ta turyzm: Nauk. zb. – K.: Alterpres, 2012. – Vypusk 23. – S. 174-180.

5. Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialnyi analiz rekreatsiino-turystskykh mezoraioniv «seredzemnomorskoho kiltsia» // Heohrafiia ta turyzm: Nauk. zb. – K.: Alterpres, 2012. – Vypusk 25. – S. 10-18.

6. Beidyk O.O., Syrovets S.Iu. Porivnialna kharakterystyka rekreatsiino-turystskykh mezoraioniv «Kanada ta SShA» i «Avstraliia ta Nova Zelandiia»// Heohrafiia ta turyzm: Nauk. zb. – K.: Alfa-PIK, 2014. – Vyp. 27. – s.10-16.

7. Beidyk O.O. Yordaniia. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy. T.11. – 2011. – S.623.

ІІ. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА КРАЇНОЗНАВСТВА

УДК 379.851(075.8)

Калько Андрій Дмитрович,
доктор географічних наук, доцент

Міжнародний економіко-гуманітарний
університет ім. акад. С. Дем'янчука
м. Рівне, Україна,
e-mail: edissey@meta.ua

КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПАРАМЕТРИ ОПРОБУВАННЯ І РОЗРОБКИ РОДОВИЩ БУРШТИНУ

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного конструктивно-географічного аналізу систем опробування і розробки родовищ бурштину. Потрібно було розв'язати такі завдання: з'ясувати існуючі географічні уявлення про мінеральну сировину; проаналізувати особливості методологічних підходів; обґрунтувати параметри розробки родовищ бурштину в регіоні.

Методика. Для вирішення проблеми прийнятий комплекс наукових методів з системного аналізу, узагальнення, математичної статистики, математичного, ідеального і фізичного моделювання, натурного експерименту, промислових випробувань, техніко-економічного аналізу і прогнозування.

Це визначило розробку і реалізацію системного підходу, що базується на дослідженнях методів МГО і МГД, властивих їм системах опробування, розробок і їхніх елементів.

Результати. Проаналізовані конструктивно-географічні параметри опробування та комплексної розробки важкопромивних розсипних родовищ бурштину в Україні на прикладі Клесівського родовища в Рівненській області.

Доцільно встановити межу між торфами і пісками, при цьому вскришу торфів здійснювати землерийною технікою з утворенням техногенного розсипу, промислове освоєння якого здійснити в майбутньому на основі результатів науково-технічного прогресу в гірництві. Експлуатаційне опробування і видобуток бурштину пропонується здійснювати пропонованою механо-гідравлічною технологією.

Наукова новизна полягає у виявленні принципово нових, уточненні існуючих і комплексному узагальненні закономірностей виконання технологічних процесів в системах опробування, проектування і розробки родовищ бурштину. Пропонована геотехнологічна підготовка розсипних родовищ бурштину дозволяє досягти абсолютного значення коефіцієнта вилучення з надр рівного одиниці. Вивчений процес взаємодії мобільної землерийної техніки з торфами. Стосовно розвідки і промислового освоєння бурштинових розсипних родовищ обґрунтовані методи механо-гідравлічного опробування і механо-гідравлічного видобутку, які дозволяють при розвідці родовищ проводити відбір проб з необхідною достовірністю і гарантованим представництвом.

Практична цінність. Обгрунтовані параметри процесів очисного виймання при МГД і СГД в умовах бурштинових розсипних родовищ. За рахунок переоцінки запасів бурштину Клесівського родовища та впровадження КМГД значно підвищена ефективність екстраполяції названих родовищ. Розроблені, опробувані і захищені 5 патентами України на винаходи і рекомендовані до промислового впровадження технічні засоби для підвищення вилучення корисної копалини з виймальних камер, агрегатів механо-гідравлічного опробування АМГО і видобутку АМГД, комплексів механо-гідравлічного видобутку КМГД.

Перспективи подальших досліджень. Названі елементи систем у перспективі можуть бути розглянуті як самостійні системи з багатьма неподільними структурними одиницями на більш високих структурних рівнях.

Ключові слова: стратегічна сировина, бурштин, розробка родовищ.

УДК 379.851(075.8)

Калько Андрей Дмитриевич,
доктор географических наук, доцент

Международный экономико-гуманитарный университет
имени академика Степана Демьянчука
г. Ровно, Украина,
e-mail: edissey@meta.ua

КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ПАРАМЕТРЫ ОПРОБЫВАНИЯ И РАЗРАБОТКИ МЕСТОРОЖДЕНИЙ ЯНТАРЯ

Целью исследования является осуществление комплексного конструктивно-географического анализа систем опробывания и разработки месторождений янтаря. Было необходимо решить такие задачи: выяснить существующие географические представления о минеральном сырье; проанализировать особенности методологических подходов; обосновать параметры разработки месторождений янтаря в регионе

Методика. Для решения проблемы принят комплекс научных методов из системного анализа, обобщения, математической статистики, математического, идеального и физического моделирования, натурного эксперимента, промышленных испытаний, технико-экономического анализа и прогнозирования.

Это определило разработку и реализацию системного подхода, базирующегося на исследованиях методов МГО и МГД, присущих им системах опробывания, разработок и их элементов.

Результаты. Проанализированы конструктивно-географические параметры опробывания и комплексной разработки труднопромывных россыпных месторождений янтаря в Украине на примере Клесовського месторождения в Ровенской области.

Целесообразно установить границу между торфами и песками, при этом вскрышу торфов производить землеройной техникой с созданием техногенной россыпи, промышленное освоение которой осуществить в будущем на основании результатов научно-технического прогресса в горном деле. Эксплуатационное опробывание и добычу янтаря предлагается производить по механо-гидравлической технологии.

Научная новизна состоит в выявлении принциально новых, уточнении существующих и комплексном обобщении закономерностей выполнения технологических процессов в системах опробывания, проектирования и разработки месторождений янтаря. Предлагаемая геотехнологическая подготовка россыпных месторождений янтаря позволяет достигнуть абсолютного значения коэффициента извлечения из недр равного единице. Изученный процесс взаимодействия мобильной землеройной техники с торфами. Применительно к разведке и промышленному освоению янтарных россыпных месторождений обоснованы методы механо-гидравлического опробывания и механо-гидравлической добычи, позволяющие при разведке месторождений производить отбор проб с необходимой достоверностью и гарантованным представительством.

Практическая ценность. Обоснованы параметры процессов очисной виемки при МГД и СГД в условиях янтарных россыпных месторождений. За счет переоценки запасов янтаря Клесовского месторождения и внедрения КМГД значительно повышена эффективность экстраполяции указанных месторождений. Разработаны, опробованы и защищены 5 патентами Украины на изобретения и рекомендованы к промышленному

внедрению технические средства для повышения извлечения полезного ископаемого из виемочных камер, агрегатов механо-гидравлического опробывания АМГО и добычи АМГД, комплексов механо-гидравлической добычи КМГД.

Перспективы дальнейших исследований. Названные элементы систем в перспективе могут быть рассмотрены как самостоятельные системы со многими нераздельными структурными единицами на более высоких структурных уровнях.

Ключевые слова: стратегическое сырье, янтарь, разработка месторождений.

UDC 379.851(075.8)

Ka'lko Andrii Dmitrievich,
doctor of geographical sciences, associate professor

Private Higher Education Establishment
Academician Stepan Demianchuk
International University of Economics and Humanities, Rovno, Ukraine,
e-mail: edissey@meta.ua

STRUCTURALLY-GEOGRAPHICAL PARAMETERS of ASSAY AND DEVELOPMENTS DEPOSITS of AMBER

A research aim consists in realization of complex structurally-geographical analysis of the systems of assay and working mine of amber. It was needed to untie such tasks: to find out existent geographical ideas about mineral raw material; to analyse the features of methodological approaches; to ground the parameters of working mine of amber in a region.

Methodology. For the decision of problem the accepted complex of scientific methods is from the analysis of the systems, generalization, mathematical statistics, mathematical, ideal and physical design, model experiment, industrial tests, technical and economic analysis and prognostication.

It defined development and realization of approach of the systems, that is based on researches of methods of mechanical and hydraulic assay and mechanical and hydraulic booty, peculiar to them systems of assay, developments and their elements.

Results. The structural and geographical parameters of assay and complex development difficult of washed loose deposits of amber are analysed in Ukraine on the example of Klesiv of deposit in the Rivne area.

It is expedient to set a limit between peats and by sands, here opening peats to carry out an earth-moving technique with formation of technogenic mineral deposit, to carry out the industrial mastering of that in the future on the basis of results of scientific and technical progress in a miner. An operating assay and booty of amber it is suggested to carry out the offered mechanical and hydraulic technology.

A *scientific novelty* consists in an exposure fundamentally of new, clarification of existing and complex generalization of conformities to law of implementation of technological processes in the systems of assay, planning and working mine of amber. The offered geotechnological preparation of loose deposits of amber allows to attain the absolute value of coefficient of exception from the bowels of the earth equal to unit. The studied process of co-operation of mobile earth-moving technique is from peats.

Practical value. Reasonable parameters of processes of the cleansing taking out at to the mechanical and hydraulic booty and downhole and hydraulic booty in the conditions of succinic loose deposits. Due to the overvalue of supplies of amber of Klesiv of deposit and introduction of complex of mechanical and hydraulic booty a considerably increase efficiency of extrapolation of the adopted deposits.

Prospects of further researches. The adopted elements of the systems in a prospect can be considered as independent systems with many indivisible morphons on higher structural levels.

Key words: strategic raw material, amber, working mine.

Постановка проблеми. Перехід економіки України від екстенсивного способу розвитку до інтенсивного викликаний скороченням приросту працездатного населення, труднощами з природними ресурсами та перетворенням енергії в лімітуючий фактор развитку виробництва, який являє собою найголовнішу вузлову проблему науково-технічного прогресу. Принципи вивчення надр побудовані на геолого-структурних уявленнях та підпорядковані загальному завданню громадянського суспільства - господарській доцільності. Через різні ступені зміни властивостей, форми та розподіл родовищ корисних копалин в просторі, завдання виявлення промислових запасів корисних копалин дуже складне, успішне вирішення якого можливе лише опираючись на основні принципи вивчення надр: послідовних наближень, аналогії, вибіркової деталізації [1]. При пошуку, розвідці і розробці розсипних та осадових родовищ застосовуються механічні способи відбору проб. Трудоємкість опробування розсипних родовищ полягає в досить незначному вмісті корисних компонентів та вкрай нерівномірному їх розподілі [2]. Аналогічні завдання вирішуються на Клесівському родовищі бурштину в Україні. Практика відбору проб і розробки родовища створеними комплексами механо-гідравлічного видобутку/ опробування (КМГД/КМГО) показала, що вони відповідають вимогам достовірності, присутності, економічності і екологічності.

У зв'язку з наявністю родовищ бурштину в Рівненсько-Волинському регіоні та інших регіонах України, на державному рівні прийняте рішення про їхнє промислове освоєння. У географічному відношенні родовища бурштину приурочені до заповідних районів регіону. Цінність бурштину і державні інтереси України визначили необхідність його розробки. Проте добре відомий відкритий спосіб є екологічно небезпечним. Відділенням наук про Землю НАН України затверджені основні напрямки «Концепції розвідки, пробної експлуатації і промислового освоєння стратегічних видів мінеральної сировини, приурочених до надр Рівненської області» (протокол №7, S35 від 06.07.1999 р.). Дана «Концепція...» передбачає розробку і впровадження принципово нових технологій добування сировини на різних стадіях опробування, пробної експлуатації і розробки родовищ, що дозволяють поліпшити енергетичні баланси економічних районів на основі автоматизації технологічних процесів, забезпечити зниження собівартості, а також екологічно доцільні умови експлуатації. Створення теоретичних і прикладних основ механо-гідравлічної технології для підвищення ефективності розвідувальних робіт, пробної експлуатації і подальшої розробки розсипних родовищ бурштину, як цінної мінеральної сировини, є актуальною, науково-практичною проблемою, що має важливе державне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Успішне впровадження геотехнологічних методів за високих техніко-економічних показників на геологорозвідувальних роботах і гірничодобувних підприємствах є

однією з найбільш багатогранних і складних в гірничій науці і практиці. Це в першу чергу відноситься до виймання міцних слаботріщинуватих корисних копалин. В цих умовах застосовується виймання, яке вперше згадується в роботі [3]. Існує дві схеми виймання: 1) вугілля чи руда відокремлюється від масиву з наступним видаленням відбитої гірської маси механічними засобами. Гірничими виробками гірська маса транспортується за допомогою низьконапірної (0,2-0,25 МПа) води; 2) вугілля чи руда від масиву відокремлюється виконавчим органом механічного типу з наступним транспортуванням відбитої гірської маси гідравлічними способами.

Вперше механо-гідравлічне виймання було застосоване при проведенні виймальних печей комбайном ПГК-4 на гідрошахті «Зарічна». Комбайн призначений для механо-гідравлічного проведення підготовчих виробок аркового перерізу по вугіллю з підйомом до 30°. Продуктивність комбайна за одну годину чистого машинного часу по проведенню виробки складала 30 м, а по видобутку – 110 т.

У 1959 р. в Донбасі на шахті ім. Дзержинського комбінату Кадієввугілля та на гідроруднику «Піонер» у 1963-64 р. пройшов випробування комплекс конструкції Я.Я. Гуменика, призначений для виймання вугілля на положистих пластах потужністю 0,8-1,3 м. Випробування підтвердили працездатність комплексу і можливість здійснення безлюдного виймання вугілля без кріплення очисного простору. В Росії для механо-гідравлічного виймання вугілля в очисних нарізних вибоях застосовують комбайни ДО-56 і ПК-3, а також серійно випускаються модернізовані комбайни ДО-56МГ. Для проведення нарізних виробок по вугіллю на положистих пластах потужністю 0,8-1,8 м механо-гідравлічним способом застосовується комбайн «Урал-38». НВГігідровугілля для проведення підготовчих виробок по вугіллю з присічкою бічних порід міцністю $f<5$ по М.М. Протод'яконову розроблена прохідницька машина МГПП-3 [4].

Широко відомі дослідження та наукові досягнення з даної проблеми в провідних школах – ІГТМ НАН України, НГУ, ІГД ім. А.А. Скочинського, ІПКОН, МГРУ, ДПУ, ВНІМІ, ВНІІГідровугілля, УкрНПГідровугілля та ін.

*Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми***.** Однак комплексні конструктивно-географічні дослідження, що включають опис, систематизацію, класифікацію систем опробування, дослідження механізму втрат, суттєвого підвищення повноти виймання, вибору і порівняльної оцінки систем у необхідному обсязі не були застосовані для бурштинових родовищ.

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного конструктивно-географічного аналізу систем опробування і розробки родовищ бурштину. Потрібно було розв'язати такі завдання: з'ясувати існуючі географічні уявлення про мінеральну сировину; проаналізувати

особливості методологічних підходів; обґрунтувати параметри розробки родовищ бурштину в регіоні.

Виклад основного матеріалу. В будові розсипів виділяють наступні основні елементи: торфи, піски і плотик (рис. 1) [5]. Під *торфами* розуміють переважно піщано-глинисті або галькові відклади, які не містять корисних мінералів в промисловій кількості. Потужність торфів залежно від типу розсипу і умов його утворення різна. В елювіальних розсипах вона незначна (розсипи бурштину), а в алювіальних може досягати десятків і сотень метрів.

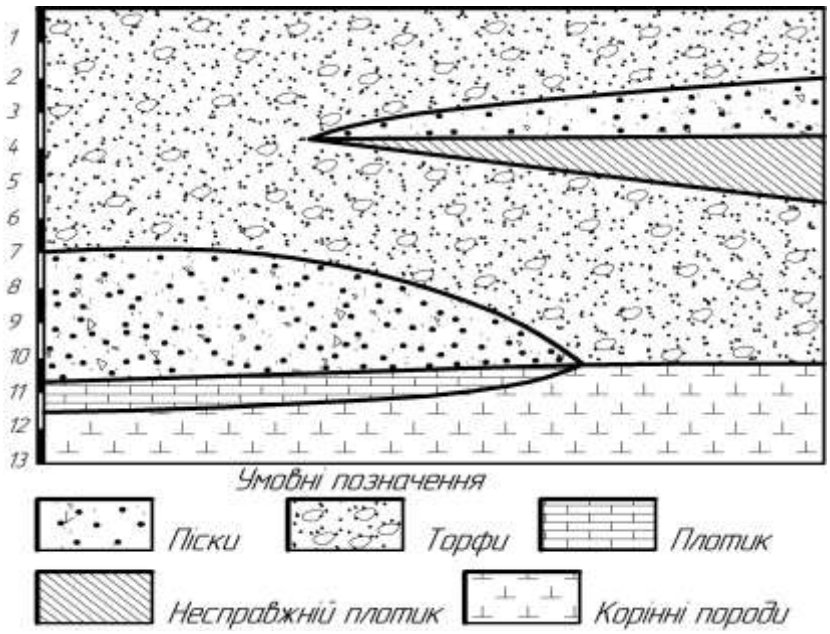

Рис. 1. Основні елементи будови розсипу

Піски – глинисто-піщано-галькові відкладення іноді зі щебенем і валунами і часто з елювієм корінних порід, які містять корисні копалини в промисловій кількості. Піски залягають в нижній частині розсипу, включаючи нижню частину рихлих відкладень, елювій і верхню частину корінних порід. Іноді пласт пісків цілком розміщується або в рихлих відкладеннях, або в корінних породах (тріщинистих). Потужність пісків буває різною – від кількох сантиметрів до десятків метрів. Торфи і піски за літологічним складом не завжди відокремлюються один від одного. Ці поняття є умовними.

До *плотика* відносять корінні породи, які підстилають розсип. Характер плотика може дуже впливати на розподіл корисного компонента. Породи, сприятливі для його вловлювання (тріщинуваті глинисті сланці і карстові вапняки), затримують більшу частину корисної копалини ще в процесі пересування, що об’єднує алювіальну частину пласта.

Іноді розсип складається з кількох горизонтів пісків, які залягають один над іншим. В цих випадках верхні піски залягають на несправжніх

плотиках, представлених, звичайно, глинистими відкладами. Такі розсипи називають складними. Від плотика варто відрізняти полотно розсипу, під яким розуміється поверхня, що обмежує знизу промисловий пласт.

Бурштин – це викопна зкам'яніла смола древніх хвойних дерев, яка зберегла в прибережних піщаних осадах чистоту, прозорість та яскраву окраску. Сосна, із живиці якої утворився бурштин, з латині – "pinus sukcinifera". Тому бурштин називають сукцинітом. Найбільш розповсюдженим є балтійський сукциніт. Близький до нього бурштин України (райони Києва, Харкова, Волині) та узбережжя Північного моря. Всі інші викопні смоли, які зустрічаються в різних родовищах названі за місцезнаходженням – бурштин байкальський, сахалінський, гренландський, британський, мексиканський, бразильський, сицилійський та ін. Спеціальні назви - айкаїт, альмашит, амбрит, амброзії, беккерит, бірміт, валховіт та ін. – це лише бурштиноподібні смоли. Бурштином часто називають будь-які викопні смоли [6].

Основний тип родовища бурштину та викопних смол - морські та прибережно-морські розсипи, які зустрічаються у відкладах, починаючи від нижньої крейди до четвертинних. Морські розсипи знаходяться на Балтійському узбережжі, в Україні, Сибіру, Бірмі. Прибережно-морські широко розповсюджені по берегах сучасних морів та океанів.

Дрібні родовища розміщені на березі Гданьскої бухти в Польщі та на узбережжі Північного моря в Нідерландах, ФРН та Данії. Вміст самоцвіту в родовищі Штуббенфельде на острові Узедом складає 0,357 кг/м^3. В Польщі бурштин добувають з прибережних покладів вздовж Гданьської затоки.

Велике родовище бурштину знаходиться в Калінінградській області Росії. Воно не має собі рівних не тільки за розвіданими запасами, але й за концентрацією самоцвіту (≈2 кг/м^3). Комбінат, який працює на його базі в с. Янтарному дає біля 90% світового видобутку цього каменю [7]. Тут бурштин зустрічається в так званій голубій землі - піщано-глинистій породі морського походження, широко поширеній на території Калінінградського півострова. Голуба земля складається з різновеликих прозорих зерен кварцу, рідких листочків та пластинок мусковіту, сірих та рожевих зерен польових шпатів, зерен глауконіту. Все більше поширюється думка про належність голубої землі до верхнього еоцену. Вона підтверджується мікрофауністичними та палеонтологічними даними, а також результатами визначення абсолютного віку глауконітів. Так, споро-пилковий комплекс піщано-глинистої морської товщі, яка є під голубою землею, співставляється з комплексами бучацької та нижньої частини київської свит України. Визначення абсолютного віку глауконіту з голубої землі Пляжної ділянки Приморського родовища, показало, що з моменту утворення цієї породи пройшло 34-39 млн. років [8, 9].

Бурштинові породи залягають на різній глибині. Ближче всього до поверхні вони знаходяться на півночі Калінінградського п-ва під

сучасним морським пляжем. Тут розміщена Пляжна ділянка Приморського родовища. Глибина залягання на ньому голубої землі складає 8-10 м, потужність 1-10,2 м (частіше 2,9-6,2). Середній вміст бурштину 2,0 кг/м^3. Поклад бурштину знаходиться безпосередньо на березі Балтійського моря в межах штучно намитого пляжу. Чим далі від узбережжя Балтійського моря, тим більша глибина залягання голубої землі. Палеогенові шари Південної Прибалтики являють собою тільки частину величезного бурштинового горизонту, який оголюється в Білорусі (Мінська і Гродненська області) та в Україні (Клесівське родовище в Рівненській області). Г. Конвентц вважає, що бурштинові породи продовжуються в західному напрямку до узбережжя Англії [7].

В Україні бурштин знали здавна. Перші розробки його відомі біля Києва (район Міжгір'я і Вишгорода) та на Волині (поблизу Клесова). В 1870 р. біля Києва в одному шарі було знайдено 50 шматків самоцвіту різної величини масою трохи більше 800 г (А.С. Рогович, 1875 р.). Бурштин вимивався Дніпром та іншими ріками з паводком, виносився талими та дощовими водами з балок та ярів. В далекі часи добування його не тільки задовільняло місцевий попит, але й давало можливість вивозити його в античні країни по берегах Середземного моря та в східні держави. Однак приповерхневі розробки невеликих київських родовищ, доступні для гірників, поступовно були вироблені та забуті [8]. Невеликі прояви бурштину здавна були відомі в західних областях України (Львівська та Івано-Франківська області). В третинних відкладах Львова та його околиць ще в середині минулого століття знаходили бурштин червоного кольору. Бурштин не тільки добували, але й обробляли в цих місцях. Київський бурштин за складом та властивостями не поступався балтійському. Бурштин безколірний, жовто-білий, жовтий, коричнево-жовтий, світло- та жовто-коричневий, прозорий, напівпрозорорий та непрозорий. Простежена зміна ступеня прозорості каменю по розрізу. Прозорий бурштин зосереджений в його середині [9].

З палеогеновими відкладами пов'язане Клесівське родовище бурштину в Україні. За даними українського геолога В.І. Панченка, воно знаходиться в зоні обрамлення протерозойських кристалічних порід північно-західної частини Українського щита осадовими утвореннями палеогену. Розсип складається з кількох ділянок, дві з них відкриті кар'єрами. Продуктивний горизонт родовища складається з трьох піщаних шарів, складених різнозернистими кварцевими пісками, які не-однаково збагачені глинистою речовиною, органічним матеріалом та бурштином. Нижній шар спорадично збагачений глауконітом, від чого бурштиновмісна порода набуває голубого відтінку. Шматки бурштину досягають розміру 10 см. За даними В.І. Панченка та О.С. Ткачука, вміст бурштину в родовищі - від 15 до 310 та навіть 1000 г/м^3, середній - 50 г/м^3. Розподіл бурштину нерівномірний, максимальна концентрація - в основі товщі. Щорічне добування бурштину на Клесівскому родовищі не

перевищує 140 кг. За короткий час клесівський бурштин отримав визнання на внутрішньому та зовнішньому ринках.

На відміну від балтійського бурштину клесівський значно віддалений від моря. Можна передбачити, що в палеогеновий час недалеко від селища знаходився морський берег. Положення древньої берегової смуги на Волині фіксується й іншими знахідками бурштину на цій території. Відомо, що на межі еоцену та олігоцену проходили вертикальні тектонічні рухи земної кори, які призводили до трансгресії (наступу) та регресії (відступу) моря. Німецький дослідник Каунховен встановив, що в третинний період на території нинішнього Калінінградського п-ва взаємопроникнення моря та суші змінювались 19 разів. В післяолігоценовий час поклади бурштину піддавались дії денудаційних факторів, він віносився водами в нові відклади. В льодовикову епоху на півдні Прибалтики частина покладів була відторгнена від основного родовища льодовиком, який рухався. Льодовикові води та морени рознесли шматки породи з бурштином по різних країнах Європи. Виходи таких порід співпадають з межею льодовикових відкладів, які залягають на межі третинних та четвертинних відкладів.

Найдревніший спосіб добування бурштину доволі простий: викинуті морем шматки самоцвіту збирали на морському узбережжі. Особливо багато каменю знаходили після морських бур. Морські хвилі щорічно вимивають з дна на берег 36-38 т каменю. В 1467 р. для північно-західних земель Польщі були встановлені привілеї на вільне збирання та викопування бурштину. В другій половині XVI ст. бурштин добували черпанням. На ділянках морського дна, де були виходи голубої землі, добування вели з допомогою кесале – сітки, прикріпленої до підковоподібної дуги. Перші згадки про наземне добування балтійського бурштину відноситься до середини XVI ст. На березі копали ями до появи бурштину та грунтової води, в воді самоцвіт спливав і його збирали саками. Підземне добування бурштину велося на Польському Помор'ї в XVII-XVIII ст. Глибина закладання штолень складала 1-5 м. Вже тоді при копанні штолень застосовували драги. Пізніше перевагу віддали відкритій розробці. Значно збільшило добування бурштину застосування землечерпальних машин (XIX ст.). Такі машини з успіхом застосовувала спеціальна фірма для розкопок морського дна в Куршській затоці. Бурштин разом з вміщуючою породою черпали дев'ятьма паровими та трьома ручними машинами, звозили на берег, де відбирали та сортували. Таким чином добували до 75 т самоцвіту на рік.

Друга світова війна завдала збитків господарству Прибалтики. Але в 1948 р. кар'єр дав перший бурштин. Процес добування складається з кількох операцій. Вскришні породи на обох кар'єрах знімають за допомогою гідромоніторів та землесосів. Гідромонітори потужним струменем води розмивають покриваючі породи, перетворюючи їх в пульпу. Землесос переганяє пульпу по трубопроводу в море і витискає

водну товщу Балтики в західному напрямку. Це дає можливість проводити роботи на ділянках, які раніше знаходились під товщею води.

На Клесівському родовищі бурштиновмісні породи виймають екскаватором. Породу до блоку промивання, розміщеному на промплощадці, доставляють автотранспортом. Порода поступає в навантажувач, з якого по транспортеру подається на грохот, обладнаний металічною сіткою з квадратними лунками діаметром 5 мм. Над грохотом на висоті 20 см від сітки встановлена система трубок, в які насосом під тиском подається вода. Вона поливає породу, вимиває глину, пісок, кремній, уламки кристалічних порід та бурштин розміром менше 5 мм, відносячи їх в спеціально підготовлений кар'єр. Шматки породи та самоцвіт розміром 5 мм та більше поступають по транспортеру на розробку. Тут бурштин відокремлюється вручну від вміщуючої його породи. На родовищі починаючи з 1980 р. щорічно добувається більше 100 кг корисної копалини, 95% добутого буштину відноситься до категорії ювелірного.

Найбільш енергоємним і витратним процесом є зняття вскришної породи, яка великої цінності для підприємства не являє, але собівартість бурштину підвищується до надто високої. Тому актуальним є зменшення собівартості видобутку бурштину шляхом зменшення витрат на зняття вскришної породи.

В геотектонічному відношенні Клесівська бурштиноносна зона розташована на сполученні північно-західного схилу Українського кристалічного масиву, Волино-Подільської плити та Прип'ятської западини і має двоярусну будову. Морфологія сучасної поверхні кристалічної основи визначається її структурним положенням на північно-західному схилі щита. Кристалічний фундамент перекритий кайнозойськими та четвертинними відкладами і має абсолютні відмітки 130-170 м над рівнем моря, поступово занурюючись в північному та західному напрямках з нахилом 10 м на 1 км. Гідрогеологічні умови Клесівського родовища відносно прості, повсюди розвинутий верхній водоносний горизонт підземних вод, джерелом живлення якого служать атмосферні опади. Водовмісні породи представлені дрібнозернистими пісками четвертинного та дрібносередньозернистими пісками олігоценового віку. Потужність горизонту сягає 12 м.

Піддамо обгрунтуванню ті положення ідеї, які направлені на створення техногенного розсипу, а саме: на стадії вскришних робіт з торфів, які містять бурштин нижче промислових кількостей, створюють техногенний розсип, промислове освоєння буде визначатися науково-технічним прогресом; технічна характеристика землерийної техніки і її ходової частини, яка створює техногенний розсип, повинна відповідати вимогам не руйнування бурштину в статичних і динамічних умовах (русі і буксованні) експлуатації. Відкрита розробка розсипних родовищ – поняття дещо умовне. Під ним прийнято розуміти розробку за допомогою

землерийних і транспортних машин. В загальному вигляді гідравлічна розробка також є відкритою, однак вона, як правило виокремлюється в самостійний спосіб. Відкрита розробка розсипів землерийно-транспортними машинами включає ряд робіт, які є ланками загального комплексу, однак відрізняються достатньою мірою для того, щоб їх розглядати нарізно. Призначення вскришних робіт – оголення корисної копалини для можливості її безпосередньої розробки. Вскришні роботи складаються з безпосередньої вскриші торфів і їх перевалки. За об'ємами вскришні роботи є основними при відкритій розробці.

На рис. 2 представлений розріз по розсипному родовищу з утворенням техногенного розсипу з використанням землерийно-транспортних машин (скреперів). Для обгрунтування ідеї щодо торфів, потрібно навести наступні задачі: виявити фактори, які визначають енергоефективність роботи ходових землерийно-транспортних машин, дослідити їх залежність від властивостей торфів і умов взаємодії, розробити шляхи направленої дії на них.

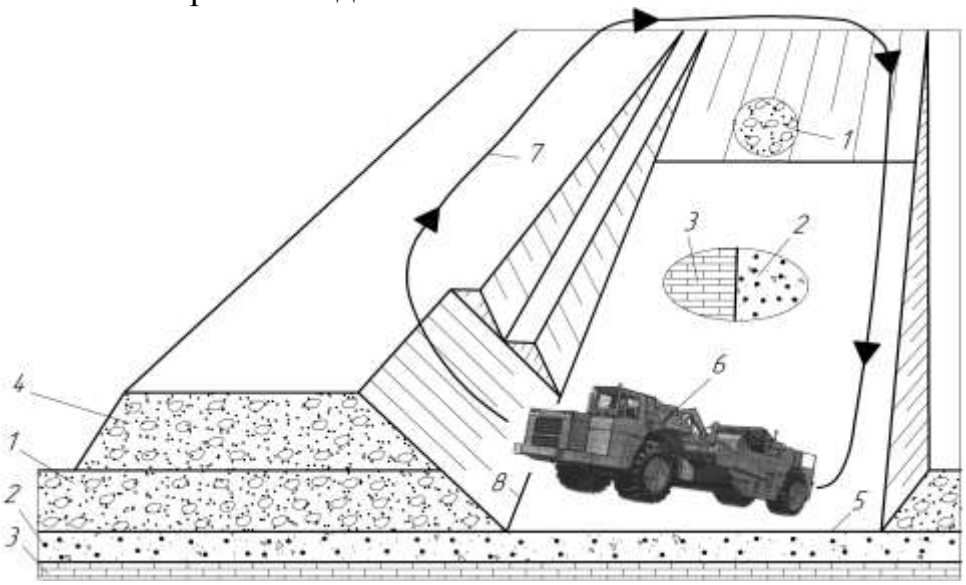

Рис. 2. Схема утворення техногенного розсипу скрепером при вийманні торфів нахиленими шарами

1 – торфи; 2 – піски; 3 – плотик; 4 – техногенний розсип; 5 – межа між пісками і торфами, які не містять корисних мінералів в промисловій кількості; 6 – скрепер з двома двигунами; 7 – спіральна схема руху скрепера; 8 – виїзд

Конкретні завдання окремих етапів досліджень визначаються аналізом чинників, які обумовлюють енерговитрати, що супроводжують взаємодію ходових пристроїв з торфовим покладом.

Висновки. Доцільно встановити межу між торфами і пісками, при цьому вскришу торфів здійснювати землерийною технікою з утворенням техногенного розсипу, промислове освоєння якого здійснити в майбутньому на основі результатів науково-технічного прогресу в гірництві. Експлуатаційне опробування і видобуток бурштину

пропонується здійснювати пропонованою механо-гідравлічною технологією.

Перспективи подальших досліджень. Названі елементи систем у перспективі можуть бути розглянуті як самостійні системи з багатьма неподільними структурними одиницями на більш високих структурних рівнях.

Список використаних джерел:

1. Каждан А.Б. Прогнозирование, поиски и разведка месторождений урана. М., Энергоатомиздат, 1983. - 231 с.
2. Альбов М.Н. Опробование месторождений полезных ископаемых. М., Недра, 1975. - 231 с.
3. Охрименко В.А., Куприн А.И., Ищук И.Г. Подземная гидродобыча угля. М., Недра, 1974. -312 с.
4. Коденцов А.Я., Кузьмич И.А., Ищук И.Г. Проведение горных выработок способом гидромеханизации. М., Недра, 1971. - 280 с.
5. Справочник по разработке россыпей. М., Недра, 1973. – 590 с.
6. Горная энциклопедия. Т 1-5. М., Советская энциклопедия, 1986.
7. Костяшова З.О. Что такое янтарь? // Наука и жизнь, 1999.
8. Індутний В.А. Кам'яні барви України: бурштин // Географія і основи економіки в школі. К., №8, 1999.
9. Криворучко С.О. Вироби Рівненщини в Києві. Газета "Хрещатик", 11.10.2001.

References:

1. Kazhdan A.B. Prohnozyrovanye, poysky y razvedka mestorozhde¬nyi urana. M., Эnerhoatomyzdat, 1983. - 231 s.
2. Albov M.N. Oprobovanye mestorozhdenyi poleznыkh yskopaemыkh. M., Nedra, 1975. - 231 s.
3. Okhrymenko V.A., Kupryn A.Y., Yshchuk Y.H. Podzemnaia hydrodobыcha uhlia. M., Nedra, 1974. -312 s.
4. Kodentsov A.Ia., Kuzmych Y.A., Yshchuk Y.H. Provedenye hornыkh vыrabotok sposobom hydromekhanyzatsyy. M., Nedra, 1971. - 280 s.
5. Spravochnyk po razrabotke rossыpei. M., Nedra, 1973. – 590 s.
6. Hornaia эntsyklopedyia. T 1-5. M., Sovetskaia эntsyklopedyia, 1986.
7. Kostiashova Z.O. Chto takoe yantar? // Nauka y zhyzn, 1999.
8. Indutnyi V.A. Kam'iani barvy Ukrainy: burshtyn // Heohrafiia i osnovy ekonomiky v shkoli. K., №8, 1999.
9. Kryvoruchko S.O. Vyroby Rivnenshchyny v Kyievi. Hazeta "Khreshchatyk", 11.10.2001.

УДК 338.48-6327-57-522

Городиський Юрій Ярославович
Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів, Україна
e-mail: YUG_888@mail.ru

КЛАСИФІКАЦІЯ ХРИСТИЯНСЬКОГО ПАЛОМНИЦТВА (ДЛЯ ПОТРЕБ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)

Мета. Здійснено класифікацію християнського паломництва для потреб суспільно-географічних досліджень. Виділено головну структуру та особливості християнського паломництва за видами.

Методика дослідження. Базується на географічному дослідженні паломництва, як одного з видів туризму. На основі аналізу літературних джерел складено класифікацію християнського паломництва з виділенням основних видів.

Результати. На підставі аналізу літературних джерел складено схему класифікації християнського паломництва з виділенням таких його видів: за християнськими конфесіями, за значенням, за метою подорожі, за об'єктами відвідань, за тривалістю, за організацією, за часовими характеристиками, за формою участі.

Наукова новизна. Встановлено структуру та особливості християнського паломництва за видами, складено схему класифікації паломництва з виділення основних видів.

Практична значимість. Стаття може бути використана в навчальному процесі у підготовці бакалаврів, спеціалістів та магістрів географічних, історичних факультетів. Може використовуватися у туристичних фірмах та релігійних організаціях для складання релігійно-паломницьких турів.

Ключові слова: паломництво, види паломництва, християнство, паломницькі об'єкти, паломницькі ресурси, паломницький туризм.

УДК 338.48-6327-57-522

Городыськый Юрий Ярославович

Львовский национальный университет
имени Ивана Франко, г. Львов, Украина
e-mail: YUG_888@mail.ru

КЛАССИФИКАЦИЯ ХРИСТИАНСКОГО ПАЛОМНИЧЕСТВА (ДЛЯ НУЖД В ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКОМ ИССЛЕДОВАНИИ)

Цель. Осуществить классификацию христианского паломничества по разным критериям для целей общественно-географических исследований. Выделена главная структура и особенности христианского паломничества за видами.

Методика. Базируется на географическом исследовании паломничества, как одного из видов туризма. На основе анализа литературных источников составлена классификация христианского паломничества из выделениям основных видов..

Результаты. На основании анализа литературных источников составлена схема классификации христианского паломничества с выделением таких его видов: за христианскими конфессиями, по значению, за целью путешествия, за объектами посещений, по продолжительности, за организацией, за часовыми характеристиками, по форме участия.

Научная новизна. Установлена структура и особенности христианского паломничества за видами, составлена схема классификации паломничества из выделения основных видов.

Практическая значимость. Статья может быть использована в учебном процессе в подготовке бакалавров, специалистов и магистров географических, исторических факультетов. Может использоваться в туристических фирмах и религиозных организациях для составления религиозных паломниках туров.

Ключевые слова: паломничество, виды паломничества, христианство, паломнические объекты, паломнические ресурсы, паломнический туризм.

UDC 338.48-6327-57-522

Gorodyskyy Yuriy Yaroslavovych

Lviv national university of the name of Ivan
Franco, Lviv, Ukraine
e-mail: YUG_888@mail.ru

THE CLASSIFICATION OF CHRISTIAN PILGRIMAGE (FOR THE NECESSITIES OF SOCIO-GEOGRAPHIC STUDIES)

Purpose. To carry out classification of christian pilgrimage for necessities publicly geographical researches. A main structure and features of christian pilgrimage is selected after kinds.

Method. It is based on geographical research of pilgrimage, as one of types of tourism. On the basis of analysis of literary sources classification of christian pilgrimage is made with the selection of basic kinds.

Results. On the basis of analysis of literary sources the chart of classification of christian pilgrimage is made with the selection of such his kinds: after christian confessions, by value, after the purpose of trip, after the objects of visits, on duration, after organization, after sentinel descriptions, on a form participation.

Scientific novelty. A structure and features of christian pilgrimage is set after kinds, the chart of classification of pilgrimage is made from the selection of basic kinds.

The practical significance. The article can be used in an educational process in preparation of bachelors, specialists and master's degrees of geographical, historical faculties. Can be used in tourist firms and religious organizations for drafting religious pilgrim rounds.

Keywords: pilgrimage, types of pilgrimage, Christianity, objects of pilgrimage, pilgrimage resources, pilgrimage tourism

Постанова проблеми у загальному вигляді. В системі суспільно-географічних наук важливе місце посідає географії релігій. Більшість науковців вважає її частиною географії культури, проте, чимало є таких, що надають їй статус окремої суспільно-географічної науки. В науковій проблематиці географії релігій традиційно багато уваги надається вивченню паломництва.

Паломництво, тобто подорож з релігійною метою, відіграє важливу роль у суспільному житті людини. Зокрема, важливою стороною є християнина являється християнське паломництво, подорож до християнських святих місць, з певними визначеними цілями. Паломництво з релігійною метою виконує чимало функцій для людини, зокрема: пізнавальну, духовну, рекреаційну, туристичну, спортивно-оздоровчу, наукову, соціальну. Із розвитком авіа-, авто,- та залізничного транспорту, полегшенням режиму перетину західного кордону після розпаду СРСР, багато українських паломників почали здійснювати подорожі до світових центрів християнства: на Святу Землю, у Ватикан, Грецію, Францію, Португалію. Здійснюються численні організовані й самодіяльні паломництва на території України, зокрема, до центрів українського християнства: Почаєва, Зарваниці, Києво-Печерської Лаври, Крехова, Унева й ін. Паломництво, крім власне релігійно-духовного значення, стимулює розвиток допоміжних та обслуговуючих галузей економіки, задовольняє соціальні потреби, суттєво впливає на розвиток міст, населених пунктів, регіонів. Географічне дослідження паломництва в Україні лише розпочинається, для його здійснення важливою є класифікація паломницьких об’єктів, які виступають як ресурс для паломницького туризму. На сьогоднішній день немає єдиної й остаточної

класифікації паломницьких об'єктів, зокрема, не існує чіткої класифікації християнського паломництва як одного із видів туризму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В основі досліджень паломництва є праці зарубіжних і українських вчених. Серед зарубіжних це, зокрема, А. Яковські, Д. В. Громов, Т. Т. Христов, Дж. Тардже, А. А. Дмитриєвский, Дослідженням українського паломництва та проблем його розвитку займаються такі науковці: З. Сапєлкина [7], В. Патійчук [3], О. Любіцева, К. Мезенцев, О. Павлов [2], О. Жаровська [1], Т. Божук [6]. Інформацію про паломницькі тури можна отримати безпосередньо на сайтах релігійних конфесій, а також туристичних фірм. Чимало інформації надає патріарший паломницький центр УГКЦ (Української Греко-Католицької Церкви), котрий займається створенням бази даних сакральних об'єктів УГКЦ [4], а також видавництвом професійних карт відпустових місць УГКЦ, путівників на цю тематику. Створені Інтернет сайти на релігійно-паломницьку тематику, найвідоміші: «Патріарший паломницький центр УГКЦ» [5], «Святині, що знаходяться в храмах Львівської єпархії УПЦ» [8]. Крім того, є доволі багато публікацій із релігійно-паломницького туризму, в яких характеризуються місця паломництва.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в здійсненні класифікації християнського паломництва за певними видами, для потреб суспільно-географічних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Першими християнським паломниками називали людей, які здійснювали подорож на Святу Землю в Середньовіччя, для поклоніння християнським святиням. Слово паломництво походить від слова «пальма» – паломники-християни, які здійснювали свою подорож, привозили з місця паломництва пальмову гілку. Паломництво (від. лат. palma) – подорож вірян, здійснювана до святих місць з релігійною метою [2, с. 6]. Той хто здійснює таку подорож називається паломником. Паломник це – здебільшого глибоко релігійна людина, яка завжди готова на деякий час відмовитися від звичайного способу життя задля молитви, духовних спілкувань, вирішення інших релігійних цілей. В сучасній літературі існують й інші назви цього слова, які стали синонімами, незалежно куди подорожують і хто здійснює подорож. В Україні – прочанин, богомолець; странник, поклонник – в Росії; пілігрим, паломник – на Заході; хаджі – на сході. На підставі аналізу літературних джерел нами складено схему класифікації християнського паломництва з виділенням таких його видів: за християнськими конфесіями, за значенням, за метою подорожі, за об'єктами відвідань, за тривалістю, за організацією, за часовими характеристиками, за формою участі (табл. 1). Поділ за конфесіями – це поділ на найбільші структурні одиниці організації християнства. *За конфесіями* паломництво поділяється на католицьке, православне, уніатське, інших конфесій. Християнські конфесії це – спільноти віруючих людей християнського віровчення, які

об'єднуються за особливостями віросповідання. У християнстві відбулися чотири великі схизми, котрі призвели до розколу християнської церкви і появи конфесій.

Таблиця 1

Класифікація християнського паломництва

Критерії	*Види паломництва*	*Підвиди паломництва, коротка характеристика*
За конфесіями	В католицизмі	У католиків
		У віруючих уніатських церков
	В православ'ї	Поділ за православними церквами
	В протестантизмі	Поділ за церквами, напрямками, рухами
	В інших церквах	Поділ за церквами, напрямками, рухами
За значенням	Світове	До Святої землі, Біблійних місць
	Макрорегіональне	Поділ за частинами світу
	Загальнодержавне	У межах країни
	Регіональне	У межах регіону країни
	Локальне	У межах невеликого району, одноденної пішої доступності
За об'єктами відвідування (ресурсами паломництва)	До конфесійних рукотворних місць	Окремі споруди: храми, каплиці, дзвіниці, церкви, костели
		Комплекси споруд: монастирі, лаври, духовні центри
	До природних культових об'єктів	Гори, печери, ріки, гаї, джерела, ставки, криниці
	До місць пов'язаних з визначними релігійними діячами	Місця з'явлення Богоматері, визначні Біблійні місця, місця зберігання мощей
За організацією	Організовані	Туристичними підприємствами
		Релігійними організаціями
	Самодіяльні	Сплановані наперед
		Спонтанні
За сакрально-часовими параметрами	Приурочені до релігійних свят	Поділ за релігійними святами
	Не повязані з релігійними святами	Поділ за сезонністю й ін.
За формою участі	Індивідуальні	Поділ за віком паломника
	Сімейні	Поділ за сімейними критеріями: молоді сім'ї без дітей, сім'ї з дітьми, родини
	Групові	Поділ за віковими і соціальними групами

Першим розколом або схизмою був Халкедонський розкол у 450 р. Догматична причина розколу полягала в тому, що християни не могли дійти згоди про дві природи Ісуса Христа, людську і божественну, й відповідно як називати матір Ісуса Христа. На сьогодні є шість дохалкедійнських церков, які не брали участі в Халкедонському Соборі, які називаються Стародавніми Східними Православними Церквами: Вірменська Церква, Коптська Православна Церква, Сирійська Православна

Церква, Маланкарська Православна Церква, Ефіопська Православна Церква, Ассирійська Церква Сходу.

Протестантські церкви з'явилися після періоду реформації у Європі. Початком Реформації у 1517 р. вважаються протести проти індульгенцій, претензій пап на контролювання віри і совісті на правах посередника між Богом людьми, та багатьох інших недоліків тодішньої католицької церкви. Реформацію пов'язують з іменами Мартіна Лютера, Жана Кальвіна та Ульріха Цвінглі — та відповідно називають протестантською, лютеранською або євангелічною. Реформація – це християнський церковно-релігійний, духовний та політичний рух у країнах Західної та Центральної Європи.

Уніатські церкви – результат уній представників православних церков з католицизмом. Укладання уній відбувалося за певних історичних, політичних умов. Віруючі східних церков були поставлені перед вибором повної втрати своєї культурної і національної ідентичності або збереження її, але під іншою духовною юрисдикцією. Так, зокрема, було на українських землях, що перебували в складі Речі Посполитої. Найбільшого значення для розвитку уніатського процесу мали Ліонська (1274 р.), Флорентійська (1439 р.) та Берестейська (1596 р.) церковні унії. Сьогодні існують такі уніатські церкви: Маронітська Католицька Церква; Мелькітська (Греко-Католицька) Церква, Халдейська Католицька Церква, Сирійська Католицька Церква, Вірменська Католицька Церква, Коптська Католицька Церква, Католицька Церква Сирійсько-Малабарського обряду, Католицька Церква Ефіопського обряду.

За значенням для християнства паломництво поділяється на: світове (загальнохристиянське), макрорегіональне (міждержавного), загальнодержавне, регіональне локальне. До християнського паломництва світового значення належить відвідання Святої Землі в Палестині, задля поклоніння Гробу Господньому, Риму – на поклоніння мощам святих Петра і Павла, Сантяго-де-Компостелли (поклоніння святому Якову), Лорето (Італія), (поклоніння Богородиці), Люрд (Франція), Фатіма (Португалія), Ченстохова (Польща), Монсеррат (Іспанія).

До паломництва макрорегіонального (міждержавного) значення відносять подорожі до монастирів, храмів, лавр, духовних центрів і культових споруд важливих для представників декількох країн, об'єднаних культурно-регіональною спільністю, чи християн певної частини світу. Наприклад, у Латинські Америці є численні місця паломництва важливі передусім для жителів країн цього макрорегіону. Паломництво загальнодержавного значення здійснюється в межах певної країни, вони пов'язані з особливостями релігійного і культурного розвитку населення цієї країни. На території України такими центрами паломництва є Києво-Печерська лавра, Почаїв, Зарваниця. На території України є безліч святих місць для поклоніння, які мають регіональне значення. Більшість з них розташована на Заході України (зокрема в Галичині). Серед них можна

виділити на території Львівської області: Крехів, Унів, Страдч, Жовква, Львів; на території Івано-Франківської області: Крилос, Погоня, Гошів, Івано-Франківськ; на території Тернопільщини: Краснопуща, Бережани.

Паломництво найчастіше тяжіє до монастирів, храмів, як важливих осередків релігійного життя, які виникають на святих місцях, біля цілющих джерел, мають чудотворні образи (ікони), мощі святих, та визначних місць пов'язаних з життям та діяльністю відомих духовних представників християнської церкви.

Метою паломницької подорожі може бути духовна, просвітницька, місіонерська та благодійницька місія. Для здійснення паломництва людей спонукає багато різних мотивів. Це бажання зцілитися від душевних і фізичних недуг, відмовити молитви за прощення гріхів, помолитися за здоров'я рідних і близьких, покаятися у вчинках, які скоїв, випросити у Бога щасливої долі для себе і сім'ї, легкого життя на Землі, проявити відданість у вірі і знайти сенс у житті. При відвідинах святих місць люди дізнаються про історію і духовні традиції монастирів і храмів, особливості богослужіння, святих і подвижників благочестя, чиє життя і діяльність була пов'язана зі святинями. Паломництво відіграє також важливу загальноосвітню роль. Монастирі та храми завжди були не тільки місцем духовного діяння, а й центрами освіти, збереження історичного та культурного надбання, його поширення та примноження. Тут зберігалися та накопичувалися церковні книги, ікони, твори прикладного мистецтва, вироби народних промислів.

Паломницькі подорожі, захоплюючи маси людей, виконують ще місіонерську та благодійницьку функцію. Місіонерська функція полягає в поширенню релігійного вчення на певну територію, де прояви релігії на цій території відсутні або представлені інші релігійні організації. Часто невіруючі люди, які лише мали бажання познайомитися з історичними, культурними чи рекреаційними здобутками святого місця, переживають навернення віри. Благодійницька функція не тільки утримує громади, монастирі, храми та інші релігійні організації за рахунок пожертв та надходжень від прочанин, але й здійснює благодійницькі пожертви: допомога хворим, безплатне харчування, надання нічлігу та ін. Практично всі паломницькі служби перед відвіданням монастирів, духовних центрів, храмів взнають про їхні конкретні потреби. Ця інформація повідомляється паломникам перед прощею. Приїжджаючи в монастир, паломники привозять туди необхідні речі та продукти, роблять грошові пожертви. Зібрання пожертв займається і сама служба. Частка від паломницьких пожертв поступає на відновлення храмів, капличок, церковних атрибутів.

За об'єктами відвідин паломницьких місій можна виокремити: природні культові об'єкти, конфесійні рукотворні місця і місця, пов'язані з визначними релігійними діячами. До конфесійних (рукотворних) місць належать: окремі споруди (храми, каплиці, дзвіниці, церкви, костели) та ансамблі (комплекси споруд, монастирі, лаври, духовні центри); природні

культові об'єкти – це печери, гори, ріки, гаї, озера, джерела, криниці пов'язані з визначними подіями у християнстві; визначні місця – місця з'явлення Богородиці, місця перебування або поховання святих і блаженних і визначні біблійні місця, місця зберігання мощей святих.

Паломницькі подорожі можна поділити *за тривалістю* на одноденні, короткотривалі (2–3 дні), тривалі (4–5 днів), та довготривалі (понад 15 днів). В основному одноденні паломництва спрямовуються на відвідання святкових богослужінь і мають локальний характер. Короткотривалі паломницькі подорожі носять регіональний характер і мають на меті відвідування святих місць і поклоніння їм. Тривалі та довготривалі подорожі з релігійною метою можуть мати міждержавні та світові масштаби. Такі паломництва мають на меті ознайомлення з більшою кількістю монастирів, храмів, духовних центрів та культових споруд, поклоніння їхнім святиням (мощам святих, чудотворним іконам, святим цілющим джерелам) а також можуть набувати пізнавального та наукового характеру.

За сакрально-часовими характеристиками, паломницькі подорожі приурочені до релігійних свят, і не пов'язані з релігійними святами. Здебільшого, всі місії здійснюються у релігійні свята. Кожне відпустове місце має дату в церковному календарі для відправлення відпустів, прощ, релігійних свят. Не пов'язані з релігійними святами – це поїздки спрямовані на відвідання повсякденних святкових богослужінь та літургій.

За формою участі паломницькі подорожі поділяються на: групові, сімейні, індивідуальні.

На сьогоднішній день паломники всіх видів широко користуються послугами релігійних організацій або туристичних підприємств. Створюються спеціальні туристичні фірми, організовуючи такі тури з обслуговування і екскурсіями на місцях. Потоки паломників, інтенсивно зростаючі в дні релігійних свят і подій. Релігійним паломництвом історично займалися і займаються в даний час спеціальні паломницькі служби, створювані релігійними центрами тієї чи іншої конфесії.

Висновки. В Україні паломництво має давні традиції й з кожним роком набуває розвитку. Християнське паломництво можна класифікувати за значенням, за метою подорожі, за об'єктами відвідань, за тривалістю, за організацією, за часовими характеристиками, за формою участі й іншими критеріями. Залучення інвестицій на реконструкцію об'єктів паломництва, на систему транспортного обслуговування та розвиток інфраструктури на місцях, більша активність релігійних організацій та туристичних підприємств в цій сфері, забезпечать належний розвиток туризму в Україні, а також задовольнятиме духовні потреби віруючого населення. Найпоширенішими проблемами, які гальмують розвиток паломництва, є недостатньо розвинена інфраструктура, зокрема система транспортного обслуговування, низька підприємницька активність в цій сфері, забезпечення належного рівня розвитку соціальної інфраструктури на

паломницьких місцях, відсутність фінансування на реконструкцію храмів, церков, монастирів, капличок.

Список використаних джерел:

1. Жаровська О. Паломницькі святині. Вид. 2-ге, випр. / Жаровська О. – Львів: Свічадо, 2011. – 224 с.

2. Любіцева О.О. Паломництво та релігійний туризм : Навчальний посібник / О.О. Любіцева, С.П. Романчук – К.: Альтерпрес, 2011. – 416 с.

3. Патійчук В. О. Територіальна організація релігійної сфери адміністративної області (на прикладі Волинської області): Дис. канд. геогр. наук: 11.00.02 / Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 1998. – 202 с.

4. Патріарший паломницький центр Української Греко-Католицької Церкви (ППЦ УГККЦ) / автори – упорядники І. Голота, М. Влад, с. М. Гузіль, В. Гіщинський. – Видавництво НВФ «Карти і Атласи», 2011. – 178 с.

5. Патріарший паломницький центр УГКЦ [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://pilgrimage.org.ua.

6. Релігійний туризм: термінологічний словник-довідник / автор-упорядник Т. Божук. – Л.: Український бестселер, 2010. – 252 с.

7. Сапелкіна З. П. Паломництво як соціокультурне явище: становлення і розвиток в Україні (середина XIX – початок XXI ст.): дис. на здобуття наук. ступ. канд. істор. наук: 17.00.01 / Київський національний ун-т культури і мистецтва – К., 2006. – 208 с.

8. Святині, що знаходяться в храмах Львівської єпархії УПЦ [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://orthodox.lviv.ua.

References

1. Zharovska O. Palomnytski sviatyni. Vyd. 2-he, vypr. / Zharovska O. – Lviv: Svichado, 2011. – 224 s.

2. Liubitseva O.O. Palomnytstvo ta relihiinyi turyzm : Navchalnyi posibnyk / O.O. Liubitseva, S.P. Romanchuk – K.: Alterpres, 2011. – 416 s.

3. Patiichuk V. O. Terytorialna orhanizatsiia relihiinoi sfery administratyvnoi oblasti (na prykladi Volynskoi oblasti): Dys. kand. heohr. nauk: 11.00.02 / Volynskyi derzh. un-t im. Lesi Ukrainky. – Lutsk, 1998. – 202 s.

4. Patriarshyi palomnytskyi tsentr Ukrainskoi Hreko-Katolytskoi Tserkvy (PPTs UHKKTs) / avtory – uporiadnyky I. Holota, M. Vlad, s. M. Huzil, V. Hishchynskyi. – Vydavnytstvo NVF «Karty i Atlasy», 2011. – 178 s.

5. Patriarshyi palomnytskyi tsentr UHKTs [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu: http://pilgrimage.org.ua.

6. Relihiinyi turyzm: terminolohichnyi slovnyk-dovidnyk / avtor-uporiadnyk T. Bozhuk. – L.: Ukrainskyi bestseler, 2010. – 252 s.

7. Sapelkina Z. P. Palomnytstvo yak sotsiokulturne yavyshche: stanovlennia i rozvytok v Ukraini (seredyna XIX – pochatok XXI st.): dys. na zdobuttia nauk. stup. kand. istor. nauk: 17.00.01 / Kyivskyi natsionalnyi un-t kultury i mystetstva – K., 2006. – 208 s.

8. Sviatyni, shcho znakhodiatsia v khramakh Lvivskoi yeparkhii UPTs [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu: http://orthodox.lviv.ua.

УДК 911.3

Зуб Яна Олександровна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: yana_zub@mail.ru

Смирнов Ігор Георгійович,
доктор географічних наук, професор
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: smyrnov_ig@ukr.net

РОЛЬ ЗМІ ТА ГЛОБАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ МЕРЕЖ У МІЖНАРОДНІЙ ПОЛІТИЦІ

Метою статті є розкриття проблеми впливу ЗМІ на політичні події та міжнародні відносини, дослідження аспектів виникнення та особливостей розвитку інформаційних війн та можливих шляхів їх розрядки.

Методика даного дослідження полягає у використанні певного набору прийомів та методів – літературного, картографічного, порівняльного, історичного методів. У ході дослідження було проаналізовано ряд наукових публікацій, що стосуються проблем формування інформаційного простору та зростання ролі інформації і впливу її носіїв на перебіг світових політичних процесів. Також здійснено аналіз та порівняння певних подій політичного характеру, визначено їх суть у контексті процесів інформатизації суспільства. Для наочності у статтю включені картографічні та схематичні матеріали.

Результати. У статті розкрито роль ЗМІ у контексті глобалізації інформаційного простору, проведено аналіз основних функцій та напрямів діяльності мас-медіа як актора міжнародних відносин. Також висвітлено роль соціальних мереж у сучасних конфліктах, зокрема роль інтернет-ресурсів у подіях «арабської весни». Проведено дослідження суті поняття «інформаційна війна» та значення ЗМІ у ході військових конфліктів, у тому числі, у контексті останніх революційних та військових подій в Україні. Як результат, запропоновано заходи щодо зміцнення інформаційної безпеки України та захисту її інформаційного простору.

Наукова новизна дослідження полягає у розкритті ролі мас-медіа як політичного гравця, зокрема в ході подій в Україні у 2014 році, коли формується новий тип протистояння – інформаційна війна.

Практичне значення. Дослідження процесів, що існують в глобальному інформаційному просторі, особливою мірою у просторово-часовому відношенні, дозволяє виявити основних акторів на сучасній політичній арені та виявляє можливість прогнозування та здійснення впливу на перебіг політичних подій, зокрема військових конфліктів. Важливе значення це має також і для України в сучасних умовах інформаційної боротьби.

Ключові слова: засоби масової інформації, глобальний інформаційний простір, інфосфера, інформаційне суспільство, свобода преси, інформаційна війна, інформаційна безпека, цифровий розрив.

УДК 911.3

Зуб Яна Александровна
Киевский нацинальный университет
имени Тараса Шевченка, г. Киев,Украина
e-mail: yana_zub@mail.ru

Смирнов Игорь Георгиевич,
доктор географических наук,
професор
Киевский национальний университет
имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина
e-mail: smyrnov_ig@ukr.net

РОЛЬ СМИ И ГЛОБАЛНЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ СЕТЕЙ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ПОЛИТИКЕ

Целью статьи является раскрытие проблемы влияния СМИ на политические события и международные отношения, исследования аспектов возникновения и особенностей развития информационных войн и возможных путей их разрядки.

Методика данного исследования заключается в использовании определенного набора приемов и методов - литературного, картографического, сравнительного, исторического методов. В ходе исследования были проанализированы ряд научных публикаций, касающихся проблем формирования информационного пространства и возрастания роли информации и влияния ее носителей на ход мировых политических

процессов. Также осуществлен анализ и сравнение определенных событий политического характера, определены их суть в контексте процессов информатизации общества. Для наглядности в статью включены картографические и схематические материалы.

Результаты. В статье раскрыта роль СМИ в контексте глобализации информационного пространства, проведен анализ основных функций и направлений деятельности масс-медиа как актера международных отношений. Также освещены роль социальных сетей в современных конфликтах, в частности роль интернет-ресурсов в событиях «арабской весны». Проведено исследование сущности понятия «информационная война» и значение СМИ в ходе военных конфликтов, в том числе, в контексте последних революционных и военных событий в Украине. Как результат, предложены меры по укреплению информационной безопасности Украины и защиты ее информационного пространства.

Научная новизна исследования заключается в раскрытии роли СМИ как политического игрока, в частности в ходе событий в Украине в 2014 году, когда формируется новый тип противостояния - информационная война.

Практическое значение. Исследование процессов, существующих в глобальном информационном пространстве позволяет выявить основных актеров на современной политической арене и оказывает возможность прогнозирования и оказания влияния на ход политических событий, в том числе военных конфликтов. Важное значение это имеет и для Украины в современных условиях информационной борьбы.

Ключевые слова: средства массовой информации, глобальное информационное пространство, инфосфера, информационное общество, свобода прессы, информационная война, информационная безопасность, цифровой разрыв.

UDC 911.3

Zub Yana Oleksandrivna
Taras Shevchenko
National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: yana_zub@mail.ru

Smirnov Igor Georgijovych,
doctor of sciences (geography), professor
Taras Shevchenko
National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: smyrnov_ig@ukr.net

THE ROLE OF MASS MEDIA AND GLOBAL INTERNATIONAL NETWIORKS IN THE INTERNATIONAL POLITICS

Purpose of this article is to outline the impact of the media on political events and international relations, to research aspects and features of the emergence of information warfare and possible ways of it discharge.

Methods. In this study were used literary, cartographic, comparative, historical methods. The research analyzed the number of scientific publications relating to the problems of forming an information space and the increasing role of information and the impact of media on the course of world political processes. For descriptive reasons article included cartographic and schematic materials.

Results. The article analyses the role of media in the context of globalization of the information space, the main functions and activities of the mass media as an actor of international relations. The article highlights the role of social networks in today's conflicts, including the role of online resources in the "Arab Spring". The article includes the research of the concept of "information warfare" and the importance of the media in the course of military conflicts, in particular in the context of recent revolutionary and military events in

Ukraine. As a result, it was suggested measures to strengthen information security and protection of Ukraine's information space.

Scientific novelty of research consists in disclosure of a role of mass media as political player, in particular during events in Ukraine in 2014 when the new type of opposition - information war is formed.

The practical significance. Research of the processes existing in global information space allows to reveal the main actors in modern political arena and renders possibility of forecasting and regulation of the course of political events, including the military conflicts. It is important also for Ukraine in modern conditions of information warfare.

Keywords: media, global information space, infosphere, information society, freedom of press, information warfare, information security, the digital divide.

Постановка наукової проблеми. У світлі останніх політичних подій як у світі, так і в Україні, бурхливо зростає роль сучасних мас-медіа та інформаційних мереж у міжнародних відносинах. ЗМІ виконують роль організатора інформаційних потоків. Цьому сприяє можливість миттєвої передачі інформації на великі відстані масовій аудиторії. Відповідно ЗМІ можуть здійснювати вплив на прийняття політичних рішень, зокрема у випадку військових конфліктів. Сьогодні все більш актуальним виступає поняття «інформаційного протистояння» або «інформаційної війни», що відводять на другий план традиційні форми збройних конфліктів за рахунок психологічного тиску та маніпулювання суспільною свідомістю шляхом застосування мас-медіа. У такій ситуації у 2014 році опинилася і Україна.

Літературні джерела та публікації з теми статті в основному охоплюють дослідження ролі мас-медіа у контексті сучасних політичних подій, ці роботи належать таким вченим, як Балуєв Д. Г. [1], Бєлянцев А. Є. [2], Мєшкова Т. А. [3], Фокіна В. В. [7] та ін. При написанні статті також був здійснений аналіз провідних інформаційних носіїв – CNN, BBC, Euronews, Washington Post тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Більшість науковців у своїх працях акцентує увагу на проблемі впливу мас-медіа та глобальних інформаційних мереж на перебіг політичних процесів, однак недостатньо розкритими є питання щодо можливості регулювання такого впливу. Гостро постає дана проблематика для України в умовах інформаційної війни, що потребує глибокого аналізу та дослідження можливих шляхів врегулювання ситуації.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розкриття проблеми зростання ролі мас-медіа як нового політичного гравця у міжнародних відносинах, дослідження аспектів виникнення та особливостей розвитку інформаційних війн та можливих шляхів їх розрядки.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація інформаційних процесів і всеосяжність інформаційних потоків, стрімкий розвиток і збільшення обсягів впливу аудиторій телекомунікаційних мереж ознаменували собою кінець XX ст. З початку 60-их рр. XX ст. відбувається вдосконалення засобів і каналів передачі інформації, створення розподілених

комп'ютерних мереж, електронних баз даних, що призвело до виникнення глобального інформаційного простору (ГІП) як інфраструктури сучасного постіндустріального світу. Виникнення такого інформаційного простору радикально змінює усі сфери життя в планетарному масштабі і формує так зване інформаційне суспільство.

У таких умовах на світовій арені все більшу роль починають відігравати нетрадиційні актори (ТНК, ЗМІ, неурядові організації, терористичні мережі тощо), які використовують усі можливі переваги інформаційних комунікацій та здійснюють все зростаючий вплив на політичні тенденції світового розвитку.

Одним з найвагоміших важелів, що формують політичну картину світу на сьогодні стають мас-медіа. Цьому сприяє можливість миттєвої передачі інформації на великі відстані масовій аудиторії, що розосереджена в глобальному просторі. Недарма ЗМІ називають «четвертою владою», оскільки вони здатні на широкомасштабне поширення інформації та вплив на життя людей завдяки цій інформації. Роль ЗМІ зростає у розрахунку на те, що зростає цінність інформації та знань, а світове суспільство досить бурхливо трансформується у «суспільство знань».

Сучасні ЗМІ не обмежуються локальним або національним простором і аудиторіями, виступаючи в якості акторів сучасного світу. CNN, BBC, Al-Jazeera, Euronews є не тільки інструментами впливу провідних країн світу, а й справляють істотний вплив на світову громадську думку, національну політику і світову політику. Найбільш впливовими постачальниками інформації сьогодні є Washington Post, Bloomberg, Reuters, BBC, New York Times, Dow Jones & Co і багато інших видань (табл.1). Новини цих компаній широко поширюються в усьому світі.

Табл. 1.

Провідні постачальники новинної інформації [4]

			Інформаційні ресурси Інтернету
Інформаційні агенства	*Телемережі новин*	*Радіослужби*	*Міжнародні видання*
Reuters (Велика Британія)	CNN (США)	BBC World Service (Велика Британія)	Financial Times (Велика Британія)
Associated Press (США)	BBC World (Велика Британія)	Voice of America (США)	International Herald Tribune (США)
France Press (Франція)	Euronews (ЄС)	Deutsche Welle (ФРН)	USA Today
Bloomberg (США)	Bloomberg TV (США)	France International (Франція)	Wall Street Journal (США)
DPA (ФРН)	Sky News (США)	Liberty (Велика Британія)	Time (США)
	Deutsche Welle (ФРН)	Free Europe	Newsweek (США)
	Al-Jazeera (Катар)	Free Asia	Economist (Велика Британія

Як суб'єкт світової політики ЗМІ можуть виконувати наступні функції:

- інформування внутрішньої і зовнішньої громадськості;
- маніпулювання і переконання громадян (формування стереотипів, поширення ідеології, у деяких випадках зміна свідомості і формування образу «ворога» в особі представників іншої держави або етносу, психологічний вплив на громадян інших країн);
- соціалізація і виховання населення (впровадження етнокультурних зразків поведінки, формування соціальної, національної і класової ідентичності);
- контроль за урядом, його рішеннями і діями;
- мобілізація населення для вирішення суспільно значущих проблем;
- прогнозування і передбачення політичних дій влади, в тому числі їх ініціювання та корекція [7].

Існує кілька основних способів подачі інформації, за допомогою застосування яких ЗМІ досягають своєї мети: спотворення реальності; відображення фрагмента дійсності, вирваного з контексту; інтерпретація реальних подій з точки зору певних політичних сил чи груп інтересів; пророкування розвитку подій, передбачення загроз; замовчування фактів [7]. Однак усе різноманіття фактів досить важко висвітлити однаковою мірою, тому інформація часто подається з огляду на мету, яку ставлять перед собою ЗМІ, тим самим виконуючи політичні замовлення провідних світових гравців, поширюючи свої світоглядні стандарти тощо. При цьому відбір політичних подій здійснюється: під впливом інститутів влади, в інтересах опозиції, в інтересах медіакратів (власників ЗМІ), в контексті громадської думки.

Рис. 1. Карта свободи преси у країнах світу [8]

Важливим показником, що оцінює діяльність ЗМІ сьогодні є свобода преси, яка передбачає політичне право поширювати ідеї, думки,

інформацію через друковане слово та засоби масової комунікації без обмежень з боку влади й інших чинників. На рис. 1 зображена карта свободи преси у світі станом на 2013 р.[8], розроблена міжнародною неурядовою організацією Freedom House.

Основними критеріями, які беруться до уваги при визначенні рівня свободи преси, є: правове середовище, у якому функціонують ЗМІ, рівень політичного контролю ЗМІ, економічний тиск на зміст, порушення свободи преси у зв'язку із вбивствами журналістів. Відповідно було виділено 3 групи країн: країни з вільною, частко вільною та не вільною пресою. До першої групи країн з вільною пресою увійшли 63 держави (32%), передусім, це постіндустріальні високорозвинені країни світу (США, Канада, Австралія, Японія, країни ЄС тощо). Група країн з частково вільною пресою є найбільшою і включає 70 держав (36%) – країни Латинської Америки, Південно-Східної Європи, частково Африки, Індія та ін., до цієї групи входить також і Україна. Інші 64 країни (32%) характеризуються низьким рівнем свободи преси, передусім, це країни пострадянського простору, Близького Сходу, Східної та Південно-Східної Азії та частково Африки.

За останні десятиліття кардинально зросла роль мережі Інтернет як засобу поширення інформації, який, таким чином, кидає виклик традиційним медіа. Події на Близькому Сході у 2011 році продемонстрували, що Інтернет також став вирішальним середовищем, через яке громадяни можуть мобілізовуватися і виступати за політичні, соціальні та економічні реформи.

У сучасному суспільстві роль соціальних мереж неухильно зростає, оскільки однією з головних їх особливостей є інтерактивність і незалежність від владної вертикалі. Актуальність соціальних мереж у політичному житті сьогодні залежить від таких їх особливостей: можливість здійснювати соціальну, політичну та агітаційну діяльність, що містить механізми зворотного зв'язку; можливість оперативно реагувати на запити громадян, що йдуть прямо, через соціальну мережу; здатність впливати на політичні та соціальні процеси в суспільстві; можливість виділяти політичних лідерів; відкритий доступ до соціальних і політичних матеріалів, що знаходяться на сторінках даних інтернет-ресурсів [5].

Ситуація, що мала місце на Близькому Сході у 2011 році та отримала назву «арабська весна» багатьма експертами визначається як інтернет-революція або революція через соціальні мережі. Як вважає Андреас Юнгер, науковець Бамбергского університету (Німеччина), автор «Путівника по Twitter для активістів», роль інтернет-сервісів полягала у тому, що протестуючі використовують канали соціальних медіа для поширення інформації, яка застосовується для внутрішніх організаційних цілей: наприклад, інформація про те, де відбудеться зустріч, чи буде там поліція, як на дії реагують політики, а також для контакту із зовнішнім

середовищем, для інформування зовнішнього світу про природу протесту, про те, як він проходить.

Однак протести були спровоковані не соціальними медіа, а ситуаціями у кожній країні, інтернет-ресурси стали лише інструментом для досягнення цілі. Принципова новизна цього інструменту полягає в тому, що використання соціальних медіа дозволяє протестувальникам самим контролювати відбір фактів та новин, що дає їм можливість протистояти традиційним ЗМІ, що часто фільтрують подібного роду новини і підносить їх під своїм кутом.

Організуючою силою єгипетської революції стали мережа Facebook і мікроблог Twitter. Саме звідти лунали антиурядові гасла і звучали заклики до громадянської непокори. Головна особливість таких соціальних мереж полягає у тому, що якщо головних редакторів усіх ЗМІ країни можна тримати під контролем, то контролювати Facebook або Twitter виявляється майже неможливим.

Інформаційна революція радикальним чином вплинула на хід військового протиборства. У наш час виникнення таких понять як «інформаційна війна», «медіа-агресія», «інформаційна безпека» свідчить не тільки про тісний зв'язок мас-медіа з конфліктними ситуаціями, а й про те, що у збройних конфліктах сучасності боротьба на інформаційному полі не менш важлива, ніж безпосередньо військові дії. У порівнянні з традиційними війнами значимість інформаційної складової військового конфлікту принципово зросла.

Інформаційні війни – технології, що впливають на інформаційні системи, маючи на меті введення в оману масової чи індивідуальної свідомості, виведення з ладу або десинхронізацію процесів управління суспільством та його складовими, передовсім військовими [6].

Інформаційно-психологічний аспект військового конфлікту стає все більш значущим, тому що в сучасній ситуації цілі війни можуть бути успішно досягнуті і невійськовими методами, в тому числі з використанням всього комплексу ЗМІ і в глобальному масштабі, і конкретно на театрі військових дій.

Домінування в інформаційній сфері є важливим фактором перемоги в сучасному конфлікті. Набуття інформаційної переваги розглядається провідними державами як ефективний і перспективний засіб, що дозволяє домагатися зовнішньо- та внутрішньополітичних цілей в ситуаціях, коли застосування сили неможливо або недоцільно.

Важливим аспектом впливу глобальної інформаційної інфраструктури на освітлення військового конфлікту в ЗМІ є його прозорість з інформаційної точки зору. У сучасній ситуації протиборчі сторони не можуть контролювати інформацію, тому що кожен учасник конфлікту (офіцер, рядовий, кореспондент в зоні бойових дій, дипломат, член гуманітарної організації та ін.) має доступ практично до всіх каналів і засобів зв'язку – мобільного, супутникового і т.д. Таким чином, мас-медіа

значною мірою стали більш незалежними, вільними від військової цензури, що призвело до розширення можливостей впливу на громадську думку.

Характерними особливостями роботи ЗМІ в ході конфлікту є режим реального часу і ефект CNN, з допомогою якого описується вплив ЗМІ на процес прийняття урядових рішень, коли організація прямих трансляцій в період конфлікту впливає на його перебіг і результат [2].

З одного боку, нові технічні можливості дозволяють отримати великий обсяг інформації в реальному часі з великої кількості країн і регіонів, з іншого – з'являється необхідність переробити цю величезну кількість (часто суперечливої і без гарантії достовірності) інформації і стрімко приймати політичні рішення. Крім того, потужна кількість повідомлень в реальному часі в швидкому темпі, в кількох фразах з різними коментарями перешкоджає ясному розуміння конфлікту та його причин, створює додаткові можливості для маніпулювання та дезінформації.

Крім того, далеко не завжди ЗМІ займають незалежну об'єктивну позицію при висвітленні конфлікту. Сучасні технології дозволяють ЗМІ втручатися в хід конфлікту в реальному часі. Фільтруючи інформацію, ґрунтуючись на власній позиції або виконуючи чиєсь замовлення, підтримуючи одну сторону конфлікту, ЗМІ фактично стають його учасником і несуть значну частку відповідальності за його розвиток і результат. Такий вплив ЗМІ на конфліктну ситуацію, на позиції конфліктуючих сторін і на глобальну громадську думку називають ефектом CNN [3].

Ситуація в Україні у 2014 р. більшістю експертів трактується як інформаційна війна з Росією. У ході подій, що відбуваються в Україні, Росія широко використовує засоби масової інформації для маніпулювання та переконання власних громадян та громадян України у незаконності політичних змін, що мають місце у нашій державі, формування образу «ворога» в обличчі «фашистів та націоналістів», які захопили владу, здійснення психологічного впливу на населення та поширення дезінформації, що нерідко стає причиною масових провокацій, поширення упередженої інформації про Україні з метою маніпулювання суспільною свідомістю в Україні та за її межами. Введення російських військ на територію Східної України трактується російськими ЗМІ як прояв національної самосвідомості українських громадян у вигляді бунту проти нової влади та стихійної самооборони. Маніпуляція свідомістю російськомовних громадян України російськими медіа призводить до відчуття першими ущемлення своїх прав, головною мірою у етнічному та мовному аспекті. Відповідно російські ЗМІ прямо чи опосередковано впливають на політичну ситуацію в Україні (неоднозначна роль ЗМІ у проведенні референдуму у АР Крим та появі сепаратистських настроїв на

Сході України) та спонукають як український та російський уряд, так і світову спільноту до певних політичних рішень.

Головним завданням, що стоїть перед Україною в таких умовах, виступає зміцнення інформаційної безпеки, що передбачає визначення механізму протидії негативному інформаційно-психологічному впливу, в тому числі шляхом заборони ретрансляції телевізійних каналів, а також щодо запровадження для іноземних засобів масової інформації системи інформування та захисту журналістів, які працюють у місцях збройних конфліктів, вчинення терористичних актів, при ліквідації небезпечних злочинних груп.

Разом з тим, у зв’язку з глобальною інформатизацію світового простору все більше зростає електронно-цифровий розрив (digital divide), тобто виникнення еліти, що володіє необмеженим доступом до інформації та комунікаційних мереж як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівнях, що використовує перевагу володіння базами даних і зв'язком у своїх вузьких групових цілях і здійснює селективний розподіл інформації. У результаті різко зростають можливості маніпулювання громадською думкою, що базуються на різних рівнях доступу окремих людей, соціальних груп, держав тощо до інформації [2].

У ЗМІ на міжнародному рівні цифровий розрив проявляється при висвітленні різних подій в розвинених країнах і країнах третього світу. Наприклад, репортажі про недавню екологічну катастрофу у Японії супроводжувалися використанням всієї можливої технологічної потужності сучасних ЗМІ і прозвучали відповідним чином, надавши певний вплив на світову громадську думку – з одного боку. З іншого боку – масові етнічні заворушення в Африці, що забирають значно більше життів, ніж землетрус і цунамі в Японії, майже не залишили сліду в глобальних ЗМІ і в суспільній свідомості.

На внутрішньодержавному рівні цифровий розрив пов'язаний з проблемою доступу до інформації, можливістю порівнювати інформацію ЗМІ і критично оцінювати її, що в сучасних умовах можливо тільки при певному ступені володіння інформаційними технологіями. Частина населення країни, яка не володіє інформаційними технологіями, виявляється найбільш схильна до впливу ЗМІ, що маніпулюють інформацією в інтересах певних еліт або груп.

Висновки. Таким чином, сучасні ЗМІ, будучи помітними акторами світової політики і діючи в рамках глобальної інфосфери, втягують у комунікаційні відносини окремих людей і цілі співтовариства, державні та приватні організації, економічні, релігійні, культурні інституції. Відповідно роль ЗМІ у світовій політиці сьогодні зводиться до наступного: популяризація політичної влади; просування чи критика урядових ініціатив в області зовнішньої політики; формування іміджу (бренду) держави у світі; виявлення міжнародних проблем і способів їх подолання; згладжування зовнішньополітичних протиріч; підвищення або зниження

стабільності держави (політичного режиму); розпалювання міжнаціональної ворожнечі та конфліктів шляхом маніпулювання суспільною свідомістю тощо. У зв'язку з глобальним характером інформаційних відносин ЗМІ здійснюють вплив на світову спільноту сьогодні більший, ніж будь-коли раніше, мас-медіа стають потужним інструментом впливу на інститути влади і політичний процес в цілому. Поняття ЗМІ як «четвертої влади» набуває нового змісту. Перспективним напрямком дослідження стає прогнозування перебігу політичних подій у контексті зростаючої ролі цифрової інформації на глобальному просторі, вивчення цифрових розривів та розкриття шляхів щодо їх скорочення, виявлення нових ефективних заходів щодо зміцнення інформаційної безпеки.

Список використаних джерел:

1. *Балуев Д. Г. Политика в войне постиндустриальной эпохи [Электронный ресурс] // Международные процессы. 2005. Т. 3. № 3 (9). URL: http://www.intertrends.ru/nineth/002.htm (дата обращения: 14.09.2011).*
2. *Белянцев А. Е. Международная безопасность в условиях глобальной информационной революции // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия «История, политология, международные отношения». Н. Новгород: Изд-во ННГУ им. Н. И. Лобачевского, 2003. Вып. 1. С. 302-311.*
3. *Комаровский В. С. Государственная служба и средства массовой информации: курс лекций. Воронеж: Изд-во ВГУ, 2003. 114 с.*
4. *Мешкова Т. А. Конфликты и войны в условиях глобальной информатизации // Социология современных войн: материалы научного семинара / под ред. П. А. Цыганкова, И. П. Рязанцева. М.: Альфа-М, 2004. С. 82-99.*
5. *Орлова В. В. Глобальные телесети новостей на информационном рынке // Практическая журналистика / В. В. Орлова. - М.: Изд-во. «РИП-холдинг», 2003.*
6. *Павленко В. В. Роль современных социальных сетей в социальных и политических технологиях // «Молодежь в постиндустриальном обществе» / В. В. Павленко. – Кемеровский государственный университет. - 2012.*
7. *Почепцов Г.Г., Чукут С.А. Інформаційна політика: Навч. посіб. 2-ге вид., стер. — К.: Знання, 2008. — 663 с.*
8. *Фокина В. В. СМИ как акторы мировой политики // Мировая политика / В. В. Фокина. – 2012. – с. 61 – 65.*
9. *Freedom House [електронний ресурс] – Режим доступу – http://www.freedomhouse.org*

References:

1. Baluev D. H. Polytyka v voine postyndustryalnoi эpokhy [Эlektronnыi resurs] // Mezhdunarodnыe protsessы. 2005. T. 3. № 3 (9). URL: http://www.intertrends.ru/nineth/002.htm (data obrashchenyia: 14.09.2011).
2. . Beliantsev A. E. Mezhdunarodnaia bezopasnost v uslovyiakh hlobalnoi ynformatsyonnoi revoliutsyy // Vestnyk Nyzhehorodskoho unyversyteta ym. N. Y. Lobachevskoho. Seryia «Ystoryia, polytolohyia, mezhdunarodnыe otnoshenyia». N. Novhorod: Yzd-vo NNHU ym. N. Y. Lobachevskoho, 2003. Vыp. 1. S. 302-311.
3. Komarovskyi V. S. Hosudarstvennaia sluzhba y sredstva massovoi ynformatsyy: kurs lektsyi. Voronezh: Yzd-vo VHU, 2003. 114 s.
4. Meshkova T. A. Konflyktы y voinы v uslovyiakh hlobalnoi ynformatyzatsyy // Sotsyolohyia sovremennыkh voin: materyalы nauchnoho semynara / pod red. P. A. Tsыhankova, Y. P. Riazantseva. M.: Alfa-M, 2004. S. 82-99.
5. Orlova V. V. Hlobalnыe telesety novostei na ynformatsyonnom rынke // Praktycheskaia zhurnalystyka / V. V. Orlova. - M.: Yzd-vo. «RYP-kholdynh», 2003.
6. Pavlenko V. V. Rol sovremennыkh sotsyalnыkh setei v sotsyalnыkh y polytycheskykh tekhnolohyiakh // «Molodezh v postyndustryalnom obshchestve» / V. V. Pavlenko. – Kemerovskyi hosudarstvennыi unyversytet. - 2012.
7. Pocheptsov H.H., Chukut S.A. Informatsiina polityka: Navch. posib. 2-he vyd., ster. — K.: Znannia, 2008. — 663 s.
8. Fokyna V. V. SMY kak aktorы myrovoi polytyky // Myrovaia polytyka / V. V. Fokyna. – 2012. – s. 61 – 65.
9. Freedom House [elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu – http://www.freedomhouse.org

УДК 911.3

Яценко Борис Павлович,
доктор географічних наук, професор
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: boris.yatsenko@gmail.com

Чичкань Анастасія Ігорівна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: Amerlin@bigmir.net

РЕГІОН СХІДНА АЗІЯ: ГЕОПОЛІТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Мета. Розглянуто та досліджено геополітичні особливості регіону Східна Азія, його «центри сили» та стикові регіони, а також особливості їх взаємодій.

Методика. Використані методи аналізу політико-географічного країнознавства.

Результати, наукова новизна і практична значимість. Розглянуто регіон Східна Азія, який є одним з основних ареалів економічної активності світового господарства, з позицій аналізу «центрів сили», стикових регіонів та геополітичних розломів.

Ключові слова: Східноазіатський регіон, цивілізація, геополітика, економічний розвиток, економічний потенціал, «центр сили», стиковий регіон, територіальні суперечності.

УДК 911.3

Яценко Борис Павлович,
доктор географических наук, профессор
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина
e-mail: boris.yatsenko@gmail.com

Чичкань Анастасия Игоревна
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина
e-mail: Amerlin@bigmir.net

РЕГИОН ВОСТОЧНАЯ АЗИЯ: ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ

Цель. Рассмотренно геополитические особенности региона Восточная Азия, его «центры силы» и стыковые регионы, а также особенности их взаимодействия.

Методика. Были использованы методы анализа політико-географического страноведения.

Результаты, научная новизна и практическая значимость. Был рассмотрен регион Восточная Азия, который есть одним с основных ареалов економической активности мирового хозяйства, с позиций «центров силы», стыковых регионов и геополитических разломов.

Ключевые слова: Восточноазиатский регион, цивилизация, геополитика, экономическое развитие,экономический потенциал, «центр силы», стыковой регион, территориальные противоречия.

UDC 911.3

Yatsenko Boris Pavlovich,
doctor of sciences (geography), professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: boris.yatsenko@gmail.com

Chychkan Anastasiia Igorivna
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: Amerlin@bigmir.net

EAST ASIAN REGION: GEOPOLITICAL FEATURES

Purpose. Were considered the geopolitical features of East Asia region, its «centers of power» and jutting regions, as well as the features of their interaction.

Methods. Were used methods of analysis polical geography, regional and international studies.

Results, scientific novelty and the practical significance. Were considered East Asia region, which is one of the main areas of economic activity of the world economy, from positions of «centers of power», jutting regions and geopolitical fault lines.

Keywords: East Asian region, civilization, geopolitics, economic potential, the «center of power», butt region, territorial disputes.

Постановка проблеми та актуальність. Східноазіатський регіон нині є одним із основних ареалів зосередження економічної активності світового господарства, де розташовані країни, які знаходяться на різних стадіях економічного розвитку. Вони є водночас одними з найдавніших цивілізацій світу. Проблеми їх взаємодії та тісного співробітництва – об'єкт досліджень багатьох науковців, особливо політико-географів і геополітиків. В 20 ст. Японія була беззаперечним лідером регіону, здобувши дивовижних успіхів у своєму розвитку, особливо після Другої світової війни, а також продемонструвавши всьому світу те, як можна в короткі терміни не тільки відновити економіку, а й прискорити темпи економічного, соціального, політичного розвитку та накласти це все на унікальне культурне підґрунтя. В останні десятиліття також Китай, за рахунок нарощування свого економічного потенціалу, змусив заговорити про себе весь світ, займає 2-ге місце в світі за розмірами ВВП. В той же час Тайвань (який КНР розглядає як частину Китаю) теж нарощує показники економічного розвитку і все більше стверджується як самодостатня потужна держава. Південна Корея – країна першої хвилі нових індустріальних країн (НІК), можна стверджувати, що багато в чому повторює успіх Японії: вона пройшла стадію індустріального розвитку та переходить до постіндустріального, використовуючи досвід високо розвинутих країн. Сьогодні ця країна займає дуже високі місця у світових рейтингах (наприклад, ІРЛП, найшвидший доступ до Інтернету, рейтинг Світового банку «Doing Business» тощо). Усю світову спільноту турбують військові та політичні виклики Північної Кореї, яка є на сьогодні «маргіналом» світового співтовариства. Питання про припинення корейського конфлікту та об'єднання по-суті двох частин єдиної держави Корея є прагненням поєднати дві частини колись єдиного народу. Монголія – аграрно-індустріальна країна, що на сьогоднішній день залишається недостатньо розвинутою, але яка має помітний ресурсний потенціал та давню історію. Поки що перелічені вище країни не являють собою певної регіональної єдності, а в їх взаємодії спостерігається складне поєднання співпраці та протистоянь, але їх економічне об'єднання (наприклад, в регіональний блок чи союз) може створити великий виклик Заходу. Тож Україна має поруч з активізацією Євроатлантичного вибору звернути увагу і на співпрацю з країнами Східної Азії.

Аналіз основних джерел та публікацій. Дослідженням тематики по політико-географічній та економічній географії Східної Азії займалися: С. Хантінгтон «Зіткнення цивілізацій», Джеральд М. Майєр «Основні проблеми економіки розвитку», Клауд Майєр «Китай чи Японія», М. Бісон «Регіоналізм і глобалізація в Східній Азії: політика, безпека, економічний розвиток», К.Б. Пайл «Зростаюча Японія» (Japan Rising), Мацутані Акіхіко «Shrinking Population Economics. Lessons from Japan», Б.П. Яценко «Політична географія і геополітика», «Структура господарства Японії (економіко-географічне дослідження господарства постіндустріальної країни)» та ін.

Виклад основного матеріалу: Східна Азія – регіон складний у геополітичному контексті. Тут склалися два центри сили. Це Японія, помітна політична роль якої в світі підкріплена потужним економічним потенціалом, та Китай, країна-цивілізація, економічна та мілітарна сила якої зросла протягом останніх десятиліть. Ще дві великі геополітичні потуги дотичні до меж регіону. На півночі – це Росія – її маргінальні, ще мало освоєні території. Зі сходу – передові стратегічні форпости Сполучених Штатів Америки, представлені військовими базами, розташованими на Маріанських островах (Сайпан, Гуам), в Японії (згідно японсько-американському мирному договору), на Тайвані та Філіпінах. Віртуально регіон навпіл ділить полоса геополітичного розлому, вузловими ареалами якої є так звані «Північні території» (спірні між Японією та Росією південні Курильські острови), півострів Корея з двома ворогуючими державами, акваторії Східно-Китайського та Південно-Китайського морів, де є багато територіальних проблем, особливо проблема Тайваню (Китай вважає острів своєю територією). КНР ще має територіальні суперечки з усіма своїми сусідами, що сягають в глибоку давнину: на півдні – з Індією та В'єтнамом, на заході – з центрально-азіатськими країнами, на півночі – з Росією та Монголією. Але даному огляді ми зосередимо увагу на геополітичних реаліях лише східної частини регіону, що склалися на зламі 20-21 століть.

Японія, як «регіон сили», була або намагалася бути лідером на Далекому Сході Азії від часу буржуазної революції Мейдзі (реставрація Мейдзі, 1868р.). Ще відтоді головною тезою державотворення та формування зовнішньої політики країни була використана давня ідея «Хакко-ітті», що означає «Вісім кутів-разом» (зібрати під дахом японської імператорської династії) [7, с.11, 2, с.242]. Японська прикладна геополітика кінця 19-го – першої половини 20-го ст. теоретично обґрунтовувала експансію країни «вранішнього сонця». У своїх геополітичних доктринах, представлених працями Іккі Кіта, Танакі Гіїті, Амау Уджі, Тодзьо Хідекі («Новий порядок в Східній Азії», 1938р. та «Велика Східно-Азійська сфера співпроцвітання», 1940р.), де були обгрунтовані метрополітичні функції Японії стосовно суміжних континентальних держав. Історія свідчить, що Японія в 20 ст. активно

намагалася стати геополітичним гегемоном як мінімум у своєму регіоні [10] .

Утвердження впливу імперії на теренах Східної Азії супроводжувалось територіальними захопленнями. Після перемоги над Китаєм Японія захопила Тайвань (1895р.) (яку зрештою анексувала в 1910 р.); перемога над Росією (1905р.) дозволила встановити контроль над південною Маньчжурією і на додаток до Куріл отримати південний Сахалін; участь у Першій світовій війні на стороні Антанти дозволила встановити контроль над провінцією Шаньдун і отримати у володіння острови Нансей в Тихому океані (нині це території Маріанських островів, Гуам і Палау). Після поразки Японії в Другій світовій війні всі вищезазначені території було втрачено, спірними залишаються лише питання щодо островів Сенкаку з Китаєм та південних Курильських островів (Ітуруп, Кунашир, Шикотан і Зелений) – з Росією на півночі. Так звана проблема «Північних територій», якими нині володіє Росія, і досі залишається невирішеною у Японсько-російських відносинах.

Після війни згадані вище теорії старої японської геополітики були демонізовані та дезавуйовані. Пройшов час, доки, в міру відновлення економіки, теоретичні пошуки нових реалій участі країни у міжнародних відносинах стали затребуваними. Основою зовнішньоекономічних і зовнішньополітичних доктрин стали ідеї про перевагу економічних інтересів над політичними (так звана «економічна дипломатія») у відповідності з інтересами японських корпоративних угрупувань (кейрецу), зміцнення військово-політичного союзу Японії і США. Зрештою, сучасними темпами японської зовнішньої політики і геополітики стали ідеї «Дипломатії цінностей» та «Арки свободи та процвітання» (2006р.) [7, с.5-9]. Концепція «Арки свободи та процвітання» передбачає, що Японія готова взяти на себе роль координатора в ролі взаємодії демократичних країн Євразії від Далекого Сходу до Центральної Європи (в тому числі до України та Польщі). Правда сучасний стан зацікавленості Україною в країні сходу сонця поки-що досить низький. Але аналітики стверджують, що японські бізнесові кола готові на співпрацю з Україною, проте у них замало інформації про нашу державу та можливості зовнішньоекономічних відносин з нею.

Китай. Країна-цивілізація, яка на зламі тисячоліть відроджується як «центр геополітичної сили». Китай як держава розбудовується вже понад три тисячі років. Перші держави на Великих рівнинах в долинах та міжріччі Хуанхе та Янцзи виникли ще в середині 2-го тис. до н.е., до середини 1-го тис. до н.е. склалася етнічна спільнота китайців (хань) і була винайдена ієрогліфічна писемність. Протягом понад 2-х тисячоліть, аж до середини 19 ст. імператорські династії Китаю, що змінювали одна одну, існували і діяли в умовах стабільності, основою якої були: незмінність території, незмінність чисельності населення (в певних інтервалах) і етнічної ідентичності, незмінність життєвих устоїв і територіально-

політичних систем (ідеологія, ієрархія цінностей, основні принципи політики та суспільних відносин) [11, с.302]. Аж до 15 століття Китай був більш розвиненим в культурному відношенні і мав вищий науково-технологічний рівень, порівняно з країнами Європи того часу.

В часи найвищої величі (від другої пол. 13 ст до першої пол. 17 ст, а потім у 17-18 ст) в державі склалися уявлення про модель геополітичної будови світосистеми, яка виглядала так: у центрі – Китай – «Серединна держава» (Чжунгоу), вона же «Піднебесна» (Тянька), а навколо – декілька ближніх і віддалених полів взаємодії, складених із держав різного типу, як сприймають (або не сприймають) благородні імпульси впливу «Піднебесної». З втратою економічної могутності «Серединна імперія» ослабла і протягом 19 ст була розшматована на зони впливу великих держав, а після революції 1911р. події вже на теренах молодої республіки розгорталися ще більш драматично. Після десятиліть міжусобиць, агресії Японії, зрештою, громадянської війни (по закінченню Другої світової) на материковій частині країни утвердилася комуністична Китайська народна республіка (КНР, 1949р.), а залишки військ і 2 млн. біженців буржуазної Китайської республіки відійшли на о. Тайвань. Склалася ситуація двох протиборчих китайських держав, яка існує й нині.

На зламі 20-21 ст, на думку українських науковців, КНР як велика держава-цивілізація, відроджується на основі поєднання світових досягнень і місцевих культурно-історичних традицій[2, с.239-240]. Геополітична мета цієї держави – відродження «Великого Китаю», досягнення стратегічного паритету в регіоні із США та Японією, розширення впливу в Євразії, особливо на молоді центральноазіатські країни, поступове вкорінення в маргінальних далекосхідних територіях Росії [12, с.140-143].

КНР на сьогоднішній день є державою, яка цензурує Інтернет і чітко заявляє про свою готовність стати гегемоном у всьому азіатсько-тихоокеанському регіоні. Для України ця держава може стати стратегічним партнером, проте зважати потрібно та той факт, що співпраця з такою країною у політичній та економічній сфері, виглядатиме тьмяно та нереалістично, допоки Україна не виокремиться з тіні інших пострадянських країн, вирветься з-під влади Росії. Китай, як майбутній євразійський полюс росту, може бути зацікавлений у розміщенні на території України своїх інвестицій і в допомозі у розвитку нашої держави. З іншого боку, Китай надважливий для України і як економічний, і як політичний та геополітичний партнер.

Корея. Територія Корейського півострова завжди була стиковим регіоном в Східній Азії. Наприкінці 1-го тисячоліття до н.е. через півострів на Японський архіпелаг з глибин Азії мігрували племена, які в симбіозі з племенами, що прийшли туди ж з Океанії сформували японську націю. В 1-му тисячолітті через Корею в Японію йшли хвилі цивілізаційного впливу з Китаю, в середні віки монголи через півострів спробували вторгнутися на

Японські острови. На початку 20 ст вже Японія використала Корею як плацдарм у війні проти Росії. В останні дні Другої світової війни на Корейському півострові пролягла лінія розмежування між територіями, окупованими арміями США та СРСР. Це і визначило риси формування геополітичної ситуації в цьому стиковому регіоні аж до наших днів.

В Північній Кореї лідером було поставлено керівника корейського спец загону НКВС, капітана Радянської армії – Кім Ір Сена, який став комуністичним вождем новоутвореної Корейської Народно-Демократичної республіки (по його смерті вождями держави стали його син і нині внук). На півдні керівниками Республіки Корея стали проамериканські ставленики. Кривава війна між двома корейськими державами на початку 50-х рр. (1950-1953рр.) була спричинена та підтримувана з одного боку Радянським Союзом і так званими «китайськими добровольцями», з іншого боку – об'єднаними силами ООН (головною мірою армією США), ні до чого не призвела. Зони впливу розділили півострів майже рівно по 38 паралелі. Корейський півострів залишився регіоном міліарного протистояння. Дивний вигляд має сучасний вид Корейського півострова з космосу в нічний час (див. *Карта динаміки освітленості Світу (з 1993 по 2003 рік включно*, Джерело: сайт National Geographic. Червоним кольором позначено вогні, що знову з'явилися в цей період. З рожевого по сірий - незмінні в цей період вогні різної інтенсивності – від високої до низької. Світло і темно блакитним кольорами позначене світло, інтенсивність якого знижувалася. Синім кольором позначене світло, яке припинило своє існування – згасле світло.

Південь півострова залита вогнями, що свідчить про активне господарське і суспільне життя. Північ – в темряві. Так, що територія Республіки Корея виглядає скоріше як острів. І справді – лінія розмежування ось уже понад 60 років – глухий непроникний бар'єр.

КНДР – аграрно-промислова країна. Промисловість в Північній Кореї знаходиться в державній власності. Спосіб господарювання – соціалістичний. У країні діє система централізованого державного планування. Основні галузі промисловості: гірнича, машинобудівна, хімічна, чорна та кольорова металургія, харчова, текстильна. Сільське господарство недостатньо забезпечує країну в продовольстві. Левову частку своїх скромних ресурсів держава вкладає в розвиток військово-промислового комплексу. В результаті КНДР має свою ядерну зброю і ракети достатньо великих радіусів дії. Активна мілітаризація країни створює потенційну небезпеку миру в регіоні.

Зрушень у бік становлення демократії в державі ще не спостерігається. Зі смертю вождя КНДР Кім Чен Іра та становленням нового голови Кім Чен Іна (сина Кім Чен Іра) світова спільнота очікувала руху убік перетворення Північної та Південної Кореї в одну державу. Проте, скоріш за все, таких кроків в найближчому майбутньому ми не побачимо.

Південна Корея. Після Другої світової війни сприятливих умов для розвитку економіки в Південній Кореї було мало. До них можна було віднести хіба що надлишок робочої сили (але невисокої кваліфікації) і відкриття доступу до світових ринків, насамперед американського. Природні ресурси більш ніж скромні, не було ніяких капіталів, внутрішній ринок вузький, технологічного доробку не було.

Необхідність виходу на світові ринки вимагала мобілізації всіх ресурсів і великих масштабів виробництва. Тому держава зробила ставку на великі багатопрофільні корпорації – чеболі (корейський варіант «дзайбацу»). Це стало першим фактором корейського «економічного дива». Другий фактор конкурентоздатності – вражаюча працьовитість людей, що доходить до самовідданості.

Завдання залучення південнокорейської економіки у світове господарство було не з простих. Звикла до ізоляціонізму і опору на власні сили Корея, яка останні століття була об’єктом, а не суб’єктом геополітики була не готова до «відкриття» світу. Конфуціанська ідеологія понад усе ставила традиціоналізм, слідування існуючим зразкам. І, тим не менш, еліті країни вдалося спрямувати корейський менталітет народу у конструктивне русло, мобілізувати здорові риси націоналізму.

Протягом багатьох десятиліть у Республіці Корея панувала монополія зовнішньоекономічної діяльності. Для стимулювання експортного виробництва уряд здійснював ряд заходів щодо лібералізації імпорту (для підтримки експортного виробництва): зниження податків або звільнення від них підприємства і фірми, які здійснюють експортне виробництво, надання кредитів експортуючим фірмам на пільгових умовах, створення економічних зон, спеціалізованих на експорті.

Не менш жорстко держава в Південній Кореї контролює іноземний капітал. Держава прагне залучити не будь-які іноземні інвестиції, а тільки ті, які вписуються в загальну стратегію її розвитку. Тому не менше 2/3 іноземних капіталовкладень концентруються в таких пріоритетних галузях, як хімія, машинобудування і електроніка. Крім того, починаючи з 80-х років, економічна політика Південної Кореї була спрямована на залучення з-за кордону сучасних технологій.

Висновки. У Східній Азії, де проживають народи шести різних цивілізацій, посилюється гонка озброєнь і продовжуються територіальні суперечки. «Малі Китаї» – Тайвань і Сінгапур, а також зарубіжні китайські спільноти з Південно-Східної Азії все більше орієнтуються на «материк», співпрацюють з ним і залежать від нього. Дві Кореї нерішуче, але рухаються до об'єднання. Чи будуть політичні та економічні союзи завжди співпадати з культурними та цивілізаційними? Звичайно ж ні. Міркування балансу сил будуть час від часу приводити до міжцивілізаційних альянсів.

Значні регіональні організації Східної Азії можуть виникнути тільки в тому випадку, якщо виникне істотна східно-азіатська культурна спільність, яка зможе підтримати їх. Країни Східної Азії безсумнівно

мають багато спільних рис, які відрізняють їх від Заходу. Ці спільності забезпечують основу для співпраці і стимулюють створення на їх базі Східноазіатської Економічної Ради. До неї входитимуть країни АСЕАН, М'янма, Тайвань, Гонконг, Південна Корея і, найголовніше, Китай і Японія. Рада буде заснована на спільній культурі. Про Раду слід думати не просто як про географічне об'єднання, тому що вона знаходиться в Східній Азії, але і як культурне об'єднання. Метою Ради, на думку науковців, є посилення регіональної торгівлі серед країн, що мають спільні коріння в Азії. Однак успіх Східноазіатської Економічної Ради у великій мірі залежить від участі в ньому Японії та Китаю. Якщо Японія вступить в Раду, то вона буде в ньому домінувати, що, швидше за все, викличе страх і невпевненість інших членів організації, а також сильне неприйняття з боку Китаю. Зараз серед науковців існують думки про те, що Японія та Китай створять «новий блок» на противагу Європейському Союзу та НАФТА. А якщо врахувати можливість об’єднання КНДР та Республіки Корея з подальшим входженням єдиної Кореї до цього «нового блоку», можна буде очікувати переорієнтації світової геополітичної системи та перенесення впливу із Заходу на Схід. Тому для України буде важливим кроком та гарною перспективою посилення співробітництва з країнами регіону Східна Азія.

Список використаних джерел:

1. *С. Хантінгтон. Столкновение цивилизаций. М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.*
2. *Яценко Б.П., Стафійчук В.І., Брайчевський Ю.С. та ін.. Політична географія і геополітика: Навч. Посібник. К.: Либідь, 2007. – 255 с.*
3. *Beeson M. Regionalism and Globalization in East Asia, Palgrave McMillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, 2007.*
4. *Kenneth B. Pyle, Japan Rising: The Resurgence of Japanese Power and Purpose. PublicAffairs, 2008. – 448 p.*
5. *Джеральд М. Майєр. Основні проблеми економіки розвитку. Leading Issues in Economic Development. /Джеральд М. Майєр, Джеймс Е. Раух, Філіпенко А.С. – 7-ме вид. – К.: Либідь, 2003. – 688 с. – ISBN 966-06-0282-0.*
6. *Світове господарство: тенденції розвитку структури на межі тисячоліть // Український географічний журнал. – 2000. - №1. – С. 16 – 21.*
7. *Л.М.Ткачук, Б.П.Яценко, Нова зовнішньополітична стратегія Японії і нова геоекономічна ситуація в Південній Євразії. Східний Світ/Науковий журнал. – К.:Інститут сходознавства ім. А.Кримського НАНУ, 2007.- №3.*
8. *Claude Meyer. China or Japan: Which Will Lead Asia?, New York: Columbia University Press, 2011.*
9. *Matsutani Akihiko. Shrinking Population Economics. Lessons from Japan. – 2005. – Tokio, Japan: LTCB International Library Trust/International House of Japan.*
10. *Gluck, Carol. Japan’s Modern Myths. Princeton University Press, 1987.*
11. *Крижанівський В.П., Дорошко М.С., Головченко В.І., Країнознавство. – К.: Знання, 2012. - 440 с.*
12. *Андрущенко С.В. Україна в сучасному геополітичному середовищі. К., 2005.*

References

1. *S. Khantinhton. Stolknovenye tsyvylyzatsyi. M.: OOO «Yzdatelstvo AST», 2003. – 603 s.*
2. *Iatsenko B.P., Stafiichuk V.I., Braichevskyi Iu.S. ta in.. Politychna heohrafiia i heopolityka: Navch. Posibnyk. K.: Lybid, 2007. – 255 s.*
3. *Beeson M. Regionalism and Globalization in East Asia, Palgrave McMillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, 2007.*
4. *Kenneth B. Pyle, Japan Rising: The Resurgence of Japanese Power and Purpose. PublicAffairs, 2008. – 448 r.*

5. . Dzherald M. Maiier. Osnovni problemy ekonomiky rozvytku. Leading Issues in Economic Development. /Dzherald M. Maiier, Dzheims E. Raukh, Filipenko A.S. – 7-me vyd. – K.: Lybid, 2003. – 688 s. – ISBN 966-06-0282-0.
6. Svitove hospodarstvo: tendentsii rozvytku struktury na mezhi tysiacholit // Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal. – 2000. - №1. – S. 16 – 21.
7. L.M.Tkachuk, B.P.Yatsenko, Nova zovnishnopolitychna stratehiia Yaponii i nova heoekonomichna sytuatsiia v Pivdennii Yevrazii. Skhidnyi Svit/Naukovyi zhurnal. – K.:Instytut skhodoznavstva im. A.Krymskoho NANU, 2007.- №3.
8. Claude Meyer. China or Japan: Which Will Lead Asia?, New York: Columbia University Press, 2011.
9. Matsutani Akihiko. Shrinking Population Economics. Lessons from Japan. – 2005. – Tokio, Japan: LTCB International Library Trust/International House of Japan.
10. Gluck, Carol. Japan's Modern Myths. Princeton University Press, 1987.
11. Kryzhanivskyi V.P., Doroshko M.S., Holovchenko V.I., Krainoznavstvo. – K.: Znannia, 2012. - 440 s.
12. Andrushchenko S.V. Ukraina v suchasnomu heopolitychnomu seredovyshchi. K., 2005.

УДК 911.3

Яценко Борис Павлович,
доктор географічних наук, професор
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: boris.yatsenko@gmail.com

Курнакова Анастасія Юріївна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: chiwipi@gmail.com

ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ СПІВПРАЦІ ЯПОНІЇ І КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ (ПРИКЛАД ЯПОНСЬКОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ МОДЕЛІ «М'ЯКОЇ СИЛИ»)

Стаття презентує огляд зовнішньої політики Японії в країнах Центрально-Азіатського регіону. Аналіз матеріалу проведено з позицій політичної географії та геополітики. Визначено основні напрямки політики «м'якої сили» Японії в Центральній Азії. Розглядаються ініціативи, які висувала Японія в процесі розвитку двосторонніх взаємовідносин. Наведені приклади основних культурно-освітніх програм, розробки енергетичних та інфраструктурних проектів в країнах регіону. Матеріали статті можуть бути використані в учбовому процесі.

Ключові слова: Центральна Азія, міжнародні зв'язки, «м'яка сила», «дипломатія Шовкового шляху», ініціатива «Центральна Азія + Японія».

УДК 911.3

Яценко Борис Павлович,
доктор географических наук, профессор
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
e-mail: boris.yatsenko@gmail.com

Курнакова Анастасия Юрьевна,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
e-mail: chiwipi@gmail.com

ОЛИТИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОТРУДНИЧЕСТВА ЯПОНИИ И СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ (ПРИМЕР ЯПОНСКОЙ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ «МЯГКОЙ СИЛЫ»)

В статье представлен обзор внешней политики Японии в странах Центральноазиатского региона. Анализ материала осуществлен с позиций политической географии и геополитики.

Определены основные направления политики «мягкой силы» Японии в Центральной Азии. Рассматриваются инициативы которые выдвигала Япония в процессе двусторонних взаимоотношений. Приведены примеры основных культурно-образовательных программ, разработки энергетических и инфраструктурных проектов в странах региона. Материалы статьи могут быть использованы в учебном процессе.

Ключевые слова: Центральная Азия, международные связи, «мягкая сила», «дипломатия Шелкового пути», инициатива «Центральная Азия + Япония».

UDC 911.3

Yatsenko Borys Pavlovych,
PhD (Geography), Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
e-mail: boris.yatsenko@gmail.com

Kurnakova Anastasiia Yuriivna
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine
e-mail: boris.yatsenko@gmail.com

POLIT-GEOGRAPHICAL ASPECTS OF COOPERATION OF JAPAN AND CENTRAL ASIAN COUNTRIES (JAPANESE MODEL OF «SOFT POWER» CASE)

In this article the survey of Japanese foreign policy on the Central Asian countries are presented. Making of materials analysis are based on position of political geography and geopolitics. The main directions of Japanese politics of «soft power» in Central Asia were defined. The Japanese initiatives promoted on bilateral foreign relations are considered. Then examples of cultural and education programs, energetic and infrastructure projects in this regions countries are considered. Materials of this article in the education process can be used.

Key words: Central Asia, foreign relations, «soft power», «silk rood diplomacy», «Central Asia + Japan» initiative

В історичних процесах Центральна Азія згадується у контексті її транзитного положення між цивілізаціями Сходу і Заходу Євразії. Великий Шовковий шлях, існування якого відоме ще з другої половини ІІ-го століття до нашої ери, коли дипломат і розвідник Чжан Цзян вперше відкрив для китайців Західний край, долучив країни Центральної Азії до цінностей культур Сходу і Заходу. Тоді були з'єднані в одне ціле два великі шляхи. Один йшов із Заходу з країн Середземномор'я в Центральну Азію, інший – зі Сходу, з Ханьської імперії до західних імперій Євразії. Нині ж регіон межує із зонами конфліктів і повстань в Азії (наприклад, Афганістан, китайська провінція Сіньцзянь та Іран), та й самі країни південної частини регіону відзначаються певною політичною нестабільністю.

У період існування Шовкового шляху функціонувало кілька вузлових транзитних центрів: Согдіана (Педжикент), – Фергана – Турфан – Ханбалик (столиця Китаю). В період з VI по VIII ст. існував торгівельний шлях: Самарканд – Бухара – Амуль – Мерв – Нішапур – Багдад – Басра – Абадан – Персидська затока – Індійський океан – Шрі-Ланка – країни Південно-Східної Азії [5]. Саме у цей період, завдяки бурхливому розвитку японсько-китайських відносин, через Піднебесну до Японських

островів стали надходити витвори мистецтва та товари, які постачалися зі Західної цивілізації через Великий Шовковий шлях, або морем.

Визначну роль у з'єднанні двох великих цивілізацій, Західної та Далекосхідної, в середні віки зіграли народи Центральної Азії, які, безсумнівно, були провідниками матеріальної та духовної культури, як з однієї, так і з іншої сторони. Пізніше, протягом століть, відносини Японії та країн Центральної Азії не мали подальшого розвитку: велика відстань між тихоокеанською та континентальною Азією, політика «зачинених дверей» Японії протягом декількох століть, а також, постійні воєнні дії великих держав за контроль над територіями Євразії довгий час не сприяли налагодженню двосторонніх зв'язків.

І тільки наприкінці XX ст. після розвалу Російської Імперії (в іпостасі – СРСР) регіон Центральної Азії став доступним і «цікавим» на світовій арені: його важливість і життєздатність дуже швидко були усвідомлені. Іде відродження країн Центральної Азії. Центральна Азія постійно визнається як важливий суб'єкт в каспійській енергетичній грі, елемент енергетичної безпеки Китаю, арена використання російської політики сили і транзитна територія для діяльності зовнішніх політичних гравців у Євразії. [2]

Зважаючи на вищезазначені реалії, Центральна Азія є частиною змагань в яких зовнішньополітичні гравці змагаються за доступ до ресурсів країн регіону та зовнішньополітичний вплив. Конкуренція за контроль над ресурсами регіону часто знаходить свій вираз у двосторонніх і багатосторонніх економічних і військових угодах, що укладаються з державами Центральної Азії. Не є виключенням і Японія, яка, насамперед, розглядає країни Центральної Азії як сировинну базу, а також стратегічний регіон, який дає можливість посилити свій вплив углиб материка. Японська дипломатія використовує у регіоні політику «м'якої сили» (*«М'яка сила». Категорія «сила» активно вживана в політичній географії та геополітиці. Останнім часом науковці до давно відомих різновидів «сили» - мілітаристичної та економічної додають також «м'яку силу» (soft power) та «духовно-інтелектуальну силу» (smart power), що стали активно застосовуватися в геополітичних протистояннях. Специфіка «м'якої сили» Японії полягає у відсутності мілітаристичної складової у її застосуванні, що випливає із конституції країни «сонця, що сходить», в якій є урочиста відмова від застосування військової сили.*), яка в даному випадку полягає у відмові від застосування військової сили у вирішенні міжнародних суперечок, а також звернення переважно до культурологічних та економічних методів розвитку взаємодії. Потенціал її м'якої сили включає використання багатств традиційної і сучасної культури, застосування японських моделей ведення бізнесу, впровадження інновацій та інші аспекти. [6] Звісно, для Японії основним регіоном, на який спрямовані зовнішньоекономічні та зовнішньополітичні інтереси, є Східна Азія. У той же час і Центральна Азія знаходиться в колі загальної зовнішньополітичної стратегії Японії.

Особливостями зовнішньої політики Японії в Центральній Азії є:

- Порівняно недовга історія розвитку дипломатичних зв’язків. Відносини з молодими центральноазіатськими республіками були встановлені на початку 1990-х рр. За досить недовгий проміжок часу Японія поставила за мету закріпитися в регіоні і досягла в цьому певних результатів.

- Японія із самого спочатку підкреслювала спільну азіатську ідентичність з цими країнами. Культурна та расова схожість і, як результат, особлива емоційна близькість стали невід'ємною частиною офіційної риторики.

- На відміну від Східної Азії, в цьому регіоні репутація Японії не затьмарена фантомом військової агресії в минулому. Більш того, деякі вчені навіть говорять про «теплі спогади країн регіону, пов'язаних з перемогою Японії над Росією в 1905 рр.». Мешканці Центральної Азії пам'ятають про десятки тисяч японських військовополонених, що знаходилися на території Казахстану, Узбекистану, Таджикистану після Другої світової війни. До цих пір збереглися будівлі, зведені їх руками (Центральний телеграф і Міністерство культури в Ташкенті, Академія наук в Алматі, Фархадська ГЕС в Таджикистані тощо). [4]

Інтерес Японії до Центральної Азії існував давно. Першим японцем, що побував в регіоні, вважають японського дипломата Нісі Токудзіро. У 1880 р. він здійснив подорож по російському Туркестану, а в 1886 р. випустив книгу «Опис Центральної Азії». Центральна Азія приваблювала увагу не тільки як регіон, де розгорталася «Велика гра» між Росією і Великобританією, але і як джерело нерозвіданих культурних багатств. Виявлення в радянські часи буддійських руїн Аджінатепа (на півдні Таджикистану, 1960-і рр.), Каратепе, поблизу Термезу, Дальварзінтепа на півдні Узбекистану сприяло зростанню інтересу до регіону. Вже наприкінці 1980-початку 1990-х японські дослідники почали брати участь у спільних археологічних експедиціях в регіон. Саме культурно-історичне значення Центральної Азії як шляху, по якому буддизм прийшов до Японії, лягло в основу перших ініціатив в регіоні. За словами одного з розробників японської дипломатії у цьому напрямі Т. Хіросе, спочатку Токіо підкреслював «мікрокосмічний характер» регіону і його значення для людства. В міру формування основних рис Євразійської дипломатії більший акцент був зроблений на історичні та культурні зв'язки з Японією, що стало мотивом розвитку «дипломатії Шовкового шляху» після 1997 року. [4] Зусилля по збереженню історичної та культурної спадщини Центральної Азії, виходячи з її значення для розвитку світової цивілізації, стали важливим завданням Японії як держави, яка прагне грати лідируючу роль у міжнародному культурному співробітництві. Таким чином, історико-культурна спільність стала елементом, що лягла в основу формування «м'якої сили» у відносинах з країнами регіону. Спираючись на цю спільність, Японія прагне розвивати найпривабливіші аспекти свого іміджу.

Однією з його складових довгий час позиціонувалася післявоєнна японська модель розвитку. З Японії прибули експерти з різних проблем розвитку, були організовані курси у сфері економіки та бізнес-управління, з тим, щоб передати японський досвід. Певно, це може розглядатися як елемент співпраці Японії та країн регіону, оскільки японський підхід до процесу демократизації в корені відрізняється від західного. Японія виступає за «демократію через розвиток». Таким чином, просуваючи ідеї демократії в Центральній Азії, Японія виступає носієм західних цінностей зі східною специфікою, що набагато більш імпонує місцевим режимам, ніж жорсткий підхід Європи та США. Крім моделі економічного розвитку, привабливість Японії полягає в її статусі лідера у сфері інноваційного розвитку. І Японія, і країни регіону неодноразово підкреслювали, що японські технології та природні ресурси Центральної Азії доповнюють один одного. [1]

Одним з найбільш успішних і наочних прикладів ефективної допомоги Японії в розвитку господарства та демократизації суспільства є офіційна допомога розвитку. Японія довгий час залишалася найбільшим донором ОДР (Офіційна Допомога Розвитку) в регіоні, при цьому підкреслюючи, що допомога має безкорисливий характер, що Токіо не прагне отримати доступ до природних багатств регіону і налаштований передусім на формування довгострокових дружніх зв'язків з країнами Центральної Азії.

Важливим інструментом імплементації гуманітарної допомоги і створення сприятливого іміджу Японії, крім економічної дипломатії, є культурна і публічна дипломатії. У Японії ці два поняття тісно пов'язані, в матеріалах МЗС (Міністерства Закордонних Справ) вони позначені як публічно-культурна дипломатія *(«кохо бунка гайкі»*). Основні напрямки культурної дипломатії включають поширення інформації про Японію, ознайомлення з традиційною і сучасною культурою, заходи з популяризації японської мови, організацію людських обмінів, а також співпраця з міжнародними організаціями в галузі культури. Особливу увагу японський уряд приділяє освітнім програмам, спрямованим як на молодь, так і на фахівців. Існує багато англомовних програм для студентів та фахівців у різних галузях. Одночасно розвиваються міжуніверситетські зв'язки. Наприклад, всі японські університети, а особливо, Хосей, Васеда, Цукуба та інші реалізують програми студентських обмінів з провідними навчальними закладами регіону. [6]

Схоже, що і запуск Інтелектуального діалогу в рамках ініціативи «Центральна Азія плюс Японія» можна розглядати як один із проявів політики м'якої сили. За допомогою цього діалогу Японія залучає до роботи експертів, тобто осіб, які мають вплив на формування громадської думки. [7] Таким чином, поєднуючи роботу з молоддю та діалог з представниками еліти, Токіо зміцнює свій вплив в регіоні. Важливим елементом цієї роботи є заходи з популяризації японської мови.

Здійснення політики м'якої сили в основному відбувається через посольства, а також спільні центри розвитку людських ресурсів, засновані угодами між урядами центральноазіатських країн і Японським агентством міжнародного співробітництва (ЯАМС), також відомі як Японські центри. Перші посольства Японії в Центральній Азії відкрилися в Казахстані та Узбекистані в січні 1993 р., Таджикистані - в січні 2002 р., в Киргизстані - у січні 2003 р., в січні 2005 р. - у Туркменистані. Посольства беруть участь в інформаційно-просвітницькій роботі, а також у реалізації навчальних і культурних програм Японського фонду. [6]

Доступ до інтелектуальних ресурсів і інфраструктури став пріоритетним інструментом японської дипломатії, за допомогою якого забезпечується здатність поступово посилювати свій регіональний вплив.

Окремо варто звернути увагу на розміщення країн регіону з погляду транспортного сполучення та розвитку торгівлі Японії з Євразійськими партнерами, де можна виділити наступні напрями сполучення, які можуть бути реалізовані.

1) ТРАСЕКА: міжнародний транспортний коридор Європа-Кавказ-Азія (т.з. відроджений «Шовковий шлях»), який бере свій початок в країнах Східної Європи (Болгарія, Молдова, Румунія, Україна), і також перетинає Туреччину. Далі маршрут слідує через Чорне море до портів Поті та Батумі в Грузії, потім включає транспортну мережу країн Південного Кавказу, а також Ісламської Республіки Іран, використовуючи наземне сполучення з цим регіоном з Туреччини. З Азербайджану за допомогою каспійських поромних переправ (Баку - Туркменбаші , Баку - Актау) маршрут ТРАСЕКА виходить до залізничної мережі держав Центральної Азії – Туркменістану, Узбекистану та Казахстану, і досягають кордонів з Китаєм і Афганістаном, тоді як з Іраном країни Центральної Азії мають як сухопутне, так і морське сполучення.

2) Транссибірська магістраль (залізниця з Європейської частини Росії через південний Урал та Сибір до Владивостоку) в ключі виходу до неї країн регіону через територію Казахстану.

3) Потенціал залізничного сполучення через Іран (до порту Бандер-Аббас), а далі морським шляхом через Індійський океан до Японії.

4) Повітряне сполучення через територію Китаю.

Головним суперником Японії в досліджуваному регіоні є Китай, який закріпив свої відносини з країнами Центральної Азії і Росією й успішно розвиває їх і на даний момент. Шлях Японії в питаннях взаємодії і співробітництва з державами регіону Центральної Азії складніший і має декілька етапів, що були розглянуті вище (на основі [2]). Економічне співробітництво досягається шляхом розвитку енергетичної, транспортної та телекомунікаційної систем. Це обумовлює якнайшвидшу інтеграцію економік країн регіону в світову економічну систему. Як відомо, молоді держави регіону «вбудовуються» в міжнародний поділ праці як постачальники нафти і газу. У 2003 р. вони добули близько 145 і

експортували до 120 млн. т. нафти і, відповідно, 91 і 37 млрд. куб. м. природного газу. Розвиток нафтових і газових проектів створює потенціал стабільності для економіки Японії, яка залежна від імпорту сировини, а також дає можливість японським компаніям брати участь у розвитку та реконструкції родовищ нафти і газу в таких регіонах як Кизил-Куми і Фергана (Узбекистан), Туркменбаши і Каракуми (Туркменистан), та в Казахстані (півострів Мангишлак та шельф Каспійського моря). [2]

В енергетичному секторі, співпраця Японії ускладнюється фактором географічної відстані та уже наявною широкою мережею закупок зрідженого природного газу. Проте існують проекти, які будуть реалізовані і складаються з трьох складових. Перша – це газопровід від Узбекистану за межами території Китаю. Загальні інвестиції в цю частину довжиною 1818 км, з яких 525 км проходить територією Узбекистану, а що залишаються 1293 км - по території Казахстану, оцінюються в 7,31 млрд. дол. США. Друга частина - це угода про розділ видобутку енергоносіїв, яка задовольнить частину потреб у перекачуванні за рахунок родовищ, розташованих на правому березі Амудар'ї в Туркменістані. Третя - це друга гілка газопроводу Захід - Схід у Китаї (на основі [6]).

Ще в 1992 р. CNPC разом з «Ексон» і «Міцубісі» почали передпроектні проробки за запропонованим газопровідному маршрутом Туркменістан-Китай-Японія, відомому як Енергетичний Шовковий шлях. Пропозицію було потім відкинуто, тому що ТЕО показало, що дальність маршруту занадто велика, щоб забезпечити його економічну прийнятність.

Серйозні геополітичні зміни, що відбулися після розпаду СРСР, дали можливість Японії зрозуміти, виняткову важливість Центральної Азії для торгівлі та імпорту унікальних сировинних ресурсів до Японії. Економічна міць і стабільність Японії стали базисом для просування та відстоювання нових економічних інтересів країни. Відтак, важливим об’єктом зацікавленості з боку Японії стали ресурси урану (за запасами урану регіон поступається лише Австралії), а також руд рідкоземельних і кольорових металів. На сучасному етапі зовнішньоекономічна діяльність Японії в Центральній Азії орієнтована, в першу чергу, на зміцненні економічних зв'язків. Центральна Азія, як регіон, який довгий час перебував в складі Радянського Союзу і був відносно закритий для взаємодії з іншими країнами, являє собою новий геоекономічний простір для японської дипломатії, яка особливу увагу приділяє економічній складовій співпраці і водночас надає підтримку політичним ініціативам країн Центральної Азії. [3]. Фінансування економіки країн Центральної Азії відбувалося шляхом кредитування і грантів, які використовувалися для будівництва інфраструктурних об'єктів. Проте існують і проблеми. Зокрема найбільшого занепокоєння викликають Афганістан і Пакистан, як дестабілізуючий фактор розвитку енергетичної транспортної системи Центральної Азії. Нестабільність в цих країнах не дає гарантії того, що ресурсні проекти будуть незабаром втілені у життя. [3]

Практична реалізація японської зовнішньоекономічної політики здійснюється через систему двосторонніх зв'язків з країнами регіону. Наприклад, Казахстан представляв собою особливий інтерес через великі запаси нафти. У 1995 році Японія вперше зробила фінансове вливання в економіку Казахстану для розвитку інфраструктури країни. Довгий час відносини між державами не розвивалися через небажання Назарбаєва допускати в нафтову сферу іноземний капітал. Енергетичне співробітництво – створення загального підприємства при участі «Казатомпром» і японських корпорацій «Міцуї» та «Кансай Електрик» для розвідування родовища уранових руд на Мангишлаку, що дозволяє покрити 10 % потреб японської сторони в урановій руді. Аналогічні «уранові» проекти можуть бути реалізовані і в Узбекистані Японські автомобільні компанії «Ніссан» і «Тойота» вже займають значну частку ринку автомобільної продукції Казахстану. [4]

Отже, відносини Японії та країн Центральної Азії пройшли кілька етапів. На даний момент їх можна охарактеризувати як такі, що розвиваються в позитивному ключі. Ключовими елементами зовнішньої політики Японії по відношенню до регіону можна назвати: використання політики «м'якої сили», сутність якої, зокрема, полягає у науково-історичній співпраці та в реалізації культурно-освітніх програм, в інвестиційній привабливості енергетичного сектору, телекомунікацій та інфраструктури загалом. Все це відбувається на тлі конкуренції у регіоні з Китаєм та Росією, які мають серйозний геополітичний вплив на країни Центральної Азії.

Список використаних джерел:

1. *Алимов Р.М. Центральная Азия: Общность интересов. //Р.М. Алимов. – Т.: «Шарк», 2005. – 464 с.*
2. *Алшанов Рахман. Экономика Центральной Азии: перспективы взаимодействия. Казахстанская Правда, 2009.*
3. *Бедринцев А., Мирзахаджаев Ш. Центральная Азия: основные направления усиления интеграционных процессов.: Ж. Мировая экономика и международные отношения. 1997 г. №12. с.129-133.*
4. *Гаврилина Е.А. Приоритеты внешней политики Японии в странах Центральной Азии на современном этапе: Армия и общество. 2012. №2.*
5. *Ртвеладзе Э.В.: Великий шелковый путь: Энциклопедический справочник: Древность и раннее средневековье: Т.: "Узбекистан миллий энциклопедияси" 1999: - 280 с.*
6. *Япония в Азии: параметры сотрудничества / Рук. проекта Э. В. Молодякова. – М., АИРО-XX1. 2013 – с.276-294.*
7. *Инициативы Японии в Центральной Азии [Електронний ресурс]: Время Востока: [Режим доступу]. URL: http://www.easttime.ru/analitic/1/9/248.html*

References

1. *Alymov R.M. Tsentralnaia Azyia: Obshchnost ynteresov. //R.M. Alymov. – T.: «Shark», 2005. – 464 s.*
2. *Alshanov Rakhman. Эkonomyka Tsentralnoi Azyy: perspektyvы vzaymodeistvyia. Kazakhstanskaia Pravda, 2009.*
3. *Bedryntsev A., Myrzakhadzhaev Sh. Tsentralnaia Azyia: osnovnыe napravlenyia usylenyia yntehratsyonnыkh protsessov.: Zh. Myrovaia эkonomyka y mezhdunarodnыe otnoshenyia. 1997 h. №12. s.129-133.*
4. *Havrylyna E.A. Pryorytetы vneshnei polytyky Yaponyy v stranakh Tsentralnoi Azyy na sovremennom эtape: Armyia y obshchestvo. 2012. №2.*

5. *Rtveladze Э.V.: Velykyi shelkovыi put: Эntsyklopedycheskyi spravochnyk: Drevnost y rannee srednevekove: T.: "Uzbekystan myllyi эntsyklopedyiasy" 1999: - 280 s.*
6. *Iaponyia v Azyy: parametrы sotrudnychestva / Ruk. proekta Э. V. Molodiakova. – M., AYRO-KhKh1. 2013 – s.276-294.*
7. *Ynytsyatyvы Yaponyy v Tsentralnoi Azyy [Elektronnyi resurs]: Vremia Vostoka: [Rezhym dostupu]. URL: http://www.easttime.ru/analitic/1/9/248.html*

УДК 911.3

Адамович Зоряна Михайлівна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: z.adamovych@gmail.com

РИНОК ПРАЦІ КРАЇН СВІТУ ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ НА ПРИКЛАДІ КРАЇН ВЕЛИКОЇ ДВАДЦЯТКИ

Мета даної наукової праці полягає в дослідженні основних трансформацій ринку праці країн світу при побудові економіки знань на прикладі країн Великої Двадцятки. *В основі методики дослідження* лежить кластерний аналіз. Для аналізу використовувались показники секторної та галузевої структури населення, а також показники професійно-кваліфікаційна структури зайнятості. Оцінка економіки знань проводиилась на основі індексу економіки знань, розробленого Світовим Банком. За допомогою кластерного аналізу у вибірці країн із різними економічними, соціальними та політичними умовами господарювання було виділено чотири кластерні групи із схожими тенденціями розвитку ринку праці при переході до економіки знань. Вперше проведено аналіз не тільки секторних змін, а галузевих трансформацій із акцентом на середньо та високотехнологічне виробництві та оцінці знаннєємких професій. На основі виділених кластерних груп можна дослідити основні напрямки зміни трудових ресурсів в умовах формування економіки знань в країнах з різним типом розвитку і спрогнозувати певні траєкторії розвитку для тих чи інших країн. Також дане дослідження може бути використане при розробці національних стратегій для якісної побудови економіки знань.

Ключові слова: ринок праці, економіка знань, Велика Двадцятка, професійно-кваліфікаційна структура, кластерний аналіз**.**

УДК 911.3

Адамович Зоряна Михайловна

Киевский национальный университет им. Тараса Шевченка, м. Киев, Украина
e-mail: z.adamovych@gmail.com

РЫНОК ТРУДА СТРАН МИРА С РАЗНЫМ УРОВНЕМ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ ЗНАНИЙ НА ПРИМЕРЕ СТРАН БОЛЬШОЙ ДВАДЦАТКИ

Цель данной научной работы заключается в исследовании основных трансформаций рынка труда стран мира при построении экономики знаний на примере стран Большой Двадцатки. В основе методики исследования лежит кластерный анализ. Для анализа использовались показатели секторной и отраслевой структуры населения, а также показатели профессионально-квалификационной структуры занятости. Оценка экономики знаний проводилась на основе индекса экономики знаний, разработанного Всемирным Банком. С помощью кластерного анализа в выборке стран с разными экономическими, социальными и политическими условиями хозяйства было выделено

четыре кластерные группы с похожими тенденциями развития рынка труда при переходе к экономике знаний. Впервые осуществлен анализ не только секторных изменений, но и отраслевых трансформаций с акцентом на средне- и высокотехнологическом производстве и оценке знаннеемких профессий. На основе выделенных кластерных групп можно исследовать основные направления изменения трудовых ресурсов в условиях формирования экономики знаний в странах с разным типом развития и спрогнозировать определенные траектории развития для тех или иных стран. Также данное исследование может быть использовано при разработке национальных стратегий для качественного построения экономики знаний.

Ключевые слова: рынок труда, экономика знаний, Большая Двадцатка, профессионально-квалификационная структура, кластерный анализ

UDC 911.3

Adamovych Zoriana Mykhailivna

Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Kyiv, Ukraine
e-mail: z.adamovych@gmail.com

THE LABOUR MARKET OF THE COUNTRIES WITH DIFFERENT LEVELS OF THE KNOWLEDGE ECONOMY: THE GROUP OF TWENTY

The purpose of this research is to investigate the main transformation of the labor market of the world in the knowledge economy construction as an example of the Group of Twenty. The cluster analysis underlies methodology of research. Indicators of vocational and professional structure together with employment rates were used in the analysis. Assessment of Knowledge Economy based on knowledge economy index developed by World Bank. Using cluster analysis in the sample of countries with different economic, social and political conditions it was allocated four cluster groups with similar trends in the labor market during the transition to the knowledge economy. For the first time the analysis of sectoral and industry changes with a focus on medium and high-tech manufacturing and knowledge-based occupation is cunducted. Based on the selected clusters the main direction of changes of labor resources in the emerging knowledge economy in countries with different types of trajectory can be investigated and predicted in the other countries. Also, this study can be used in the development of national strategies for building high-quality knowledge economy.

Keywords: labor market, knowledge economy, the Group of Twenty, occupational and qualifying structure, cluster analysis

Постановка наукової проблеми. Прогрес країн світу в напрямку формування економіки знань відображається у зміні господарської структури, зокрема кардинальній трансформації робочої сили. Різними темпами, але в усіх країнах зростає зайнятість у сфері послуг. Перехід робочої сили з сільського господарства у промисловість та, в подальшому, з промисловості до сфери послуг розглядається як найважливіший «супровідний компонент» господарського прогресу до становлення економіки знань. Водночас із секторними та галузевими змінами трудових ресурсів трансформація професійно-кваліфікаційної структури ринку праці: зростає попит на менеджерів, професіоналів, інженерів, техніків.

Поруч із загальними тенденціями становлення господарських структур економіки знань в країнах світу існує певне їхня історичне різноманіття, зумовлене відмінностями в культурі, політичній сфері, специфічними інститутами тощо. Якщо в деяких суспільствах за короткий

проміжок часу знищуються робочі місця в промисловості, замість того, щоб проводити індустріальну трансформацію поступово, це проходить не обов'язково тому, що вони більш розвинені, але скоріше тому, що вони розвиваються згідно специфічній політиці та стратегії, що коріняться у їхніх культурних, соціальних чи політичних сферах. Проблематика вивчення трансформації національного господарства та робочої сили має значні наслідки для еволюції професійно-кваліфікаційної структури, що якраз і закладає основи нової класової системи знаннєємкого суспільства.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Появу та розвиток економіки знань не потрібно зводити тільки до вивчення поширення та використання інформаційно-комунікаційних технологій. Виходячи з основних її ознак необхідним є вивчення трансформації світових людських ресурсів. Зокрема, зроста актуальність моніторингу зайнятості у середньо- та високотехнологічному виробництві, а також динаміки знаннєємких професій. Багато публікацій зарубіжних вчених присвячено тенденціям секторних та галузевих змін у постіндустріальному суспільстві, зокрема праці наступних вчених: Бела Д., Фурастьє Ж., Іноземцева В. Серед українських вчених вивченням людського капіталу та економіки знань займалися Чухно А., Федулова Л., Корнійчук Л. Питаннями терціаризації та виникненням знаннєємких послуг займалась В. Смаль.

Проте незважаючи на цілу низку наукових праць з цієї проблематики, вони в основному зводяться до вивчення сфери послуг. Недостатньо дослідженими залишаються саме ті трансформації, які стосуються безпосередньо економіки знань: перехід у середньовисокотехнологічне та високотехнологічне виробництво, зростання ролі знаннєємких професій.

Мета і завдання статті. Мета даного дослідження полягає в аналізі ринку праці в парадигмі економіки знань в головних світових та регіональних гравцях. Першопочатковими завданнями даної параці є виділення груп країн із схожими рисами ринку праці за допомогою кластерного аналізу, а також проведення їхнього подальшого аналізу.

Виклад основного матеріалу. Перехід робочої сили з сільського господарства у промисловість та з промисловості до сфери послуг розглядаються як найважливіший «супровідний компонент» господарського прогресу до становлення економіки знань. Проте важливими є зміни, які відбуваються безпосередньо всередині секторів, зокрема це стосується промисловості та сфери послуг.

Для суспільно-географічного аналізу ринку праці була вибрана Велика Двадцятка (G-20), що являє собою ядро глобальної світосистеми. В свою чергу країни G-20 є диференційованими за рівнем розвитку і належать до різних класифікаційних груп. Оскільки всі країни, взяті до аналізу, знаходяться на етапі переходу до економіки знань чи уже на етапі становлення економіки знань, їхні ринки праці відповідно можуть бути використані для спостереження виникнення, як нових моделей зайнятості,

так і нових елементів структури господарства постіндустріального суспільства. Також дана вибірка країн становить собою набір своєрідних культур та інституційних систем, що дозволить нам дослідити їх в історичному різноманіття. Звичайно, провівши такий аналіз не можна стверджувати, що всі інші країни світу будуть використовувати такі ж самі траєкторії руху, як одна з розглянутої групи країн, проте вони можуть взяти за основу схожі стратегії та державні політики побудови економіки знань та відповідної трансформації робочої сили.

Як видно з рисунку 1 не існує прямої залежності між розвитком економіки знань та сферою послуг. В основі аналізу лежить індекс економіки знань (KEI), що обраховується Світовим Банком та відсоток зайнятих у сфері послуг. Звичайно, в усіх країнах з KEI вище 8,00, частка зайнятих у третинному секторі становить вище 70% (виняток – Південна Корея із 69%). Звичайно, є країни із високим відсотком зайнятих, але надзвичайно низьким індексом економіки знань, серед них: Саудівська Аравія із KEI 4,60 (частка зайнятих – 72%), Бразилія із KEI 5,48 (частка зайнятих – 71%), Південна Африка із KEI 5,77(частка зайнятих – 65%). Спираючись на вищезазначену інформацію, варто зробити висновок, що не тільки сфера послуг описує трансформацію ринку праці на шляху становлення економіки знань. Також для повноцінного аналізу варто звернути увагу, як на інші сектори, так і на зміни безпосередньо в деяких галузях.

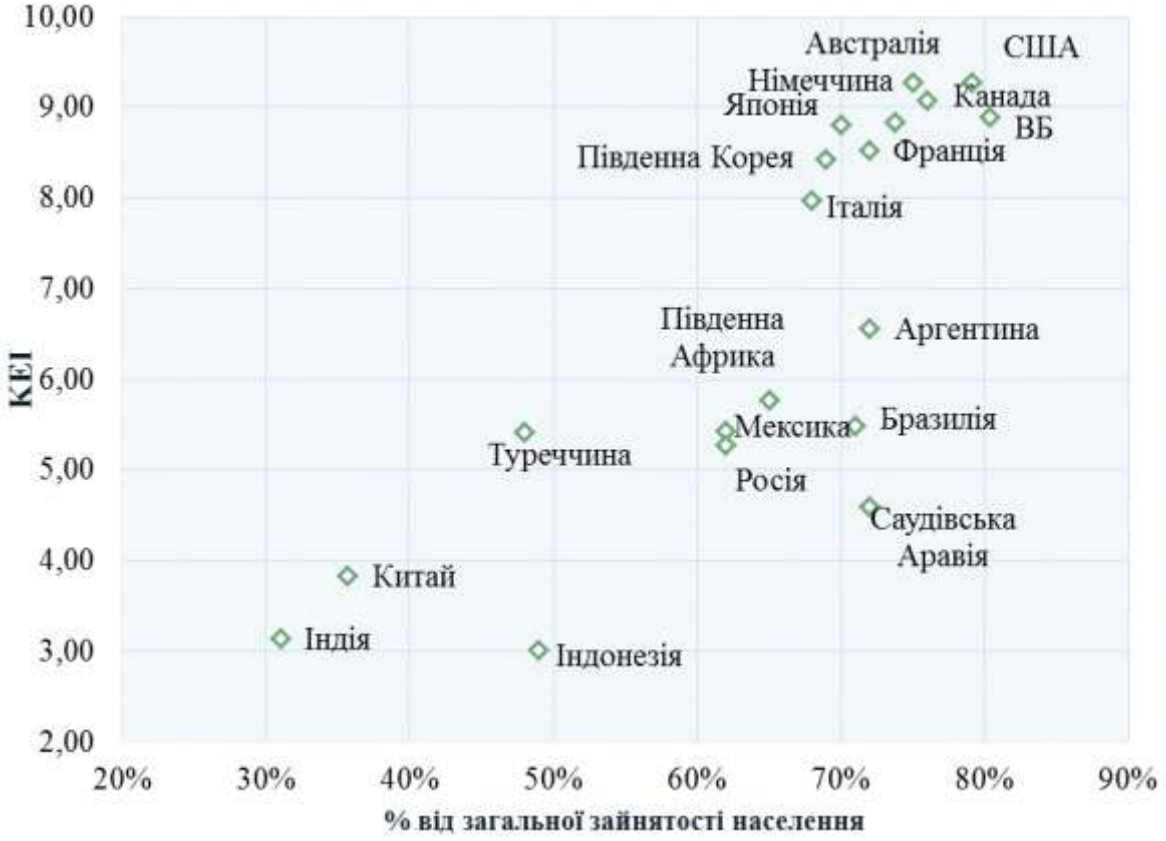

Рис.1. Зв'язок між економікою знань та розвитком третинної сфери

*побудовано автором на основі джерела [3]

Для групування країн за структурою зайнятості господарства та професійно-кваліфікаційною структурою був застосований кластерний аналіз. В основі кластерного аналізу 19 країн (ЄС виключено з дослідження) були покладені наступні 26 показників, що характеризують структуру зайнятості та професійно-кваліфікаційну структуру населення країн G-20 за 2012 рік:

- зайнятість населення згідно ISIC Rev. 3 [1]:
  - частка зайнятих в промисловості, %;
  - частка середньовисокотехнологічного виробництва, % від зайнятих у промисловості:
    - хімічне виробництво без фармацевтики (24 (без 2423));
    - виробництво машин та устаткування (29);
    - виробництво електричних машин та устаткування (31);
    - виробництво автомобілів, причепів та напівпричепів (34);
    - виробництво залізничного та транспортного устаткування (352+359);
  - частка високотехнологічних виробництва, % від зайнятих у промисловості:
    - виробництво фармацевтичної продукції (2423);
    - виробництво офісного устаткування та електронно-обчислювальних машин (30);
    - виробництво апаратури для радіо, телебачення та зв'язку (32);
    - виробництво медичної техніки, вимірювальних засобів, оптичних приладів та устаткування, годинників (33);
    - виробництво літальних апаратів, включаючи космічні (353);
  - частка зайнятих у сфері послуг, %;
  - галузева зайнятість сфери послуг, % від загальної кількості зайнятого населення;
- професійно-кваліфікаційної структура згідно із ISCO-88, % [2]:
  - менеджери, старші посадовці та законодавці;
  - професіонали;
  - техніки та асоційовані професіонали.

Внаслідок проведеного кластерного аналізу було виділено чотири групи країн із схожими рисами ринку праці всередині них. У таблиці 1 подані середні значення для кожного кластеру. Склад кластерів поданий у таблиці 2.

Таблиця 1

Середні значення для кожного кластеру

Показник	*Кластер 1*	*Кластер 2*	*Кластер 3*	*Кластер 4*

Промисловість, %	25,08	23,29	21,40	24,50
Хімічне виробництво без фармацевтики, %	2,47	1,90	3,25	1,86
Виробництво машин та устаткування, %	8,98	10,40	6,00	6,87
Виробництво електричних машин та устаткування, %	4,81	4,18	3,82	3,58
Виробництво автомобілів, причепів та напівпричепів, %	7,32	7,65	4,72	6,12
Виробництво залізничного та транспортного устаткування, %	1,32	0,52	0,69	0,74
Виробництво фармацевтичної продукції, %	1,45	3,33	3,51	3,17
Виробництво офісного устаткування та електронно-обчислювальних машин, %	0,67	0,86	0,52	0,35
Виробництво апаратури для радіо, телебачення та зв'язку, %	2,38	2,91	2,03	8,51
Виробництво медичної техніки, вимірювальних засобів, оптичних приладів та устаткування, годинників, %	1,70	3,40	0,74	1,37
Виробництво літальних апаратів, включаючи космічні, %	0,33	2,18	0,16	0,28
Сфера послуг, %	55,25	74,04	71,33	33,35
Оптова й роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту, %	18,10	15,49	15,12	16,05
Готелі та ресторани, %	4,50	5,20	2,25	6,35
Транспорт, %	5,78	6,06	5,10	7,00
Фінансова діяльність, %	1,65	3,81	4,53	2,10
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам, %	7,05	11,93	3,13	5,05
Державне управління, %	5,70	6,30	10,13	3,05
Освіта, %	6,33	7,14	7,07	5,40
Охорона здоров'я та соціальна допомога	4,95	11,39	2,60	2,15
Колективні, громадські та особисті послуги	4,08	5,76	2,48	5,85
Послуги домашньої прислуги/Діяльність домашніх господарств, %	1,50	0,56	5,67	1,40
Екстериторіальна діяльність, %	0,05	0,03	0,02	0,05
Менеджери, старші посадовці, законодавці, %	5,30	8,67	4,08	2,00
Професіонали, %	11,40	18,51	6,02	6,60
Техніки та асоційовані професіонали, %	12,03	11,57	7,80	6,35

*складено автором на основі джерел [3, 4, 5].

До складу першого кластеру входять чотири країни: Італія, Мексика, Росія та Туреччина. Характерною рисою для цієї четвірки є найвища частка зайнятих у промисловості (25% усіх зайнятих), зокрема у середньовисокотехнологічному виробництві (виробництво електричних машин та устаткування, виробництво залізничного та транспортного устаткування). У Росії та Італії частка зайнятості у промисловості

становить 28%, в той час як у Туреччина та Мексики вона становить відповідно 26% та 24% [3].

Таблиця 2

Кластеризація країн Великої Двадцятки

Країна	*Відстань*
Країни, що входять до 1-го кластеру і їх відстань до центру кластеру	
Італія	2,52
Мексика	3,03
Росія	2,53
Туреччина	2,45
Країни, що входять до 2-го кластеру і їх відстань до центру кластеру	
Австралія	2,03
Великобританія	2,10
Канада	2,00
Німеччина	2,66
США	3,16
Франція	2,15
Японія	3,27
Країни, що входять до 3-го кластеру і їх відстань до центру кластеру	
Аргентина	2,45
Бразилія	2,39
Індія	2,76
Китай	3,51
Південна Африка	3,90
Саудівська Аравія	2,55
Країни, що входять до 4-го кластеру і їх відстань до центру кластеру	
Індонезія	2,57
Південна Корея	2,57

Частка зайнятих у сфері послуг значно нижча частки високорозвинених країн. В порівнянні з іншими країнами Великої Двадцятки даний кластер значно програє за показником зайнятості у фінансовій діяльності, проте для нього характерні найвищі показники зайнятості у сфері оптової й роздрібної торгівлі; торгівлі транспортними засобами; послуг з ремонту (більше 18% усіх зайнятих). Серед знаннєємких професій лідирують техніки та асоційовані професіонали. Частка менеджерів та професіоналів значно нижча, ніж у високорозвинених країнах. Окремий кластер утворюють високорозвинені країни: Великобританія, Німеччина, Франція, Канада, США, Японія та Австралія. Найвища частка зайнятих у сфері послуг характерна саме для цих країн – вище 74%. В порівняні з іншими групами для країн даного кластеру характерним є значно вища частка зайнятих у операціях з нерухомості, здавання під найм та послуг юридичним особам. Домінуючі позиції займають галузі освіти (7%), охорони здоров’я та соціальної допомоги. У професійно-кваліфікаційній структурі переважають

менеджери, старші посадовці та законодавці, а також професіонали. Безсумнівно даний кластер є лідером по зайнятості у середньовисокотехнологічному та високотехнологічному виробництві:

- Виробництво машин та устаткування – 10% усіх зайнятих у промисловості;
- Виробництво автомобілів, причепів та напівпричепів – більше 7,5% усіх зайнятих у промисловості;
- Виробництво офісного устаткування та електронно-обчислювальних машин – близько 1% зайнятих у промисловості;
- Виробництво медичної техніки, вимірювальних засобів, оптичних приладів та устаткування, годинників – близько 3,5% зайнятих у промисловості;
- Виробництво літальних апаратів, включаючи космічні– більше 2% зайнятих у промисловості.

Кластер №3 включає в себе країни із середнім рівнем розвитку: Аргентину, Бразилію, Індію, Китай, Південну Африку та Саудівську Аравію. Для цієї групи країн притаманний низький рівень зайнятості у промисловості – 21%. Проте незважаючи на цей факт країни саме цього кластеру лідирують за зайнятістю у хімічній промисловості, зокрема, у фармацевтичному виробництві. Характерним для даного кластеру є дуже низька частка зайнятості у всіх інших галузях високорозвиненого виробництва: виробництво офісного устаткування та електронно-обчислювальних машин; виробництво апаратури для радіо, телебачення та зв'язку; виробництво медичної техніки, вимірювальних засобів, оптичних приладів та устаткування, годинників; виробництво літальних апаратів, включаючи космічні. Країни третього кластеру відмічаються високою часткою зайнятих у сфері послуг – більше 70%. Внутрішня структура нематеріальної сфери характеризується високою часткою зайнятих у фінансовій діяльності, державному управлінні та послугах домашньої прислуги (діяльність домашніх господарств). Низький рівень зайнятості у готельно-ресторанній та транспортній діяльності, в операціях з нерухомістю, здаванням під найм та послугах юридичних осіб. Серед усіх чотирьох кластерів тут відмічаються найнижчі показники зайнятості у оптовій та роздрібній торгівлі.

В професійно-кваліфікаційна структурі частка менеджерів, старших посадовців та законодавців становить приблизно 4%, а техніки та асоційовані професіонали складають близько 8%. Даний кластер характеризується найнижчим рівнем професіоналів у професійно-кваліфікаційній структурі населення – 6%.

Четвертий кластер утворюють нові індустріальні країни Азії – Індонезія та Південна Корея. Для сфери зайнятості цих країн характерним є високий рівень зайнятості у промисловості – близько 25%, водночас тут найнижча частка зайнятості у сфері послуг – трохи більше 33%. Аналізуючи зайнятість у середньовисокотехнологічному та

високотехнологічному виробництві, Індонезія та Південна Корея лідирують за виробництвом апаратури для радіо, телебачення та зв'язку, проте у них значно нижчий рівень зайнятості у виробництві офісного устаткування та електронно-обчислювальних машин, виробництві електричних машин та устаткування.

Аналізуючи галузеву структуру сфери послуг кластер №4 відмічається найвищими показниками зайнятості у готелях та ресторанах, транспорті та колективних, громадських та особистих послугах. Проте тут спостерігаються найнижчі показники у галузях державного управління, освіти, охорони здоров'я та соціальної допомоги. Для даної групи країн в порівнянні з іншими у професійно-кваліфікаційній структурі найнижча частка менеджерів, старших посадовців та законодавців – близько 2%. Для порівняння у високорозвинених країн дані професії складають 8% у зайнятості населення.

Висновки. Прогрес країн Великої Двадцятки в напрямку формування економіки знань відображається у зміні господарської структури, зокрема кардинальній трансформації робочої сили. За допомогою кластерного аналізу на основі 26-и показників, що характеризують секторальну, галузеву та професійно-кваліфікаційну структуру було виділено чотири групи країн. Для першої групи характерна ще досить висока зайнятість у вторинному секторі, зокрема середньо високотехнологічному виробництві (виробництво електричних машин та устаткування, виробництво залізничного та транспортного устаткування).

Для країн другого кластеру, куди входять найбільш високорозвинені країни світу, характерним є надзвичайно висока зайнятість у галузях освіти, охорони здоров'я та соціальної допомоги. Також варто відмітити, що другий кластер є лідером по зайнятості у середньовисокотехнологічному та високотехнологічному виробництві. Щодо професійно-кваліфікаційної структури, то тут домінують менеджери, старші посадовці та законодавці, а також професіонали.

Третій кластер включає в себе країни із середнім рівнем розвитку, для яких притаманний низький рівень зайнятості у промисловості, зокрема дуже низький рівень зайнятості у галузях високорозвиненого виробництва.Серед третинного сектору важливо відмітити найнижчі показники зайнятості у оптовій та роздрібній торгівлі серд чотирьох кластерів. Даний кластер характеризується найнижчим рівнем професіоналів у професійно-кваліфікаційній структурі населення.

Четвертий кластер утворюють нові індустріальні країни Азії (Індонезія, Південна Корея). Для сфери зайнятості цих країн характерним є високий рівень зайнятості у промисловості та низький – у сфері послуг. У третинному секторі спостерігаються найнижчі показники у галузях державного управління, освіти, охорони здоров'я та соціальної допомоги. Для даної групи країн в порівнянні з іншими у професійно-кваліфікаційній

структурі найнижча частка менеджерів, старших посадовців та законодавців.

Отже, на основі секторальних відмінностей, диференціації внутрішньої структури зайнятості населення країн, що належать до різних кластер них груп, можна дослідити основні напрямки зміни трудових ресурсів в умовах формування економіки знань в країнах з різним типом розвитку і спрогнозувати певні траєкторії розвитку для тих чи інших країн.

Список використаних джерел:

1. Detailed structure and explanatory notes ISIC Rev.3 (International Standard Industrial Classification of All Economic Activities, Rev.3) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://unstats.un.org/unsd/cr/registry/regcst.asp?Cl=2;
2.ISCO-88 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/isco88/;
3.http://data.worldbank.org/indicator;
4.http://laborsta.ilo.org/STP/guest; 5. http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/lang--en/index.htm

References:

1. Detailed structure and explanatory notes ISIC Rev.3 (International Standard Industrial Classification of All Economic Activities, Rev.3) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://unstats.un.org/unsd/cr/registry/regcst.asp?Cl=2;
2.ISCO-88 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/isco88/;
3.http://data.worldbank.org/indicator;
4.http://laborsta.ilo.org/STP/guest; 5. http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/lang--en/index.htm

УДК 911.3

Хільчевська Ірина Геннадіївна,
кандидат географічних наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна
e-mail: i.khilchevska@i.ua

Простякова Юлія Миколаївна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна
e-mail: j.prostyakova@gmail.com

ГЕОПРОСТОРОВА СТРУКТУРА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Мета: проаналізувати сучасний стан зовнішньої торгівлі товарами та послугами, інвестиційного співробітництва й міграції робочої сили між Україною та країнами ЄС, виявити передумови й чинники створення зони вільної торгівлі Україна-ЄС.

Методика: під час написання статті були використані як загальнонаукові методи (системний підхід, структурний аналіз, порівняльно-географічний, історичний), так і спеціальні методи (методи математичної статистики).

Результати: проведена оцінка сучасного стану зовнішньоекономічних зв’язків України та ЄС - галузевої структури зовнішньої торгівлі товарами та послугами,

інвестиційних процесів, міграції робочої сили, аналіз територіальної структури цих зв'язків; визначені передумови, можливі переваги та витрати від створення зони вільної торгівлі Україна-ЄС.

Наукова новизна: розроблені методичні основи вивчення зовнішньоекономічних зв'язків країн в суспільно-географічному аспекті, які об'єднують наступні етапи: вивчення механізму формування і реалізації зовнішньоекономічних зв'язків, дослідження структури цих зв'язків, виявлення напрямків їх вдосконалення; визначені концептуальні основи стратегічного інтегрування України до світової господарської системи через співробітництво з ЄС.

Практична значимість: теоретичні узагальнення даного дослідження можуть використовуватись при проведенні досліджень взаємодії економік інших країн, а конкретні результати, доведені до рівня методичних розробок і прикладних рекомендацій – у практиці управління зовнішньоекономічною діяльністю України.

Ключові слова: Європейський Союз, зовнішня торгівля, інвестиції, робоча сила, зона вільної торгівлі.

УДК 911.3

Хильчевская Ирина Геннадьевна,
кандидат географических наук, доцент

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченка
г. Киев, Украина
e-mail: i.khilchevska@i.ua

Простякова Юлия Николаевна

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченка
г. Киев, Украина
e-mail: j.prostyakova@gmail.com

ГЕОПРОСТРАНСТВЕННАЯ СТРУКТУРА ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ УКРАИНЫ СО СТРАНАМИ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Цель: проанализировать современное состояние внешней торговли товарами и услугами, инвестиционного сотрудничества и миграции рабочей силы между Украиной и странами ЕС, выявить предпосылки и факторы создания зоны свободной торговли Украина-ЕС.

Методика: при написании статьи были использованы как общенаучные методы (системный подход, структурный анализ, сравнительно-географический, исторический), так и специальные методы (методы математической статистики).

Результаты: проведена оценка современного состояния внешнеэкономических связей Украины и ЕС - отраслевой структуры внешней торговли товарами и услугами, инвестиционных процессов, миграции рабочей силы, анализ территориальной структуры этих связей; определены предпосылки, возможные преимущества и издержки от создания зоны свободной торговли Украина-ЕС.

Научная новизна: разработаны методические основы изучения внешнеэкономических связей стран в общественно-географическом аспекте, которые объединяют следующие этапы: изучение механизма формирования и реализации внешнеэкономических связей, исследование структуры этих связей, выявление направлений их совершенствования; определены концептуальные основы стратегической интеграции Украины в мировую хозяйственную систему через сотрудничество с ЕС.

Практическая значимость: теоретические обобщения данного исследования могут использоваться при проведении исследований взаимодействия экономик других стран, а конкретные результаты, доведенные до уровня методических разработок и

прикладных рекомендаций - в практике управления внешнеэкономической деятельностью Украины.

Ключевые слова: Европейский Союз, внешняя торговля, инвестиции, рабочая сила, зона свободной торговли.

UDC 911.3

Khilchevska Iryna Hennadiivna,
PHD of geographical sciences, associate professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: i.khilchevska@i.ua

Prostyakova Yuliia Mykolaivna
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: j.prostyakova@gmail.com

GEOSPATIAL STRUCTURE OF FOREIGN ECONOMIC RELATIONS BETWEEN UKRAINE AND EUROPEAN UNION

Purpose: to analyze the modern situation in external trade of goods and services, investment cooperation and labour force migration between Ukraine and EU countries, identify preconditions and factors of creation of the free trade zone Ukraine-EU.

Methods: during the writing were used general scientific methods (systematic approach, structural analysis, comparative geographical method, historical method), and special methods (methods of mathematical statistics).

Results: an assessment of the current state of foreign economic relations between Ukraine and the EU - the sectoral structure of foreign trade in goods and services, investment processes, labour force migration, the analysis of the territorial structure of these relations; identifying preconditions, the potential benefits and costs of the FTA EU-Ukraine.

Scientific novelty: methodical foundations for the study of foreign economic relations in social and geographical aspects that unite the following steps: studying the mechanism of formation and implementation of foreign economic relations, studying of the structure of these relationships, identifying wayss of improvement; conceptual foundations of strategic integration of Ukraine into the global economic system through cooperation with the EU.

The practical significance: theoretical generalization of this study can be used in research of interaction between the economies of other countries, and the results - driven to the level of methodological developing and application recommendations - in the practice of international management of Ukraine.

Keywords: European Union, external trade, investments, labour force, free trade zone.

Постановка проблеми. Євроінтеграція є головним та незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України. Однією з найважливіших передумов європейської інтеграції України є інтенсивний розвиток економічних відносин з Європейським Союзом. Актуальність дослідження зумовлена тим, що останнім часом постало питання про створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, що сприятиме поступовій інтеграції України до внутрішнього ринку Євросоюзу в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням зовнішніх зв’язків країни в цілому займалися українські та російські вчені-географи: О.І. Шаблій, Я.Б. Олійник, В.П. Максаковський, а також вітчизняні та російські вчені-економісти: І.Т. Балабанов, А.С. Філіпенко, О.П. Кірєєв, Т.М. Циганкова, В.С. Будкін та інші. Ґрунтовно досліджували питання

зовнішньоекономічних зв'язків України з ЄС вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: І. Бураковський, Н. Кухарська, А. Філіпенко, Б. Губський, В. Новицький, Х. Тіммерман та ін. Втім, бракує комплексних наукових досліджень зовнішньоекономічних зв'язків України з її основними торговельними партнерами в ЄС.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження - проаналізувати геопросторову структуру зовнішньоекономічних зв’язків України з країнами-членами Європейського Союзу (зовнішньої торгівлі, руху капіталів, міграції робочої сили), а також передумови та чинники створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Виклад основного матеріалу. Торгівлі належить центральне місце в системі загальної взаємодії України та ЄС. У 2007 р., після вступу до ЄС Болгарії та Румунії, частка ЄС у зовнішній торгівлі України зросла до 38 % і ЄС посів перше місце в ієрархії торговельних партнерів України [1, с. 144]. Негативною ознакою в торгівлі України з ЄС є асиметрична залежність України в торговельних відносинах: її частка в зовнішньоторговельному обороті ЄС становить лише близько 1,1 % [2, с. 34, 37]. За 2012 р. експорт товарів з України до країн ЄС склав 17081,3 млн.дол., імпорт – 26156,4 млн.дол. Негативне сальдо становило 9075,1 млн.дол. У загальному обсязі експорту частка країн ЄС становила 24,8 %, імпорту – 30,9 %. Вагому частку товарної структури українського експорту до країн ЄС складали чорні метали та вироби з них – 22,7 %, зернові культури – 11,6 %, руди, шлаки і зола – 9,5 %, електричні машини – 8,8 %, насіння і плоди олійних рослин – 7,2 %, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки – 6,8 %, жири та олії тваринного або рослинного походження – 4,8 %, деревина і вироби з деревини – 3,3 %. Основу товарного імпорту з країн ЄС складали механічні машини – 13,9 %, засоби наземного транспорту, крім залізничного – 11,4 %, фармацевтична продукція – 8,3 %, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки – 7,5 %, електричні машини – 7,3 %, пластмаси, полімерні матеріали – 6,8 %, папір та картон – 4,1%, чорні метали та вироби з них – 3,9 %, різноманітна хімічна продукція – 3,5 % [3, с.1-2].

Рис. 1. та 2. відображають географічну структуру торгівлі товарами між Україною та ЄС в 2012 р. Головними торговельними партнерами України як в експорті, так і в імпорті товарів були Німеччина, Польща та Італія. Найбільше товарів в 2012 році Україна експортувала в Польщу (15,08 % всього експорту товарів в ЄС), на Італію припадало 14,52 % українського експорту, на Німеччину – 9,63 %, на Іспанію – 9,01 %, на Угорщину – 8,84 %. Щодо імпорту, то найбільше товарів в 2012 р. Україна імпортувала з Німеччини (26,25 % всього імпорту товарів з ЄС). 13,64 % імпорту припадало на Польщу, 8,54 % - на Італію, 6,36 % - на Францію та 4,77 % - на Чехію. У 2012 р. експорт послуг країнам ЄС склав 3794,8 млн.дол. США, імпорт –3671,5 млн.дол. Позитивне сальдо становило 123,3 млн. дол.

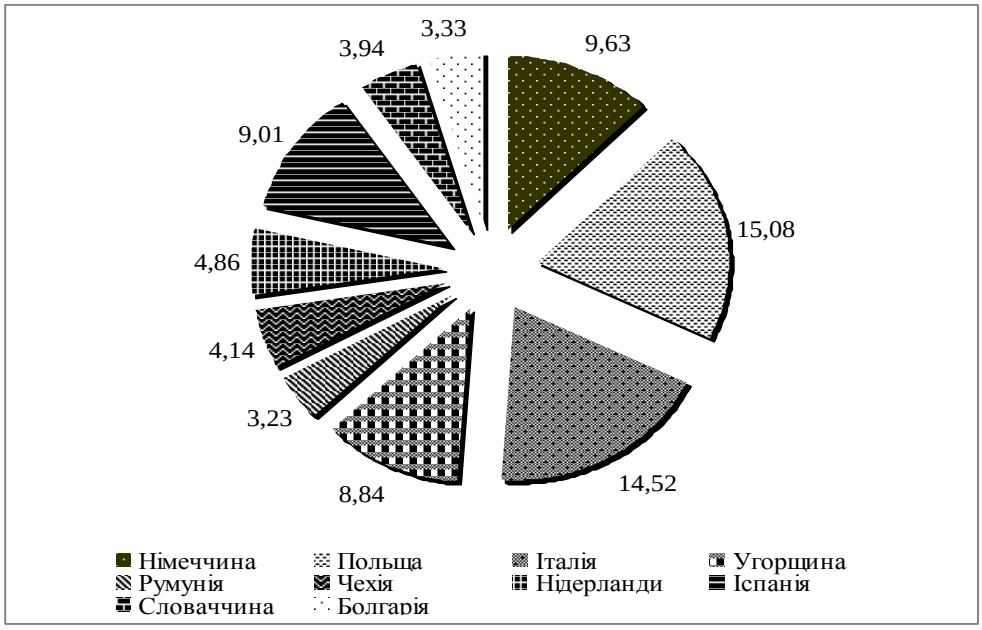

Рис. 1. Частка найбільших торговельних партнерів у експорті товарів України серед країн-членів ЄС (%), 2012 р. (складено за [4])

Питома вага експорту послуг країнам ЄС у загальному обсязі складала 28,1 %, імпорту – 54,7 %. В загальному обсязі українського експорту країн ЄС переважну частку мали транспортні (55 %), різні ділові, професійні та технічні (21,4 %) послуги. Найбільшу питому вагу в загальному обсязі імпорту займали транспортні (21,8 %), фінансові (21,6 %), різні ділові, професійні та технічні (15,2 %) послуги [3, с. 3-4]. Загалом, імпорт Україною послуг з ЄС є значно більш диверсифікованим, а експорт – однорідним (в основному транспортні послуги). Присутність України у найбільш динамічних сферах послуг – туристській, інформаційній, інженерній, науково-технічній, фінансовій, управлінській – є незначною.

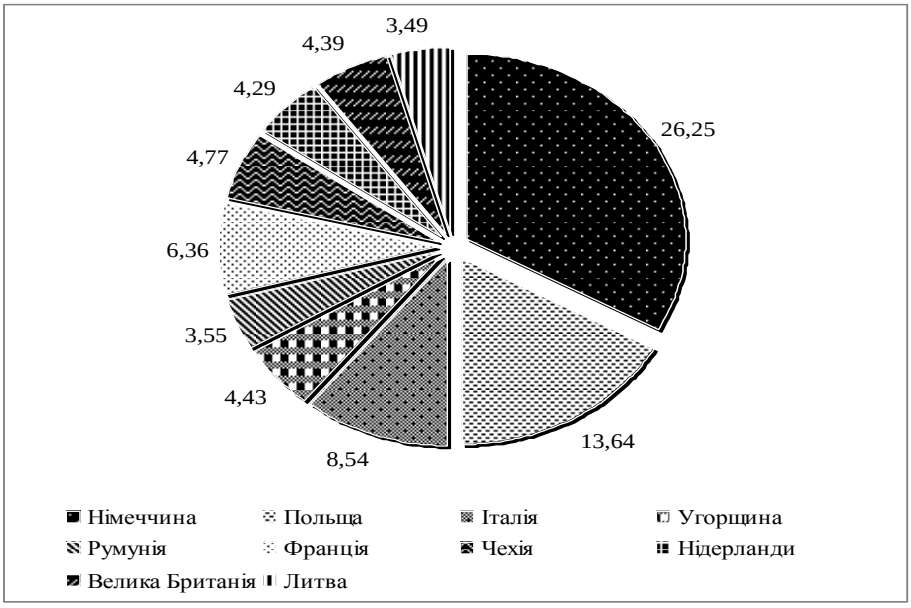

Рис. 2. Частка найбільших торговельних партнерів у імпорті товарів України серед країн-членів ЄС (%), 2012 р. (складено за [4])

Щодо географічної структури торгівлі послугами, то лідируючі позиції як в експорті, так і в імпорті послуг в 2012 році займали Велика Британія, Кіпр, Німеччина, Австрія. Найбільше послуг в 2012 році Україна експортувала в Велику Британію (19,3 % всього експорту послуг в ЄС), на Німеччину припадало приблизно 12,1 % українського експорту послуг, на Кіпр – 11,8 %, на Бельгію – 7,9 %, на Австрію – 5,1 %. Щодо імпорту, то найбільше послуг в 2012 р. Україна імпортувала з Кіпру (24,8 % всього імпорту послуг з ЄС). 19,1 % імпорту послуг припадало на Велику Британію, 14,2 % - на Німеччину, 5,9 % - на Австрію, 4,1 % - на Францію [4].

За 2013 р. експорт товарів до країн ЄС склав 16758,8 млн.дол. США і зменшився порівняно з 2012 роком на 2,1 %, імпорт – відповідно 27037,8 млн.дол. та збільшився на 3,1 %. У загальному обсязі частка країн ЄС порівняно з попереднім роком збільшилась і становила у експорті 26,5 %, в імпорті – 35,1 %. Товарна структура торгівлі товарами у 2013 році, порівняно з 2012 р., не змінилась. Головними партнерами в торгівлі з країнами ЄС залишаються Польща – 15,2 % і 15 %, Італія – 14,1 % і 7,7 %, Німеччина – 9,6 % і 25 % та Угорщина – 9,3 % і 5,2 % від загальних обсягів експорту та імпорту країн ЄС.

У 2013 р. обсяги експорту-імпорту послуг країнам ЄС склали 4203,4 млн. дол. та 4170,2 млн. дол США і збільшилися по відношенню до 2012 р. відповідно на 9,3 % та 12,4 %. Питома вага експорту послуг країнам ЄС у загальному обсязі складала 29 %, імпорту – 54,5 %. Товарна структура торгівлі послугами у 2013 р., порівняно з 2012 р., також не змінилась. Головними партнерами в торгівлі послугами з країнами ЄС залишились Велика Британія – відповідно 18 % і 25,4 %, Кіпр – 10 % і 23,8 %, Німеччина – 16,1 % і 14,7 % від загальних обсягів експорту та імпорту послуг країн ЄС [5, с. 1-3].

Проаналізуємо рух капіталів між Україною та ЄС. Обсяг прямих інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України з країн ЄС на кінець 2013 р. становив 44423,0 млн. дол. США, що складає 76,4 % загального обсягу інвестицій в Україну. Головними країнами-інвесторами, на які припадає 87,1 % загального обсягу інвестицій з ЄС, є Кіпр – 19035,9 млн.дол. (42,9 % загального обсягу інвестицій з країн ЄС), Німеччина – 6291,8 млн.дол. (14,2 %), Нідерланди – 5561,5 млн.дол. (12,5 %), Австрія – 3257,5 млн.дол. (7,3 %), Велика Британія – 2714,1 млн.дол. (6,1 %) та Франція – 1825,8 млн.дол. (4,1 %). Значні обсяги прямих інвестицій з країн ЄС зосереджено на підприємствах промисловості (34,5 %). В установах фінансової та страхової діяльності акумульовано 26,0 % прямих інвестицій, у підприємствах оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів та мотоциклів – 10,5 %, в організаціях, що здійснюють операції з нерухомим майном, – 7,8 % [5, с. 3-4]. Аналіз інвестицій із ЄС свідчить, що частка інвестицій у “високотехнологічні”

сектори української економіки, зокрема, машинобудування, хімічну промисловість, зв'язок, є дуже малою.

Обсяг прямих інвестицій (акціонерного капіталу) з України в економіці країн ЄС на кінець 2013 р. складав 6060,7 млн.дол., або 92,2 % загального обсягу інвестицій з України. Найбільші обсяги інвестицій було спрямовано до Кіпру – 5818,5 млн.дол. (96,0 % загального обсягу інвестицій в країни ЄС). Друге та третє місця за обсягами інвестицій посідають Латвія та Польща, в економіку яких з України надійшло відповідно 98,8 млн.дол. та 56,4 млн.дол. США [5, с.4-5]. Дані вказують на те, що значне вивезення капіталу з України здійснюється в країни, де існують офшорні зони, що не може характеризувати інвестиційну активність країни позитивно, оскільки це певним чином знижує її інвестиційний внутрішній потенціал.

Слід зазначити, що проведення оцінки міграції робочої сили між Україною та ЄС ускладнено через проблеми з визначенням реальної кількості українських робітників-мігрантів, які працюють у країнах ЄС, адже багато із них працюють у країнах імміграції нелегально. Іншою проблемою досліджень у сфері міграції є проблема інформаційного забезпечення. Вперше загальнонаціональне обстеження з питань трудових міграцій було проведено Державним комітетом статистики України разом з фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України (ІДСД ім. М.В.Птухи НАНУ) в середині 2008 р. Друге спеціальне загальнонаціональне обстеження з питань трудових міграцій в Україні проведено у 2012 р., але на даний момент його підсумки ще не опубліковані.

Згідно з результатами першого загальнонаціонального обстеження з питань трудових міграцій, протягом 2005 - першої половини 2008 рр. всього за кордоном працювали близько 2,1 млн. осіб [6, с. 2-3]. Основними країнами призначення українських заробітчан є Росія (майже 40 %), Італія (майже 25 %), Польща, Чеська Республіка, Португалія, Іспанія, Угорщина (рис. 3). Загалом більше половини українських трудових мігрантів працюють у країнах ЄС.

Аналіз розподілу трудових мігрантів за країнами і тривалістю останнього перебування показав, що більша кількість довготривалих поїздок терміном понад рік відбувалася в Португалію (42,9 %) та Італію (37,5 %), від 6 до 12 місяців – в Іспанію (80 %), Італію (37,5 %) в Російську Федерацію (25,2 %). На короткий термін (до 3 місяців) виїжджали в Угорщину (64,7 %), Польщу (62,5 %), Росію (47,2%) і Чехію (38,6 %) [8, с. 35]. Отже, мігруючі до сусідніх країн (Росія, Польща, Чехія, Угорщина) орієнтовані на періодичні короткі поїздки з постійним поверненням в Україну. Особи, які виїздять до країн Південної Європи, зазвичай залишаються там працювати на тривалий термін.

Більшість українських заробітчан перебуває за кордоном на напівлегальному або нелегальному становищі. Зокрема, дозвіл на

проживання та на роботу мають близько третини трудових мігрантів. Найчастіше на основі офіційно оформленого статусу українські громадяни працюють у Чеській Республіці та Португалії. Найбільша частка мігрантів без офіційного статусу спостерігається в Польщі та Італії [6, с. 3]. Імміграція трудових мігрантів до України поки що є незначною. Переважна їх частина – вихідці з країн СНД, тому оцінювати рух робочої сили з країн ЄС до України недоцільно.

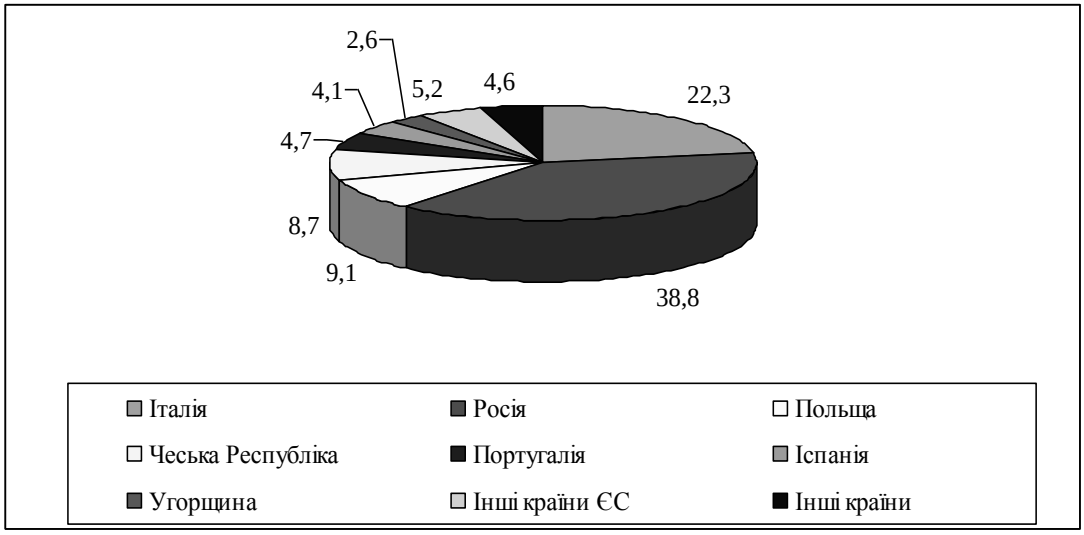

Рис. 3. Розподіл українських трудових мігрантів за країнами призначення, % (*складено за [7]*)

Частина Угоди про асоціацію щодо поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС (ЗВТ+) – «Торгівля та питання, пов’язані з торгівлею» – передбачає лібералізацію торгівлі товарами, послугами, руху капіталів і поточних платежів та, частково руху робочої сили [9, с. 23]. Загалом впровадження глибокої і всеосяжної ЗВТ з ЄС принесе важливі переваги, в тому числі:

− підвищення добробуту українського народу за рахунок розширення доступу до більшого асортименту продукції, посилення вимог до безпеки продукції на внутрішньому ринку і вищих доходів завдяки новим можливостям для бізнесу та поліпшенню розподілу внутрішніх ресурсів;

− безмитний доступ до найбільшого у світі ринку для більшості українських продуктів, що створює значні можливості для експорту;

− поліпшення доступу на ринки третіх країн через гармонізацію стандартів з ЄС і, отже, перехід на визнані у світі стандарти;

− кращий внутрішній інвестиційний клімат, оскільки пристосування до норм і правил ЄС буде означати зміни в національному законодавстві.

Ці переваги пов’язані зі значними витратами, які включають:

− збільшення конкуренції на внутрішньому ринку за рахунок усунення тарифних бар'єрів і значного скорочення нетарифних бар'єрів, що призведе до реструктуризації ринку. Хоча підвищення конкуренції,

безумовно, вигідно для країни в середньостроковій перспективі, короткострокові наслідки перерозподілу можуть бути болісними;

− вища вартість дотримання стандартів, оскільки стандарти ЄС, як правило, жорсткіші і, отже, їх дотримання вимагатиме більших зусиль і витрат. Вищі стандарти можуть навіть витіснити окремі фірми з певних сегментів ринку;

− витрати, пов'язані з правовими та адміністративними змінами, враховуючи, що негайні витрати можуть бути досить високими (створення незалежних регулюючих органів, запровадження нових, технологічно більш просунутих, процедур тощо) [10, с. 6-8].

В контексті залучення інвестицій впровадження ЗВТ+ між Україною та ЄС матиме суттєвий позитивний вплив на економіку України. ЗВТ+ набагато спрощує доступ українському бізнесу до інвестиційних ресурсів ЄС. Узгодження законодавства України з ЄС і створення більш прозорого та комфортного бізнес-середовища, матиме системний позитивний вплив на діяльність усіх суб’єктів економічного процесу в Україні і збільшить довіру інвесторів до української економіки [11, с. 13-14].

Щодо впливу ЗВТ+ на міграцію робочої сили між Україною та ЄС, можна сказати, що значного зростання інтенсивності трудової міграції спостерігатись не буде. Це могло б викликати тільки забезпечення вільного руху робочої сили. Однак, одним із принципів ЗВТ+ є «поступове досягання чотирьох свобод (рух товарів, послуг, капіталу, частково – робочої сили)». Тобто визнається, що повна свобода руху робочої сили досягнута не буде.

Глибока і всеосяжна ЗВТ з ЄС, призведе до важливих середньо- і довгострокових переваг, але, швидше за все, принесе деякі короткострокові витрати. На найближчому етапі можливе уповільнення розвитку окремих видів діяльності в Україні через зниження попиту на вітчизняні товари в умовах вільного надходження на вітчизняний ринок більш якісних і менш дорогих європейських аналогів. Серед очікуваних позитивних змін в економіці України експерти найчастіше називають покращення інвестиційного клімату, поширення в Україні передових технологій, поступове узгодження українських стандартів з європейськими, встановлення в Україні європейських норм трудового законодавства. У довгостроковій перспективі це призведе до пожвавлення економіки, збільшення обсягів виробництва і підвищення якості вітчизняних товарів, покращення конкурентоспроможності української продукції.

21 березня 2014 р. Україна підписала політичну частину Угоди про асоціацію з ЄС. Вона містить наступні розділи: загальні принципи, політичний діалог, реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та внутрішньої політики, а також інституційні, загальні та заключні положення. Планується, що економічна частина Угоди про асоціацію з ЄС набуде чинності після завершення

виборчого процесу в Україні, в проміжку між літом 2014 і початком 2015 р. Також до 1 листопада 2014 р. Європейський Союз повністю відкрив ринок для українських товарів і послуг (обнулено близько 98 % мит). Єврокомісія сподівається, що до цього часу буде підписано угоду про вільну торгівлю з Україною, яка є частиною Угоди про асоціацію [12]. Угода про асоціацію, навіть у форматі «політичної частини» і перспективі підписання економічних пунктів – гарантія проведення в країні значних реформ, удосконалення законодавства за стандартами ЄС. В обмін на це Україна може отримати безмитний доступ до ринків ЄС, фінансову та технічну допомогу.

Висновки. Економічні відносини ЄС з Україною зорієнтовані на поступове поширення механізмів і регулюючих нормативів єдиного ринку ЄС на Україну. У довгостроковому вимірі передбачається поширення на Україну чотирьох свобод – руху товарів, послуг, капіталів і людей. У короткостроковій перспективі йдеться про лібералізацію торгівлі у форматі створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ+).

Список використаних джерел:

1.Садула Л.М. Основні торговельні партнери України в Європейському Союзі / Л.М. Садула // Науковий вісник НЛТУ України. — 2010. — Вип. 20.1.

2.Eurostat. External and intra-European Union trade. – A statistical yearbook: Data 1958-2010. — Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011.

3.Експрес-випуск № 08.2-27/38 від 18.03.2013 року. Стан зовнішньоекономічних відносин з країнами Європейського Союзу за 2012 рік [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/.

4.Веб-сайт Держкомстату України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.

5.Експрес-випуск № 109/0/08.2вн-14 від 18.03.2014 року. Стан зовнішньоекономічних відносин з країнами Європейського Союзу за 2013 рік [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/.

6.Позняк О. Соціальні наслідки євроінтеграції України. Міжнародна міграція [Електронний ресурс] / О. Позняк. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2012. — Режим доступу : http://www.idss.org.ua/.

7.Зовнішня трудова міграція населення України / Державний комітет статистики України, Український центр соціальних реформ. — К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. — 119 с.

8.Населення України. Трудова еміграція в Україні. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. —233 с.

9.Угода про асоціацію Україна - ЄС: дороговказ реформ [О. Сушко та ін.]; ред. О. Сушко. — К.: Ін-т Євро-Атлантичного співробітництва (ІЄАС), 2012. — 53 с.

10. Мовчан В., Джуччі Р. Кількісна оцінка варіантів регіональної інтеграції України: глибока та всеосяжна зона вільної торгівлі з ЄС чи митний союз з Росією, Білоруссю та Казахстаном / В. Мовчан, Р. Джуччі. — Берлін / Київ: Німецька консультативна група / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2011. — 15 с.

11. Аналітична записка «Угода про вільну торгівлю між Україною та Європейським Союзом: інвестиційний клімат» — К. : Міжнародний центр перспективних досліджень, 2006. — 17 с.

12. ЄС відкрив ринок для України [Електронний ресурс] / УКРІНФОРМ. — Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/e_s_vidkriv_rinok_dlya_ukraiini_1938690

References:

1. Sadula L.M. Osnovni torhovelni partnery Ukrainy v Yevropeiskomu Soiuzi / L.M. Sadula // Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. — 2010. — Vyp. 20.1.

2. Eurostat. External and intra-European Union trade. – A statistical yearbook: Data 1958-2010. — Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011.

3. Ekspres-vypusk № 08.2-27/38 vid 18.03.2013 roku. Stan zovnishnoekonomichnykh vidnosyn z krainamy Yevropeiskoho Soiuzu za 2012 rik [Elektronnyi resurs] / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. — Rezhym dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/.

4. Veb-sait Derzhkomstatu Ukrainy [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua.

5. Ekspres-vypusk № 109/0/08.2vn-14 vid 18.03.2014 roku. Stan zovnishnoekonomichnykh vidnosyn z krainamy Yevropeiskoho Soiuzu za 2013 rik [Elektronnyi resurs] / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. — Rezhym dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/.

6. Pozniak O. Sotsialni naslidky yevrointehratsii Ukrainy. Mizhnarodna mihratsiia [Elektronnyi resurs] / O. Pozniak. — K.: In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy NAN Ukrainy, 2012. — Rezhym dostupu : http://www.idss.org.ua/.

7. Zovnishnia trudova mihratsiia naselennia Ukrainy / Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, Ukrainskyi tsentr sotsialnykh reform. — K.: DP «Informatsiino-analitychne ahentstvo», 2009. — 119 s.

8. Naselennia Ukrainy. Trudova emihratsiia v Ukraini. — K.: In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy, 2010. —233 s.

1. Uhoda pro asotsiatsiiu Ukraina - YeS: dorohovkaz reform [O. Sushko ta in.]; red. O. Sushko. — K.: In-t Yevro-Atlantychnoho spivrobitnytstva (IIeAS), 2012. — 53 s.

2. Movchan V., Dzhuchchi R. Kilkisna otsinka variantiv rehionalnoi intehratsii Ukrainy: hlyboka ta vseosiazhna zona vilnoi torhivli z YeS chy mytnyi soiuz z Rosiieiu, Bilorussiu ta Kazakhstanom / V. Movchan, R. Dzhuchchi. — Berlin / Kyiv: Nimetska konsultatyvna hrupa / Instytut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii, 2011. — 15 s.

3. Analitychna zapyska «Uhoda pro vilnu torhivliu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom: investytsiinyi klimat» — K. : Mizhnarodnyi tsentr perspektyvnykh doslidzhen, 2006. — 17 s.

4. IeS vidkryv rynok dlia Ukrainy [Elektronnyi resurs] / UKRINFORM. — Rezhym dostupu: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/e_s_vidkriv_rinok_dlya_ukraiini_1938690

УДК (911.3:33:620.9)

Андріюк Роман Олександрович

Інститут географії НАН України,
м. Київ, Україна
e-mail: andriyuk_roma@mail.ru

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОТЕНЦІАЛУ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Мета. Спроба здійснити суспільно-географічний аналіз потенціалу відновлюваних джерел енергії в Україні, визначити регіональні особливості та чинники його формування.

Методика. Вагомий внесок у написанні статті склали праці вітчизняних авторів. Крім цього, науковий зміст роботи доповнили наявна статистична інформація, картографічний матеріал та система законодавчих актів в галузі відновлюваної енергетики.

Результати. Проведено суспільно-географічний аналіз потенціалу відновлюваних джерел енергії України, визначено головні чинники їх територіальної

диференціації. На основі аналізу статистичних даних, розкрито потенційні можливості використання енергоресурсів з відновлюваних джерел та роль у функціонуванні енергетики України на найближчу перспективу.

Наукова новизна. Незважаючи на значну кількість наукових праць присвячених відновлюваним джерелам енергії в Україні, на сьогоднішній день не всі аспекти їх вивчення опрацьовано достатньою мірою, зокрема, не проведений їх суспільно-географічний аналіз, що і визначає новизну роботи.

Практична значимість. Суспільно-географічний аналіз територіальних та компонентних особливостей потенціалу є науковою основою для розробки регіональних програм комплексного використання відновлюваних ресурсів та розвитку відновлюваної енергетики в Україні. Це сприятиме зниженню антропогенного впливу на довкілля, зменшить залежність від імпорту енергоносіїв та стане одним із достатньо ефективних шляхів виходу з енергетичної кризи.

Ключові слова: відновлювана енергетика, відновлювальні джерела енергії, енергія біомаси, енергія вітру, геотермальна енергія, енергія довкілля, сонячна енергія, енергія малих річок.

УДК (911.3:33:620.9)

Андриюк Роман Александрович

Институт географии НАН Украины,
г. Киев, Украина
e-mail: andriyuk_roma@mail.ru

ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПОТЕНЦИАЛА ВОЗОБНОВЛЯЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ

Цель. Попытка осуществить общественно-географический анализ потенциала возобновляемых источников энергии в Украине, определить региональные особенности и факторы его формирования.

Методика. Весомый вклад в написании статьи составили труды отечественных авторов. Кроме этого, научное содержание работы дополнили имеется статистическая информация, картографический материал и система законодательных актов в области возобновляемой энергетики.

Результаты. Проведено общественно-географический анализ потенциала возобновляемых источников энергии Украины, определены главные факторы их территориальной дифференциации. На основе анализа статистических данных, раскрыто потенциальные возможности использования энергоресурсов из возобновляемых источников и роль в функционировании энергетики Украины на ближайшую перспективу.

Научная новизна. Несмотря на значительное количество научных работ посвященных возобновляемым источникам энергии в Украине, на сегодняшний день не все аспекты их изучения обработаны в достаточной степени, в частности, не проведен их общественно-географический анализ, что и определяет новизну работы.

Практическая значимость. Общественно-географический анализ территориальных и компонентных особенностей потенциала научной основой для разработки региональных программ комплексного использования возобновляемых ресурсов и развития возобновляемой энергетики в Украине. Это будет способствовать снижению антропогенного воздействия на окружающую среду, уменьшит зависимость от импорта энергоносителей и станет одним из достаточно эффективных путей выхода из энергетического кризиса.

Ключевые слова: возобновляемая энергетика, возобновляемые источники энергии, энергия биомассы, энергия ветра, геотермальная энергия, энергия окружающей среды, солнечная энергия, энергия малых рек.

UDC (911.3:33:620.9)

Andriyuk Roman Oleksandrovych

Institute of Geography NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine
e-mail: andriyuk_roma@mail.ru

SOCIO-GEGRAPHICAL ANALYSIS OF THE POTENTIAL RENEWABLE ENERGY RESOURCES IN THE UKRAINIAN REGIONS

Purpose. Trying to make a social and geographical analysis of the potential of renewable energy sources in Ukraine, identify regional features and factors of its formation.

Methods. An important contribution to the writing of the article were works of local authors. In addition, the scientific content of the supplement available statistical data, cartographic material system and legislation in the field of renewable energy.

Results. A socio-geographical analysis of the potential of renewable energy sources Ukraine, identifies the key factors of territorial differentiation. Based on statistical analysis, reveals the potential use of energy from renewable sources and energy role in the functioning of Ukraine in the close future.

Scientific novelty. Although a large number of scientific papers devoted to renewable energy in Ukraine, to date, not all aspects of their study worked adequately, especially not spent their socio-geographical analysis, which determines the novelty of the paper.

The practical significance. Socio-geographical analysis of regional features and component capacity is a scientific basis for the development of regional programs integrated use of renewable resources and renewable energy development in Ukraine. This will help to reduce human impact on the environment, reduce dependence on imported energy and will be one of sufficiently effective way out of the energy crisis.

Keywords: renewable energy, biomass, wind energy, geothermal energy, the environment, solar energy, small rivers.

Постановка проблеми. Розвиток енергетики є одним із важливих чинників, що визначає стан економіки країни, рівень розвитку соціальної сфери та якість життя населення. Повне, надійне та екологічно безпечне задоволення потреб населення і суспільного виробництва електроенергією є запорукою добробуту громадян та країни в цілому. Тому питання забезпечення оптимального розвитку енергетики в Україні завжди залишається пріоритетним.

Актуальність теми дослідження. В Україні, на тлі останніх подій, у зв’язку з анексією АР Крим, агресією Росії на Донбасі та загостренням газового протистояння України і Росії, постає проблема забезпечення енергоресурсами, зменшення рівня залежності вітчизняної економіки від імпорту енергоресурсів тощо. Такі реалії життя змушують Україну взяти курс на широкомасштабне використання потенціалу енергії відновлюваних джерел та формування відновлюваної енергетики. Це дасть змогу вирішити вищевказані проблеми, що і визначає актуальність наших досліджень.

Для успішної реалізації завдань України щодо розвитку відновлюваної енергетики важливим вихідним етапом є аналіз величини та особливостей просторового розподілу енергетичного потенціалу окремих видів відновлюваних джерел енергії країни загалом та окремих її регіонів зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове обгрунтування використання відновлюваних джерел енергії протягом останніх десятиліть стало предметом широких наукових розробок. Нині питання освоєння їх потенціалу широко обговорюються та дискутуються вітчизняними науковцями. Загальні аспекти формування потенціалу відновлюваних джерел енергії України, висвітлено, зокрема, в роботах: Г.І. Денисенка, Н.М. Мхітаряна, С.О. Кудрі, А.Р. Щокіна, Л.В. Яценко, О.М. Адаменка, Б.Т. Харківського, С.С. Девяткіної, О.І. Солов'я, М.О. Дикого, А.К. Шидловського, Г.М. Забарного та інших.

Крім цього, охарактеризовані окремі складові потенціалу ВДЕ та особливості формування основних напрямів відновлюваної енергетики. В працях Г.Г. Гелетухи, Т.А. Желєзної, Ю.Б. Матвєєва, М.М. Жовмір, Н.О. Передерій, Є.В. Кузьмінського, Н.Б. Голуб, К.О Щурської грунтовно проаналізовано сучасний стан та перспективи розвитку біоенергетики. М.М. Волевахою та М.І. Гойсою розкриті особливості просторово-часового розподілу кліматичних показників, що дають уявлення про потенційні можливості розвитку сонячної енергетики та обґрунтовують доцільність використання сонячної енергії для задоволення енергетичних потреб. Потенціал вітроенергетики проаналізовано у працях Б.Г. Тучинського, В.Г. Древсяннікова, З.У. Рамазанової тощо. Ю.П. Морозов, А.А. Барило у своїх роботах розкриває особливості формування потенціалу геотермальної енергії в Україні. Автори П.Ф. Васько, Ю.О. Віхорєв, О.В. Кириленко, С.П. Денисюк, Е.С. Кохно, О.В. Нікітович, Ю.С. Подгорінов, Л.С. Хлібоченко визначили стан та основні аспекти подальшого розвитку малої гідроенергетики в Україні.

Істотний внесок в дослідження проблем відновлюваної енергетики зробив І.Г. Черваньов, який у своїй працях дає характеристику відновлюваним природним ресурсам та можливостям їх використання в Україні з метою покращення стану навколишнього середовища. А.В. Прокіп розглядає у енергоресурси з відновлюваних джерел в контексті забезпечення енергетичної безпеки України.

Проблемами використання потенціалу відновлюваних джерел енергії опікуються і географи, серед яких варто виділити роботи М.І. Сиротюк, М.М. Мельнійчука, С.А. Величко, О.С. Третьякова тощо. Праці вищеперерахованих авторів були прийняті за основу нашого дослідження, при цьому інформаційною базою стали дані «Атласу енергетичного потенціалу нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії», Державної служби статистики України та Інституту відновлюваної енергетики НАН України. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць

присвячених відновлюваним джерелам енергії, на сьогоднішній день не всі аспекти їх вивчення опрацьовано достатньою мірою. Це зумовлює, зокрема, необхідність їх подальших суспільно-географічних досліджень.

Формування цілей статті. Постановка завдань. Головною метою роботи є проведення суспільно-географічного аналізу потенціалу відновлюваних джерел енергії в Україні, регіональних особливостей та визначення головних чинників його формування.

Виклад основного матеріалу. В Україні, не дивлячись на те, що в енергетичному балансі переважають традиційні види палива – природний газ (35,12%), вугілля (34,87%), сира нафта та нафтопродукти (9,47%), а в структурі виробництва електроенергії електростанціями – енергія з ТЕС (48%), АЕС (46,3), ГЕС (5,6%) [8],за останні роки відбулася значна активізація зусиль щодо зростання частки використання відновлюваних джерел для отримання електричної та теплової енергії [19]. Уже сьогодні стало традицією вважати, що освоєння потенціалу відновлюваних джерел енергії є вагомим критерієм підвищення рівня енергетичної безпеки та сталого розвитку регіонів України [1].

Україна володіє значним потенціалом відновлюваних джерел енергії, який є передумовою формування відновлюваної енергетики – енергетичної галузі, що спеціалізується на отриманні «чистої» енергії альтернативній традиційній [18]. Умови його формування по всій території України неоднакові, відмінності яких обумовлені певними чинниками (природними, соціальними, економічними) та їх поєднанням [5].

Сприятливе географічне положення та інші чинники природного характеру зумовили наявність ресурсів відновлюваних джерел енергії практично на всій території України [19]. У більшості випадків, основними складовими потенціалу відновлюваних джерел енергії в Україні вважають: енергію вітру, сонячну енергію, енергія малих річок, енергію біомаси, геотермальну енергія, енергію довкілля [9, 11]. Згідно з оцінками провідних фахівців, технічно-досяжний енергетичний потенціал відновлюваних джерел енергії в Україні в перерахунку на умовне паливо сягає 63 млн т у.п./рік [9,18], за деякими іншими підрахунками – 79 млн т. у.п./рік [21], а за останніми даними – близько 98 млн. т у.п./рік [12,19], що становить більше 50% загального енергоспоживання в Україні на даний час і 30% від енергоспоживання в 2030 році (табл.1).

Таблиця 1

Загальний річний технічно-досяжний енергетичний потенціал відновлюваних джерел енергії України [19]

№ п/п	Напрями освоєння відновлюваних джерел енергії	Річний технічно-досяжний енергетичний потенціал	
		млрд. кВт·г	млн. т у.п.
1.	Вітроенергетика	79,8	28,0
2.	Сонячна енергетика, в тому числі:	38,2	6,0
2.1.	– електрична	5,7	2,0
2.2.	– теплова	32,5	4,0
3.	Мала гідроенергетика	8,6	3,0

4.	Біоенергетика, в тому числі:	178	31,0
4.1.	– електрична	27	10,3
4.2.	– теплова	151	20,7
5.	Геотермальна теплова енергетика	97,6	12,0
6.	Енергетика довкілля	146,3	18,0
Загальні обсяги заміщення традиційних ПЕР		548,5	98,0

Очевидно, що Україна має потужну сировинну базу *біомаси* доступної для енергетичного використання, що за розрахунками становить 31,63% від загального потенціалу відновлюваних джерел енергії країни. Її технічно-досяжний енергетичний потенціал оцінюється від 13,2 млн т у.п./рік до 48,1 млн т у.п./рік [7,14] (табл..1), що при повноцінному його використанні, в перспективі можна довести потужність біоенергетики до 1158 МВт з річним виробництвом 6974 млн кВт·год/рік електроенергії еквівалентній 2,4 млн т у.п./рік; теплової біоенергетики до 6520 МВт з річним заміщенням традиційних енергоресурсів 3,5 млн т у.п./рік [10,17].

На території України наявні різноманітні джерела біоенергії, включаючи енергетичні культури (43,6%), відходи сільського господарства (42,3%), деревну біомасу (5,4%), а також рідкі біопалива (5,1%) тощо [19].

Потенціал енергії біомаси розподілений приблизно рівномірно по території України [13], показники її наявності є високими переважно у всіх регіонах (рис.1). Так, природні чинники та традиційна спрямованість на виробництво сільськогосподарської продукції вивели у лідери за потенціалом біомаси Дніпропетровську (1,88 млн т у.п./рік), Запорізьку (1,84 млн т у.п./рік), Одеську (1,70 млн т у.п./рік), Кіровоградську (1,60 млн т у.п./рік), Вінницьку (1,57 млн т у.п./рік), Полтавську (1,54 млн т у.п./рік) та Миколаївську (1,50 млн т у.п./рік) області [12]. Наявність великих обсягів біогенної сировини (понад 1,30 млн т у.п./рік) характерна і для Донецької, Київської, Харківської областей, що зумовлено високим рівнем урбанізації та спрямованістю сільського господарства (вирощування зернових культур, молочне та м’ясне виробництво), які дають значну кількість відходів. Порівняно високий рівень розвитку лісового господарства зумовлює наявність значного потенціалу біомаси у Житомирській (1,19 млн т у.п./рік), Волинській (1,11 млн т у.п./рік), Львівській (1,03 млн т у.п./рік) областях. Найменші показники потенціалу біомаси притаманні Закарпатській (0,71 млн т у.п./рік), Чернівецькій (0,72 млн т у.п./рік), Івано-Франківській (0,77 млн т у.п./рік) областям. Обмежена кількість енергоресурсів біомаси у цих регіонах пояснюється специфічністю рельєфу, незначною кількістю населення, відсутністю великих полігонів твердих побутових відходів тощо [2]. Істотним чинником, що впливає на потенціал біомаси в АР Крим (0,99 млн т у.п./рік) є сільськогосподарська спеціалізація регіону: виноградарство, баштанництво, садівництво, вівчарство та птахівництво. Ці галузі не дають

достатньої кількості відходів біомаси, що можуть бути використані в енергетичних цілях [19].

Важливо те, що в Україні надходження основної кількості нових об'ємів біомаси має сезонний характер та залежить від попиту на продукти харчування. Загальною тенденцією розподілу біоенергетичних ресурсів по регіонах України є збільшення їх від промислово розвинених регіонів до тих, що спеціалізуються на сільськогосподарському виробництві [5].

У структурі потенціалу відновлюваних джерел енергії України близько 28,57% становлять ресурси *енергії вітру.* Розвиток вітроенергетики є дуже актуальним для України із значним технічно-досяжним енергетичним потенціалом енергії вітру у 28 млн. т у. п./рік (табл.1), адже його використання дозволяє заощадити біля 24 млрд. м³ природного газу [12, 19]. Крім цього, такі можливості потенціалу сприяють до 2030 року будівництву ВЕС із загальною потужністю 11290 МВт з річним виробництвом близько 25000 млн кВт·год/рік електроенергії, що рівнозначна 8,9 млн. т у.п./рік [10,18].

Енергоресурси вітру по території України розподілені вкрай нерівномірно [5]. За потенціалом енергії вітру першість має АР Крим (4,7 млн т у.п./рік), що зумовлено унікальним положенням між Чорним та Азовським морями, підвищеною циклонічною діяльністю, впливом рельєфу тощо. Значний потенціал енергії вітру мають регіони на Азово-Чорноморському узбережжі (Миколаївська (4,6 млн т у.п./рік), Херсонська (4,4 млн т у.п./рік), Запорізька (4,1 млн т у.п./рік) області) [3]. Тут, на це впливає близькість до моря, низька шорсткість підстилаючої поверхні, через те, що більшу частину території регіонів займають сільськогосподарські угіддя (переважно рілля) [5]. Використання потенціалу енергії вітру визначається наявністю у місцях віддалених від електромереж, присутністю густої транспортної мережі як можливості подальшого транспортування енергії та вільних територій для будівництва електростанцій чи енергоферм. Цікаво, що порівняно великий потенціал енергії вітру присутній у Львівській області (1,27 млн т у.п./рік), що не характерно для західних регіонів загалом [19]. Це пояснюється комплексною дією вищевказаних чинників. У Волинській, Рівненській, Житомирській, Київській, Чернігівській областях енергоресурси вітру в Україні є порівняно найменшими (у середньому – приблизно 0,2 млн т у.п./рік), що спричинене характерними природними властивостями (низовинний рельєф, значна лісистість території, густа гідрологічна мережа, розлогі річкові долини) тощо (рис.1).

Загалом, для всіх регіонів України характерна однотипна динаміка сезонності потенціалу вітроенергетичних ресурсів: максимальні значення припадають на зимовий період, мінімальні – на літній [2, 5].

Україна має значний потенціал *геотермальної енергії,* що сягає 21,12% його загального обсягу енергоресурсів з відновлюваних джерел та представлений геотермальними водами і теплотою нагрітих сухих гірських

порід. Поряд з цим, до перспективних для використання в промислових масштабах можна зарахувати ресурси нагрітих підземних вод, які виводяться з нафтою та газом діючими свердловинами нафтогазових родовищ [18]. Енергетичний еквівалент готового до освоєння технічно-досяжного потенціалу геотермальних ресурсів регіонів України сягає 12 млн. т у.п./рік [2,12], його використання дозволяє заощадити біля 10 млрд. м³ природного газу [19]. При такому обсязі потенціалу, в найближчий час можна довести потужність геотермальної енергетики до 9400 МВт, в тому числі: потужність електричної геотермальної енергетики до 400 МВт з річним виробництвом 3000 млн кВт·год/рік електроенергії, що рівноцінна 1,4 млн т у.п./рік і потужностей теплової геотермальної енергетики до 9000 МВт з річним заміщенням традиційних енергоресурсів 5,6 млн у. п./рік [10].

Для потенціалу геотермальної енергії в Україні характерні певні особливості розміщення. Так, згідно з даними, у АР Крим (1,11 млн т у.п./рік), Харківській (0,9 млн т у.п./рік), Полтавській (0,88 млн т у.п./рік), Херсонській (0,87 млн т у.п./рік), Сумській (0,86 млн т у.п./рік), Закарпатській (0,86 млн т у.п./рік), Львівській (0,79 млн т у.п./рік) областях зосереджено 52,25 % усіх ресурсів геотермальної енергії. Близько 13,5 % загального потенціалу геотермальної енергії є в Рівненській (0,74 млн т у.п./рік), Чернігівській (0,47 млн т у.п./рік), Одеській (0,41 млн т у.п./рік) областях [15, 19]. Це зумовлено наявністю джерел геотермальних вод, потенціал яких в основному зосереджений в Закарпатському, Передкарпатському, Дніпровсько-Донецькому та Причорноморському артезіанських басейнах [5]. У всіх інших регіонах потенціал геотермальної енергії є незначним (рис.1). Вагому частку у структурі потенціалу відновлюваних джерел енергії України займає *енергія довкілля* (18,36%), основними складовими якої є енергія повітря та верхнього шару грунту. Їх технічно-досяжний енергетичний потенціал сягає 18 млн. т у.п./рік (табл.1) [19]. Прогнозовано, що в найближчій перспективі встановлена потужність енергії довкілля може сягати 301 МВт, річне виробництво теплоти – 3450,9 млн кВт год/рік, при цьому економія умовного палива – 0,42 млн т у.п./рік [18]. Потенціал енергії довкілля в основному зосереджений у промислових регіонах України, основна кількість доступної енергії залежить від завантаженості та графіку роботи відповідних промислових об’єктів, скидний потенціал яких використовується. Найкращі потенційні можливості енергії довкілля для масштабного впровадження має Донецька (2,79 млн т у.п./рік), Дніпропетровська (2,25 млн т у.п./рік), Київська (2,23 млн т у.п./рік), Харківська (1,53 млн т у.п./рік), Луганська (1,24 млн т у.п./рік), Запорізька (1,04 млн т у.п./рік) області. Крім вищевказаних регіонів, практично всі інші мають низькі показники потенціалу енергії довкілля, з них – найменші присутні у Закарпатській (0,16 млн т у.п./рік) та Рівненській (0,17 млн т у.п./рік) областях тощо (рис.1) [12, 19].

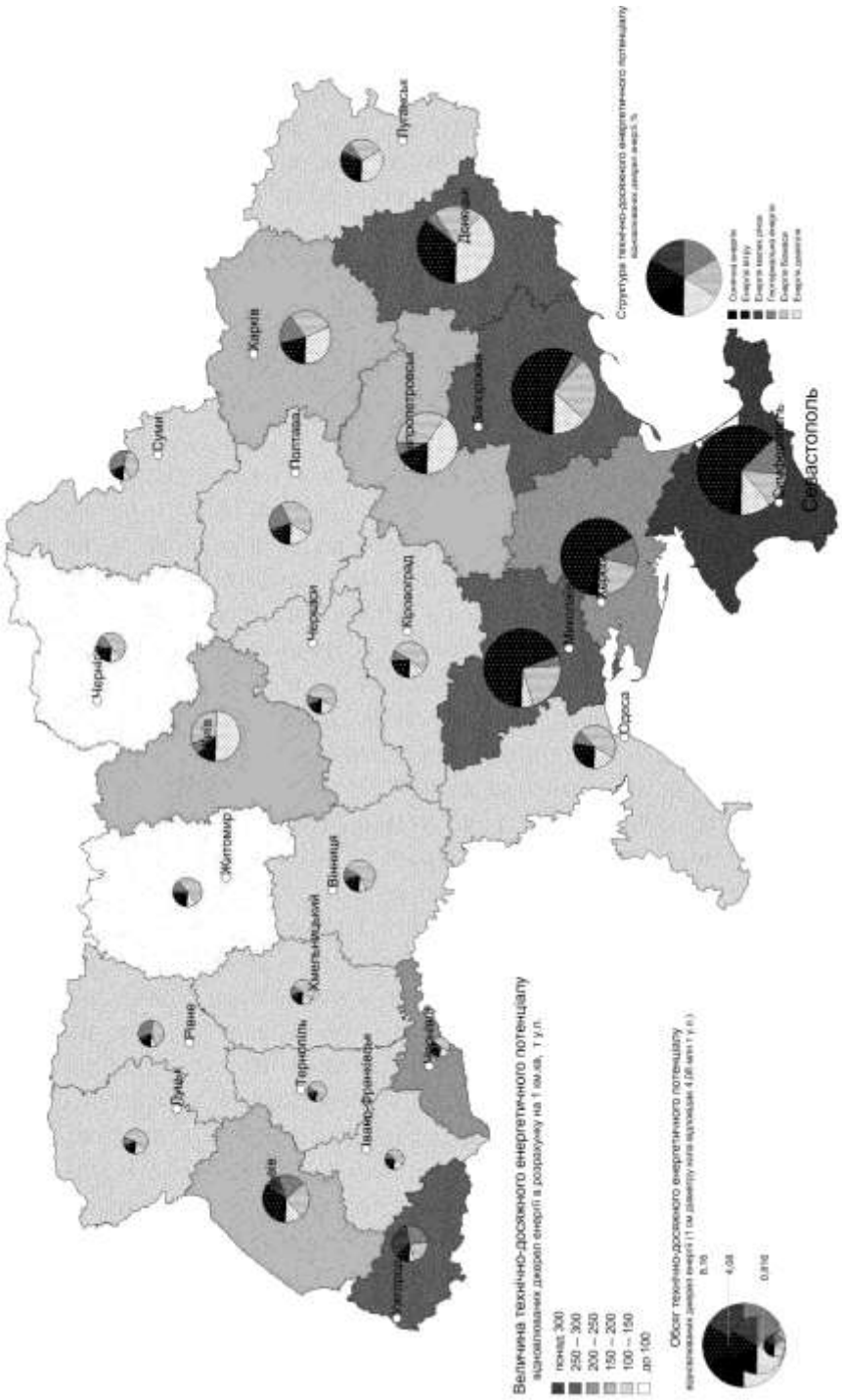

Рис.1. Територіальний розподіл сумарного технічно-досяжного енергетичного потенціалу відновлюваних джерел енергії України (укладено автором за [19])

В Україні є достатньо аргументовані передумови для масштабного освоєння *сонячної енергії* (6,12%), що супроводжуються наявністю значного енергетичного потенціалу, науково – технічної та промислової бази за всіма основними напрямами її використання. Потенціал сонячних енергоресурсів в Україні є достатньо високим для широкого впровадження як фотоенергетичного, так і теплоенергетичного обладнання практично в

усіх регіонах [3]. Так, загальний технічно-досяжний потенціал сонячної енергії на території України становить близько 6 млн. т у.п./рік (табл.1) [2,19]. При цьому, до 2030 р. можливе доведення потужності сонячної енергетики до 2175 МВт, у тому числі: потужностей сонячної електроенергетики до 1250 МВт з річним виробництвом 2010 млн кВт·год/рік електроенергії, що еквівалентна 0,7 млн т. у.п./рік та потужностей сонячної теплоенергетики до 925 МВт з річним заміщенням традиційних енергоресурсів 0,2 млн т у.п./рік [10,18].

Потенціал сонячної енергії в основному зосереджений у південних областях України із спаданням по мірі просування на північ. Головним при цьому є показник середньорічної кількість сумарної сонячної радіації, що поступає на 1 м² поверхні, який знаходиться в межах: від 1070 кВт·год/м² на півночі до 1400 кВт·год/м² і вище в АР Крим [5,17]. Тому найбільший потенціал сонячної енергії придатний для широкомасштабного використання характерний для АР Крим (0,38 млн т у.п /рік), Одеської (0,37 млн т у.п./рік), Дніпропетровської (0,32 млн т у.п./рік), Херсонської (0,31 млн т у.п./рік), Харківської (0,29 млн т у.п./рік), Запорізької (0,28 млн т у.п./рік) областей. Крім того, порівняно високі показники присутні в Донецькій (0,27 млн т у.п./рік), Луганській (0,27 млн т у.п./рік), Житомирській (0,26 млн т у.п./рік), Київській (0,26 млн т у.п./рік), Вінницькій (0,25 млн т у.п./рік) областях, а найменші – характерні для Чернівецької (0,09 млн т у.п./рік), Івано-Франківської (0,13 млн т у.п./рік), Закарпатської (0,14 млн т у.п./рік) областей тощо. Обмеженість ресурсів сонячної енергії пояснюється підвищеною хмарністю (рис.1) [6,19].

Потенціалу сонячної енергії в регіонах України характерна сезонність: мінімальні значення спостерігаються у грудні, що спричинене переважно астрономічними чинниками (мінімальною висотою сонця та тривалістю дня) меншою мірою – фактором хмарності, а максимальні – у липні [5]. На тлі загального потенціалу відновлюваних джерел енергії в Україні, досить привабливо виглядає наявність ресурсів *малих річок* (3,06%), адже їх енергетичний технічно-досяжний потенціал на території України становить близько 3 млн. т у.п./рік (табл.1) [2,19]. У зв’язку з цим, потенційні можливості малої гідроенергетики в Україні на найближчу перспективу на період до 2030 р. оцінюються на рівні 1247 МВт потужності з річним обсягом виробництва електроенергії 3,75-4,2 млрд. кВт·год/рік, що дозволить отримати економію органічного палива в обсягах еквівалентних 1,5 млн. т у.п./рік, або 1,3 млрд. м³ природного газу в рік [18].

Потенційні гідроенергетичні ресурси малих річок розподілені на території України надзвичайно нерівномірно. Так, у гірських регіонах (Закарпатській (1,11 млн т у.п./рік), Львівській (0,44 млн т у.п./рік), Чернівецькій (0,22 млн т у.п./рік), Івано-Франківській (0,10 млн т у.п./рік) областях) зосереджено 61,1 % усіх енергетичних ресурсів малих річок України, що зумовлено їх наявністю, значною кількістю опадів протягом

року та перепадами висот, а в семи регіонах Поділля (Тернопільській (0,1 млн т у.п./рік), Вінницькій (0,09 млн т у.п./рік), Житомирській (0,08 млн т у.п./рік), Черкаській (0,08 млн т у.п./рік), Хмельницькій (0,07 млн т у.п./рік), Київській (0,05 млн т у.п./рік) та Кіровоградській (0,04 млн т у.п./рік) областях) – усього 16,66 % [12]. Мінімальний гідропотенціал малих річок притаманний південним регіонам країни, що пов'язано з незначною їх наявністю та невеликою кількістю опадів. Потенціал цих територій наближається протягом літніх та зимових місяців до нульових значень. Наприклад, Херсонська (0,01 млн т у.п./рік) і Запорізька (0,01 млн т у.п./рік) області майже не мають потенційних запасів енергії малих річок. З урахуванням запасів енергії р. Сіверський Донець Луганська (0,11 млн т у.п./рік) і Харківська (0,07 млн т у.п./рік) області мають близько 5,58 % від усіх запасів країни. У лівобережній частині України ((Полтавській (0,1 млн т у.п./рік), Сумській (0,07 млн т у.п./рік) і Чернігівській (0,04 млн т у.п./рік) областях) зосереджено 6,86 %, а в решті областей знаходиться 9,49% запасів енергії малих річок країни або близько 1% на область (рис.1) [4, 5].

Однак, незважаючи на наявність значного потенціалу та ресурсної бази для розвитку відновлюваної енергетики, очевидну ефективність використання джерел енергії, коефіцієнт їх залучення в господарський оборот залишається досить низьким, що не відповідає потребам вітчизняної економіки.

Висновки. В Україні наявний значний потенціал енергоресурсів з відновлювальних джерел, що здатен забезпечувати потреби населення та окремих галузей виробництва в енергії. При цьому найбільший потенціал вбачається в енергії біомаси та енергії вітру, далі за значущістю йдуть геотермальна енергія, енергія довкілля, сонячна енергія та енергія малих річок. Їх розподіл по території України вкрай нерівномірний. Деякі, з джерел мають значні показники потенціалу у всіх регіонах, наприклад, енергія біомаси, для всіх інших – характерне азональне поширення. Такі розбіжності пояснюються впливом різних чинників, як природних, які основними у формуванні потенціалу, так і соціально-економічних, які конкретизують можливості його використання.

Суспільно-географічний аналіз територіальних та компонентних особливостей потенціалу є науковою основою для розробки регіональних програм комплексного використання потенціалу відновлюваних ресурсів та розвитку відновлюваної енергетики. Її розвиток, в свою чергу, знизить вплив енергетики на довкілля, забезпечить масштабне використання нових технологій, зменшить залежність від імпорту енергоносіїв, і, в підсумку, стане одним із достатньо ефективних шляхів виходу з енергетичної кризи, обумовленої вичерпанням традиційних видів енергетичних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Андріюк Р.О. Роль використання потенціалу відновлюваних природних ресурсів у розвитку енергетики регіонів України / Р.О. Андріюк // Потенціал сучасної географії у розв'язанні проблем розвитку регіонів: матеріали Міжнародної науково-практичної

конференції молодих вчених, присвяченої 95-річчю Національної академії наук України, м. Київ, 3-5 жовтня 2013 р. / Інститут географії НАН України. – Київ: Логос, 2013. – с.161-167.

2. Атлас енергетичного потенціалу нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії // Інститут електродинаміки НАН України. Державний комітет України з енергозбереження. – К.: 2001. – 41 с.

3. Боблях С.Р. Відновлювальні джерела енергії / С. Р.Боблях, М.М. Мельнійчук, В.С. Мельник. – Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2012. – 227 с.

4. Васько П.Ф. Мала гідроенергетика України: реалії сьогодення та аспекти подальшого розвитку / П.Ф. Васько, Ю.О. Вихорєв // Відновлювана енергетика. – К.: 2008. - №2. – с. 62-65.

5. Величко С. А. Альтернативна енергетика України. Матеріали для уроків, факультативів, МАН / С. А. Величко, О. С. Третьяков – Х. : Вид. група «Основа», 2010. – 128 с.

6. Волеваха М.М. Енергетичні ресурси України / М.М. Волеваха, М.І. Гойса. – К.: Наукова думка, 1967. – 132 с.

7. Гелетуха Г. Г. Энергетический потенциал биомассы в Украине / Г. Г. Гелетуха, З. А. Марценюк // Промышленная теплотехника. – 1998. – Т. 20. – № 4. – с. 52-55.

8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www. ukrstat.gov.ua

9. Енергетика України на початку XXI століття. Енергоефективність та відновлювані джерела енергії // Відновлювана енергетика. – К.: 2008. - №1. – с. 76-96.

10. Енергетична стратегія України на період до 2030 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mpe.kmu.gov.ua

11. Закон України «Про альтернативні джерела енергії» // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 24.

12. Кудря С.О. Нетрадиційні та відновлювані джерела енергії / С.О. Кудря. – К.: НТУУ «КПІ», 2012. – 489 с.

13. Кудря С.О. Перспективи розвитку відновлювальної енергетики в Україні // Матеріали Другого міжнародного «Energy Industry Forum», 30 червня 2011 року, м. Київ, Україна. – 2011. – 31 с.

14. Кузьмінський Є.В. Стан, проблеми та перспективи біоенергетики в Україні / Є.В. Кузьмінський, Н.Б. Голуб, Щурська К.О // Відновлювана енергетика. – К.:2009. - №4. – с. 70-79.

15. Морозов Ю.П. Про розвиток геотермальної енергетики в Україні / Ю.П. Морозов // Відновлювана енергетика. – К.: 2007. - №3. – с. 65-76.

16. Мхитарян Н.М. Энергетика нетрадиционных и возобновляемых источников / Н.М. Мхитарян. – К.: Наукова думка, 1999. – 320 с.

17. Мхитарян Н.М. Основные направления и стратегия розвития возобновляемой энергетики в Украине / Н.М. Мхитарян // Відновлювана енергетика. – К.: 2005. - №1. – с. 8-18.

18. Мхітарян Н.М. Стан та розвиток альтернативних джерел енергії в Україні за період дії Програми НВДЕ 1997-2005 рр. / Н.М. Мхітарян, С.О. Кудря, А.Р. Щокін // Відновлювана енергетика. – К.: 2006. - №4. – с. 7-17.

19. Переосмислюючи стратегію розвитку: Національна доповідь з питань реалізації державної політики у сфері енергоефективності за 2010-11 роки / М. Пашкевич, В. Григоровський, В. Гавриленко, О. Запорожець, Я. Мовчан [та ін.]. – К., Держенергоефективності НАУ, 2012. – 280 с.

20. Сиротюк М.І. Поновлювальні джерела енергії: навчальний посібник / М.І. Сиротюк. – Л.: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 248 с.

21. Харківський Б.Т. Енергоресурсозбереження / Б.Т. Харківський, В.Ф. Косенко, С.Т. Сімененко. – Луганськ: Ноулідж, 2012. – 213 с.

22. Черванев И.Г. Введение в инвайронментальную энергетику. Энергетика устойчивого развития / И.Г. Черванев, В.А. Боков. – Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, ТНУ им. В.И. Вернадского, 2004. – 126 с.

References:

1.Andriyuk R.O. Rol' vykorystannya potentsialu vidnovlyuvanykh pryrodnykh resursiv u rozvytku enerhetyky rehioniv Ukrayiny / R.O. Andriyuk // Potentsial suchasnoyi heohrafiyi u rozv"yazanni problem rozvytku rehioniv: materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi molodykh vchenykh, prysvyachenoyi 95-richchyu Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny, m. Kyyiv, 3-5 zhovtnya 2013 r. / Instytut heohrafiyi NAN Ukrayiny. – Kyyiv: Lohos, 2013. – s.161-167.

2. Atlas enerhetychnoho potentsialu netradytsiynykh ta vidnovlyuvanykh dzherel enerhiyi // Instytut elektrodynamiky NAN Ukrayiny. Derzhavnyy komitet Ukrayiny z enerhozberezhennya. – K.: 2001. – 41 s.

3. Boblyakh S.R. Vidnovlyuval'ni dzherela enerhiyi / C. R.Boblyakh, M.M. Mel'niychuk, V.S. Mel'nyk. – Luts'k: VNU imeni Lesi Ukrayinky, 2012. – 227 s.

4. Vas'ko P.F. Mala hidroenerhetyka Ukrayiny: realiyi s'ohodennya ta aspekty podal'shoho rozvytku / P.F. Vas'ko, Yu.O. Vykhoryev // Vidnovlyuvana enerhetyka. – K.: 2008. - #2. – s. 62-65.

5. Velychko S. A. Al'ternatyvna enerhetyka Ukrayiny. Materialy dlya urokiv, fakul'tatyviv, MAN / S. A. Velychko, O. S. Tret'yakov – Kh. : Vyd. hrupa «Osnova», 2010. – 128 c.

6. Volevakha M.M. Enerhetychni resursy Ukrayiny / M.M. Volevakha, M.I. Hoysa. – K.: Naukova dumka, 1967. – 132 s.

7. Geletuha G. G. Energeticheskiy potentsial biomassyi v Ukraine / G. G. Geletuha, Z. A. Martsenyuk // Promyishlennaya teplotehnika. – 1998. – T. 20. – # 4. – s. 52-55.

8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: www. ukrstat.gov.ua

9. Enerhetyka Ukrayiny na pochatku XXI stolittya. Enerhoefektyvnist' ta vidnovlyuvani dzherela enerhiyi // Vidnovlyuvana enerhetyka. – K.: 2008. - #1. – s. 76-96.

10. Enerhetychna stratehiya Ukrayiny na period do 2030 roku [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: www.mpe.kmu.gov.ua

11. Zakon Ukrayiny «Pro al'ternatyvni dzherela enerhiyi» // Vidomosti Verkhovnoyi Rady. – 2003. – # 24.

12. Kudrya S.O. Netradytsiyni ta vidnovlyuvani dzherela enerhiyi / S.O. Kudrya. – K.: NTUU «KPI», 2012. – 489 s.

13. Kudrya S.O. Perspektyvy rozvytku vidnovlyuval'noyi enerhetyky v Ukrayini // Materialy Druhoho mizhnarodnoho «Energy Industry Forum», 30 chervnya 2011 roku, m. Kyyiv, Ukrayina. – 2011. – 31 s.

14. Kuz'mins'kyy Ye.V. Stan, problemy ta perspektyvy bioenerhetyky v Ukrayini / Ye.V. Kuz'mins'kyy, N.B. Holub, Shchurs'ka K.O // Vidnovlyuvana enerhetyka. – K.:2009. - #4. – s. 70-79.

15. Morozov Yu.P. Pro rozvytok heotermal'noyi enerhetyky v Ukrayini / Yu.P. Morozov // Vidnovlyuvana enerhetyka. – K.: 2007. - #3. – s. 65-76.

16. Mhitaryan N.M. Energetika netraditsionnyih i vozobnovlyaemyih istochnikov / N.M. Mhitaryan. – K.: Naukova dumka, 1999. – 320 s.

17. Mhitaryan N.M. Osnovnyie napravleniya i strategiya rozvitiya vozobnovlyaemoy energetiki v Ukraine / N.M. Mhitaryan // VIdnovlyuvana energetika. – K.: 2005. - #1. – s. 8-18.

18. Mkhitaryan N.M. Stan ta rozvytok al'ternatyvnykh dzherel enerhiyi v Ukrayini za period diyi Prohramy NVDE 1997-2005 rr. / N.M. Mkhitaryan, S.O. Kudrya, A.R. Shchokin // Vidnovlyuvana enerhetyka. – K.: 2006. - #4. – s. 7-17.

19. Pereosmyslyuyuchy stratehiyu rozvytku: Natsional'na dopovid' z pytan' realizatsiyi derzhavnoyi polityky u sferi enerhoefektyvnosti za 2010-11 roky / M. Pashkevych, V.

Hryhorovs'kyy, V. Havrylenko, O. Zaporozhets', Ya. Movchan [ta in.]. – K., Derzhenerhoefektyvnosti NAU, 2012. – 280 s.
20. Syrotyuk M.I. Ponovlyuval'ni dzherela enerhiyi: navchal'nyy posibnyk / M.I. Syrotyuk. – L.: VTs LNU imeni Ivana Franka, 2008. – 248 s.
21. Kharkivs'kyy B.T. Enerhoresursozberezhennya / B.T. Kharkivs'kyy, V.F. Kosenko, S.T. Simenenko. – Luhans'k: Noulidzh, 2012. – 213 s.
22. Chervanev I.G. Vvedenie v invayronmentalnuyu energetiku. Energetika ustoychivogo razvitiya / I.G. Chervanev, V.A. Bokov. – H.: HNU imeni V.N. Karazina, TNU im. V.I. Vernadskogo, 2004. – 126 s.

УДК 911.3

Серга Тетяна Олександрівна

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: geotanya@ukr.net

ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА БУДІВЕЛЬНО-ІНДУСТРІАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Метою написання статті є дослідження сучасної функціональної структури БІК Київської області і розробка напрямків її вдосконалення.

Проведено структурування будівельно-індустріальних комплексів за видами економічної діяльності.

Результатом проведеного дослідження є чітко визначена функціональна структура будівельної індустрії, що відповідає сучасним вимогам. Визначено склад промисловості будівельних матеріалів загалом та в межах Київської області. Проведено аналіз розміщення підприємств будівельно-індустріального комплексу Київської області, зокрема промисловості будівельних матеріалів.

Дослідження функціональної структури проведено відповідно до КВЕД. Дане дослідження є актуальним у зв’язку зі змінами даної класифікації у 2010 р.

Дослідження теоретичних основ формування структури комплексу у поєднанні з прикладною стороною дасть змогу зробити вивчення БІК більш повноцінним та використовувати результати на практиці.

Ключові слова: функціональна структура, будівельно-індустріальний комплекс, будівництво, промисловість будівельних матеріалів.

УДК 911.3

Серга Татьяна Александровна

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина
e-mail: geotanya@ukr.net

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ СТРУКТУРА СТРОИТЕЛЬНО-ИНДУСТРИАЛЬНОГО КОМПЛЕКСА РЕГИОНА (на примере Киевской области)

Целью написания статья является исследование современной функциональной структуры СИК Киевской области и разработка направлений её улучшения.

Проведено структурирование строительно-индустриальных комплексов за видами экономической деятельности.

Результатом проведенного исследования является четко определённая функциональная структура строительной индустрии, соответствующая современным

требованиям. Определен состав промышленности строительных материалов в общем и на территории Киевской области. Проведен анализ размещения предприятий строительно-индустриального комплекса Киевской области, в частности промышленности строительных материалов.

Исследование функциональной структуры является актуальным в связи с изменениями данной классификации в 2010 г.

Исследование теоретических основ формирования структуры комплекса в сочетании с прикладной стороной даст возможность сделать изучение СИК более полноценным и использовать результаты на практике.

Ключевые слова: функциональная структура, строительно-индустриальный комплекс, строительство, промышленность строительных материалов.

UDC 911.3

Serha Tetyana Olexsandrivna

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: geotanya@ukr.net

FUNCTIONAL STRUCTURE OF THE REGION CONSTRUCTION-INDUSTRIAL COMPLEX (on example of Kyiv region)

The aim of writing the article is exploring the modern CIC functional structure of Kyiv region and development its improving directions. *Functional structure of construction-industrial complex is done by the types of economic activitys.*

The analysis location of enterprises construction and industrial complex of the Kiev region, in particular the building materials industry. The study of the functional structure is actual due to changes of the classification in 2010.

The result of the study is clearly defined functional structure of the construction industry that meets modern requirements. Determine the composition of the building materials industry in general and in the Kyiv region

Studing the theoretical foundations of formation of the complex structure in conjunction with the application side will give the opportunity to study the CIC complete and use the results in practice.

Keywords: functional structure, construction-industrial complex, construction, construction materials industry.

Постановка проблеми. Будівельно-індустріальний комплекс об’єднує систему підприємств і галузей, продукція яких призначається для капітального будівництва у сферах промисловості, сільського господарства, транспорту, а також для потреб житлово-комунального господарства та всіх інших сфер людської діяльності [4, с. 10]. Він відіграє важливу роль у господарському комплексу країни. Особливості його формування залежать від природних ресурсів, економіко-географічного положення, розташування населених пунктів, тому його суспільно-географічне вивчення є надзвичайно актуальним.

Дослідження функціональної структури будівельно-індустріального комплексу дає змогу більш ретельно вивчити його склад, сучасні особливості та перспективи подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням будівельної індустрії займалися в радянській науці займались такі вчені, як Ю.Г.

Саушкін, А. Г. Буренстам, Е. Г. Григор'єва та ін. Серед українських вчених, які досліджували будівельно-індустріальний комплекс можна виділити З.О. Маніва, Я.І. Жупанського, Ю.Д. Качаєва, І.П. Бобрович, О.І. Удовенка та ін.

Детальними дослідженнями будівельної індустрії займаються Й.А. Бурка та В.Й. Бурка. На базі Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича, вони видали ряд монографій присвячених географії будівельної індустрії України в цілому та на регіональному рівні (на прикладі Карпатського економічного району).

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Метою написання статті є дослідження сучасної функціональної структури БІК Київської області і розробка напрямків її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Будівельно-індустріальному комплексу властиві різні структурні аспекти – галузевий, функціональний, організаційний, територіальний, технологічний та ін. У принциповій схемі будівельної індустрії її властивості як територіального утворення найчіткіше проявляються у поєднанні галузевої, функціональної та територіальної структури.

Функціональна структура може бути розглянута у трьох аспектах: функціонально-галузевому, функціонально-організаційному, функціонально-територіальному. Функція кожної виробничо-територіальної системи проявляється у виконання її як галузями й виробництвами, так і осередками функціонування [1, с. 116-117].

Першою структурною ланкою функціональної структури БІК є *добувна промисловість*, яка представлена видобутком корисних копалин і розробленням кар'єрів, зокрема добуванням каменю, піску та глини (добування декоративного та будівельного каменю, вапняку, гіпсу, крейди та глинистого сланцю; піску, гравію, глин та каоліну) [2].

В середині 2000-х рр. відбулась трансформація будівельної індустрії України і більшість підприємств увійшли до складу великих транснаціональних корпорацій, що, в свою чергу, призвело до зміни структури сировинної бази. Тому, на наш погляд, доцільно здійснювати аналіз будівельно-індустріального комплексу за період 2009-2014 рр.

Добувна промисловість представлена у будівельно-індустріальному комплексі Київської області добуванням піску, гравію, глин і каоліну_. За даними Головного управління статистики Київської області, у 2009 році налічувалось 5 підприємств, що займались видобутком сировини для БІК. Ці підприємства були представлені в межах Богуславського (1 підприємство), Володарського (1), Рокитнянського (2) районів та м. Біла Церква (1).

У 2010 р. кількість підприємств зросла кількісно і змінилась територіально. Добувні підприємства БІК з'явились на території Білоцерківського (1), Васильківського (1) та Сквирського (1) районів, а також зросла кількість підприємств у Рокитнянському районі. У м. Біла

Церква підприємство закрилось. У 2011 р. кількість підприємств та їх розташування по території залишилось без змін. Однак у 2012 р. почав більш активно розвиватись Рокитнянський район, кількість підприємств збільшилась до 5, а також відкрилось 2 підприємства на території Фастівського району. Позитивна тенденція збереглась і у наступному, 2013 р.: зросла кількість підприємств Білоцерківського (2) та відкрилось добувне підприємство в межах Бориспільського району. Таким чином загальна кількість підприємств становила 14.

За п'ять років загальна кількість підприємств добувної промисловості, які видобувають сировину для потреб будівельно-індустріального комплексу зросла у 2,8 разів [3].

Другою структурною ланкою функціональної структури БІК є *обробна промисловість*. Вона представлена кількома галузями виробництва.

1. Виробництво гумових і пластмасових виробів, а саме виробництво пластмасових виробів, виробництво будівельних виробів із пластмас. Дане виробництво у 2009 році набуло розвитку на території Баришівського (1) та Бородянського (1) районів,а також міст Біла Церква (1), Бориспіль (5), Бровари (1), Васильків (2), Ірпінь (3). Загальна кількість підприємств становила 14. Протягом наступних двох років кількість даних підприємств в області різко зменшилась – до 4 у 2010 та 3 у 2011 рр. У 2012 році загальна чисельність підприємств із виробництва будівельних виробів із пластмас дещо зросла – до 4, а у 2013 р. відбулось зростання виробництва – загальна кількість підприємств вже склала 9. Їх територіальне розташування мало наступний характер: Броварський район – 2 підприємства, Києво-Святошинський – 1, м. Бориспіль – 1, м. Бровари – 4, м. Васильків – 1 [3].

2. Виробництво неметалевої мінеральної продукції, до якого можна віднести п'ять груп виробництв: виробництво скла та виробів зі скла; виробництво будівельних матеріалів із глини, зокрема виробництво керамічних плиток і плит, виробництво цегли, черепиці та інших будівельних виробів із випаленої глини; виробництво іншої продукції з фарфору та кераміки; виробництво цементу, вапна та гіпсових сумішей; виготовлення виробів із бетону, гіпсу та цементу; різання, оброблення та оздоблення декоративного та будівельного каменю. Даний напрямок виробництва налічує найбільшу кількість підприємств по виробництву будівельних матеріалів [2].

Перша група – виробництво виробів зі скла налічує невелику кількість підприємств. Переважна орієнтація даних підприємств на сировину зумовила наступний розподіл їх по території області: Білоцерківський район (1), Києво-Святошинський (1) та м. Буча (2009-2010 рр). Загальна кількість підприємств становила 3. У 2011 р. їх кількість зросла вдвічі і склала 6 – було відкрито підприємства у Вишгородському районі та містах Біла Церква і Бровари. Однак вже у 2012 р. чисельність

підприємств даного класу виробництва скоротилась у 3 рази (Білоцерківський р-н (1) та м. Буча (1). У 2013 р. кількість підприємств знов склала 3, проте відбулись зміни у територіальному вигляді – було відкрито нове підприємство у Тетіївському районі області, однак закрито підприємство у м. Буча.

Друга група – це виробництво будівельних матеріалів із глини. Підприємства даного напрямку орієнтовані і на сировину, і на споживача, що відображає їх територіальний розподіл в межах області. Так, у 2009 році налічувалось 18 підприємств даної групи виробництва, які були представлені в Білоцерківському (1), Богуславському (1), Васильківському (1), Володарському (1), Згурівському (1), Києво-Святошинському (1), Макарівському (1), Миронівському (1), Обухівському (1), Сквирському, (2) Ставищенському (1) районах та містах Біла Церква (1), Березань (1), Бориспіль (1) та Переяслав-Хмельницький (1).

У 2010 р. кількість підприємств зросла і становила 18. Дещо змінилось розташування виробництв. Відкрились підприємства у Броварському (1) та Кагарлицькому (1) р-нах, проте закрились у Києво-Святошинському, Обухівському р-нах та м. Бориспіль. Подальша динаміка носить від'ємний характер, оскільки за наступні три роки загальна чисельність підприємств даного класу економічної діяльності знизилась до 8, тобто скоротилась більш, ніж вдвічі. Наступну, третю, групу складають підприємства, профілем яких є виробництво цементу, вапна та гіпсових сумішей. Дані підприємства орієнтовані переважно на сировину, хоча споживацький чинник теж відіграє свою роль. У 2009 р. кількість підприємств даної групи становила в межах Київської області 5 (Вишгородський, Обухівський, Тетіївський р-ни та м. Бориспіль). У 2010 р. чисельність підприємств знизилась до чотирьох (Вишгородський р-н, міста Бориспіль, Бровари та Обухів), а в 2011 знов становила п'ять, однак розташування їх змінилось - відкрилось підприємство у м. Біла Церква. Значного розвитку виробництво цементу, вапна та гіпсових сумішей набуло у 2012 р. Зросла не лише кількість підприємств, а й територіальна поширеність. Підприємства знаходились на території Білоцерківського (2), Васильківського (1), Володарського (1), Вишгородського (1), Кагарлицьгого (1), Обухівського (1), Рокитнянського (1), Сквирського (1), Тетіївського (1) районів, а також міст Бориспіль (2), Бровари (1) та Обухів (2). Загальна чисельність підприємств склала 16 і розташовувались вони більш рівномірно по території області, орієнтуючись більшою мірою на попит. У 2013 р. відбулось скорочення кількості підприємств до 10, однак в порівнянні з 2009 р., все ж можна говорити про розвиток даного напрямку виробництва. Підприємства, які займаються виготовленням виробів із бетону, гіпсу та цементу, відносяться до наступної, четвертої, групи. Проаналізувавши статистичну інформації по виробництву промислової продукції даними підприємствами, можна сказати, що їх територіальний розподіл практично не зазнавав змін протягом 2009-2013

рр., однак можна прослідкувати позитивну тенденцію у зростанні чисельності підприємств. Так, у 2009-2010 рр. їх кількість складала 12, у 2011-2012 рр. – 13, а в 2013 – 19. Центрами розвитку даного виробництва були і залишаються Вишгородський, Києво-Святошинський, Обухівський р-ни та міста Біла Церква, Березань, Бориспіль, Бровари та Обухів. В певні роки центрами також були Бориспільський (2011 р.), Бородянський (2012-2013 рр.), Рокитнянський райони (2013 р.).

Наступна група – різання, оброблення та оздоблення декоративного та будівельного каменю представлена на території Київської області досить невеликою кількістю підприємств. Так, у 2009 році налічувалось лише 1 підприємство в межах Васильківського району, а в 2010 -2 (Васильківський р-н та м. Ірпінь). Саме ж виробництво не набуло великого розвитку і протягом подальших років зовсім зникло[3].

3. Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування, зокрема виробництво будівельних металевих конструкцій і виробів, до якого входять виробництво будівельних металевих конструкцій і частин конструкцій та виробництво металевих дверей і вікон [2].

Дане виробництво орієнтоване переважно на споживача, тому його підприємства розміщенні здебільшого у великих містах області – Біла Церква, Бориспіль, Бровари, а також у м. Ірпінь та на території Білоцерківського, Броварського, Васильківського, Володарського, Кагарлицького та Києво-Святошинського районів. Загальна кількість підприємств даної групи економічної діяльності становила у 2009 р. 9, в 2010 – 16, в 2011 – 15, в 2012 – 10, а в 2013 – 9. Таким чином кількість чисельність підприємств, що поступово зростала, знов скоротилась, повернувшись до рівня 2009 р. [3].

Третьою структурною ланкою є *будівництво*. Воно є достатньо складною складовою, яка потребує детального розгляду. Будівництво охоплює кілька напрямків.

1. Будівництво будівель, яке представлене організацією будівництва будівель та будівництвом житлових і нежитлових будівель.

2. Будівництво споруд, що включає:

- будівництво доріг і залізниць (будівництво доріг і автострад; будівництво залізниць і метрополітену; будівництво мостів і тунелів);
- будівництво комунікацій (будівництво трубопроводів; будівництво споруд електропостачання та телекомунікацій);
- будівництво інших споруд.

3. Спеціалізовані будівельні роботи, до яких належать:

- знесення та підготовчі роботи на будівельному майданчику;
- електромонтажні, водопровідні та інші будівельно-монтажні роботи;
- роботи із завершення будівництва (штукатурні роботи, установлення столярних виробів, покриття підлоги й облицювання стін, малярні роботи та скління та інші роботи із завершення будівництва);

- інші спеціалізовані будівельні роботи (в т.ч. покрівельні роботи).

Операції з нерухомим майном являють собою завершальну стадію функціональної структури БІК. Вона представлена купівлею та продажем власного нерухомого майна, наданням в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна, операціїями з нерухомим майном за винагороду або на основі контракту [2].

*Висновки і перспективи подальших розвідок***.** Значення будівельно-індустріального комплексу є надзвичайно важливим. Дослідження теоретичних основ формування структури комплексу має проводитись у поєднанні з прикладною стороною. Таке дослідження дасть змогу зробити вивчення більш повноцінним та використовувати результати на практиці.

Список використаних джерел:

1.Бурка Й.А. Основи географії будівельної індустрії України: - Чернівці: Рута, 2001. - 175 с.
2.Державна служба статистики України [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/kv10_i.html
3.Головне управління статистики у Київській області [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=456&lang=1
4. С.І. Іщук. Промислові комплекси України. Наукові основи територіальної організації: Навч. посіб. для студ. екон. та геогр. спец. вищ. навч. закл. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2003. – 248 с.

References

1.Burka I.A. Osnovy heohrafii budivelnoi industrii Ukrainy: - Chernivtsi: Ruta, 2001. - 175 s.
2.Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/kv10_i.html
3.Holovne upravlinnia statystyky u Kyivskii oblasti [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: http://oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=456&lang=1
4.S.I. Ishchuk. Promyslovi kompleksy Ukrainy. Naukovi osnovy terytorialnoi orhanizatsii: Navch. posib. dlia stud. ekon. ta heohr. spets. vyshch. navch. zakl. – K.: Vyd. PALYVODA A.V., 2003. – 248 s.

Пам'ятаємо

Видатний письменник мандрівник, воїн-залізничник (до 100-річчя з дня народження Іллі Вєтрова)

У вересні 2014 р. виповнюється 100 років із дня народження Іллі Вєтрова і 20 років із того дня, коли перестало битися серце цієї унікальної людини, – талановитого письменника, воїна-залізничника, мандрівника, учасника піонерних гірських сходжень і експедицій, популяризатора географічної науки, активного туризму і альпінізму.

... Ілля Юхимович Вєтров народився 6 вересня 1914 р. у с.Нове Ковно (зараз у складі м.Нікополя) Дніпропетровської області.

У 1929 р. після закінчення неповної середньої школи працював слюсарем, ковалем у Нікополі, Дніпропетровську, вчився на робфаці, потім у Дніпропетровському інституті інженерів залізничного транспорту, де отримав диплом інженера-механіка локомотивного господарства. Із 1936 року брав участь і був керівником піших високогірних походів на Кавказі, Тянь-Шані, Памірі, Алтаї, у Карпатах. Зокрема, учасник зимового сходження на Ельбрус 1939 р. Сходження проводилося незважаючи на відсутність великомасштабних карт та необхідної літератури. У роки Великої Вітчизняної війни пішов добровольцем у партизанський загін, який діяв на Лівобережжі України, був розвідником, брав участь у боях із каральними загонами гітлерівців та звільненні 500 військовополонених у районі Новомосковська (Дніпропетровська обл.) і ряді інших операцій. За завданням партизанського командування Ілля Вєтров подолав ворожими тилами близько 2000 кілометрів, перетнув лінію фронту і повідомив командування про підняття німецькими єгерями фашистських штандартів на Ельбрусі. На посаді заступника начальника 7-ї колони, а пізніше – начальника 16-ї колони паровозів особого резерву Народного комісаріату шляхів сполучення пройшов бойовий шлях від Сіверського Донця до Берліна та Бреславля (нині м.Вроцлав у Польщі). Три його паровози, які доставляли перші військові ешелони в повалений Берлін (у тому числі урядову делегацію на історичну Потсдамську конференцію) відставлені на вічну стоянку (у Дніпропетровську, обласному центрі Казахстану – Джамбулі, на ст.Тихорецькій у Краснодарському краї). Упродовж багатьох років Ілля Юхимович Вєтров як член Українського Географічного товариства, Спілки журналістів України, Центральної Ради ветеранів війни та праці залізничного транспорту СРСР, один із найстаріших українських

мандрівників-гірськосходжувачів, продовжував активну письменницьку діяльність, багато подорожував, проводив велику роботу щодо пошуку зниклих без вісті героїв війни. За ініціативи І.Ю.Вєтрова в депо «Київ-пасажирський» було створено музей бойової і трудової слави, меморіал Героїв Великої Вітчизняної війни.

Увесь свій унікальний суспільний та військовий досвід (а нагороджений І.Вєтров був 18 орденами і медалями), незабутні зустрічі з цікавими людьми, екстремальні, небезпечні для життя ситуації, через які пройшов і у воєнні роки, і у повоєнний час, Ілля Вєтров виклав у своїх численних книгах і нарисах. Відомо багато прикладів цікавих журналістських спостережень, подорожніх замальовок, – пригадаємо хоча б «Землю за океаном» росіян Василя Пєскова і Бориса Стрельникова про подорож Сполученими Штатами Америки, науково-популярні книги Володимира Шнейдерова та його наступника по «Клубу кіноподорожей» Юрія Сенкевича, небайдужі нариси українця Миколи Хрієнка, спрямовані на захист природної і культурної спадщини нашої країни, захоплюючі репортажі чехів Зікмунда і Ганзелки (про їх трансконтинентальну подорож Північною та Південною Америкою) та Рибара і Гейми («Автостопом до Непала»), – та своє неповторне звучання мають і роботи Іллі Вєтрова, – хоча б тому, що його світосприйняття, як і кожної талановитої людини, є неповторним, як і неповторним був простір і час, де жили душа і талант Іллі Юхимовича. Він є автором 22 художньо-документальних книг, понад 200 публікацій (у т.ч. у журналах «Вокруг света», «Знання та праця», «Юность» та ін.), присвячених унікальним експедиційним враженням, спогадам про війну, розвитку залізничного транспорту, який врешті-решт надав йому можливість постійно бути в дорозі [*5–28*]. Серед його книг про Світ Подорожей і Небезпеки, Вічність і Мудрість Стихії, про Волю, Подолання і Прагнення до Мети назвемо лише деякі: «Володар гір» (1973), «Перевал Бечо» (1974), «Следы на вершинах» (1974), «К белым пятнам Памира: записки альпиниста» (1981), «Южная параллель» (1984), «В горах Алтая и Тянь-Шаня» (1988), «Колумб Небесных гор» (1993) та ін. Книгу «Первый на Хан-Тенгри» (*Хан-Тенгрі – гірська вершина у Центральному Тянь-Шані, на кордоні Киргизії і Казахстану. Висота 6995 м. Має форму піку, складена мармуризованими вапняками. Найбільше зледеніння на Тянь-Шані (загальна площа близько 2500 км^2, у т.ч. найбільший льодовик Інильчек) [3]. Перше сходження українські (радянські) альпіністи здійснили на Хан-Тенгрі 11 вересня 1931 р. (українці М.Погребецький, Б.Тюрін, австрієць Ф.Зауберер)*.) (1971), присвячену діяльності відомого українського мандрівника та дослідника М.Т.Погребецького (23.12.1892–16.08.1956), перекладено японською мовою.

Книги Іллі Юхимовича, присвячені чи-то нордичній природі високогір’я, чи-то Каракумам, Кизилкумам, пустелям Прикаспію, пронизані шаною до всього живого. Особливо це важливо зараз, коли на Землі залишається все менше «білих плям», а природа стає все більш вразливою. У його книгах знаходимо цікаві відомості з картографії, топографії, топоніміки, мінералогії, петрографії, гідрології, лімнології,

геоботаніки, етології (*Етологія – наука, що вивчає особливості поведінки тварин у природних умовах їх існування.*) тощо. З інтересом сприймаються його історичні екскурси, психологічні замальовки, відомості про погоду і клімат, фауну та флору, хоча і належать вони людині з технічною освітою. Одним із правил Іллі Юхимовича було – «жодного дня без рисочки» – записи і спостереження проводились постійно, ретельно, професійно. Вражає його спостережливість, скрупульозність в описі тих чи інших подій або природних реалій. Ось як він пише про загадковий гідротермальний режим оз.Іссик-Куль у Киргизії: «Пришедшие из суровой Сибири, с берегов Енисея, киргизские племена были поражены и другим невиданным явлением: озеро не замерзает даже в самые лютые зимы, его голубая гладь не покрывается льдом, а лишь иногда у берегов образуется узкая кромка припая. И они назвали это озеро Иссык-Кулем – «Горячим озером», «Горячим морем». На самом деле замерзнуть ему не дают соленая вода и штормы, бушующие здесь осенью и весной. «Отапливают» Иссык-Куль еще и горячие источники, бьющие на глубине 700–800 метров» [*16*].

Однією з найбільш знакових праць Іллі Юхимовича була розповідь про епопею сходження на Хан-Тенгрі. Ось як писав про цю подію у передмові до книги І.Вєтрова «Первый на Хан-Тенгри: Путешествия М.Т.Погребецкого» академік І.М.Францевич (*Францевич Іван Микитович (1905–1985), український вчений в галузі фізичної хімії і матеріалознавства, академік АН УРСР, заслужений діяч науки і техніки України, Герой Соціалістичної Праці (у 1955–1973 рр. – директор Інституту проблем матеріалознавства АН УРСР), учасник ряду експедицій на Памір, Тянь-Шань і Кавказ, альпініст.*): «Не раз, замилувавшись красою Тянь-Шаню, стояли у глибокому роздумі російські та зарубіжні мандрівники, не знаючи, як потрапити у цей загадковий світ, позначений на географічних картах білою плямою. Починаючи з 1856 р. одна за одною йшли углиб Тянь-Шаню наукові експедиції. Тут побували видатний географ і мандрівник П.П.Семенов-Тянь-Шанський, гірський інженер І.В.Ігнатьєв, італійський альпініст Чезаре Баргезе, угорські зоологи Георг Альмаші та Штуммер Траунфельс, мюнхенський географ доктор Готфрид Мерцбахер. У той же час жодна з цих експедицій не змогла проникнути углиб Центрального Тянь-Шаню, у район піку Хан-Тенгрі – неприступного Володаря неба, як його величали на сході. «Всіх мандрівників, – писав відомий російський дослідник І.В.Мушкетов (*Іван Васильович Мушкетов (1850–1902) – видатний геолог і геоморфолог, дослідник Середньої Азії, Південного Уралу, Кавказу, Прикаспію та ін. Запропонував наукову концепцію геологічної будови Середньої Азії. Першим класифікував великі форми рельєфу піщаних пустель. Відкрив ряд родовищ корисних копалин. Заклав основи гляціології. Зробив висновок про відступання льодовиків на території Росії, про більшу активність льодовиків Кавказу порівняно із середньоазіатськими. Його праця «Туркестан», де узагальнено результати досліджень території Середньої Азії, актуальна і нині. Ім'я Мушкетова носять гірський хребет, льодовики на Тянь-Шані та Паміро-Алаї, вулкан у басейні р.Вітім та ін. [1–2]*), – які приходили з того чи іншого боку до Хан-Тенгрі, дивували його велетенські розміри, страшні снігові карнизи, численні льодовики. Але всі лише спостерігали здалеку і

не наважувалися підступитися до цього колоса». Справжнє завоювання Центрального Тянь-Шаню почалося у 1920–30-ті роки, і одним із перших розвідників цих гір, першосходжувачем на Хан-Тенгрі став дослідник і альпініст Михайло Тимофійович Погребецький. Сходження на Хан-Тенгрі проходило в умовах вкрай важких і небезпечних для життя. Воля, наполегливість і великий досвід допомогли М.Т.Погребецькому подолати ці труднощі, і у 1931 р. пік Хан-Тенгрі був взятий» [5].

Природно, що підґрунтям створення літературних праць Іллі Юхимовича, які завжди матимуть свого відданого читача, були ті глибокі враження, той «адреналіновий стан», що дарували йому Дорога, Царина Вітру і Гір, Снігу і Скель. Загалом на рахунку цього видатного мандрівника і письменника понад 100 сходжень на гірські вершини. Він – учасник Памірських, Тянь-Шанських та Алтайських експедицій (*Ці регіони знайомі й авторам цієї публікації: Євгенія Вєтрова разом із батьком брала участь у подорожах на Кавказ, Алтай, Паміро-Алай, Тянь-Шань, а Олександр Бейдик із групою студентів і викладачів географічного факультету Київського університету ім.Т.Г.Шевченка був учасником експедицій: у червні 1973 р. – на Тянь-Шань (сходження на льодовик Кара-Баткак (висотою понад 4 тис. м) хребета Кюнгьой-Ала-Тоо північних відрогів Тянь-Шаню у Джети-Огузькому р-ні Киргизії); у червні 1984 р. – на Алтай (Алтайський заповідник, оз.Телецьке, Мультинські озера); у січні 1989 р. – на Памір (заповідник Раміт, р.Кафірніган, Каратегинський хребет).*) (1976, 1978, 1979, 1982, 1986 рр. та ін.), першосходжувач на пік «Київська Зоря» (Паміро-Алай), учасник експедицій на пік 1500-річчя Києва (5493 м) у відрогах хребта Петра І на Памірі, пік Шевченка (4200 м, Східний Кавказ, Дигорська поляна) тощо. Залишилось ім'я І.Вєтрова і на географічній карті – одна з вершин у хребті Петра Першого на Памірі носить ім'я Іллі Вєтрова. За участь у Памірських та Тянь-Шанських експедиціях нагороджений пам'ятною медаллю М.М.Пржевальського (*Пржевальський Микола Михайлович (1839–1888) – видатний мандрівник, географ, генерал-майор. У 1867–1885 рр. здійснив п'ять великих експедицій Азією; вперше дослідив основні риси природи внутрішніх областей Центральної Азії. Російське географічне товариство у 1891 р. встановило Срібну медаль і премію ім.М.М.Пржевальського, а Географічне товариство СРСР (1946 р.) – Золоту медаль його імені [1–2]*).

Помер Ілля Юхимович 20 вересня 1994 р., скінчивши свій 80-річний земний шлях (похований він у Києві на Берковцях). Його девізом упродовж багатьох років були слова: «Життя треба сприймати таким, яким воно є – з усіма його перипетіями та складностями. І радіти життю, – іншого життя не буває».

Список використаних джерел:

1. *Галицький В.І., Галицька Н.Ф. Географічні відкриття, дослідження і дослідники: Календар-довідник. – К.: Рад. шк., 1988.*
2. *Молявко Г.И., Франчук В.П., Куличенко В.Г. Геологи. Географы: Биографический справочник. – К.: Наукова думка, 1985.*
3. *Краткая географическая энциклопедия. В 5-ти т. – М.: Советская энциклопедия, 1960–1964.*

4. *Географічна енциклопедія України: В 3-х т. / Відп. ред. О.М.Маринич. – К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 1989–1993.*
5. *Ветров И.Е. Первый на Хан-Тенгри: Путешествия М.Т.Погребецкого. Серия «Замечательные географы и путешественники». – М.: Мысль, 1971. – 79 с.*
6. *Ветров И.Е. Бечойська легенда. – К.: Молодь, 1971. – 130 с.*
7. *Вєтров І.Ю. Володар гір. – К.: Наукова думка, 1973. – 174 с.*
8. *Ветров И.Е. Перевал Бечо. – М.: Молодая гвардия, 1974. – 128 с.*
9. *Ветров И.Е. Следы на вершинах. – К.: Молодь, 1974. – 173 с.*
10. *Ветров И.Е. Вершины снежных барсов. – К.: Здоров'я, 1978. – 96 с.*
11. *Ветров И.Е. К белым пятнам Памира: Записки альпиниста. – К.: Молодь, 1981. – 256 с.*
12. *Ветров И.Е. Лыжня ведет к вершине. – К.: Здоров'я, 1983. – 104 с.*
13. *Ветров И.Е. Южная параллель: Очерки. Для сред. и ст. школ. возраста. – К.: Веселка, 1984. – 183 с.*
14. *Ветров И.Е. В горах Алтая и Тянь-Шаня. – К.: Здоров'я, 1988. – 176 с.*
15. *Ветров И.Е. Красный беркут. – К.: Молодь, 1989. – 198 с.*
16. *Ветров И.Е. Колумб Небесных гор. – К.: Здоров'я, 1993. – 160 с.*
17. *Вєтров І.Ю. В лісах під Новомосковськом: спогади партизана. – Дніпропетровськ: Дніпропетровське книжкове видавництво, 1963. – 270 с.*
18. *Ветров И.Е. Подвиг остается жить. – К.: Изд-во политической литературы Украины, 1966. – 186 с.*
19. *Ветров И.Е. В лесах под Новомосковском. – Днепропетровск: Промінь, 1968. – 2-е вид. – 295 с.*
20. *Вєтров І.Ю. Олексій Смирнов. – Дніпропетровськ: Промінь, 1972. – 75 с.*
21. *Ветров І.Ю. З особливим дорученням. – К.: Політвидав України, 1976. – 151 с.*
22. *Ветров И.Е. Дорога на Потсдам. – М.: Политиздат, 1976. – 112 с.*
23. *Ветров И., Симонович Н. Дружбы окрыляющий пример. – К.: Политиздат Украины, 1977. – 113 с.*
24. *Ветров И.Е. Таинственный доктор. – К.: Политиздат Украины, 1979. – 127 с.*
25. *Ветров И.Е. По заданию ставки. – К.: Политиздат Украины, 1990. – 255 с.*
26. *Ветров И.Е. Особый резерв: Записки военного железнодорожника. – К.: МКП «Транспорт України», 1994. – 272 с.*
27. *Вєтров І.Ю. В серці Небесних гір. // Український географічний журнал. – 1993. – № 1.– С.50–52.*
28. *Вєтров І.Ю. Таємниця льодового велетня. // Український географічний журнал. – 1993. – № 2.– С.61–62.*

Є.І. Вєтрова, О.О. Бейдик

ПОВІДОМЛЕННЯ

22.09.2014 р. на географічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, просп. акад. Глушкова 2-а) під час святкування Дня туризму з нагоди 100-річчя з дня народження І.Ю. Вєтрова (06.09.1914-06.09.2014) була віддана данина поваги цьому видатному мандрівнику, альпіністу та письменнику. Із спогадами, повідомленнями, номерами художньої самодіяльності, монтажами виступили студенти, випускники, викладачі, близькі Іллі Юхимовича, а також його донька – філолог, поет, перекладач Євгенія Вєтрова, спогади якої журнал друкує в авторській редакції.

Виступ Є.І. Вєтрової на засіданні, присвяченому 100-річчю з дня народження І.Ю. Вєтрова

Илья Ефимович Ветров родился 6 сентября 1914 г. в с. Новое Ковно (теперь в составе Никополя) Днепропетровской области. Его отец был образованным человеком, имел огромную библиотеку, работал на фабрике мастером, участвовал в первой мировой войне и попал под ипритную атаку, в результате чего всю жизнь мучился болезнью легких, отчего так рано и умер. Бабушка была домохозяйкой и воспитывала детей.

Семья была многодетной трое братьев и сестра. Илья был старшим братом в семье и когда отец умер, после 7-го класса пошел работать, чтобы помогать матери. Работал слесарем, кузнецом, учился в вечерней школе, закончил Днепропетровский институт инженеров железнодорожного транспорта, получил специальность инженера-механика.

В школьные годы любимым предметом его была география, любимым учителем – учитель географии Николай Степанович. Это был высокообразованный человек, много поездивший. К путешествиям он приучал и своих учеников, брал их в походы, собирал гербарии, рассказывал истории у костра. Самым замечательным походом была поездка с детьми 7-го класса на Каховское море.

Для отца эта поездка была равноценна путешествию на Северный или Южный полюс. Это было одно из самих ярких воспоминаний его детства.

В конце 30-х годов отец начал заниматься журналистикой, занимался альпинизмом. Учился в школе инструкторов альпинизма под руководством М.Т. Погребецкого. В те годы написал статью о восхождении немецких альпинистов на Эльбрус, за что был исключен из комсомола, скрывался от НКВД.

Когда началась война, ушел добровольцем в партизанский отряд, т.к. по причине глухоты на одно ухо, был комиссован из армии. Был разведчиком, принимал участие в боях с карательными отрядами гитлеровцев, других операциях. После рейда по вражеским тылам протяженностью более 1000 км в январе 1943 г. перешел линию фронта в горах Кавказа. Был вызван в Москву и как специалист-железнодорожник назначен начальником спецформирования Наркомата Путей Сообщения.

Паровозы этого спецформирования доставили первые воинские поезда на Украину, в Белоруссию, Восточную Пруссию, а затем в первых числах мая

1945 г. на Силезский вокзал Берлина, в июне 1945г. доставил правительственную делегацию на Потсдамскую конференцию.

В 1944 г. познакомился с радисткой в редакции газеты «Заря» в Днепропетровске, которая принимала военные сводки, Александрой Кирилловной Валевич. В том же году она стала женой Ильи Ефимовича. От этого брака родилось двое дочерей Евгения и Татьяна (Татьяна умерла 18.01.2014), внуки Алексей и Дмитрий, внучка Екатерина, правнук Диор.

От первого брака у Ильи Ефимовича был сын Михаил и внуки Сережа и Коля, правнуки Марина, Саша, Таня, Миша.

С 1936 г. Илья Ефимович принимал участие и был руководителем пеших высокогорных походов на Кавказе, Тянь-Шане, Памире, Алтае, в Карпатах. Участник зимнего восхождения на Эльбрус 1939 г.

Восхождение проводилось, несмотря на отсутствие широкомасштабних карт и необходимой литературы.

В годы Великой Отечественной войны принимал участие в освобождении 500 военнопленных в районе Новомосковска Днепропетровской области и других операциях. По заданию партизанского командования преодолел по вражеским тылам около 2000км, перешел линию фронта и сообщил командованию о поднятии немецкими егерями фашистских штандартов на Эльбрусе. В должности зам. начальника 16-й колонны паровозов особого резерва НКПС прошел боевой путь от Северского Донца до Берлина и Бреслау, награжден 18 орденами и медалями. Три его паровоза, которые доставляли первые военные эшелоны в поверженный Берлин, поставлены на вечную стоянку в Днепропетровске, областном центре Казахстана-Джамбуле, на ст.Тихорецкой в Краснодарском крае.

В течение многих лет Илья Ефимович Ветров как член Украинского географического общества, Союза журналистов Украины, Центрального совета ветеранов войны и труда железнодорожного транспорта СССР, один из старейших украинских путешественников-горовосходителей, продолжал активную писательскую деятельность, много путешествовал, занимался поисками пропавших безвести героев войны. По инициативе И.Ветрова в депо «Киев-пассажирский» был создан музей боевой и трудовой славы, мемориал героев Великой Отечественной войны.

Весь свой уникальный общественный и военный опыт, незабываемые встречи с интересными людьми, экстремальные, опасные для жизни ситуации, через которые прошел в военные годы и послевоенный период, Илья Ветров изложил в своих многочисленных книгах и очерках. Он является автором 26 книг, в том числе 22 художественно-документальных, более 200 публикаций (в т.ч. в журналах «Вокруг света», «Знання та праця», «Юность» и др.), посвященных уникальным экспедиционным впечатлениям, воспоминаниям о войне, развитию железнодорожного транспорта. Среди его книг о мире путешествий и опасностей, вечности и мудрости стихий, о свободе, преодолении препятствий, стремлении к цели, назовем лишь некоторые: «Володар гір» (1973), «Перевал Бечо» (1974), «Следы на вершинах» (1974), «К белым пятнам Памира» (1981), «Южная параллель» (1984), «В горах Алтая и Тянь-Шаня» (1988), «Колумб Небесных гор» (1993)

и другие. Книга «Первый на Хан-Тенгри» (1971), посвященная деятельности известного украинского путешественника и исследователя М.Т.Погребецкого (23.12.1892-16.08.1956), переведена на японский язык.

Книги Ильи Ефимовича, посвященные то ли нордической природе высокогорья, то ли Каракумам, Кызылкумам, пустыням Прикаспия, пронизаны уважением ко всему живому. Особенно это важно сегодня, когда природа становится все более уязвимой. В его книгах находим интересные сообщения по картографии, топографии, топонимике, минералогии, петрографии, гидрологии, лимнологии, геоботанике, этологии и т.д.. Илья Ветров –автор многочисленных очерков о животных.

С интересом воспринимаются его исторические экскурсы, психологические зарисовки, сообщения о погоде и климате, флоре и фауне.

Одним из правил Ильи Ефимовича было «ни дня без строчки». Записи и наблюдения велись постоянно, тщательно, профессионально.

Поражает его наблюдательность, скурпулезность в описаниях тех или иных событий или природных реалий.

Вот как он пишет о загадочном гидротермальном режиме озера Иссык-Куль в Киргизии: «Пришедшие из суровой Сибири, с берегов Енисея, киргизские племена были поражены и другим невиданным явлением: озеро не замерзает даже в самые лютые зимы, его голубая гладь не покрывается льдом, а лишь иногда у берегов образуется узкая кромка припая. И они назвали это озеро Иссык-Кулем – «Горячим озером», «Горячим морем». На самом деле замерзнуть ему не дают соленая вода и штормы, бушующие здесь осенью и весной. Отапливают Иссык-Куль еще и горячие источники, бьющие на глубине 700-800 метров».

Естественно, что основанием литературных трудов Ильи Ефимовича были те глубокие впечатления, которые дарила ему дорога, царство ветра и гор, снега и скал.

В целом на счету Ильи Ефимовича, путешественника и писателя более ста восхождений на горные вершины. Он – участник памирских, тянь-шаньских и алтайских экспедиций (1976, 1978, 1979,1982, 1986 и др.), первопроходец на пик «Київська Зоря» (Памиро-Алай), участник экспедиций на пик 1500-летия Киева (5493м) в отрогах хребта Петра I на Памире, пик Шевченко (4200м) Восточный Кавказ, Дигорская долина и т.д. Осталось имя Ильи Ветрова и на географической карте-одна из вершин хребта Петра I на Памире носит имя Ильи Ветрова. За участие в памирских и тянь-шаньских экспедициях награжден памятной медалью М.Пржевальского.

В последние годы жизни, незадолго до ухода, Илья Ефимович сожалел о том, что у него еще так много замыслов, которые он по состаянию здоровья не может осуществить.

ЮВІЛЕЇ

Федорченку Володимиру Кириловичу – 75

14 червня 2014 р. виповнилося 75 років *Володимиру Кириловичу Федорченку,* ректорові Київського університету туризму, економіки і права, докторові педагогічних наук, професору, президенту Асоціації навчальних закладів України туристського і готельного профілю.

Антоненку Володимиру Степановичу – 60

22 березня 2014 р. виповнилося 60 років *Володимиру Степановичу Антоненку,* завідувачу кафедри міжнародного туризму Національного університету культури і мистецтв, доктору географічних наук, професору, фахівцю в галузі підготовки кадрів для готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, оцінки рекреаційних ресурсів, кліматології та агрометеорології.

Поповичу Сергію Івановичу – 55

9 липня 2014 р. виповнилося 55 років *Сергію Івановичу Поповичу*, завідувачу кафедри туризму Національного університету фізичного виховання і спорту України, кандидату історичних наук, Почесному працівнику туристичної галузі України.

Колектив кафедри країнознавства та туризму і географічного факультету щиро вітає ювілярів з днем народження і бажає здоров'я та подальшої плідної праці з розвитку географічної науки і освіти

Редколегія наукового збірника «Географія та туризм»

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

1. *Адамович Зоряна Михайлівна* – аспірант кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
2. *Андріюк Роман Олександрович* – аспірант, Інститут географії НАН України, м. Київ, Україна.
3. *Бейдик Олександр Олексійович* – доктор географічних наук, професор, професор кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
4. *Бойко Ірина Дмитрівна* – асистент кафедри географії та менеджменту туризму, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.
5. *Бордун Ореста Юріївна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри туризму, географічний факультет, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна.
6. *Бухтіярова Фаїна Олександрівна* – лаборант кафедри географії та менеджменту туризму, географічний факультет, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.
7. *Городиський Юрій Ярославович* – аспірант кафедри географії України, географічний факультет, Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів, Україна.
8. *Гунченко Олена Олександрівна* – кандидат біологічних наук, старший викладач кафедри економічної та соціальної географії та методики викладання, Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет», Кривий Ріг, Україна.
9. *Деркач Уляна Василівна* – асистент кафедри туризму, географічний факультет, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна.
10. *Владійчук Катерина В'ячеславівна* – аспірант кафедри гідрометеорології та водних ресурсів, географічний факультет, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.
11. *Зуб Яна Олександрівна* – студентка кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
12. *Калько Андрій Дмитрович* – доктор географічних наук, доцент, завідувач кафедри географії і туризму, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад. С. Дем'янчука, м. Рівне, Україна.
13. *Книш Олександра Андріївна* – студентка кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
14. *Колотуха Олександр Васильович* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії та геоекології, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, м. Кіровоград, Україна.
15. *Курнакова Анастасія Юріївна* – студентка кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
16. *Малиновська Оксана Юріївна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

17. *Миронова Ольга Сергіївна* – студентка кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
18. *Наконечна Вікторія Русланівна* – студентка кафедри географії України, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
19. *Пацюк Вікторія Сергіївна* – кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії, краєзнавства та туризму, Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, Україна.
20. *Підлісецька Ірина Олександрівна* – кандидат географічних наук, асистент кафедри геодезії та картографії, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
21. *Простякова Юлія Миколаївна* студентка кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
22. *Серга Тетяна Олександрівна* – аспірант кафедри економічної та соціальної географії, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
23. *Сировець Сергій Юрійович* – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
24. *Смирнов Ігор Георгійович* – доктор географічних наук, професор, професор кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
25. *Тагієва Альбіна Фазіль кизи* – студентка кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
26. *Ткачук Леоніла Миколаївна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри країнознавства і туризму, Інститут міжнародних відносин, Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна
27. *Удовиченко Вікторія Віталіївна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії України, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
28. *Хільчевська Ірина Геннадіївна* – кандидат географічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
29. *Чичкань Анастасія Ігорівна* – студентка кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
30. *Шипко Андрій Леонідович* – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна.
31. *Явкін Вячеслав Григорович* – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедра географії та менеджменту туризму, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.
32. *Яценко Борис Павлович* – доктор географічних наук, професор, професор кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

1. *Адамович Зоряна Михайловна* – аспирант страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина.
2. *Андриюк Роман Александрович* – аспирант, Институт географии НАН Украины, г. Киев, Украина.
3. *Бейдык Александр Алексеевич* – доктор географических наук, профессор, профессор кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.
4. *Бойко Ирина Дмитриевна* – ассистент кафедры географии и менеджмента туризма, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина.
5. *Бордун Ореста Юрьевна* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры туризма, географический факультет, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, г. Львов, Украина
6. *Городыськый Юрий Ярославович* – аспірант кафедры географии Украины, географический факультет, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, г. Львов, Украина.
7. *Гунченко Елена Александровна* - кандидат биологических наук, старший преподаватель кафедры экономической и социальной географии и методики преподавания, Криворожский педагогический институт ГВУЗ «Криворожский национальный университет», г.Кривой Рог, Украина.
8. *Деркач Ульяна Васильевна* – ассистент кафедры туризма, географический факультет, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, г. Львов, Украина.
9. *Бухтиярова Фаина Александрова* – лаборант кафедры географии и менеджмента туризма, географический факультет,Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина.
10. *Владийчук Екатерина Вячеславовна* – аспирант кафедры гидрометеорологии и водных ресурсов, географический факультет, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина.
11. *Зуб Яна Александрова* – студентка кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.
12. *Калько Андрей Дмитриевич* – доктор географических наук, доцент, заведующий кафедры географии и туризма, Международный экономико-гуманитарный университет имени академика Степана Демьянчука, г. Ровно, Украина.
13. *Кныш Александра Андреевна* – студентка кафедры страноведения и туризма, географмический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.
14. *Колотуха Александр Васильович* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры географии и геоэкологии, Кировоградский государственный педагогический университет имени Владимира Винниченко, г. Кировоград, Украина.
15. *Курнакова Анастасия Юрьевна* – студентка кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.

16. *Малиновская Оксана Юрьевна* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальний университет имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина.
17. *Миронова Ольга Сергеевна* – студентка кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.
18. *Наконечна Виктория Руслановна* – студенткакафедры географии Украины, географический факультет, Киевский национальний университет имени Тараса Шевченка г. Киев, Украина.
19. *Пацюк Виктория Сергеевна* – кандидат географических наук, доцент кафедры физической географии, краеведения и туризма, Криворожский национальный університет, г. Кривой Рог, Украина.
20. *Подлесецкая Ирина Александровна* – кандидат географических наук, ассистент кафедры геодезии и картографии, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.
21. *Простяков Юлия Николаевна* – студентка кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.
22. *Серга Татьяна Александровна* – аспирант кафедры экономической и социальной географии, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.
23. *Сыровец Сергей Юрьевич* – кандидат географических наук, доцент кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.
24. *Смирнов Игорь Георгиевич* – доктор географических наук, профессор, профессор кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.
25. *Тагиева Альбина Фазиль кызы* – студентка кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.
26. *Ткачук Леонила Николаевна* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры страноведения и туризма, Институт международных отношений, Национальный авиационный университет, г. Киев, Украина.
27. *Удовиченко Виктория Витальевна* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры географии Украины, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина.
28. *Хильчевская Ирина Геннадьевна* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.
29. *Чичкань Анастасия Игоревна* – студентка кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.
30. *Шипко Андрей Леонідович* – кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры педагогики, Херсонский государственный университет, г. Херсон, Украина.
31. *Явкин Вячеслав Григорьевич* – кандидат географических наук, доцент, заведующий кафедра географии и менеджмента туризма, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина.
32. *Яценко Борис Павлович* – доктор географических наук, профессор, профессор кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

1. *Adamovych Zoriama Mykhailivna* – Postgraduate of Geography and tourism chair, Geography Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
2. *Andriyuk Roman Oleksandrovych* – Postgraduate, Institute of Geography NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
3. *Beidyk Oleksandr Oleksiiovych* – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Professor of Geography and Tourism Chair, Geography Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
4. *Boiko Iryna Dmytrivna* – Assistant, Geography and tourism management Department, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine.
5. *Bordun Oresta Yuriivna* – Candidate of geography, Associate Professor, assistant professor of Tourism chair, Geography Department, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine.
6. *Chychkan Anastasiia Igorivna* – Student of regional studies and tourism chair, Geography Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
7. *Gorodyskyy Yuriy Yaroslavovych* – Post-graduate student, Department of Geography of Ukraine, Geography Department, Lviv national university of the name of Ivan Franco, Lviv, Ukraine.
8. *Gunchenko Elena Alexandrovna* – Candidate of sciences (biology), Krivoy Rog Pedagogical Institute SU «Krivoy Rog National University», Krivoy Rog, Ukraine.
9. *Derkach Uliana Vasylivna* – Assistant of Tourism chair, Faculty of Geography Department, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine.
10. *Bukhtiiarova Faina Oleksandrivna* – Laboratory assistant, Geography and Tourism Management chair, Geography Department, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine.
11. *Vladiychuk Catherine Vyacheslavivna* – Postgraduate of Hydrometeorology and Water Resources chair, Geography Department,Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine.
12. *Zub Yana Oleksandrivna* – Student of regional studies and tourism chair, Geography Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
13. *Ka'lko Andrii Dmitrievich* – Doctor of geographical sciences, associate professor, head of geography and tourism chair, Private Higher Education Establishment Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne, Ukraine.
14. *Khilchevska Iryna Hennadiivna* – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, assistant professor of Geography and Tourism chair, Geography Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
15. *Knysh Olexandra Andriivna* – Student of regional studies and tourism chair, Geography Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
16. *Kolotukha Oleksandr Vasylovych* – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor of Geography and Geoecology, Kirovograd State Pedagogical University named after Vladimir Vinnichenko, Kirovograd, Ukraine.

17. *Kurnakova Anastasia Yuriivna* – Student of regional studies and tourism chair, Geography Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
18. *Yatsenko Boris Pavlovich* – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Professor of Geography and Tourism, Geography Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
19. *Malynovska Oksana Yuriivna* – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, assistant professor of Geography and Tourism chair, Geography Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
20. *Myronova Olha Serhiivna* – Student of regional studies and tourism chair, Geography Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
21. *Nakonechna Viktoriia Ruslanovna* – student of geography of Ukraine chair, Geography Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
22. *Udovichenko Viktoriia Vitalievna* – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor of geography of Ukraine chair, Geography Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
23. *Patsiuk Victoriia* Sergiivna – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Department of Physical Geography, Local History and Tourism, Kryvyi Rih National University, Kryvyi Rih, Ukraine.
24. *Pidlisetska Irina Oleksandrovna* – Candidate of Geographical Sciences, Assistant of Geodesy and Cartography chair, Geography Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
25. *Prostyakova Yuliia Mykolaivna* – Student of regional studies and tourism chair, Geography Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
26. *Serha Tetiana Oleksandrivna* – Postgraduate of Economic and Social Geography chair, Geography Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
27. *Shypko Andriy Leonidovich* – Candidate of Sciences (Pedagogy), Associate professor, assistant professor of Pedagogy chair, Kherson State University, Kherson, Ukraine.
28. *Smirnov Igor Georgijovych* – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Professor of Geography and Tourism, Geography Department Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
29. *Syrovets Serhii Yuriiovych* – Candidate of Geographical Sciences, Assistant professor of Geography and Tourism chair, Geography Department, Kyiv National Taras Shevchenko, Kyiv, Ukraine.
30. *Tahiieva Albina Fazil kyzy* – Student of regional studies and tourism chair, Geography Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
31. *Tkachuk Leonila Mikolayvna* – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, assistant professor of Geography and Tourism chair, National Aviation University, Kyiv, Ukraine
32. *Yavkin Vyacheslav Grygorovych* – Candidate of sciences (geography), Associate Professor, Head of the Department of Geography and Tourism Management chair, Geography Department, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine.

КОЛОНКА РЕЦЕНЗЕНТА

Науковий збірник «Географія та туризм», № 30 містить 25 статей 32 авторів, які представляють провідні вищі навчальні заклади (університети та інститути) України.

В рубриці *«Географія рекреації та туризму: теоретичні та прикладні питання»* представлено 16 статей 21 автора з України (університети Києва, Львова, Чернівців, Кривого Рога).

Збірник відкриває ґрунтовна публікація проф. Смирнова, присвячена теорії та практиці логістики круїзного туризму, де автор розкриває концептуальні засади, особливості і моделі логістики та управління поставками у круїзному туризмі. Серед інших матеріалів, які привертають увагу, слід назвати колективну публікацію Явкіна В.Г. та ін. (аналіз розвитку сільського туризму в Карпатах та особливостей інвестиційних процесів сільського туризму в Україні), Удовиченко В.В. та Наконечної В.Р. (стаття присвячена розгляду та аналізу головних історичних аспектів формування, становлення та подальшого розвитку етнічного туризму на Передкарпатті), Ткачук Л.М. (в публікації проаналізовано роль туризму в соціально-економічному розвитку Південно-Східній Азії), Гунченко О.О. (розглянуто поняття «медичного туризму», з’ясовано його сутність та місце серед спеціальних видів туризму).

В рубриці *«Актуальні проблеми суспільної географії та країнознавства»* представлено 9 статей 12 авторів вищих навчальних закладів Києва, Львова та Рівного. Цікаві матеріали надав проф. Яценко Б.П. і співавтори (аналіз геополітичних особливостей та топологічних аспектів Східноазіатського регіону та політико-географічні аспекти співпраці країн центральної Азії та Японії), грунтовному аналізу ринку праці провідних країн світу присвячена публікація Адамович З.М. Крім того, увагу привертають статті, присвячені аналізу геопросторової структури зовнішньоекономічних зв'язків України з країнами Європейського союзу, ролі ЗМІ та глобальних інформаційних мереж у міжнародній політиці.

Поліфонія теоретико-практичних розробок, які надійшли до збірника, віддзеркалює проблематику та предмет-об'єктну сутність наукових інтересів як провідних вчених України, так і аспірантської та студентської молоді. Ряду публікацій бракує ілюстративно-картографічного матеріалу, лаконічності, науковості та відповідного редагування.

Бейдик О.О., доктор географічних наук, професор,
професор кафедри країнознавства та туризму
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ЗМІСТ

І. ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ

Смирнов І.Г. ЛОГІСТИКА КРУЇЗНОГО ТУРИЗМУ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ДОСЛІДЖЕНЬ…….. 3

Колотуха О.В., Шипко А.Л. СПОРТИВНИЙ ТУРИЗМ В ЗАГАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ ТУРИЗМУ: ПІДХОДИ ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ…… 20

Бойко І.Д., Книш О.А. ДІАГНОСТИЧНІ КРИТЕРІЇ ВИДІЛЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЙНА СХЕМА ТУРИСТИЧНИХ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИХ ЗАКЛАДІВ……. 38

Малиновська О.Ю. ІННОВАЦІЙНІ МУЗЕЙНІ ЗАКЛАДИ ТА ЗАСТОСУВАННЯ НОВИХ ПІДХОДІВ У ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЇВ ТА ЕКСКУРСІЙНОМУ ОБСЛУГОВУВАННІ…… 46

Смирнов І.Г. ВІЙСЬКОВА ЛОГІСТИКА ЯК ТУРИСТИЧНИЙ РЕСУРС: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД…… 52

Бордун О.Ю., Деркач У.В. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОХМУРОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ…….. 62

Явкін В.Г., Владійчук К.В., Бухтіярова Ф.О. ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ФОРМУВАННІ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В КАРПАТАХ……... 72

Удовиченко В.В., Наконечна В.Р. ЕТНІЧНИЙ ТУРИЗМ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ…… 79

Пацюк В.С. БРЕНДИНГ МІСТ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ М. КРИВИЙ РІГ)……. 91

Підлісецька І.О. КАРТОГРАФІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТУРИСТСЬКОЇ ГАЛУЗІ…….. 101

Гунченко О.О. ГЕОГРАФІЯ МЕДИЧНОГО ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ……. 110

Ткачук Л.М. ТУРИЗМ ЯК ЧИННИК РЕГІОНАЛЬНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ У ПІВДЕННО-СХІДНІЙ АЗІЇ……... 121

Бейдик О.О., Сировець С.Ю. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКИХ МЕЗОРАЙОНІВ «ЦЕНТРАЛЬНА АМЕРИКА» І «КРАЇНИ КАРИБСЬКОГО БАСЕЙНУ ТА ВЕСТ-ІНДІЯ»……. 130

Бейдик О.О., Сировець С.Ю. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКИХ МЕЗОРАЙОНІВ «МЕКСИКА» ТА «ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОГО»…… 137

Бейдик О.О., Сировець С.Ю., Миронова О.С. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕЗОРАЙОНІВ «КРАЇНИ КАРИБСЬКОГО БАСЕЙНУ ТА ВЕСТ-ІНДІЯ» І «АФРИКАНСЬКОГО ОСТРІВНОГО»……. 143

Бейдик О.О., Сировець С.Ю., Тагієва А.Ф. АНАЛІЗ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКИХ РЕСУРСІВ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОЇ АЗІЇ……. 149

ІІ. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА КРАЇНОЗНАВСТВА

Калько А.Д. КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПАРАМЕТРИ ОПРОБУВАННЯ І РОЗРОБКИ РОДОВИЩ БУРШТИНУ…….. 157

Городиський Ю.Я. КЛАСИФІКАЦІЯ ХРИСТИЯНСЬКОГО ПАЛОМНИЦТВА (ДЛЯ ПОТРЕБ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)……. 168

Зуб Я.О., Смирнов І.Г. РОЛЬ ЗМІ ТА ГЛОБАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ МЕРЕЖ У МІЖНАРОДНІЙ ПОЛІТИЦІ…… 176

Яценко Б.П., Чичкань А.І. РЕГІОН СХІДНА АЗІЯ: ГЕОПОЛІТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ…… 187

Яценко Б.П., Курнакова А.Ю. ПОЛИТИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОТРУДНИЧЕСТВА ЯПОНИИ И СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ (ПРИМЕР ЯПОНСКОЙ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ «МЯГКОЙ СИЛЫ»)……. 195

Адамович З.М. РИНОК ПРАЦІ КРАЇН СВІТУ ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ НА ПРИКЛАДІ КРАЇН ВЕЛИКОЇ ДВАДЦЯТКИ…… 203

Хільчевська І.Г., Простякова Ю.М. ГЕОПРОСТОРОВА СТРУКТУРА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ……... 212

Андріюк Р.О. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОТЕНЦІАЛУ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ…… 222

Серга Т.О. ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА БУДІВЕЛЬНО-ІНДУСТРІАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)…… 235

ПАМ'ЯТАЄМО…….. 242

ПОВІДОМЛЕННЯ……. 247

ЮВІЛЕЇ…….. 250

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ……. 251

КОЛОНКА РЕЦЕНЗЕНТА…….. 257

СОДЕРЖАНИЕ

I. ГЕОГРАФИЯ РЕКРЕАЦИИ И ТУРИЗМА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ

Смирнов И.Г. ЛОГИСТИКА КРУИЗНОГО ТУРИЗМА: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ИССЛЕДОВАНИЙ……. 3

Колотуха А.В., Шипко А.Л. СПОРТИВНЫЙ ТУРИЗМ В ОБЩЕЙ СТРУКТУРЕ ТУРИЗМА: ПОДХОДЫ К СИСТЕМАТИЗАЦИИ…… 20

Бойко И.Д., Кныш А.А. ДИАГНОСТИЧЕСКИЕ КРИТЕРИИ ВЫДЕЛЕНИЯ И КЛАССИФИКАЦИОННАЯ СХЕМА ТУРИСТИЧЕСКИХ ЛЕЧЕБНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНИХ УЧРЕЖДЕНИЙ…… 38

Малиновская О.Ю. ИННОВАЦИОННЫЕ МУЗЕЙНЫЕ УЧРЕЖДЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НОВЫХ ПОДХОДОВ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МУЗЕЕВ И ЭКСКУРСИОННОМ ОБСЛУЖИВАНИИ……. 46

Смирнов И.Г. ВОЕННАЯ ЛОГИСТИКА КАК ТУРИСТИЧЕСКИЙ РЕСУРС: УКРАИНСКИЙ ОПЫТ……... 52

Бордун О.Ю., Деркач У.В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРИКЛАДНЫЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ МРАЧНОГО ТУРИЗМА УКРАИНЫ……. 62

Явкин В.Г., Владийчук Е.В., Бухтиярова Ф.А. ОСОБЕННОСТИ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ФОРМИРОВАНИИ СЕЛЬСКОГО ТУРИЗМА В КАРПАТАХ……... 72

Удовиченко В.В., Наконечна В.Р. ЭТНИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ ИВАНО-ФРАНКОВСКОЙ ОБЛАСТИ: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ……... 79

Пацюк В.С. БРЕНДИНГ ГОРОДОВ КАК НЕОТЪЕМЛИМАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ (НА ПРИМЕРЕ Г. КРИВОЙ РОГ)……... 91

Подлесецкая И.А. КАРТОГРАФИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ТУРИСТСКОЙ ОТРЯСЛИ……... 101

Гунченко Е.А. ГЕОГРАФИЯ МЕДИЦИНСКОГО ТУРИЗМА В СТРАНАХ ЕВРОПЫ…… 110

Ткачук Л.Н. ТУРИЗМ КАК ФАКТОР РЕГИОНАЛЬНОГО СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В ЮГО-ВОСТОЧНОЙ АЗИИ…… 121

Бейдик А.А., Сыровец С.Ю. СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТСКИХ МЕЗОРАЙОНА «ЦЕНТРАЛЬНАЯ АМЕРИКА» И «СТРАН КАРИБСКОГО БАССЕЙНА И ВЕСТ-ИНДИЯ»…… 130

Бейдик А.А., Сыровец С.Ю. СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТСКИХ МЕЗОРАЙОНА «МЕКСИКА» И «ЦЕНТРАЛЬНО-ВОСТОЧНОГО»……. 137

Бейдик А.А., Сыровец С.Ю., Миронова О.С. СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТСКИХ МЕЗОРАЙОНА «СТРАНЫ КАРИБСКОГО БАССЕЙНА И ВЕСТ-ИНДИЯ» И «АФРИКАНСКОГО ОСТРОВНОГО»…… 143

Бейдик А.А., Сыровец С.Ю., Тагиева А.Ф. к. АНАЛИЗ РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТСКИХ РЕСУРСОВ ЮГО-ЗАПАДНОЙ АЗИИ….. 149

II. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕСТВЕНОЙ ГЕОГРАФИИ И СТРАНОВЕДЕНИЯ

Калько А.Д. КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ПАРАМЕТРЫ ОПРОБЫВАНИЯ И РАЗРАБОТКИ МЕСТОРОЖДЕНИЙ ЯНТАРЯ……. 157

Городыськый Ю.Я. КЛАССИФИКАЦИЯ ХРИСТИАНСКОГО ПАЛОМНИЧЕСТВА (ДЛЯ НУЖД В ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКОМ ИССЛЕДОВАНИИ)……... 168

Зуб Я.А., Смирнов И.Г. РОЛЬ СМИ И ГЛОБАЛНЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ СЕТЕЙ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ПОЛИТИКЕ……. 176

Яценко Б.П., Чичкань А.И. РЕГИОН ВОСТОЧНАЯ АЗИЯ: ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ…….. 187

Яценко Б.П., Курнакова А.Ю. ПОЛИТИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОТРУДНИЧЕСТВА ЯПОНИИ И СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ (ПРИМЕР ЯПОНСКОЙ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ «МЯГКОЙ СИЛЫ»)…….. 195

Адамович З.М. РЫНОК ТРУДА СТРАН МИРА С РАЗНЫМ УРОВНЕМ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ ЗНАНИЙ НА ПРИМЕРЕ СТРАН БОЛЬШОЙ ДВАДЦЯТКИ…… 203

Хильчевская И.Г., Простякова Ю.Н. ГЕОПРОСТРАНСТВЕННАЯ СТРУКТУРА ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ УКРАИНЫ СО СТРАНАМИ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА…….. 212

Андриюк Р.А. ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПОТЕНЦИАЛА ВОЗОБНОВЛЯЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ…….. 222

Серга Т.А. ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ СТРУКТУРА СТРОИТЕЛЬНО-ИНДУСТРИАЛЬНОГО КОМПЛЕКСА РЕГИОНА (НА ПРИМЕРЕ КИЕВСКОЙ ОБЛАСТИ)…….. 235

ПОМНИМ…….. 242

СООБЩЕНИЕ……... 247

ЮБИЛЕИ……... 250

ВЕДОМОСТИ ПРО АВТОРОВ…… 253

КОЛОНКА РЕЦЕНЗЕНТА……... 257

LIST OF CONTENTS

I. GEOGRAPHY OF RECREATION AND TOURISM: THEORETICAL AND APPLIED ISSUES

Smirnov I.G. LOGISTICS CRUISE TOURISM: THEORY AND PRACTICE RESEARCH…… 3

Kolotukha O.V., Shypko A.L. SPORTS TOURISM IN GENERAL STRUCTURE OF TOURISM: APPROACHES TO SYSTEMATIZATION……... 20

Boiko I.D., Knysh O.A. DIAGNOSTICCRITERIA FOR SELECTION AND CLASSIFICATION SCHEME OF MEDICAL AND HEALTH TOURISM INSTITUTIONS……. 38

Malynovska O.Y. INNOVATIVE MUSEUM INSTITUTIONS AND APPLYING OF THE NEW METHODS IN MUSEUM WORK AND EXCURSION SERVICE…… 46

Smyrnov I.H. MILITARY LOGISTICS AS A TOURISTIC RESOURSE: UKRAINIAN EXPERIENCE……. 52

Bordun O.Y., Derkach U.V. THEORETICAL AND PRACTICAL PRINCIPLES OF RESEARCH OF DARK TOURISM IN UKRAINE……. 62

Yavkin V.G., Vladiychuk C.V., Bukhtiiarova F.O. FEATURES OF INVESTMENT PROCESSES IN THE FORMATION OF RURAL TOURISM IN THE CARPATHIANS…… 72

Udovichenko V.V., Nakonechna V.R. ETHNIC TOURISM OF IVANO-FRANKIVSKA REGION: HISTORICAL ASPECT……. 79

Patsiuk V.S. CITY BRANDING AS AN INTEGRAL PART OF TOURISM DVELOPMENT (ON TH E EXAMPLE OF THE CITY OF KRYVYI RIH)…….. 91

Pidlisetska I.O. CARTOGRAPHIC SUPPORT OF TOURISM INDUSTRY….. 101

Gunchenko E.A. GEOGRAPHY OF MEDICAL TOURISM IN THE COUNTRIES OF EUROPE…… 110

Tkachuk L.M. TOURISM AS A FACTOR OF REGIONAL SOCIO-

ECONOMIC DEVELOPMENT IN SOUTHEAST ASIA……. 121

Beidyk O.O., Syrovets S.Y. COMPARATIVE DESCRIPTION OF THE RECREATIONAL AND TOURIST MEZOREGIONS «CENTRAL AMERICA» AND «CARIBBEAN AND WEST INDIA»……. 130

Beidyk O.O., Syrovets S.Y. COMPARATIVE DESCRIPTION OF THE RECREATIONAL AND TOURIST MEZOREGIONS «MEXICO» AND «CENTRAL-EASTERN»……... 137

Beidyk O.O., Syrovets S.Y. Myronova O.S. COMPARATIVE DESCRIPTION OF THE RECREATIONAL AND TOURIST MEZOREGIONS «CARIBBEAN AND WEST INDIES» AND «AFRICAN' ISLAND»……. 143

Beidyk O.O., Syrovets S.Y., Tahiieva A.F.k. ANALYSIS OF RECREATIONAL AND TOURIST RESOURCES IN SOUTH-WEST ASIA MEZOREGION…….. 149

II. REGIONAL AND HUMAN GEOGRAPHY: TOPICAL ISSUES CURRENT PROBLEMS

Ka'lko A.D. STRUCTURALLY-GEOGRAPHICAL PARAMETERS OF ASSAY AND DEVELOPMENTS DEPOSITS OF AMBER…… 157

Gorodyskyy Y.Y. THE CLASSIFICATION OF CHRISTIAN PILGRIMAGE (FOR THE NECESSITIES OF SOCIO-GEOGRAPHIC STUDIES)…… 168

Zub Y.O., Smirnov I.G. THE ROLE OF MASS MEDIA AND GLOBAL INTERNATIONAL NETWIORKS IN THE INTERNATIONAL POLITICS…….. 176

Yatsenko B.P., Chychkan A.I. EAST ASIAN REGION: GEOPOLITICAL FEATURES…… 187

Yatsenko B.P., Kurnakova A.Y. POLIT-GEOGRAPHICAL ASPECTS OF COOPERATION OF JAPAN AND CENTRAL ASIAN COUNTRIES (JAPANESE MODEL OF «SOFT POWER» CASE)…… 195

Adamovych Z.M. THE LABOUR MARKET OF THE COUNTRIES WITH DIFFERENT LEVELS OF THE KNOWLEDGE ECONOMY: THE GROUP OF TWENTY…… 203

Khilchevska I.H., Prostyakova Y.M. GEOSPATIAL STRUCTURE OF FOREIGN ECONOMIC RELATIONS BETWEEN UKRAINE AND EUROPEAN UNION……. 212

Andriyuk R.O. SOCIO-GEGRAPHICAL ANALYSIS OF THE POTENTIAL RENEWABLE ENERGY RESOURCES IN THE UKRAINIAN REGIONS……... 222

Serha T.O. FUNCTIONAL STRUCTURE OF THE REGION CONSTRUCTION-INDUSTRIAL COMPLEX (ON EXAMPLE OF KYIV REGION)…… 235

REMEMBER…….. 242

MESSAGE……... 247

JUBILEE……. 250

INFORMATION ABOUT AUTHORS……. 255

REVIEWER COLUMN ……... 257